

TERRITORI I POBLAMENT DE CERDANYA A L'ANTIGUITAT

LA IBERITZACIÓ I ROMANITZACIÓ DE LA VALL
CERDANA

TESI DOCTORAL

DIRIGIDA PEL DR. ORIOL OLESTI I VILA

I inclosa en el programa de Doctorat "Cultures en Contacte a la Mediterrània"
Del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la UAB

JORDI MORERA CAMPRUBÍ

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

NOVEMBRE DE 2016

5.3.1.4.3.1. Interpretació del jaciment

És evident que en aquest moment ja no es pot parlar del mateix *oppidum* que teníem en la fase anterior, entenent-lo com el poblat on hi residiria una part dels habitants ceretans. Justament, pel que fa a la fase ceretana consideràvem que dins la diferenciació quadripartita dels assentaments ibèrics que havien realitzat alguns autors (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 606-63), el Castellot se situava dins del tercer nivell, en aquells *oppida* del voltant de mitja Ha de superfície, molt majoritaris en el territori ibèric del nord-est peninsular, i que podien adquirir funcions específiques en cada cas (però que en termes exclusius de Cerdanya, nosaltres situem dins del segon nivell).

El Castellot, degut a la seva posició geogràfica de privilegi, probablement en època republicana va adquirir un rol geopolític de primer nivell dins l'àmbit comarcal, sent residència permanent d'una part de la població, probablement privilegiada. Però és evident que en aquest moment ja no és tan sols un *oppidum* de poblament més o menys fortificat. Ara es detecta una petjada romana de molta intensitat que se sobreposa a un substrat urbanístic plenament indígena. La barreja cultural entre les dues concepcions definirà la realitat del poblat en època republicana. Però com és aquesta realitat? Quines característiques urbanístiques presenta? A quin tipus de poblat es materialitzen? I finalment, qui habita en el poblat?.

Si només féssim una anàlisi a vista d'ocell del nou pla urbanístic i de les noves característiques, hom podria argumentar que no va haver un canvi substancial de poblament entre una fase i l'altra. Certament, les tipologies i les tècniques constructives són indígenes (tipus de paraments, utilització de l'arquitectura de terra,...), els materials que es fan servir són locals (utilització de la pedra de les lloeres en els sòcols, absència de *tegulae*, absència de calç,...), i el registre material és eminentment ceretà, amb uns volums que, tot i haver augmentat percentualment respecte el període anterior, tot just es queden en un 15-30% del

còmput total. Fins i tot semblaria que amb les reformes urbanístiques es realitzen alguns tipus de ritus fundacionals propis del món indígena, com seria l'enterrament de restes d'animal. Des d'aquest punt de vista, i aparentment, semblaria una cultura material plenament indígena.

Ara bé, si furguem una mica més en les característiques d'aquestes noves estructures, i analitzem amb més deteniment el registre material, observarem com va apareixent la petjada romana a la que fèiem referència. D'una banda, es constata com els nous models i patrons constructius que s'apliquen en els nous recintes, bàsicament el peu romà (0.296cm) i els seus múltiples, i la *pertica* (2.95m) i els seus múltiples, són típics del món itàlic, amb una disposició sobre el territori totalment regular i ortogonal, que segueix la mateixa orientació cardinal allà on és possible. Però també, tot i la gran superioritat numèrica de les tipologies ceràmiques indígenes, cal dir que algunes de les produccions corresponen a importacions extrapeninsulars, fonamentalment itàliques. I no només això, sinó que algunes peces només s'entenen i s'expliquen des del punt de vista de la presència d'un contingent de tropes (potser itàliques?) en el propi enclavament, com podria ser el *simpulum*, per exemple, però també les virolles de llança o les dagues⁸⁰⁸. Així, des d'aquesta altra òptica, la influència romana hi és molt present en la nova realitat urbanística. En definitiva doncs, sembla evident que l'assentament republicà és el resultat de la fusió de la tradició indígena amb les noves tècniques i models que exporta Roma, esdevenint un sincretisme cultural que es manifestarà en una barreja poblacional.

Per tant, nosaltres entenem el nou poblat com un assentament habitat fonamentalment per personatges indígenes, ceretans, el qual s'haurà modificat, reformat i reurbanitzat a partir d'uns lideratges romans, els quals són els que planifiquen i gestionen els canvis que s'esdevenen a l'antic *oppidum*. Però la

⁸⁰⁸ A banda d'aquestes peces, cal fer notar que en la darrera campanya s'ha localitzat en nivells descontextualitzats, el que semblava un anell de ferro amb segell a sobre, el qual encara està en fase d'estudi. Un anell similar també ha estat trobat a l'excavació del Tossal de Baltarga i, com veurem, és un tipus d'ornamentació que fou utilitzada pels militars romans

influència romana no només quedà gravada en el model teòric del nou enclavament, sinó que segurament un contingent molt petit de tropes, possiblement *auxilia*, estigués vivint també a l'interior del poblat. Així, com s'hauria d'anomenar a aquest nou poblat, amb aquesta dualitat asimètrica de població? Autors com François Cadiou (CADIOU, 2015) han fet notar que els romans tenien un lèxic molt variat per definir aquest tipus d'assentaments. Així, la terminologia llatina ofereix la possibilitat que una fortificació romana⁸⁰⁹ sigui designada com un *castellum*, un *praesidium*⁸¹⁰, una *turres*, una *clausura*, o fins i tot en una *statio* podríem tenir un contingent militar⁸¹¹. També altres autors com Pierre Moret han fet notar la dificultat de relacionar la terminologia militar i de fortificació romana amb les realitats arqueològiques (MORET, 2010; 11). Tanmateix, potser els termes que millor s'adapten a les característiques del Castellot serien els dos primers⁸¹². Un *castellum* seria una petita fortificació militar, mentre que un *praesidium* es podria definir d'igual manera com un post fortificat, però també com un destacament militar encarregat d'ocupar temporalment una posició determinada (CADIOU, 2015: 240-241). Tot i la confusió òbvia que desprenen els dos termes, nosaltres creiem que la designació més encertada, a partir de l'estructuració que presenta el Castellot, seria la d'un *praesidium*⁸¹³. Tot i que les estructures de fortificació són evidents, el jaciment no destaca per un gran registre arquetípic del món militar (estructures tipus barracons, gran quantitat de *militaria*...). Contràriament, i deixant a banda les estructures turriformes i el cos de guàrdia, tenim molt pocs els elements vinculats a l'esfera militar. A pesar de l'oposició que

⁸⁰⁹ I aquí deixem de banda els grans *castra* campamentals, i només ens referim a la terminologia que pugui fer referència a poblats tipus el Castellot.

⁸¹⁰ Entenent aquest terme, no com una fortificació concreta, no com una realitat física, sinó estrictament com la guarnició que hi ha en un indret.

⁸¹¹ En aquest sentit, i a tall d'exemple, darrerament s'ha reinterpretat com una *statio* el jaciment republicà de Mas Gusó, amb una clara vinculació militar en la seva fundació (CASAS *et alii*, 2015: 254; CASAS, 2016: 133).

⁸¹² *Turres* i *Clausura* farien referència a construccions aïllades d'entitat menor, com talaies o petits fortins, amb funció de vigilància o control del territori (PÉREZ, 2010: 36; SANMARTÍ *et alii*, 2015: 152). Mentre que *statio* faria referència a un lloc de cobrament d'impostos (Pons, 1994: 280; GÓMEZ/PÉREZ, 1995: 529)), tot i que també podria tractar-se de petites construccions des d'on un grup reduït de soldats podria fer tasques policials pel territori (DÍAZ, 2009: 27).

⁸¹³ Cal fer notar que en algun article no subscrit pel nostre equip de treball, el Castellot de Bolvir ha estat designat com un *castellum* (NOGUERA *et alii*, 2014: 45). Repetim que nosaltres veiem el poblat més com un *oppidum* amb un contingent de tropes acantonades (*praesidium*) que no pas com una fortificació militar (*castellum*).

hi puguin mostrar alguns autors⁸¹⁴ (CADIOU, 2015), aquest registre arqueològic, per nosaltres s'adequa més a un *oppidum* que contingui un petit post de guarda o vigilància (itàlics o tropes auxiliars, però molt probablement aquests segons – Cadiou, 2008: 667 i ss), que no a les evidències d'una fortificació amb caràcter defensiu/ofensiu i apta per albergar un nombre important de tropes⁸¹⁵.

De fet, la presència de tropes romanes a l'interior dels *oppida* indígenes està ben testimoniada a les fonts, i ho està ja des dels anys del conflicte amb l'exèrcit cartaginès, però també en les etapes de la posterior conquesta, ocupació i transformació del territori. Un primer episodi el tenim ja en 218 ane, just després de la batalla de *Cissis*, quan segons Livi (*Ab Urbe Condita*, XXI, 61, 4) Escipió deixà una petita guarnició a *Tarraco*⁸¹⁶ (“...*praesidio Tarracone modico...*”) per tornar a Empúries amb el gruix de les tropes. Uns anys més tard serà Apià (*Iberia*, 38) qui en el marc de la revolta ilergeta de l'any 205 ane ens parla que Roma va desarmar als ilergetes i els va imposar guarnicions més fortes⁸¹⁷. Com es pot veure, Apià no diu directament que les tropes se situessin en els *oppida* ibèrics, però sí que ho especifica Titus Livi en un passatge molt similar. També en el marc de les revoltes ilergetes del 206-205 Livi ens descriu les costums romanes a l'hora d'establir un tractat de pau (i per tant hem d'entendre que almenys aquelles eren les practiques habituals a finals de segle III ane i principis de segle II ane). Segons Livi (*Ab Urbe Condita*, XXVIII, 34, 7-8), Roma no considerava sotmès a un poble amb qui no hi tenia cap pacte ni amistat, ni hi extenia tot el seu poder sobre ell fins

⁸¹⁴ François Cadiou és de l'opinió que no existirien a Hispania els *praesidia* just després de la conquesta, i quan aquests són mencionats, en les guerres civils del segle I ane, sembla que siguin dispositius *ad hoc*, o sigui, instal·lacions de molt curta durada, circumstancials. I com que sovint es vincula els *praesidia* a les vies de comunicació, podria haver una molt estreta relació entre aquests i la logística romana, entenent que en un context bèl·lic, els contingents militars necessitarien de llocs on guardar monedes, revituallar-se, guardar els materials,... (CADIOU, 2015).

⁸¹⁵ Que el Castellot de Bolvir fos un *praesidium* ja s'insinua en algun dels darrers treballs d'Oriol Olesti (OLESTI, 2015: 186).

⁸¹⁶ “...Escipión por su parte, emprendiendo la marcha a toda prisa al tener noticias de los nuevos enemigos, despues de tomar medidas contra unos pocos prefectos de navío, dejó en Tarragona una guarnición mediana y regresó con la flota a Ampurias...”Tito Livio. Historia de Roma desde su fundación. Libro XXI” Traducció José Antonio Villar, Madrid, 1993, pàg 99

⁸¹⁷ “...A los pueblos que participaron con él en el levantamiento les impusieron una multa, los despojaron de sus armas, les exigieron rehenes y les impusieron guarniciones más fuertes...”Apiano. Historia Romana I: Sobre Iberia” Traducció Antonio Sancho, Madrid, 1980, pàg 138-139.

que aquest poble no hagués entregat tots els seus béns humans i divins, presentat hostatges, donat les armes i s'haguessin establert guarnicions en les seves ciutats⁸¹⁸ (“...*praesidia urbibus imposita forent...*”). I la presència de les guarnicions romanes en aquells anys ens queda ben reflectida en el cas de la costa catalana pel mateix Livi (*Ab Urbe Condita*, XXVIII, 42, 3-4) En el marc de les discussions que es tenien a Roma al 205 ane sobre la necessitat d'atacar Cartago, Livi recull un discurs de Quintus Fabius Maximus dirigit a Escipió, en què el primer critica la voluntat de portar el conflicte a Àfrica, comparant la situació d'aquell territori amb el d'Hispania. Així, li comenta que l'operació d'Escipió en territori hispà fou molt senzilla ja que des de Tarraco hi havia un trajecte per la costa de guarnició romana en guarnició romana⁸¹⁹ (“...*Ab Tarracone deinde iter per praesidia romana...*”). Per tant, sembla bastant clar que en el marc de la Segona Guerra Púnica. Roma va establir guarnicions, *praesidia*, en els *oppida* indígena que tenia controlats i sotmesos⁸²⁰. Però no sembla que aquesta pràctica finalitzés amb el conflicte bèl·lic, sinó que gairebé amb tota seguretat continuà posteriorment. D'aquesta manera, és el mateix Tius Livi qui ens en dóna els indicis. Livi (*Ab Urbe Condita*, XLIII, 2, 1-12) recull uns fets succeïts el 171 ane, en els que una comissió de llegats d'alguns pobles de les dues províncies d'Hispania foren rebuts al Senat romà. Els llegats es queixaren de l'avarícia i la sobèrbia dels magistrats romans, i demanaren al Senat que no permetís que se'ls continués extorsionant, expoliant i vexant. Livi conclou el relat dient que el Senat, després de crear una comissió per investigar el cas, si bé no va poder esclarir els fets, va fixar

⁸¹⁸ “...Desde antiguo los romanos tenían por costumbre, respecto a alguien con quien no tenían relaciones amistosas con un tratado formal ni con reciprocidad de derechos, no ejercer sobre el la autoridad como dominado hasta que rindiera todo lo divino y lo humano, entregara rehenes, se le quitaran las armas y se impusieran guarniciones a sus ciudades...” Tito Livio. Historia de Roma desde su fundación. Libro XXVIII” Traducció José Antonio Villar, Madrid, 1993, pàg 266.

⁸¹⁹ “...abordaste con tu flota a Ampurias, una ciudad aliada; desembarcadas las tropas, las condujiste hacia unos aliados y amigos del pueblo romano, a Tarragona, por parajes que no ofrecían el menor peligro; posteriormente la marcha desde Tarragona fue atravesando guarniciones romanas...” Tito Livio. Historia de Roma desde su fundación. Libro XXVIII” Traducció José Antonio Villar, Madrid, 1993, pàg 280

⁸²⁰ La presència de *praesidia* en els *oppida* ibèrics en el marc de la Segona Guerra Púnica és una idea que va ser introduïda per Oriol Olesti (OLESTI, 2000: 59), el qual proposava que la victòria romana sobre els cartaginesos i la posterior conquesta del territori ibèric, s'havia realitzat sobre la base d'aquests *praesidia*, el reclutament de tropes auxiliars, la vinculació amb les elits locals a través dels pactes i aliances, i finalment en l'establiment d'un sistema tributari *ad hoc*. Darrerament, altres historiadors s'han sumat a aquesta proposta (NOGUERA *et alii*, 2014: 36).

entre altres condicions la prohibició que es possessin encarregats de recollir impostos a les ciutats indígenes⁸²¹ (“...ne praefecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponentur...”). Per tant se sobreentén que fins aquella data, hi havia magistrats romans acantonats en alguns *oppida*, els quals estaven encarregats de recaptar tributs. I ens hem d'imaginar que aquests prefectes gaudirien d'algun tipus de protecció militar dins els mateixos *oppida*, de *praesidia* en definitiva (OLESTI, 1995; ÑACO DEL HOYO, 2001: 66 i ss). I finalment, una última dada d'abans de les guerres civils del segle I ane⁸²², i que relacionaria la presència de tropes en els assentaments indígenes són les mencions als *castra hiberna*, tot i que en aquest cas no es pugui parlar estrictament de *praesidia* (ÑACO DEL HOYO, 2001, NOGUERA *et alii*, 2014, OLESTI, 2013; CADIOU, 2015)⁸²³.

De totes maneres, li donem el nom que li donem, és evident que en un moment que nosaltres situem a partir de mitjans de segle II ane, es produeix una transformació general al jaciment, la qual nosaltres vinculem a la nova política

⁸²¹ “...el senado, no obstante, adoptó medidas para el futuro con relación a los hispanos, pues estos consiguieron que los magistrados romanos no fijasen el valor del trigo ni obligasen a los hispanos a vender las cuotas del cinco por ciento al precio que aquellos quisieran, y que no les fueran impuestos sus ciudades los prefectos para recaudar dinero...” Tito Livio. Historia de Roma desde su fundación. Libro XLIII” Traducció José Antonio Villar, Madrid, 2008, pàgs 159-161

⁸²² Fem menció als moments anteriors a les guerres civils perquè durant aquelles, tan en les sertorianes com en les que enfrontaren a cesarians contra pompeians, les mencions a l'establiment de *praesidia* és constant (CADIOU, 2015). Però aquest cop sí que són dispositius que es poden explicar a partir de la conjuntura bèl·lica, i no com una dinàmica estructural.

⁸²³ Un exemple de la presència de *castra hiberna* ens el relata Plutarc. Segons aquest autor (Sertori, 3, 5-10), en aquells anys, just després de la invasió de Cimbris i Teutons, arribà a Hispània Quint Sertori com a tribú militar a les ordres del general Didius. En aquest marc ens diu Plutarc que Sertori va haver de fer front a una revolta de la població local, a la Celtibèria, cansada que els soldats romans els tractessin amb insolència i meyspreu. Tot i no dir-ho directament, del text es desprèn que existirien guarnicions romanes als nuclis indígenes, *castra hiberna* (“...Como los soldados se comportasen con desdén, soberbios por la abundancia y borrachos la mayoría de las veces, los bárbaros hicieron venir de noche un socorro de sus vecinos de *Isturgi*, y, entrando en las casas los mataban...” Plutarco. Vidas Paralelas. Sertorio” Traducció de Jorge Bergua, Salvador Bueno y Juan Manuel Guzmán, Madrid, 2007, pàgs 418-419). Però a on sí que es menciona directament és en un passatge posterior. Just després de l'entrada a la Península l'hivern del 83-82ane, ens diu Plutarc (*Sertori*, 6, 7-8) que Sertori buscà l'aliança amb el món indígena, atraient-lo a través de la seva afabilitat, i mitjançant la supressió de tributs. També especifica Plutarc que els va alliberar d'haver d'allotjar tropes romanes, i Sertori manà als soldats de construir els cuartels a fora les ciutats (“... (Sertorio) se ganaba a los poderosos con su trato y libraba de impuestos a la mayoría. Pero fue amado sobre todo al liberarles del alojamiento de las tropas; pues obligaba a los soldados a fijar los cuarteles de invierno en los suburbios, siendo el primero en montar así su tienda de campaña...” Plutarco. Vidas Paralelas. Sertorio” Traducció de Jorge Bergua, Salvador Bueno y Juan Manuel Guzmán, Madrid, 2007, pàg 423).

territorial que inicia Roma als territoris hispans. D'aquesta manera, la política de gestió del territori que adoptarà l'administració romana no es basarà només en l'ocupació efectiva, sinó també en la transformació en benefici propi. Una mostra d'aquests canvis es produeix al Castellot, i un detall que ho exemplifica perfectament és el fet que les reformes realitzades al jaciment en molts casos segueixen patrons genuïnament romans. Així, quasi totes les noves construccions del conjunt empen mesures de superfície basades en la *pertica* romana i en els seus múltiples, a diferència dels mòduls anteriors que en molts casos responien a esquemes basats en la relació $1:\sqrt{2}$. La *pertica* o *decempeda* era una unitat de mesura romana fou molt utilitzada pels agrimensors i els enginyers romans, i es comença a documentar en aquest territori precisament a inicis del segle II ane, juntament amb altres patrons com el número auri (1,618033...) o les mesures de base 12 (OLMOS, 2009: 66-70). La utilització de la *pertica* en les reformes iberorromanes del Castellot es pot verificar en la porta d'entrada (una *pertica* d'amplada), les dues torres de flanqueig (una *pertica* d'amplada interna i dues d'ampalda externa), la casamata (amplada de tres *perticae*), l'Edifici I (6.5 *perticae* de llargada per 4 d'amplada), l'Edifici II (cinc per quatre), i l'Edifici III (quatre per tres). La presència del patró modular en el jaciment ens indica l'existència d'una planificació de les reformes seguint els criteris constructius dels nouvinguts, molt diferents dels documentats a la fase anterior.

També és interessant observar la diferent tipologia dels murs d'aquesta fase. Pel que fa a les estructures de fortificació, presentaran unes mesures de 1.2m o 1.5m de gruix, el que equival a 4 i 5 peus romans respectivament. I les estructures muràries que formen part de la trama urbana i domèstica tenen uns gruixos que sempre estan entre els 45 i 50cm. En qualsevol cas doncs, amplades molt diferents de les que teníem en la fase anterior. Talment, no només hi ha diferències pel que fa a les dimensions, sinó també tipològiques. Les parets d'aquest moment presenten molta llosa de pissarra en la seva composició, i en alguns casos en exclusivitat, com a les torres, diferenciant-se clarament dels paredats ceretans, realitzant-se quasi només amb blocs de pedra tipus còdola. Per

tant, veiem prou significatiu un canvi, no només en els patrons arquitectònics i modulars, sinó en part també en la metodologia i tipologia de les estructures que es construeixen.

Però com dèiem, aquest no és un fenomen exclusiu del Castellot, sinó que aquests canvis de mitjans de segle II ane cal relacionar-los amb la nova política territorial que inicia Roma als territoris hispans. D'aquesta manera, la materialització de les transformacions en els assentaments no només es detectarà al Castellot de Bolvir, sinó que és una dinàmica que es pot observar a molts dels altres *oppida* ibèrics. Un primer exemple el tenim en el proper assentament del Tossal de Baltarga, a escassos 10km de distància. Allà, tal com veurem tot seguit, en el poblat indígena es produeix una gran remodelació urbanística, amb evidents signes de fortificació, en un moment que nosaltres situem al llarg del segle II ane (OLLER/MORERA, 2016).

Però més enllà de Cerdanya, tenim un bon nombre d'exemples, i a la zona prepirinenca en tenim alguns. Un d'ells seria el de la ciutat d'Aeso. Segons sembla, la ciutat romana, fundada a principis de segle I ane, s'hauria ubicat a sobre de l'antiga *Eso*, un *oppidum* ibèric ocupat almenys des del segle IV ane (GARCÉS/REYES, 2015: 27 i ss), ja que darrerament s'han trobat materials de filiació grega que remunten a aquelles dates (ARCOS/BELMONTE, 2011; BELMONTE, 2015: 158). El poblat és molt mal conegut, a banda de les restes d'algunes parets d'indubtable filiació indígena. Així mateix, darrerament s'ha pogut constatar⁸²⁴ que durant la segona meitat de segle II ane s'hi establí una fortificació romana⁸²⁵, just en el mateix indret. D'aquest moment s'haurien documentat les restes de dos fossats⁸²⁶, amortitzats a finals de segle II ane o principis del segle I ane

⁸²⁴ L'existència d'una fase anterior a la fundació romana ja s'havia intuït a partir dels treballs arqueològics realitzats a la dècada dels 80. Però en aquell moment només es localitzaren nivells cronològicament situats a la segona meitat de segle II ane que quedaven tallats per la muralla republicana (EQUIP PRAMA, 1990: 112).

⁸²⁵ Tan podria tractar-se d'una fortificació en el mateix indret de l'antiga *Eso*, i on després s'hi ubicarà la *Aeso* romana, com que es tractés d'un campament militar que fos abastit per l'*oppidum*.

⁸²⁶ Cal dir que aquesta és la interpretació que en fa Carles Padrós en l'obra monogràfica sobre la ciutat d'Aeso a la que hem fet referència. Per Cristina Belmonte, responsable i directora dels

(GARCÉS/REYES, 2015: 103 i ss), i unes estructures de taller i combustió, així com uns nivells tallats per la muralla de la ciutat (BELMONTE, 2015: 160).

De la zona lacetana podríem citar el jaciment de Prats de Rei. En els darrers anys s'ha realitzat una excavació en aquella població que ha posat al descobert les restes de l'antiga *Sikarra*. L'*oppidum* estaria configurat ja des de l'ibèric antic, amb una continuïtat d'ocupació des del segle VI fins al I ane. Hem de pensar que seria un poblat de certa importància, pels materials d'importació que han aparegut, però també perquè passà dels 6000m² inicials, a una superfície d'uns 12000m² en l'ibèric ple (PÀMIES/MORENO, 2015). A partir probablement de mitjans de segle II ane es produeix una gran reforma amb caràcter monumentalitzant. Així s'inutilitzen les antigues cases ibèrics i es construeix un nou edifici amb columnes d'estil itàlic (SALAZAR, 2015: 130). Una altre cop, és indubtable la seva vinculació amb el poder imperant d'aquell moment: els militars romans.

Un altre exemple de la zona central catalana podria ser el jaciment de Sant Miquel de Sorba. Aquest és un *oppidum* ibèric ubicat a la comarca del Berguedà, al capdamunt d'un turó d'uns 220m². L'ocupació a l'indret remunta a l'època del Ferro, en el segle VII ane (SANCHEZ, 1989a: 277), i a nivell d'estructures d'hàbitat perdura fins al segle IV ane (ASENSIO *et alii*, 2016a: 106). A partir d'aquella data el jaciment s'erigeix com un nucli d'emmagatzematge massiu de gra⁸²⁷. Tanmateix, en algun moment del segle II ane⁸²⁸ es realitza tota una sèrie de remodelacions urbanístiques que suposen la refortificació de l'enclavament (ASENSIO *et alii*, 2016a: 107-108). Es construeix un bastió de 5 per 4m associat a una nova

treballs d'excavació al Serrat dels Espinyers, on aparegueren els retalls longitudinals, es tractaria d'estructures de desguàs (BELMONTE, 2015: 160). Aquesta discordança en la interpretació també succeeix amb la cronologia. Per Belmonte, la construcció del campament militar s'hauria de situar al tercer quart de segle II ane (BELMONTE, 2015: 160), en canvi, en la monografia de la ciutat es prefereix centrar-ho en el darrer quart de segle (GARCÉS/REYES, 2015: 103).

⁸²⁷ Als anys 20, mossèn Serra i Vilaró hi excavà 163 sitges (ASENSIO *et alii*, 2012: 76).

⁸²⁸ En alguna publicació recent de l'equip de recerca del jaciment es proposava que les remodelacions s'haurien produït al voltant de mitjans de segle II ane (ASENSIO *et alii*, 2012: 78). De totes maneres, en altres articles posteriors es mostraven més cautes i es parlava d'un genèric segle II ane (ASENSIO *et alii*, 2016: 109). Igualment, la troballa recent d'àmfora ròdia al jaciment podria estar indicant que la fase podria haver-se iniciat en el tercer quart de segle II ane (ASENSIO *et alii*, 2016b: en premsa).

muralla. I 20m més enfora es documenta una segona muralla de defensa, el que conforma una nova superfície interna propera a 1 Ha. A la part interna és té documentada una cisterna també d'aquest moment, formalment molt similar a la del nucli d'Olèrdola, de l'últim terç de segle II ane. Igualment, la recuperació d'algunes peces de columna fa pensar en alguna mena de temple o d'edifici públic rellevant en aquell mateix moment (PALMÉ/PRINCIPAL, 1990; 24-25). Totes aquestes noves reformes i fortificacions posarien de relleu que el lloc hauria passat a ser un punt de control militar romà (RODRIGO *et alii*, 2014a: 415), amb una complexa barreja poblacional entre indígenes locals i forans itàlics (ASENSIO *et alii*, 2016b: en premsa)⁸²⁹.

Un altre cas de la zona prepirinenca (prenent tota l'amplitud del terme) podria ser el jaciment de Puig Ciutat, a Oristà. Aquest és un jaciment identificat a partir d'uns estudis geofísics realitzats entre 2005 i 2007, i excavat continuadament des de l'any 2010. Tot i que s'han recuperat materials de l'època del Bronze i de l'ibèric antic (DE ROCAFIGUERA *et alii*, 2014: 321), semblaria que es tractaria d'un *oppidum* de l'ibèric ple que podria ocupar una extensió d'unes 4-5Ha, per tant d'una certa importància (SALA, 2012: 4), amb una perduració al llarg de tot el segle II ane (PADRÓS, 2010: 250). Sembla que a partir de principis de segle I ane s'hi instal·là una imponent fortificació romana que fou violentament destruïda, possiblement en el marc de les guerres civils entre Cèsar i Pompeu (PUJOL *et alii*, 2015: 158). Tot i així, tot sembla indicar que hi hauria una fase romano republicana en el segle II ane, degut a la documentació d'algunes restes muràries, però sobretot a la recuperació d'una dracma emporitana de principis de segle II ane, i a una moneda romana de l'any 119 ane. Per tant, i al nostre entendre, s'hauria de considerar Puig Ciutat com un *praesidium* ocupant un assentament indígena, destinat en

⁸²⁹ De les excavacions s'han recuperats estilets, llàpissos, un *latrunculum*, antefixes, un esperó, glandes de ploms o capitells i bases de columna que indubtablement ens portarien a pensar en un contingent itàlic. Tanmateix, i de manera paradoxal, la cultura material autòctona és molt àmpliament majoritària. I per posar més complexitat a la filiació dels seus habitants, darrerament s'ha recuperat una àmfora adriàtica amb un grafit escrit en llengua ibèrica (ASENSIO *et alii*, 2016b: en premsa). Com veiem, i a grans trets, el jaciment republicà presenta unes característiques pel que fa al registre material molt similars a les que es documenten al Castellot de Bolvir.

aquest indret per controlar un pas provinent de la plana de Vic i els Pirineus, que transcorreria cap a l'interior peninsular (PADRÓS *et alii*, 2015: 282 i ss).

De la zona ausetana podríem considerar el cas de l'Esquerda. *Oppidum* amb indicadors d'ocupació des del Bronze Final/Primer Ferro, esdevení un centre de referència durant l'ibèric antic (DE ROCAFIGUERA *et alii*, 2014: 318-321). L'assentament fou destruït a finals de segle III ane, coincidint amb la Segona Guerra Púnica. Tanmateix, també s'ha vist que a mitjans de segle II ane es va refer el poblat, construint-s'hi una nova muralla d'un metre de gruix, més allunyada que l'anterior i sense partir de l'antic basament, la qual tancaria el nou assentament (OLLICH/DE ROCAFIGUERA, 1994: 41; OLLICH/DE ROCAFIGUERA, 2001: 118).

I si ens fixem amb els territoris litorals i prelitorals també podem trobar exemples d'aquestes remodelacions dels *oppida* en clau romano-militar. Un d'ells seria el poblat ibèric de Sant Julià de Ramis. Consisteix en un dels *oppida* de referència del territori iniketa, possiblement la *kerunta* ibèrica (PALAHÍ *et alii*, 2007: 72-74), que ja s'hauria configurat en el segle VI ane (BURCH *et alii*, 2005: 153). A la segona meitat de segle II ane es produeix una gran reforma al poblat en la que es va tancar la porta principal, obrint-ne una de nova uns metres més al nord, amb l'objectiu d'adaptar el sistema defensiu a les noves tècniques militars i a les necessitats poliorcètiques del moment. La muralla republicana fa 2.5m de gruix i està reforçada per tot un seguit de contraforts interns que fan 1.5m de gruix, disposats a distàncies regulars de 2.8m. La vella porta va ser substituïda per un bastió defensiu compost per una estructura rectangular de 18m de llarg per 5.9m d'amplada, de dues estances, una segona estructura just al davant, de la mateixa llargada i de 8m d'amplada, i finalment per una torre de 6.5 per 4m. I s'aixecà un llenç de muralla, obrint una nova porta a la zona nord de més de 2m d'amplada. Un temps més tard, just a principis de segle I ane es féu una nova refoma, amb més estructures de fortificació (PALAHÍ, 2013: 72-74; BURCH *et alii*, 2016: 146). Tot i que no ha estat assenyalat pels seus investigadors, com es pot comprovar bona

part de les noves construccions responen a una correlació múltiple de la *decempeda*, tal com passa al Castellot i a molts altres llocs. Això i els importants elements romans que adopta la cultura material en aquest moment (OLESTI, 2010: 31) ens porten a pensar en una molt important incidència romana en les remodelacions republicanes⁸³⁰.

Una altra exemple, ara en la zona laietana, podria ser el de Puig del Castell de Cànoves i Samalús, l'antiga *Lauro*. Es tracta d'un jaciment descobert l'any 2011 i que des de llavors s'hi ha fet excavacions arqueològiques anualment. Consisteix en un *oppidum* ibèric d'unes 3 Ha, amb una potent muralla connectada amb 7 torres que amiden 9 per 6m. Tot i l'existència d'una fase en l'ibèric antic, l'*oppidum* s'hauria bastit a finals de segle V o principis de segle IV ane. Doncs, just després de la destrucció que patí a l'entorn de l'any 200 ane, en la primera meitat de segle II ane, es va fer una nova muralla que no resseguí la traçada de l'anterior tot i que convergia en apropar-se a les torres, les quals van ser aprofitades en aquell període (GUÀRDIA, 2015). Aquests elements de fortificació, unit a la forta presència de cultura material romana i d'importació d'època republicana, ens porten a pensar que, en un cas similar als que estem parlant, les reformes republicanes tal vegada s'esdevingueren sota voluntat romana.

D'aquella mateixa zona podríem citar el jaciment de la Torre-Roja, a Caldes de Montbui. *Oppidum* que queda configurat a partir de la segona meitat de segle V ane⁸³¹. Després de la Segona Guerra Púnica l'assentament quedà breument abandonat, sent reocupat a finals de segle II ane o principis de segle I ane. D'aquella fase es correspon la construcció de grans cases polifuncionals, d'entre 140 i 260m², algunes amb pati obert o distribuïdor, i amb unes parets que tenen uns gruixos de 45-50cm. D'aquesta fase es recupera un gran nombre de *tegulae i*

⁸³⁰ El supòsit que les reformes de Sant Julià de Ramis tinguessin una inspiració romana ja fou plantejada també per l'equip d'arqueòlegs que ha treballat a Can Tacó i a Puig Castellar de Biosca, en una comunicació recent (RODRIGO *et alii*, 2014: 413)

⁸³¹ En el jaciment hi ha una fase dels segles VI-V ane que es correspondria a un hàbitat dispers, La definitiva consolidació de l'*oppidum*, amb la construcció de la muralla perimetral i un urbanisme complex es produiria a la segona meitat de segle V ane (FORTÓ/MAESE, 2011: 120).

dolia. Pels seus investigadors és innegable la presència romana en aquest desenvolupament urbanístic, influència que actuaria a sobre d'un substrat eminentment ibèric (FORTÓ/MAESE, 2011). Per alguns historiadors, la Torre Roja correspondria a un punt central i que exerciria un control sobre el territori circumdant durant els dos primers segles d'ocupació romana (OLLER, 2014: 103).

El mateix podríem dir del jaciment de Ca n'Olivé de Cerdanyola del Vallès. També destruït i incendiat al voltant de l'any 200 ane, el qual es reconstrueix ràpidament en els primers decennis del segle següent (segurament a partir del 180 ane), construint-se una nova muralla més potent que l'anterior⁸³², sense seguir la seva traçada, i que tanca el jaciment (FRANCÈS/GUÀRDIA, 2005 i 2011).

Un altre cas claríssim podria ser, a la zona cossetana, el jaciment d'Olèrdola. Consisteix en un assentament que ja té una ocupació en el segle VII ane (SANMARTÍ *et alii*, 2001: 162), i esdevé un *oppidum* d'unes 3Ha en l'ibèric ple (MOLIST *et alii*, 2005: 165). El poblat no patí els efectes de la Segona Guerra Púnica, i en l'últim terç de segle II ane se li feren unes importants reformes urbanístiques, sobretot en el sistema defensiu i amb una estructura tipològica pròpiament itàlica⁸³³. Es va concebre una nova muralla, amb una porta de 3m d'amplada a la part frontal. El conjunt es complementava amb quatre torres quadrangulars incorporades al llenç i que sobresurtien respecte l'horitzontalitat del traç (PALMADA, 2003). Tot pelgat amb un lligam de morter de calç que encara li donava més solidesa. Per la majoria d'autors aquestes reformes s'haurien de relacionar amb l'arribada d'un contingent de tropes itàliques que s'hi haurien instal·lat, amb franca convivència amb la població ibèrica (PALMADA, 2003; PÈREZ, 2010: 316-317; NOGUERA *et alii*, 2014: 45⁸³⁴).

⁸³² La nova muralla presenta uns gruixos d'entre 1 i 1.8m, mentre que l'antic tancament era un simple mur corregut de 60-80cm de gruix (FRANCÈS/GUÀRDIA, 2011: 166-167).

⁸³³ Però també es construeix una torre de guaita al capdamunt i una cisterna (PALMADA, 2003).

⁸³⁴ Per aquests darrers autors, així com per Víctor Lluís Pérez, Olèrdola podria ser definit en termes de *castellum*. Més enllà de la nomenclatura que hi vulguem donar, nosaltres tan sols volem ressaltar les grans semblances amb el que succeeix al Castellot de Bolvir.

O també en aquesta zona podríem mencionar el cas de Darró, un *oppidum* certament important durant l'etapa ibèrica, que tampoc sentí els efectes de la Segona Guerra Púnica. Ja des del 180 ane es detecten una sèrie de canvis urbanístics, que continuaran a partir de mitjans d'aquella centúria, amb la creació de nous espais funcionals. Pels seus investigadors, aquests nous canvis del segle II ane estarien orientats per mans alienes o estarien al servei dels nous dominadors romans (LÓPEZ, 2013)⁸³⁵.

Per tant, com veiem, aquestes transformacions urbanístiques no es van esdevenir només al Castellot de Bolvir, sinó que són part d'unes dinàmiques que s'estan generant en tota l'amplitud del nord-est peninsular, sobretot en aquells assentaments indígenes que havien estat centres de referència durante el període anterior (Sant Julià de Ramis, *Lauro*, Olèrdola, Darró, la Torre Roja,...). Però ja anant un pas més enllà, aquest fenomen d'intervenció romana en els assentaments indígenes, refortificant-los i elaborant una nova xarxa d'establiments i posts de caràcter militar, no finalitzà amb la remodelació d'alguns *oppida*. En un moment que de forma genèrica podem situar a l'entorn de mitjans de segle II ane també s'està creant unes noves estructures, vinculades a l'aparell militar romà, a vegades amb unes funcions particulars i diferents segons cada casuística, i que s'ubicaran també per tot el territori. Aquestes noves estructures no semblen aparèixer a sobre d'un antic *oppidum* indígena, sinó que es bastiran totalment *ex novo*, o al costat de nuclis ibèrics de molt petita entitat. En aquest sentit podríem citar els casos de Monteró⁸³⁶ a Camarassa, del Serrat dels Treus Hereus a Casserres⁸³⁷, de Can Tacó⁸³⁸, Puigcastellar de Biosca⁸³⁹, Mas Gusó⁸⁴⁰, ca

⁸³⁵ Alguns autors fins i tot han valorat la possibilitat que l'assentament del segle II ane es pogués tractar d'un *praesidium* (OLESTI, 2000: 63).

⁸³⁶ Es correspondria a una fortificació de control del territori, possiblement un *castellum*, en funcionament des de l'últim terç de segle II ane fins a finals de l'últim quart del segle I ane, que s'ubicà a dalt d'un esperó i a uns 500 metres d'un antic hàbitat ibèric. En aquest cas també es combinen els elements indígenes amb els que presenten una clara filiació romana, com poden ser els paviments d'*opus signinum*, la cultura material de tipologia itàlica, o les estructures de fortificació que segueixen patrons itàlics (BERMÚDEZ *et alii*, 2005; FERRER *et alii*, 2009; NOGUERA *et alii*, 2014; PRINCIPAL *et alii*, 2015).

⁸³⁷ Ubicat en un promontori d'uns 700m², es tracta d'un enclavament que s'hauria construït a finals de segle II ane o ja al segle I ane quedant abandonat a l'inici de l'últim terç d'aquella centúria. Tot i

l'Arnau⁸⁴¹, el Camp de les Lloses⁸⁴², el *praesidium* de les Tres Cales⁸⁴³, Sant Miquel de Vinebre⁸⁴⁴ o fins i tot Elna⁸⁴⁵, o el Castellet de Banyoles⁸⁴⁶. Per no parlar

l'absència d'elements de *militaria*, cal pensar que es tractaria d'un lloc de control del territori vinculat a l'esfera militar (MARTÍN/RODRIGO, 2001: 43; MARTÍN, 2004: 19).

⁸³⁸ Es tracta d'un enclavament residencial però de funcions estratègiques i de representativitat del nou poder romà, construït a mitjans de segle II ane, i abandonat a finals del primer quart de segle I ane. Format per dos cossos edificats, que tot plegat abasta uns 2000m². Tot i que en un primer moment fou considerat un *castellum*, avui en dia no hi ha dubte en assenyalar-lo com la residència d'un alt comandament de les tropes romanes (MERCADO *et alii*, 2008; RODRIGO *et alii*, 2013; RODRIGO *et alii*, 2014a; RODRIGO *et alii*, 2014b; Pera *et alii*, 2016).

⁸³⁹ Es tracta d'un enclavament aturonat i fortificat, de nova planta, amb muralla i torres, que s'ha començat a excavar recentment, i que hauria tingut una ocupació d'entre el 180 ane fins a l'últim quart de segle II ane (PERA *et alii*, 2016: 170). A la part més elevada s'ha documentat un edifici d'uns 1000m², amb un pati central de 100m², del qual s'han recuperat marbres de diferents procedències, paviments d'*opus signinum*, i altres elements que li confereixen un indubtable caràcter itàlic (RODRIGO *et alii*, 2014a; 409-411; RODRIGO *et alii*, 2014b, 202-204). Tot i així, el fort pes de la cultura material indígena fa que es consideri també algú tipus de barreja poblacional (PERA *et alii*, 2016: en premsa).

⁸⁴⁰ Antigament interpretada com una vil·la, ara es creu que seria una *statio* construïda a la segona meitat de segle II ane, possiblement amb dos pisos a la cara nord. Consistiria en un edifici públic i oficial, de caràcter militar, amb tot un seguit d'ales laterals que delimiten un pati central, que en un primer moment podria haver esdevingut un *praesidium* o un *praetorium*. S'ha documentat que l'edifici es construeix a sobre d'una ocupació que s'inicia en el segle IX ane, i tindria continuïtat durant tot el període ibèric (CASAS *et alii*, 2015; CASAS, 2016: 133).

⁸⁴¹ Consisteix en un centre urbanitzat de més de 2Ha, als peus de Burriac, amb una cronologia d'entre mitjans de segle II ane i finals de l'últim quart de segle I ane. S'hi ha documentat edificis residencials, unes termes i un forn amfòric entre altres. Les seves estructures, a banda de la cultura material, ja denoten una forta importància itàlica del conjunt (MARTÍN, 2002: 225 i ss).

⁸⁴² Consisteix en un conjunt d'edificis residencials i polifuncionals, molts d'ells dedicats al treball metal·lúrgic, que es construeixen a partir de l'últim terç de segle II ane i s'abandonaran majoritàriament a finals de l'últim quart de segle I ane. El jaciment se situa als peus d'un antic establiment ibèric, molt mal conegut. Pels seus investigadors es tractaria d'un *vicus*, de clares connotacions itàliques i militars, en què encara hi hauria un molt alt component indígena, segurament al servei de la logística militar romana (DURAN *et alii*, 2001; DURAN *et alii*, 2011; DURAN *et alii*, 2011; DURAN *et alii*, 2015).

⁸⁴³ Es tracta d'un jaciment d'unes 8Ha en el qual s'ha trobat un molt important volum de materials republicans, dels segles II-I ane, molts d'ells vinculats a la *militaria* romana. Semblaria que l'ocupació s'iniciaria a la primera meitat de segle II ane, amb la ubicació d'un *praesidium* (NOGUERA, 2012)

⁸⁴⁴ Jaciment realitzat totalment *ex novo*, no assentant-se a sobre de cap *oppidum* ni assentament precedent. Se situa en un petit esperó d'uns 2200m², en el qual s'hi accedeix per un petit istme. Amb aquestes condicions geogràfiques, el circuit emmurallat del poblat tan sols barra i defensa la zona més fàcilment accessible. Els seus investigadors consideren que s'hauria construït en l'últim terç de segle II ane, i abandonat en el decurs de la segona meitat de segle I ane. La muralla té una amplada de 95cm i estaria complementada per una torre quadrangular de les mateixes característiques en un dels extrems. L'estructura modular interna es fonamenta en el peu romà, i de la seva excavació s'han recuperat evidents mostres de cultura material itàlica (GENERA *et alii*, 2004: 97; i GENERA *et alii* 2005: 630-632).

⁸⁴⁵ Es tracta de l'antiga *Illiberis*, amb una cronologia des del VI ane fins al I ane, però que ja és plenament ibèric des del segle IV ane (CURA, 1986, 209). Arqueològicament és molt mal conegut, però es detecta un canvi estratigràfic molt clar pels vols del 150 ane (BÉNEZET *et alii*, 2015: 276).

⁸⁴⁶ Aquest jaciment continuà estant ocupat durant el segle II ane, però es desconeix totalment (NOGUERA *et alii*, 2014, 32)

de les transformacions urbanes i de fortificació que s'esdevenen en ciutats ja consolidades com podrien ser Empúries⁸⁴⁷ o Tarraco⁸⁴⁸, o per no parlar de les torres isolades i fortins, als quals en farem referència posteriorment

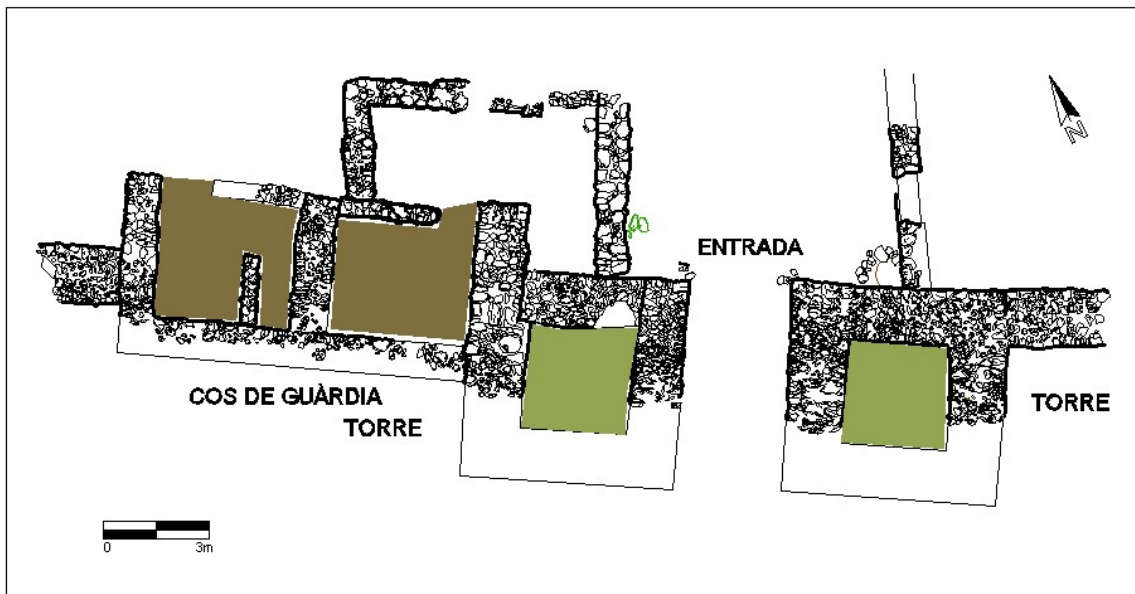
5.3.1.4.3.2. *El sistema defensiu*

Ja hem dit que una de les principals reformes d'aquest moment consistí en el canvi d'ubicació de l'accés principal al poblat, mitjançant la construcció d'una entrada monumental situada a la part central de la muralla frontal. Allà s'obrí una gran porta amb dues torres quadrangulars que la flanquejaven i un cos de guàrdia adossat a una d'aquestes. Per a la seva construcció es van haver de desmuntar uns 25m lineals de l'antiga muralla ceretana. Tot el conjunt es construí d'una manera sincrònica, tal com indiquen les relacions físiques i estratigràfiques, però també pel fet que els diferents cossos mantinguin la mateixa orientació cardinal (desviació de 32° cap a l'est respecte el nord magnètic).

La nova entrada monumental complementava la càrrega simbòlica i representativa del conjunt, sent també l'expressió de la nova realitat política i administrativa. Les noves construccions s'ubicaren allà on hi havia hagut els antics Àmbits IV, V i VI. Els dos primers només es desmuntaren parcialment per a la construcció del bastió de costat d'una de les torres, mentre que l'Àmbit VI, curiosament l'unitat domèstica més gran de totes les documentades al Castellot fins al moment, i possiblement un lloc de residència d'un personatge significatiu dins de la comunitat, quedà completament amortitzada. I la nova entrada frontal al poblat comportà que s'anul·lés l'antic accés lateral, ubicat entre els àmbits XIII i XV. Al seu lloc, es construí una nova habitació, unificant la línia de tancament que marcaven la muralla d'una banda, i el mur posterior de l'Àmbit XV de l'altra.

⁸⁴⁷ En unes recents excavacions s'ha localitzat una potent muralla de 2.8m d'amplada construïda a la primera meitat de segle II ane, i amb unes funcionalitats campamentals i militars, que estava associada a uns hàbitats del mateix període i en ús durant tot el segle II ane (SANTOS *et alii*, 2014: 201-208).

⁸⁴⁸ A Tarraco es detecta una important fase urbanitzadora a mitjans de segle II ane, amb la construcció de les muralles de la ciutat, la configuració de les *viae* i *insulae*, o les estructures portuàries (MACIAS, 2004; MORERA, 2012).

Planta amb les estructures de la nova entrada republicana

Pel que fa a la nova entrada pròpiament dita presenta una amplada d'una *pertica*, és a dir 2,95m, i estava delimitada per dues torres quadrangulars. Desconeixem com seria l'accés des de l'exterior, ja que fins al present no hi hem realitzat cap intervenció. En aquest sentit doncs, desconeixem si es mantenia el fossat a davant, i en cas afirmatiu, on i com se sobrepassava. La porta, possiblement a doble batent, estava ubicada a la part interna dels murs, donant accés a un ampli corredor que conduïa al centre del poblat. Tot i que només s'ha pogut documentar en un dels dos costats, és probable que el corredor estigués delimitat a banda i banda per un gran edifici, i tindria l'ampalda que corresponia a l'antic Àmbit VI, és a dir, al voltant de 8m.

A més a més, i tal vegada relacionat amb unes funcions rituals, es va construir una estructura semicircular després de l'entrada just a la dreta del portal. En la fase ceretana ja feiem notar que just a tocar de l'entrada d'aquell moment existia una petita habitació que nosaltres li atribuïem uns usos rituals (Àmbit XIV). D'aquesta manera, almenys en alguns casos significatius i de rellevància, l'entrada i sortida del poblat es podria relacionar amb una ritualitat interna que es podria anar repetint. És probable que l'estructura semicircular fos un exemple de l'esperit

religió que envoltaria l'entrada dels poblats, ben propi del substrat cultural, i que s'hauria heretat en aquest moment.

L'estructura de la porta física quedava fixada a la part interna de les torres, i el seu sosteniment, els muntants i el joc d'obertura quedaria solventat amb una simple polleguera monolítica a una banda, i en un forat de pal falcat a l'altra. Encara que no s'ha localitzat, tal vegada una gran pedra monolítica ajudaria a fixar els muntants. Tot i que pot semblar una subjecció poc efectiva, ja hem vist com en altres jaciments s'ha proposat aquest sistema d'accionat de la porta. En serien exemples els *oppida* de l'Esquerda (OLLIH-ROCAFIGUERA, 1994: 42-43)⁸⁴⁹, de Can Olivé (FRANCÈS/GUÀRDIA, 2011: 168)⁸⁵⁰, o d'Ullastret (DE PRADO, 2009: 345)⁸⁵¹. I si ens fixem amb el cantó francès dels Pirineus també en tindríem exemples, com el cas de La Ramasse (BEYLIER/GAILLED RAT, 2011: 252)⁸⁵², o el cas més proper de Pech-Maho (BEYLIER/GAILLED RAT, 2011: 257)⁸⁵³. És cert que tots aquests exemples es corresponen a entrades d'*oppida* datades en el segle III ane en el millor dels casos, mentre que les reformes del Castellot datarien de mitjans del segon terç de segle II ane. D'aquest moment tindríem el cas de l'*statio* de Mas Gusó, en el qual s'ha documentat que la porta seria a doble batent sense grans fixadors en els muntants (CASAS *et alii*, 2015: 249). Malauradament no comptem amb molts més exemples de la congiguració del sistema d'accés d'època republicana. Però de forma general es considera que la porta a doble batent i endarrerida és la que es troba a la majoria de fortificacions republicanes (PÉREZ, 2011: 528).

⁸⁴⁹ Segons l'equip d'arqueòlogues del jaciment, la porta de la muralla ibèrica seria de fusta i a doble batent, fixada en uns forats de 20cm de diàmetre a la part interna, que en permetrien el moviment.

⁸⁵⁰ En el segle III ane existiria una porta a doble batent, tal com indiquen les pollegueres interiors.

⁸⁵¹ La polleguera de la Porta 6 estava formada per un foradet d'uns 10cm d'amplada i uns 2-3cm de fondària, on hi hauria encastat el batent d'un dels fulls de la porta.

⁸⁵² En aquell jaciment, a la porta d'entrada al poblat, datada en el segle IV ane, hi ha els fonaments de pedra dels muntants de fusta.

⁸⁵³ A la porta d'entrada a Pech-Maho hi hauria hagut unes grans pedres monolítiques amb uns encaixos on s'encastava el pal de fusta, amb un forat circular de 10cm d'amplada i fondària on hi anava el muntant que permetia el gir.

Segurament, els elements més monumentals de l'entrada consisteixen en els dos cossos quadrangulars i simètrics que la flanquegen, les torres, i que sobresurten respecte del traçat de la muralla⁸⁵⁴. Presenten una amplada interna d'una *pertica* o 10 peus romans (uns 2,95m), i externa de dos *perticae* o 20 peus romans (uns 5,9m). Els seus murs, de 1,5m de gruix, estan fets amb un doble parament de lloses de pissarra superposades amb reblert de pedruscall, tot lligat amb argila. És de destacar que les mesures de la torre, són les mateixes que presenten altres *turris* i elements de fortificació del territori ibèric d'aquest moment, com podrien ser les torres I i III de la muralla d'Olèrdola, i la torre-talaia del mateix jaciment, la torre-talaia quadrangular de Sagunt (PALMADA, 2003: 259-260), però també la torre de Sant Miquel de Sorba (ASENSIO *et alii*, 2016: 108), la torre del *castellum* de Puigpelat (DÍAZ, 2009: 54), alguns dels elements de fortificació de Sant Julià de Ramis (PALAHÍ, 2013: 72-74), o les torres Fuentes de Archivel (BRÓTONS *et alii*, 2008: 54).

A la part interna no s'ha documentat cap tipus d'ocupació. De totes maneres hem d'advertir dues consideracions. La primera és que el nivell d'arrasament de les estructures era prou significatiu, no quedant més que la última filada, amb el que de ben segur que la cota conservada estava per sota de la cota de circulació original. Però a més, és ben possible que l'espai d'utilització i circulació no estigués en la planta baixa sinó que estigués situat en un pla més elevat, potser en el camí de ronda mateix de la muralla. Si fos així, seria ben normal la inexistència de traces d'ocupació a nivell de subsòl.

Pel que fa a l'alçada, no cal dir que en desconeixem les dimensions originals. L'alçada conservada no supera el metre d'alçada. Però si recuperem els càlculs volumètrics que havíem realitzat per la muralla ceretana, en els que li hipotitzàvem uns 4 o 5 metres d'alçada, i si tenim en compte que tradicionalment es considera

⁸⁵⁴ Nosaltres fem la hipòtesi que les torres eren quadrades, però és ben cert que no en tenim la confirmació definitiva ja que ha desaparegut completament un dels trams d'ambdues. Així és possible que fossin rectangulars o trapezoïdals (com al Castellet de Banyoles, o una de les torres d'Olèrdola). Ara bé, pel fet que tres dels seus braços siguin perpendiculars, i que la major part de torres d'influència romana siguin quadrades, pensem que les del Castellot també ho eren.

que les torres podrien ser més elevades que el pany de muralla⁸⁵⁵, podríem concloure que l'altura total de les torres superaria els 5m. En aquest sentit no comptem amb molts paral·lels on emmirallar-nos. Un exemple podrien ser les torres d'Olèrdola, amb una altura conservada de 2.7m (PALMADA, 2003: 259), o la muralla d'Aeso, amb un alçat de 3m (GARCÉS/REYES, 2014: 106-107; EQUIP PRAMA, 1990: 112), però en cap d'aquests casos s'ha fet una proposta restitutiva dels alçats originals. De fet, hi ha molt poques propostes volumètriques de realçats de murades d'aquestes cronologies. Una d'elles seria la restitució que en fan els seus investigadors del tram emmurallat de Sant Miquel de Vinebre, a la Ribera d'Ebre. La restitució hipotètica considera que el llenç podria tenir uns 5.5m d'alçada, finalitzant a nivell de coronament amb un parapet i pas de ronda (GENERA *et alii*, 2004: 104-105). També podríem considerar el cas de *Gerunda*, en què se suposa un alçat per les muralles i torres de 7 i 8m respectivament (PÉREZ, 2010: 250-252). Però en qualsevol cas, com veiem, comptem amb poques referències arqueològiques. Per tant, considerant aquests minços paral·lels, tant físics com restitius de muralles, i tenint present que el gruix de les torres del Castellot és de 1.5m, creiem que les dues torres de flanqueig de la porta efectivament podrien haver tingut una alçada mínima de 5-6m.

Finalment, el conjunt de l'entrada amb les dues torres es va completar amb un cos de guàrdia adossat a la torre de ponent. Aquesta construcció va suposar la deconstrucció dels antics àmbits V i VI, els quals ja hem comentat que podrien haver estat especialitzats en funcions tèxtils durant l'etapa ceretana. Des dels primers treballs que hem realitzat i publicat (CRESPO *et alii*, 2009; MORERA, 2010; MORERA/OLLER, 2013,...), hem anomenat a aquest cos de guàrdia de diferents maneres: casamata, bastió, baluard,... Estructures similars en altres jaciments han estat anomenades *phulacteria*, com en el cas del Turó de Montgròs⁸⁵⁶ (LÓPEZ,

⁸⁵⁵ Tot i que referint-se al cas de les torres ibèriques això és el que es considera, per exemple, en el cas de El Oral (ABAD/SALA, 2001: 136) o al Turó de Montgròs (LÓPEZ/FIERRO, 2011: 224).

⁸⁵⁶ El jaciment del Brull té un sistema defensiu on en el segle III aC està complementat per la presència de 6 cossos fortificats, originalment de dues plantes, que l'equip investigador ha anomenat *phulacteria*. Els *phulacteria*, segons els antics grecs, eren unes estances rectangulars adossades o construïdes solidàriament amb la muralla que servien d'aixopluc dels soldats

2011: 143; LÓPEZ/FIERRO, 2011), en referència a les fortificacions gregues, o *armora*, com en el cas de l'Esquerda⁸⁵⁷ (Ollich/Rocafiguera, 1994: 40). Amb la nomenclatura que nosaltres hem emprat no volem definir l'estructura d'una certa manera, amb unes funcions concretes que n'excloguin altres. No pretenem que la nomenclatura utilitzada, sovint imprecisa i pobre en caracteritzar estructures del món antic sense una definició específica per part dels autors clàssics, encorseti i al mateix temps n'exclogui la seva funcionalitat. Talment, és més que evident que una terminologia va de la mà d'unes implicacions històriques, geopolítiques, i no gens menys funcionals, que en el nostre cas estem lluny de poder contrastar. Com molt encertadament assenyalen Réjane Roure i Lionel Pernet, "...pel que fa a assenyalar la dimensió polisèmica dels elements, s'ha de desconfiar absolutament de la tendència dels arqueòlegs a voler identificar les dades en un sol cas, ja que moltes de les coses no es redueixen a un sol significat o funció, i que diverses interpretacions no són exclusives obligatòriament les unes de les altres."⁸⁵⁸ Així doncs, emprant la definició de Cos de Guàrdia només volem fer notar l'existència d'un cos més o menys fortificat just a costat de la porta monumental, a la qual d'alguna manera hi estaria relacionat. Ara bé, desconeixem quin grau d'interrelació tindrien, si hi hauria un destacament de soldats, si serviria per l'aixopluc d'aquests, o si podrien completar l'emmagatzematge de productes, interpretacions de les que d'altra banda, no en tenim cap dada.

Així doncs, l'estructura consisteix en un cos allargassat de 8.9m de llargada interna (al voltant de tres *perticae*), les parets de les quals presenten un gruix d'entre 1.1 i 1.2m (que podria correspondre a quatre peus romans). Els murs, realitzats amb un doble parament de blocs de pedra, lligats en sec, i amb un

encarregats de la defensa de la porta, però també s'utilitzaven per emmagatzemar armament o queviures. Més enllà de la terminologia, l'equip que realitza la investigació en el jaciment considera que les semblances d'aquestes estructures s'han de buscar en el món púnic, en aquell cas anomenades casamates seguint la tradició francesa, com correspondrien als establiments de Cartagena, Castillo de Doña Blanca, Carteia o el Tossal de Manises d'Alacant (López, 2011: 149). De totes maneres, pensem que el bastió del Castellot no tindria una petja púnica ja que tenim suficients dades per pensar en una clara influència romana.

⁸⁵⁷ En aquest jaciment s'han localitzat quatre estances adossades a la porta d'entrada del poblat, amb una cronologia dels segles IV-III a.n.e., que les seves investigadores han anomenat *armora*

⁸⁵⁸ ROURE/PERNET, 2011: 270

rebliment en el seu interior, incorporen també una gran quantitat de lloses de pissarra en la seva composició. L'estructura està dividida en dues habitacions a partir d'un mur mitjaner de les mateixes característiques. Cada estança presenta unes mesures força quadrangulars de 3.9m de llargada per 3.4m d'amplada. Per la part nord, les dues habitacions quedaven tancades per un petit envà de 45-50cm d'amplada on hi havia la porta d'accés en un dels extrems, consistent en una obertura de 1.1-1.2m. Uns paquets de rebliment i de terra batuda anivellaven els espais amortitzats i servien de sòl de circulació. A l'interior de les estances no es va localitzar cap tipus d'element, moble o estructural, que ens donés més dades al respecte. Tan sols cal mencionar que a l'estança de ponent es va identificar l'última filada de les restes d'un petit envà que compartimentava encara més aquella estança. No cal dir que l'absència de dades arqueològiques impedeix l'explicació d'aquella feble estructura, tot i que a tall d'hipòtesi plantejem que es pugui tractar d'una mena de caixa d'escala d'accés als pisos superiors.

Pel que fa a l'alçada continuem tenint el mateix problema que ja presentaven les torres: la total inexistència de dades directes. Per tant, haurem de seguir criteris comparatius. Una primera referència està en el mateix jaciment del Castellot. Si per a les dues torres de flanqueig hi suposàvem una altura com a mínim igual que la que hipotitzàvem per la muralla (4-5m), tenint en compte que sovint els cossos turriformes eren més alts que el cinturó defensiu, pel cos de guàrdia hauríem de seguir la mateixa consideració. I hauríem de pensar que l'alçada del bastió seria igual que la de les torres (4-6m), tenint en compte que són fets cohetàniament. Si ens fixem en estructures similars altres jaciments, com els *phulacteria* del Brull, on s'ha documentat l'existència d'un segon pis i una alçada mínima de cinc metres (LÓPEZ, 2011: 143), també ajuda a pensar en una alçada considerable. I finalment, també hem d'advertir que les potents parets permeten un volum de varis metres, i es presenten prou sòlides per la càrrega que se'n derivaria. Així doncs, creiem que no seria descabellat proposar una alçada que estigués al voltant dels 5m.

És probable que per commemorar les noves construccions, i amb una finalitat profilàctica, es realitzés un ritual fundacional que consistís en l'enterrament al subsòl d'uns fragments d'ossos de suïd (segurament amb una litúrgia prèvia que inloïa l'àpat de l'animal), i que s'ha documentat a la zona ponentina de la part interna de l'entrada, quasi tocant el cos de guàrdia. La presència de l'ofrena ritual documentada entre la torre de ponent i el bastió s'ha d'entendre com una mostra de la religiositat ibèrica, ja existent en el període anterior i que perviu en aquest moment.

Per tant, i com hem vist, no hem d'entendre la reforma del circuit murat del Castellot, i en particular de la monumentalització de l'entrada, com un cas isolat i excepcional dins la geografia catalana. Tenim suficients exemples d'*oppida* on s'han documentat importants reformes en el cinturó defensiu, i en molts d'ells es detecta una refeta de la muralla perimetral, seguint nous criteris constructius. Però si ampliem encara més el marc d'anàlisi veurem com la reforma del Castellot segueix una línia d'actuació molt pròpia de l'administració romana en aquells moments. La construcció de torres quadrangulars en els llenços de muralla en les noves ciutats romanes, sovint en els punts angulars i flanquejant les portes d'entrada, havia començat ja en el segle IV ane i va continuar en els segles successius. A Norba, Cosa, Miniturnae, Alba Fucens... es té constància de la refortificació de les entrades amb torres quadrangulars de flanqueig⁸⁵⁹. Per tant, aquesta és una pràctica que Roma té plenament incorporada ens els seus esquemes urbanístics que impliquen l'arquitectura poliòrcètica. I aquesta nova concepció de la defensa de les ciutats⁸⁶⁰ és la que utilitzarà l'administració romana en les reformes dels *oppida* que realitzi al segle II ane.

De fet, tal vegada una referència documental de les refeccions i fortificacions de les portes d'entrada als *oppida* pel que fa a la zona del nord-est, el tindriem en l'obra de Plutarc i en la biografia que en fa de Sertori. Aquest autor (*Sertori*, 21, 4),

⁸⁵⁹ Recollit a PALMADA, 2003

⁸⁶⁰ Entenent com a ciutats les *civitates*, *urbs*, *castella*, *oppida*, ciutadelles..., per tant, en un sentit ampli de la paraula.

en el marc de la descripció de la guerra civil en territori hispà ens comenta que Sertori es va haver de retirar a un *oppidum* indígena i va haver de refer les muralles i fortificar les portes⁸⁶¹. És obvi que aquesta és una dada històrica que s'ha de circumscriure en el marc de les guerres sertorianes, i ja hem dit que la remodelació del sistema defensiu del Castellot (i de molts dels *oppida* que hem vist) es produeix a mitjans de segle II ane. Per tant, uns 70 o 80 anys després. Però pensem que sí que es pot relacionar en la mesura en què aquesta sigui una pràctica habitual romana d'aquells temps, una pràctica que consistís en assegurar una posició estratègica a partir de la fortificació de les seves defenses i del sistema d'accés.

Tanmateix, en el cas del Castellot en particular, no creiem que la remodelació s'hagi d'entendre únicament des d'un punt de vista defensiu. Ja vèiem com en la fase ceretana, si bé la seves defenses es podien considerar de primer ordre en el marc comarcal, segurament no podrien fer front a un setge una mica perllongat, o a la maquinària bèl·lica existent en aquell moment (romana, cartaginesa,...). I d'aquesta manera, no s'havia de menystenir l'efecte simbòlic que pogués tenir, així com també persuasori de cara a eventuals atacs. Pensem que el mateix succeiria amb la reforma republicana. És evident que la remodelació de la muralla i la construcció dels cossos de l'entrada (les dues torres i el bastió) atorguen un component defensiu molt més important a l'assentament. I en un pla comarcal segurament estem parlant d'una gran fortificació. Tanmateix, la reconstrucció del sistema defensiu no suposa la inexpugnabilitat del lloc, ni molt menys, i no suposa que el Castellot es converteixi ara en una fortalesa. De fet, el mateix Vitruvi (*de Arch*, I, 5, 5) al segle I ane, parlant de les defenses de les ciutats diu que "...les torres han de ser rodones o poligonals perquè les quadrades les destrueixen ràpidament les màquines". Per tant, les mateixes torres quadrangulars ja no serien les millors, segons els propis romans, en cas que l'únic objectiu fos d'índole

⁸⁶¹ "...Sertorio maquinando unas retiradas sin temor para aquellos y tramando que otro ejército se le reuniera con seguridades, escapo a una ciudad montañosa y sólida, afirmaba sus murallas y fortificaba las puertas..." Plutarc. *Vidas paralelas. Sertorio*. Editorial Gredos, Madrid, 2007, pàg 440.

defensiva. Contràriament, nosaltres hi observem un clar simbolisme en la seva construcció, expressió arquitectònica d'un nou poder, que denota una voluntat d'afirmació i sotmetiment. La nova porta monumental del Castellot no només defensa millor l'assentament, sinó que visualitza la nova realitat sociopolítica imposada per Roma.

Com veiem, l'expressió d'aquesta nova realitat no només afecta al Castellot. A molts antics *oppida* es produeixen canvis molt significatius en els sistemes defensius durant el segle II ane: creant-se noves muralles, construint-s'hi noves torres i fortificacions, obrint valls,... I en molts d'aquests casos, els canvis i refeccions es produeixen a la segona meitat de segle II ane, moment en què nosaltres enquadrem la construcció de la porta amb les torres i el cos de guàrdia del Castellot⁸⁶². Sembla clar que tota aquesta activitat transformadora s'ha de relacionar amb la nova política de control del territori de l'administració romana, i que s'accentua i s'aprofundeix a partir de mitjans de segle II ane, amb tota una sèrie de canvis territorials que ultrapassaran les simples reformes dels sistemes defensius dels antics *oppida*: consolidació i potenciació de Tarraco com a capital provincial, creació d'una nova xarxa viària interterritorial, canvis en les funcionalitats i en els nivells d'influència territorial dels *oppida*, i l'inici del fenomen del reassentament poblacional.

5.3.1.4.3.3. Els grans edificis republicans

L'altre gran canvi arquitectònic es produeix a nivell de l'urbanisme intern. Com dèiem, en aquest moment es construeixen uns grans edificis (fins al moment n'hem documentat quatre) que seran els que efectivament articularan la trama urbana del Castellot. En alguns casos partiran d'estructures i àmbits ceretans preexistents (Edificis I i II), sense excloure el bastiment de noves parets,. Però en altres es construiran totalment *ex novo* (Edificis III i IV), tallant o amortitzant les

⁸⁶² A banda de les dues torres de la zona de l'entrada, al Castellot també es van construir dues torres més a les cantonades del front de muralla. La de ponent possiblement quedà incorporada en què hem anomenat Edifici I. La de llevant ha estat localitzada en la present campanya de 2016

estructures i espais que haguessin pogut existir anteriorment. Els quatre edificis tenen unes superfícies que oscil·len entre els 100 i els 225m² aproximadament i, quan no aprofiten els basaments antics, i exceptuant l'Edifici III, les seves parets presenten uns gruixos d'entre 45 i 50cm. En l'Edifici III ja hem vist que els gruixos rondarien el metre d'amplada, però és possible que l'explicació s'hagi de buscar en la mateixa funcionalitat del mateix, amb una notable singularitat conceptual, que també es veuria reflexada en la potència de les parets perimetrals⁸⁶³. Estan fomes per blocs de pedra i lloses de pissarra indistintament, amb el sol lligam de terra i fang entre ells. Normalment, els sòcols petris no serien de molta potència, essent la major part del mur amb arquitectura de terra. Ara bé, en algun cas sembla que bona part de l'aparell podria està realitzat amb blocs de pedra i lloses, com en l'Edifici II. Allà, s'ha documentat un potent enderroc en el gran pati productiu, el qual fa pensar que hauria vingut de les parets perimetrals. Per tant, aquest recinte no tindria només un petit sòcol amb fonamentació pètria sinó que, per alguna raó que se'ns escapa (però que tal vegada tingui a veure amb la funcionalitat i producció en el si de l'edifici), els blocs i lloses formarien bona part de l'alçada del mateix.

Talment, en aquest cas hem de parlar de les cobertes. Si bé no sabem amb exactitud com eren, sí que podem pensar que seguirien el mateix patró de la fase anterior, i d'altra banda comú a tota la zona en el mateix període cronocultural⁸⁶⁴. Una successió i reticulat de bigues de fusta tancarien el sostre de les habitacions, i a sobre seu s'hi hauria deixat un llit de brancatge menut tot tapat amb terra i argila per impermeabilitzar-ho. Definitivament però, no serien cobertes de *tegula*, ja que no se n'ha recuperat un sol fragment. D'aquesta manera, seria probable unes cobertes a doble vessant. En aquest sentit, semblaria que no totes les estances estarien cobertes, sinó que algunes d'elles romandrien a l'aire lliure, formant patis

⁸⁶³ A diferència de les compartimentacions interiors, que segueixen les mateixes amplades de 45-50cm dels murs de la resta d'edificis.

⁸⁶⁴ Serà precisament a partir de l'arribada romana a Catalunya que es començarà a introduir una nova manera de cobrir les habitacions, basat en el tegulat. Tanmateix, les tègules no es documenten en els jaciments d'una manera estesa fins ben entrada la segona meitat de segle II ane, però sobretot a partir del segle I ane. Per tant, les cobertes de mitjans de la segona centúria en el territori català encara són com les descrivim d'una manera molt majoritària

interiors. És el cas dels Edificis I i II i possiblement el IV, en els quals es detecta la presència d'unes grans habitacions de molta amplada de llum.

Pel que fa a l'interior i als sòls de circulació, estan formats per un simple llit de terra batuda. Ja hem vist que la gran majoria d'estructures i elements de la fase ceretana queden amortitzats, i també, evidentment, el sistema de suports de pedra i puntals que ajudarien a subjectar la coberta i altres elements aeris, com podrien ser els trespols, estanteries, postades o taules d'obra. El fet que els blocs no estiguessin completament enterrats en el subsòl, permetia aïllar els suports de fusta de les humitats. En aquest moment, alguns dels edificis, com és el cas dels edificis I II i IV, herederia aquest sistema de puntals fonamentats en bases pètries. Aquesta no és una tècnica de sustentació exclusiva del Castellot (ja no ho era en la fase ceretana, com vèiem), i en altres jaciments del mateix període s'observa com a moltes estances s'hi documenten petits pilars de suport ubicats a les cantonades i en llocs especialment estratègics de l'estança. Un exemple podria ser, el jaciment del Camp de les Lloses de Tona, en el qual en alguns àmbits es localitzen masses de ferro ubicades a les cantonades, semienterrades, que també s'interpreten com a puntals de suport de les estructures bastides (DURAN/MESTRES/PRINCIPAL, 2001: 424).

Són uns edificis on nosaltres hi advertim uns usos polifuncionals en la majoria dels casos. En tenir grans superfícies, fàcilment es podien destinar uns espais a unes funcionalitats i uns altres a unes altres. Tal vegada l'excepció podria ser l'Edifici III, el qual molt probablement va ser concebut d'una manera unitària, i amb un objectiu que potser abastaria el simbolisme del poder i els rols religiosos dins del Castellot.

En definitiva doncs, totes aquestes característiques tipològiques les trobem documentades a molts dels jaciments republicans del territori català. En aquest sentit però, i si ens referim als paral·lels que podríem trobar als territoris catalans i rossellonencs, tal vegada hauríem de separar entre els paral·lels des d'un punt de

vista arquitectònic, vinculat a un marc cronològic molt concret, on la petjada romana comença a fer-se visible, dels que tenen a veure amb la funcionalitat i amb les dimensions dels edificis. En aquest darrer cas, els edificis complexos de grans dimensions a l'interior dels *oppida*⁸⁶⁵ tenen la seva aparició ja en el segle V ane⁸⁶⁶ a la zona valenciana. Així, en jaciments com als de Puig de la Nau o l'Oral s'han documentat cases compartimentades que sobrepassen el centenar de metres quadrats de superfície (BELARTE/BONET/SALA, 2009: 104-106). En la següent centúria els grans edificis polihabitacionals apareixeran ja al nord i centre del món ibèric, sent d'una relativa freqüència en el segle III ane. El mateix succeeix a la zona rossellonenca, on a partir del segle V ane comencen a aparèixer cases complexes de 2 ó 3 habitacions, amb distinció funcional de les estances. Aquestes cases evolucionaran fins que en el segle II ane veurem aparèixer els edificis amb cor de distribució (DE CHAZELLES, 2005: 252-253). Les grans cases complexes poden arribar a tenir una quinzena d'habitacions, o el que és el mateix, varis centenars de metres quadrats de superfície. En aquestes grans cases urbanes normalment es diferencia les sales residencials, d'activitats culinàries i de comensalitat, les de magatzem, les productives i artesanals, i eventualment també les de culte (BELARTE/BONET/SALA, 2009: 98). Potser l'exemple de cases complexes (en aquest cas potser palacial) seria les d'Ullastret, alguna d'elles amb superfícies que arriben als 1000m², del segle IV ane (MARTÍN, 2005: 331). Però també se'n troben a Mas Castellar de Pontós, amb edificis que sobrepassen els 400m², a les Toixoneres de Calafell, on al segle III ane trobem recintes de 280m² (ASENSIO *et alii*, 2005: 605) o al Castellet de Banyoles, on s'han documentat cases complexes de 180 a 350m² també en el segle III ane (ASENSIO *et alii*, 2005: 616-617). I a banda d'aquestes grans cases complexes de varis centenars de metres, segurament més excepcionals, també comptem amb cases polifuncionals a molts

⁸⁶⁵ Veiem adequat diferenciar els edificis complexos "urbans" dels que sorgeixen en el món rural en el món ibèric inicial, de naturalesa totalment diferent. Aquestes granges o factories (podríem citar els casos d'Aldovesta de Benifallet, o el Fondo del Roig de Cunit, on en períodes de l'ibèric ple, Les Guàrdies del Vendrell) tenen un sentit que es vincula directament amb el factor comercial i productiu, però per la seva situació, lògicament no presenta les connotacions socials i polítiques, que sí que poden tenir els que apareixen en un àmbit urbà.

⁸⁶⁶ Al Puig de la Nau de Benicarló ja en el segle V ane es documenta alguna residència que arriba als 113m² (BELARTE/BONET/SALA, 2009: 104-106)

altres jaciments. Sense tenir unes dimensions tan desmesurades, rondant els 60-80m², són cases d'entre 3 i 6 habitacions, on s'adverteixen molt clarament els rols diferenciats en moltes de les estances. A tall d'exemple, són ben estudiats l'edifici de sis habitacions de Sant Julià de Ramis (MARTÍN, 2005: 333), els edificis complexes isolats de les Toixoneres de Calafell (ASENSIO *et alii*, 2005: 601), els de Mas Castellar de Pontós, o les cases 1 a 5 de 3-4 estances dels Estinclells de Verdú (ASENSIO *et alii*, 2009: 133-137). Tradicionalment les cases de majors dimensions polihabitacionals en els *oppida* s'han interpretat com a residències dels grups dirigents de la societat ibèrica (BELARTE/BONET/SALA, 2009: 117). Per tant, des d'un punt de vista de la polifuncionalitat de les cases de grans dimensions, els edificis del Castellot s'enquadra perfectament en aquest tipus de recinte tant comú en el territori ibèric sobretot a partir de segle III ane.

Tanmateix, ja hem vist que les remodelacions del jaciment s'esdevenen a partir de la segona meitat de segle II ane, i segurament estan molt mediatitzades per la presència efectiva romana en el territori. Per tant, des d'un punt de vista cronocultural, és evident que tots els exemples abans mencionats són anteriors al moment que analitzem. Sorgeixen en un moment de total absència de població alòctona, els segles IV-III ane, i poden ésser definits com edificis genuïnament ibèrics. Però aquest no és el cas del Castellot. Així, si bé funcionalment i per dimensions poden ser edificis comparables, no ho són si s'analitzen a partir del seu context històric. Si busquem al territori català i rossellonenc paral·lels de grans edificis polihabitacionals, ja estiguin en àmbts rurals o urbans, i amb una aparent multifuncionalitat, emmarcats dins el període romanorepublicà, segurament no en trobarem masses. Un exemple força similar seria l'assentament de la Torre Roja de Caldes de Montbui. És un jaciment originat a mitjan segle VI ane, arribant a ocupar una extensió de 4 Ha. Després de la finalització de la fase ibèrica plena a finals de segle III ane, en el marc de la Segona Guerra Púnica, el lloc experimenta una nova ocupació a finals de segle II ane o principis del següent. En aquesta darrera fase, es construeixen unes grans unitats habitacionals més complexes, d'entre 140 i 250m², les quals tenen un nombre important de cambres, amb pati

obert o distribuïdor. En aquests recintes, les activitats domèstiques es combinen amb activitats d'emmagatzematge o transformació. Els murs tenen 45cm d'amplària, i en algun edifici també es troben enterraments rituals d'animals. Tal vegada una diferència important, i un element on es contrasta la influència romana en la construcció, és la presència de tègules i ímbrex, les quals haurien format el teulat de les habitacions (FORTÓ/MAESE, 2011: 130-135). Un altre podria ser el jaciment de Darró, a Vilanova i la Geltrú. De manera anàloga a la Torre Roja, Darró té una fase reurbanitzadora molt important en els dos últims segles abans de la nostra era. Ja a la primera meitat de segle II ane es documenten tot un seguit de noves finques. D'aquestes, la número 3 presenta set habitacions diferenciades, les quals permeten parlar d'una multifuncionalitat definida en estances residencials, de l'àmbit domèstic, i les que pertanyen a un taller metal·lúrgic. La mateixa casa, va patir varies remodelacions en els anys successius, essent la primera d'elles en el tercer quart de segle II ane (LÓPEZ, 2013: 173 i ss). O fins i tot podríem prendre d'exemple els edificis del Camp de les Lloses de Tona, o el de les Guàrdies del Vendrell, en aquest cas corresponents a un àmbit plenament rural. El Camp de les Lloses és un jaciment que també presenta una cronologia formativa centrada en l'últim terç de segle II ane i, si bé dels seus edificis en destaca fortament la seva funcionalitat relacionada amb la metal·lúrgia, també presenten un caràcter domèstic, residencial i sacra. D'aquesta fase s'han identificat 6 edificis polihabitacionals (Edificis A, B, D, E, F i G), bastits a partir de murs de 45-50cm de gruix, els quals són realitzats amb un sòcol de blocs de pedra i lloses horitzontals col·locades en sec, a damunt del qual s'hi sobreposava el recreixement de tapiat (DURAN/MESTRES/PRINCIPAL, 2001: 423-424; i 2011: 101-102). Els seus investigadors constaten que els recintes són fets amb proporcions i tècniques del món indígena, però presenten una estructura de planta itàlica, de forma quadrangular amb diverses estances al voltant d'un pati central. Ho explicarien pel fet que s'hi haurien instal·lat individus romanoitàlics, o bé ibers molt romanitzats, segurament vinculats a les tasques de construcció de la via romana per part de l'exèrcit romà a partir de l'últim quart de segle II ane (DURAN/MESTRES/PRINCIPAL, 2011: 101-102). Pel que fa al jaciment de les

Guàrdies del Vendrell, curiosament en el segle IV i sobretot al III ane consisteix en un gran edifici polifuncional, de 850m², centrat bàsicament en els processos siderúrgics i en l'estocatge de productes, a banda lògicament dels usos residencials. A partir d'inicis del segle II ane, l'edifici queda reformat completament, canviant les seves funcionalitats, perdurant fins a mitjan segle I ane. Els seus investigadors hi observen tècniques i materials típicament indígenes en aquesta fase, però només entenen el jaciment a partir de la presència de l'administració romana al territori (RIGO/MORER, 2007: 308-316).

O si anem una mica més enllà del propi marc català podríem citar el jaciment de La Caridad, a Teruel. Consisteix en un assentament vinculat a l'explotació minera, construït *ex novo* a finals de segle II ane, i destruït en el marc de les guerres sertorianes. El lloc fou concebut i planificat per l'administració romana però habitat majoritàriament per població indígena⁸⁶⁷, i en el seu interior s'ha documentat una gran varietat de cases de múltiples habitacions, amb pati central, algunes d'elles fins i tot arribant als 900m² de superfície (REDÓN/EZQUERRA, 2016: en premsa). O també el jaciment d'Azaila, a Cabezo de Alcalà, que en la fase de segona meitat de segle II ane i primera del segle I ane, presenta cases de notables dimensions, algunes de fins a 300m² (OLESTI, 2014: 120).

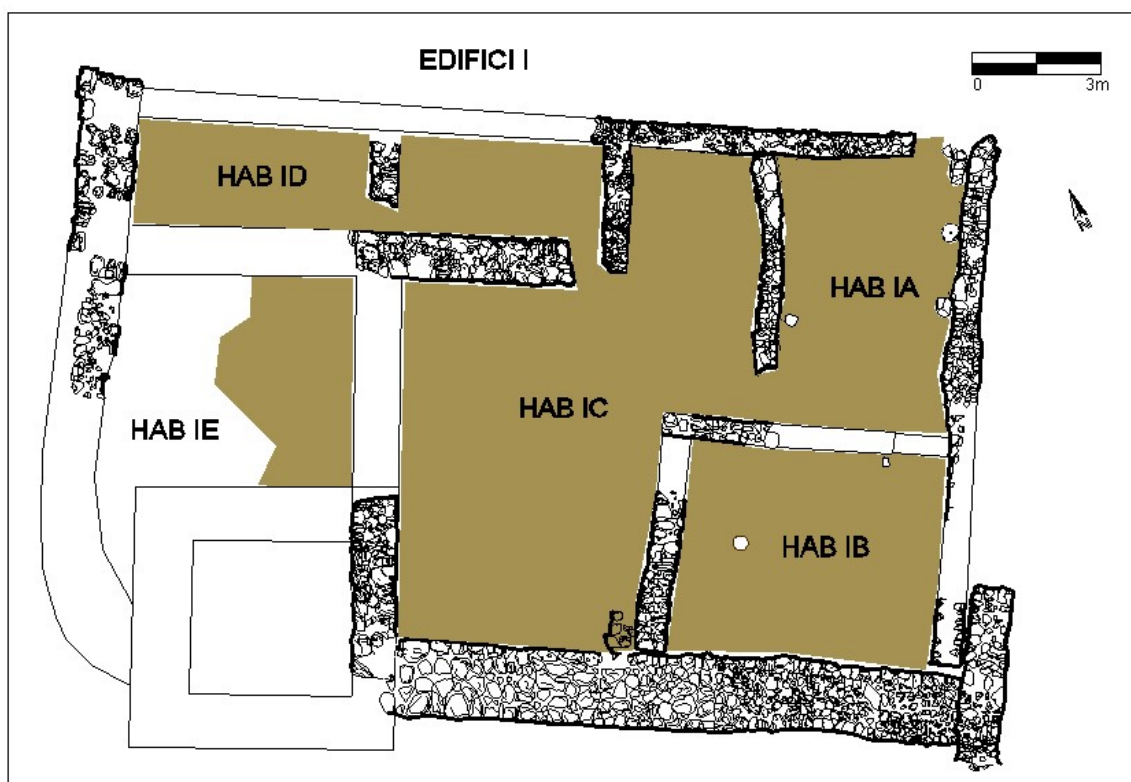
En definitiva doncs, els edificis polifuncionals del Castellot s'han d'emmarcar dins aquesta tipologia de grans cases complexes que apareix en el món ibèric a partir sobretot del segle IV ane, vinculat amb la residència i ús per part d'una elit local, i que en el segle II ane, es relacionen amb les reformes que es deriven de la presència i ocupació romana en el territori, les quals es manifesten en els mateixos *oppida*, o de forma específica en els àmbits rurals.

⁸⁶⁷ Això és el que es creu a partir de l'anàlisi morfològic del seu urbanisme, amb una gran ortogonalitat i regularitat seguint patrons típicament romans, el qual contrasta amb la cultura material, i sobretot amb les inscripcions epigràfiques, majoritàriament escrites en ibèric i celtibèric, i de les quals només una seria llatina.

Edifici I: L'Edifici I està situat a l'extrem sudoccidental del poblat. De planta rectangular, presenta unes mesures internes de 65 x 40 peus romans (19,2/19.3 x 11,7/11.8m), i per tant de quatre *perticae* d'amplada per sis i mitja de llargada, conformant una superfície d'uns 223m². Ocupava els antics Àmbits I, II, i III⁸⁶⁸, aprofitant alguna de les seves parets. De fet, el tancament de llevant corresponia a l'antiga paret mitgera que separava els Àmbits III i IV, mentre que el tancament septentrional es va traçar totalment de nou. Per la part de migdia i ponent l'edifici s'adossava a la muralla ceretana. Les reformes van comportar l'amortització dels patis d'avantsala, i en lloc seu es van crear altres estances habitacionals. Algunes de les antigues sales principals van quedar dempeus, potser amb funcions diferents, però és evident que altres van restar totalment reformades. L'accés es realitzava per l'angle NO, i donava pas a tota una sèrie d'estances possiblement intercomunicades, de les que n'hem pogut individualitzar cinc a pesar de la forta alteració del terreny. La primera habitació (Habitació IA) possiblement hauria estat coberta, d'acord amb els forats de pal i lloses especialment distribuïts pels contorns dels murs. Des d'aquí s'hauria accedit al que havia estat la sala principal de l'Àmbit III (Habitació IB), la qual hauria mantingut les mateixes mesures, i que també hauria estat coberta si ens guiem pels diferents forats de pal localitzats. Des de la primera de les habitacions es passaria a una contigua (Habitació IC), a la part central de l'edifici, una estança on semblaria que es conformà possiblement com un pati obert. Malauradament, tampoc tenia signes de cap mena de funcionalitat ni d'haver estat cobert tampoc. A la part nordoccidental de l'edifici hi hauria hagut una altra estança (Habitació ID), en aquest cas de planta rectangular i força allargassada. Finalment, la resta del quadrant de ponent hi hauria una hipotètica cinquena habitació (Habitació IE). L'únic element que tenim que defineix l'espai és el mur que el separa de l'Habitació IC, i que consisteix en una potent estructura de poc més d'un metre d'amplada, realitzat amb la mateixa tipologia constructiva que les parets de les torres centrals. És evident que es tracta d'una estructura del tot diferent a la resta, essent molt sòlida i potent. Talment, en el seu

⁸⁶⁸ El sector sudoccidental del jaciment, en les fases antigues, és la més mal coneguda arqueològicament degut a la pròpia erosió del terreny, i a l'alteració sedimentològica que comportà l'ocupació medieval, i sobretot la torre de la cantonada.

bastiment es va tallar parcialment la muralla perimetral, signe inequívoc que es pretenia que el cos quedés ben travat i lligat a la muralla, dotant-la encara més d'una fonamentació més sòlida. Amb tot això, pensem que a la cantonada de l'Edifici I s'hi va situar una habitació fortificada, turriforme, possiblement de control i de visualització del territori⁸⁶⁹. De fet, des d'aquell punt es visualitza ben clarament l'embut geogràfic que forma l'estret d'Isòvol, i el que és més important, es té una observació directa del Tossal de Baltarga, lloc on en el segle II ane també hi ha una important ocupació, tal com explicarem tot seguit.

Planta hipotètica de l'Edifici I

Degut a que l'edifici presenta tantes alteracions estructurals i sedimentològiques, fruit de les construccions posteriors d'època medieval, no tenim una apreciació definida sobre la seva funcionalitat. Davant l'absència d'elements significatius que ens parlessin d'activitats concretes (dipòsits, retalls, elements de producció,

⁸⁶⁹ Tal com hem anat dient al llarg d'aquest treball, a l'altra cantonada del front defensiu enguany s'hi ha localitzat una altra torre defensa. Així, l'assentament comptaria amb quatre torres de defensa; dues flanquejant l'entrada i dues més a les cantonades de la muralla.

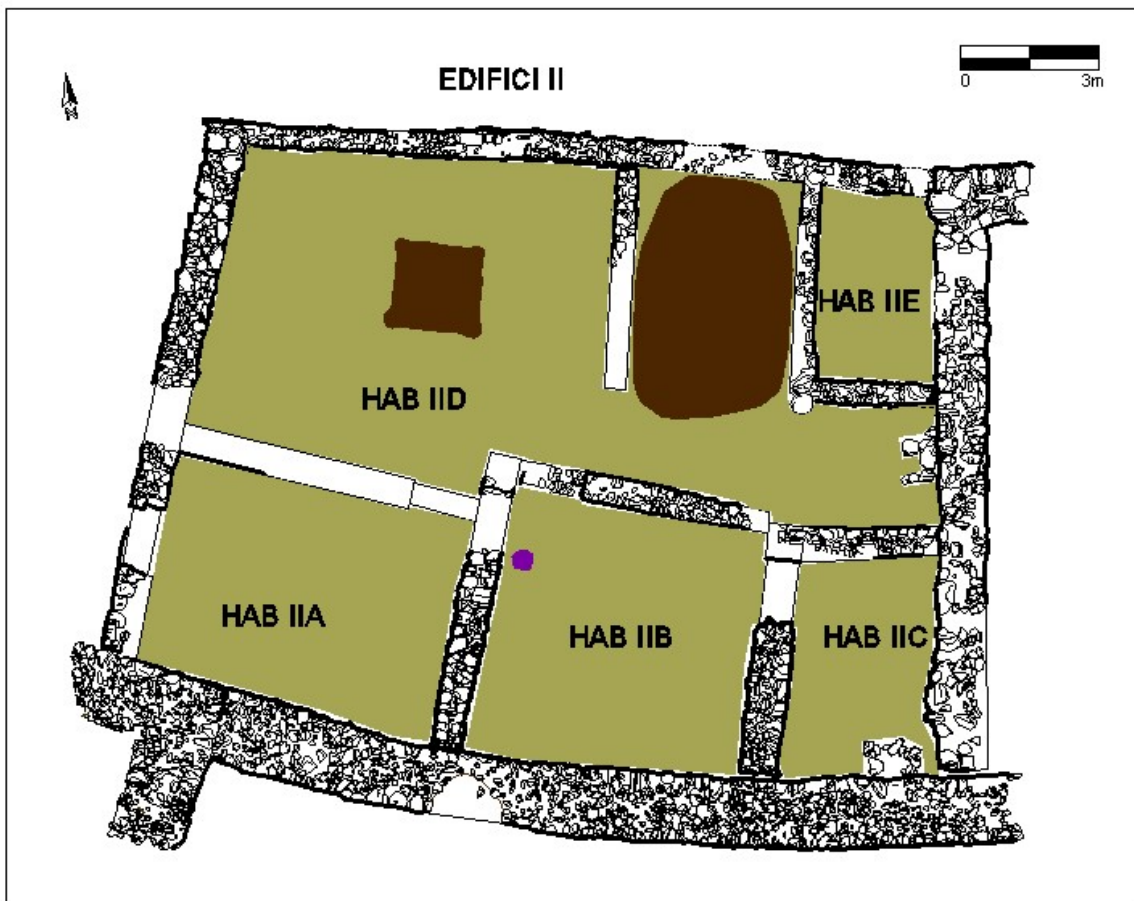
presència o absència de materials arqueològics destacats,...), hem de concloure que hauria tingut unes funcionalitats residencials. Però com dèiem, és probable que també fos un edifici parcialment fortificat, i que s'hi desenvolupessin funcions de vigilància i control, establint una comunicació (almenys visual) amb altres assentaments propers.

Edifici II. Aquest edifici està ubicat a la part central del poblat, a la dreta de l'entrada monumental. És un cos allargassat que s'adossa i s'adapta a la muralla ceretana, i que presenta una superfície interna de 203 m², recolzant-se a l'Edifici III per ponent. En el tancament per ponent utilitzà la paret mitgera que separava els antics Àmbits VI i VII, mentre que el límit septentrional es va traçar totalment *ex novo*, adoptant una llargada de 14.8m, que equival a 50 peus romans, o sigui 5 *perticae*. Igualment, la distància entre aquesta nova cantonada i la muralla era de 11.5m, longitud que també pivotaria les 4 *perticae*. El nou edifici s'ubicà en els antics Àmbits VII, VIII, i part de l'Àmbit IX ja que aquest darrer quedà seccionat per l'Edifici III. De totes maneres, dels antics àmbits només es van aprofitar les estances principals i adossades a la muralla, ja que els tres patis que hi havia es van unificar en un gran espai diàfan. Així, a grans trets el nou edifici quedava definit per tres habitacions meridionals i un gran pati capdavanter.

L'accés a l'edifici es realitzava pel que havia estat l'Àmbit VII, ara Habitació IIA, just pel corredor existent en la porta d'entrada al poblat, i just al costat del petit pou que s'havia construït a la part interna. La primera de les estances és la que havia estat la sala principal de l'Àmbit VII, la qual mantenia les mateixes proporcions. En aquesta primera habitació no es va identificar cap element de rellevància que ens parlés de l'ocupació a l'interior ni de la seva distribució. Però com a fet potser destacat cal mencionar que és on es va recuperar l'arracada d'or.

No hem documentat cap porta de comunicació amb les altres estances contigües, però res impedeix de pensar que des de la primera habitació es pogués accedir a l'habitació central i també al gran pati unificat. La segona de les habitacions,

Habitació IIB, es corresponia a grans trets amb les dimensions de la fase anterior i tal vegada només es va haver de refer la porta de façana que la separava del gran pati davanter. Presentava un paviment de terra batuda sense cap altra particularitat més. És de destacar l'acumulació de blocs de pedra en una de les cantonades, de talla petita i mitjana, apilats cònicament de forma acurada. Aquesta dada, juntament amb l'absència de mobiliari i punts de foc, ens pot fer pensar que es tractaria d'una estança dedicada a l'estocatge de materials, constructius i d'ús quotidià.

Planta hipotètica de l'Edifici II

Des de l'estança central es podia accedir a la tercera de les habitacions a través d'una obertura que s'havia obert al mur que les separava. Era l'habitació més xica de les tres, Habitació IIC. Corresponia a la sala principal del què havia estat l'antic Àmbit IX però havia quedat seccionada en fer-se l'Edifici III. Tenia un paviment de

terra batuda i algun forat de pal al sòl podria indicar la presència d'un pis superior, o com un mínim d'un trespols. No sembla que aquesta estança comunicés directament amb el pati de fora.

Com dèiem, l'accés al gran pati unificat de l'Edifici es realitzaria de ben segur per l'habitació central, i possiblement per la primera estança. És en aquest espai, Habitació IID on molt probablement les parets haurien estat fetes exclusivament amb blocs de pedres i lloses en tot el seu alçat. Nosaltres creiem que tots els diferents espais, estances i retalls que hi trobem formarien part d'una mateixa funcionalitat. Així, es tractaria d'una zona amb una clara funcionalitat emmagatzemadora d'aigua, possiblement condensada en forma de neu, on els diferents espais i retalls hi trindrien una funció relacionada. El pati consistia bàsicament en un gran espai diàfan de prop de 100m², en què l'única compartimentació clara consistia en una petita habitacioneta allargassada a la cantonada nordoriental, Habitació IIE. Amb una superfície de poc més de 10m², és probable que tingués un accés independent per la part nord, i que la seva funcionalitat estigués relacionada amb el gran retall ovalat central. A la part meridional de l'habitació, també en una cantonada del pati existia una petita raconera de planta quadrangular.

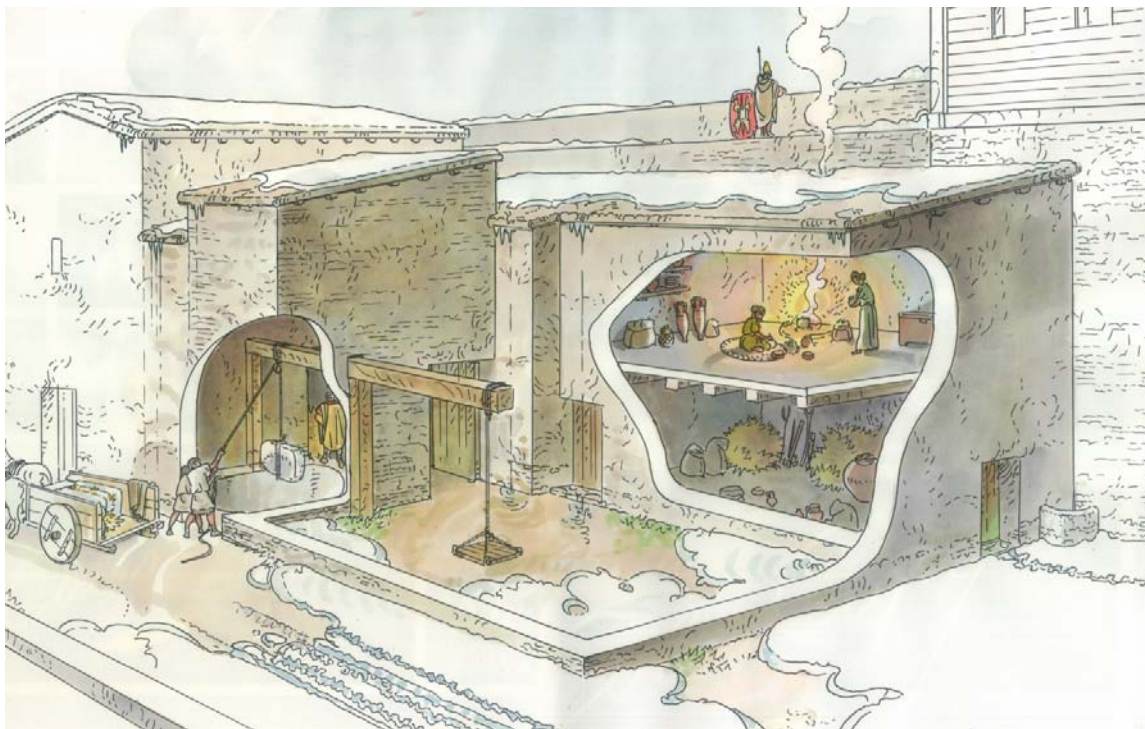
Pel que fa al gran espai obert, la característica més important i definitòria era el gran retall ovalat, emmarcat i delimitat en tres dels seus costats per envans de pedra, i amb la sola obertura i accés per la part meridional, on hi quedava un corredor de 1.5m d'amplada que justament menava a la raconera quadrangular mencionada. Tenia una capacitat mínima d'uns 70m³. El perfil era bàsicament recte, molt lleugerament inclinat de manera que l'amplada s'anava reduint amb la fondària. És evident que la tipologia del retall ens està mostrant una gran bassa que per la seva profunditat només pot respondre a una funcionalitat emmagatzemadora, i en aquest sentit l'aigua hauria de ser el contingut més lògic. Tanmateix, els primers substrats geològics del Castellot no són ni molt menys impermeables, sinó que es caracteritzen precisament per una gran porositat.

Paquets d'argila amb grava petita combinats amb franges de blocs de pedra sorrenca no permeten que s'entolli l'aigua, essent absorvida ràpidament cap a les capes freàtiques del subsòl. Davant d'això, nosaltres proposem que el retall es dediqués a l'estocatge de l'aigua condensada en forma de neu. La neu o el glaç és un element molt present en la climatologia cerdana, especialment als mesos d'hivern, i sobretot la neu té unes característiques químiques que fan que tardi molt en convertir-se en aigua i fondre's. Per tant, l'aigua en forma de neu és fàcilment acumulable, mantenint-se a la superfície sense que s'evapori ni sigui absorvida pel subsòl sedimentològic. Un dipòsit de neu, a més, podria evitar els efectes dels raigs solars amb una coberta que realitzés ombra a la seva superfície permanentment. En el cas de la bassa del pati de l'Edifici II, aquesta eventual coberta hauria d'estar a la part meridional, tapant el trànsit solar que es realitza d'est a oest per migjorn. És precisament a la zona sud del retall on s'ha localitzat un paquet important de cendres i carbons just a sobre del nivell de circulació, signes inequívocs de destrucció incendi d'elements vegetals.

No cal dir que uns nivells d'incendi, amb restes de cendres i carbons podrien provenir de multiplicitat d'elements, i no tindrien perquè haver format part d'una coberta, i menys encara d'una coberta que tingués com a finalitat la creació d'una ombra permanent a la bassa. Tanmateix, ens és suggerent pensar-ho, sobretot, si aquests indicis els posem en relació amb tota la resta de petits arguments que ens permeten elaborar la hipòtesi de la presència d'un pou de neu a l'Edifici II.

I a banda del gran retall ovalat, el pati de l'Edifici II comptava amb un altre retall, en aquest cas de planta quadrangular. Pensem que aquest retall estaria estretament relacionat amb el gran dipòsit oval. És un retall que es disposa en un punt equidistant dels límits del pati de l'edifici, en una posició central. Talment, la seva orientació segueix l'ortogonalitat que marquen les diferents estructures de l'espai diàfan, tant les parets perimetrals com els envans de compartimentació. I finalment, s'ubica just al bell mig de la línia que dividiria el dipòsit ovalat en dues meitats, separant-s'hi uns 3m. Amb tots aquests elements es pot pensar que totes

les estructures del pati diàfan, inclòs el retall quadrangular central, formessin part d'una mateixa activitat.

Imatge recreativa de com podria haver estat l'Edifici II (Dibuix: Francesc Riart)

Ja hem vist que la morfologia del retall quadrangular fa pensar que hi hagués hagut quatre grans puntals a les cantonades del mateix. Pel que fa a l'interior només es va recuperar blocs de pedra de mida mitjana i moltes restes carbonitzades. Amb tots aquests elements pensem que l'estructura (i aquí hauríem de pensar en el retall més el seu reblliment), perfectament es pot associar a la descripció que fa Plini dels *arca lapidum*. Estructures arqueològiques morfològicament similars del territori català han estat interpretats en aquest sentit, i funcionalment vinculats a un sistema de premsat, si bé la majoria d'elles corresponents a les etapes augustals i juliclàudies (MARTÍN, 2012). Consisteixen en un contrapès format per una caixa de fusta plena de pedres, diferent evidentment al contrapès monolític, i que es relacionaria amb el sistema de maniobra per accionar el *prelum*.

Com que no tenim cap element que ens relacioni la possible *arca lapidum* amb una premsa, i considerant la relació que el retall sembla tenir amb tot el conjunt i amb el dipòsit ovalat en particular, nosaltres proposem que es tractaria d'un contrapès, una *arca lapidum*, de la palanca que s'utilitzaria per a l'extracció del contingut del retall ovalat.

Així, tot l'espai diàfan a l'exterior de les tres habitacions de l'Edifici II estaria totalment centrat en l'emmagatzematge i eventual explotació del contingut de la bassa ovalada, un contingut que nosaltres hipotitzem amb la possibilitat que es tractés d'aigua en forma sòlida, ja fos neu o gel. Però és evident que aquesta no seria l'única funcionalitat de l'edifici. A les tres habitacions meridionals s'hi desenvoluparien tasques d'emmagatzematge d'elements secundaris (com per exemple materials petris en l'estança central). Igualment, l'absència d'elements arqueològicament rellevants en aquestes estances de migdia, però tanmateix la presència d'alguns forats de pal, fa pensar que la possibilitat d'uns pisos superior les quals les podria convertir en habitacions també residencials. Aquesta tesi es veuria refermada per la recuperació d'una arracada d'or en una d'elles.

Edifici III. El tercer dels edificis documentats se situa a llevant de l'anterior, i de fet és al qual s'adossa l'edifici II. Presenta una planta rectangular que tot i que aparentment pugui semblar exempta, les seves parets laterals recolzen al front de muralla. Ofereix unes mesures internes de 11.8/11.9m de llargada (prenent la distància fins a la muralla) per 8.8/8.9m d'amplada, el que suposa unes dimensions de 40 peus per 30 peus romans (o sigui, 4 per 3 *perticae*), conformant una superfície de 101m². Amb aquestes dades, contrastades per les relacions físiques i estratigràfiques, s'evidencia que l'edifici recolza a la muralla per la part interna.

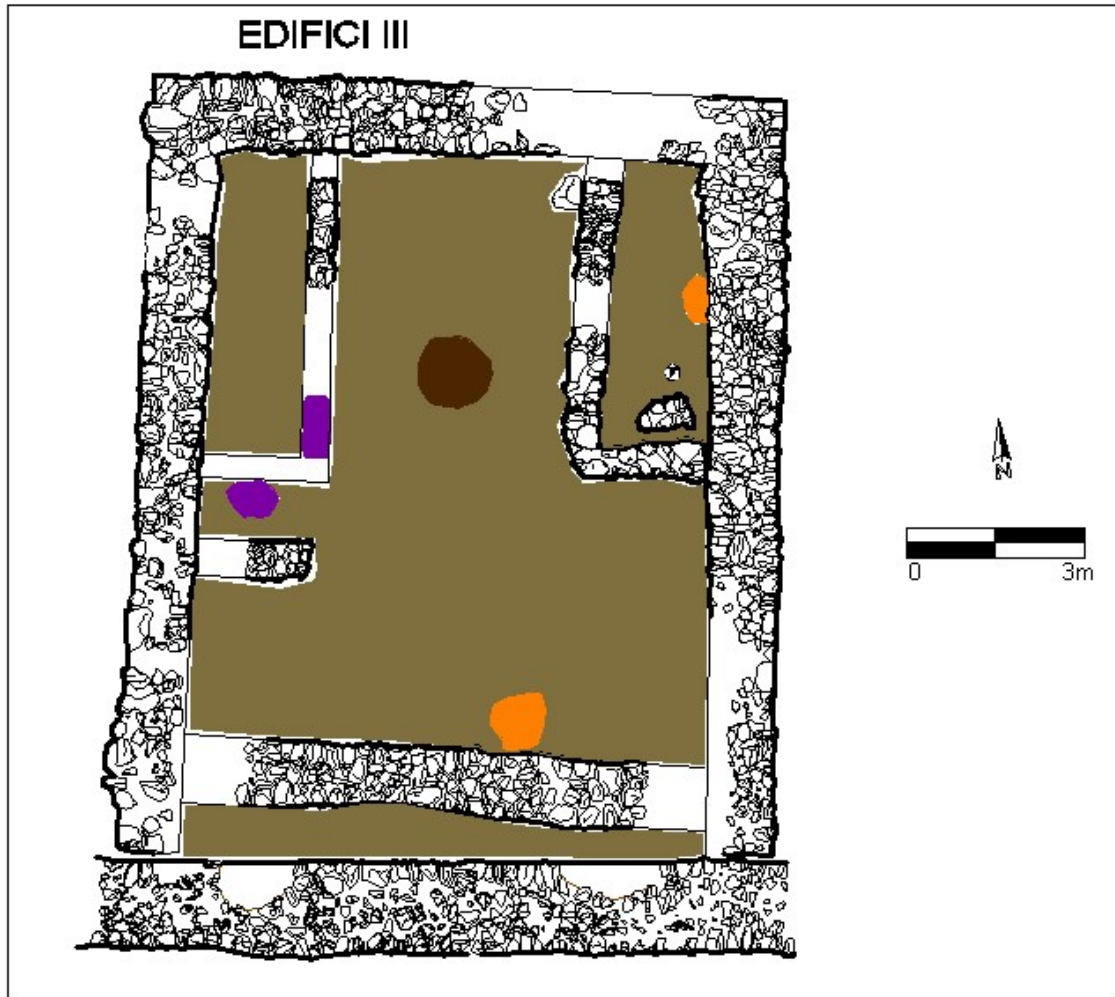
L'edifici s'ubica allà on hi havia hagut l'Àmbit X i part de l'Àmbit IX, el qual seccionà per la meitat en el moment del seu bastiment. De totes maneres, en aquest cas no s'aprofità cap de les antigues parets dels àmbits ceretans, ja que les noves

s'aixecaren partint totalment de zero. L'edifici es conforma bàsicament per una gran sala rectangular, d'uns 82m², Habitació IIIC, amb dues petites habitacions allargassades laterals, Habitacions IIIA i IIIB, definides per petits envans. Les quatre parets que delimiten la sala principal presenten uns potents gruixos totes elles, amb unes amplades de 120cm aproximadament (quatre peus romans). Això comporta una curiositat interessant, com és el fet que el tancament meridional de la sala no és la muralla del jaciment, com caldria esperar, sinó que la sala resta delimitada per una paret independent que queda lligada amb els altres murs de l'edifici i per tant, de les mateixes característiques, separada uns 60cm de la muralla. O sigui, entre aquesta estança principal i la muralla de migdia existeix un petit corredor cec de poc més de mig metre d'amplada. És possible que aquesta estructura final s'expliqui per la considerable alçada de l'edifici, i per la voluntat expressa dels seus constructors de no recolzar el pes del recinte en la muralla (tal com hauria passat si no hagués existit aquest mur), i carregar-lo a sobre de quatre fonaments estructurals.

Com diem, el fet constructiu més característic de l'Edifici III són les seves potents parets perimetrals. Efectivament, i a diferència de tots els murs d'aquesta fase, amb una amplària que no sobrepassen els 50cm, les parets de l'edifici III presenten un gruix de 1.1-1.2m, essent realitzades per grans còdols de pedra en els seus fonaments, a sobre dels quals s'hi haurien disposat lloses planes de pissarra, i el tapiat. Aquests potents fonaments haurien dotat d'una enorme solidesa a l'estructura, tant per poder tenir pisos superiors, com per singularitzar la seva rellevància a dins l'assenatment, ja sia simbòlicament com funcional.

Desconeixem on era l'accés a l'edifici, tot i que és probable que se situés a la paret septentrional. Com dèiem, un cop a dins existia una gran sala, d'uns 57m², amb dues habitacions laterals allargassades, d'uns 7m² cadascuna. En la petita estança de llevant hi havia un nivell d'ús de terra batuda, i l'espai estaria escalfat amb una petita llar de foc lenticular, semicircular i adossada a la paret, especialment construïda amb un llit de còdols i una capa d'argila a sobre. Al seu

costat, hi hauria hagut un pilar d'obra, el qual podria estar relacionat amb una estructura d'obrador, essent el suport d'una estructura aèria. A l'altra habitacioneta lateral no es va identificar cap element significatiu.

Planta hipotètica de l'Edifici III

A banda de les dues petites estances, la resta de la sala no presentava cap altra compartimentació, conformant-se també com un gran espai diàfan que abastava la resta de la superfície, amb l'única alteració d'un petit salt en el terreny, just a meitat de cambra, que marcava un graó d'uns 30cm. El nivell de circulació era una fina pel·lícula que regularitzava el terreny geològic. D'aquesta sala destaquen alguns elements. Primerament, la presència d'una llar de foc circular també especialment construïda quasi tocant al mur de migdia, en una posició axialment

centrada. Seguidament, l'altre element significatiu era un retall circular, en aquest cas ubicat en una posició central, entre les dues habitacions laterals, que presentava un diàmetre de poc més d'un metre, i una fondària que no excedia els 30cm. En el rebliment destacava un gran bloc de pedra que ocupava bona part de la seva superfície, el qual per els seves grans dimensions no creiem que consistís en el "reble del retall" (entenen el rebliment com la colmatació, intencionada o no, amb materials no constituïts del retall), sinó que possiblement ja hauria format part de l'estructura, o hi hauria caigut en estar ubicat originalment en un lloc molt proper. Desconeixem la funció d'aquesta estructura i per tant, tampoc tenim dades per interpretar-la correctament, a banda de constatar-ne la seva especial ubicació dins la geometria espacial. De totes maneres, sí que podem indicar que un retall similar fou localitzat a l'Àmbit XIII corresponent a la fase ceretana. Aquella corresponia a l'estança just a tocar de l'entrada en la primera fase d'ocupació del Castellot. I per tot un seguit d'elements localitzats retallant el subsòl (deposicions d'atuell ceràmics, però també el mateix retall), i per la seva significativa ubicació, just a l'entrada del poblat, fou interpretada com una sala amb connotacions rituals i religioses, que es podrien vincular a l'entrada o sortida de l'*oppidum*. Per tant, el retall circular de l'Edifici III també es podria interpretar d'una manera cultural.

I a banda de la llar de foc de la sala i del retall circular de poca fondària, només destacar dos petits retalls, un de l'ampallda d'un forat de pal, i l'altre més allargassat, totalment reblerts de cendres.

Així doncs, l'Edifici III es configura com un potent recinte, amb una solidesa estructural pròpia d'una fortificació. Tanmateix, sembla evident per les seves característiques de distribució i fins i tot d'ubicació dins del jaciment, que no es tracta d'un bastió ni d'un cos turriforme. Així, a nivell d'estructures s'evidencia una especial singularitat si el comparem amb els restants edificis, amb l'afegit que aquest és un recinte totalment construït *ex novo*, sense aprofitar cap de les parets preexistents, amb una planta totalment regular i ortogonal. Per tant, un edifici tant rellevant, amb una construcció també diferenciada respecte els altres edificis,

hauria de tenir una funcionalitat destacada i específica. Ara bé, les traces arqueològiques de l'interior no ens permeten aventurar-nos en excés en aquest sentit, ja que tan sols comptem amb uns pocs retalls sense connexió física entre ells.

Així, si prenem com a arguments la solidesa estructural de l'edifici, els diferents retalls, llars de foc, o punts d'acumulació cendrosa de l'interior, pensem que es pot proposar una funcionalitat de l'Edifici III centrada en activitats litúrgico-religioses. Reconeixem que no tenim cap indicatiu material directe per proposar-li aquests usos, ans al contrari, l'excepcionalitat que es desprèn de l'esquelet estructural no mostra correspondència en el registre arqueològic, d'altra banda força exigü. No s'ha trobat cap element que ens expliqui directament la seva singularitat. Tanmateix és la suma dels diferents petits indicis el que ens porta cap a una interpretació de caràcter cultural i ritual. De fet, alguns autors identifiquen els llocs de culte a l'interior dels *oppida* amb aquelles construccions que presenten una arquitectura irregular, normalment de dimensions notables amb un caràcter rellevant dins l'assentament (BERMEJO, 2009: 94).

No hem estat capaços de localitzar paral·lels d'edificis arquitectònicament similars en altres jaciments, catalans o rossellonencs, que ens permetin establir elements de comparació. El que sí que existeixen són edificis que, per la seva singularitat, excepcionalitat, o traces arqueològiques en el seu interior, han estat interpretats d'una manera sacra. Aquests edificis existeixen ja en el món de l'ibèric ple, i també en els contextos de jaciments de segle II ane. Un d'ells podria ser un edifici corresponent a la última fase ocupacional de Mas Castellar de Pontós (220-175 aC), en el qual també se li observa una arquitectura de certa entitat. Presenta una gran estança d'uns 75m² i un vestíbul de 19m². Dins de la sala principal s'hi localitzen 5 llars de foc de les que una és més gran que les altres, i davant d'aquesta, una fossa circular de poca fondària que s'ha vinculat amb amb activitats litúrgiques lligades amb l'aigua. Per tots aquests elements es proposa una funcionalitat religiosa (PONS, 2002). Al jaciment del Castellet de Bernabé també

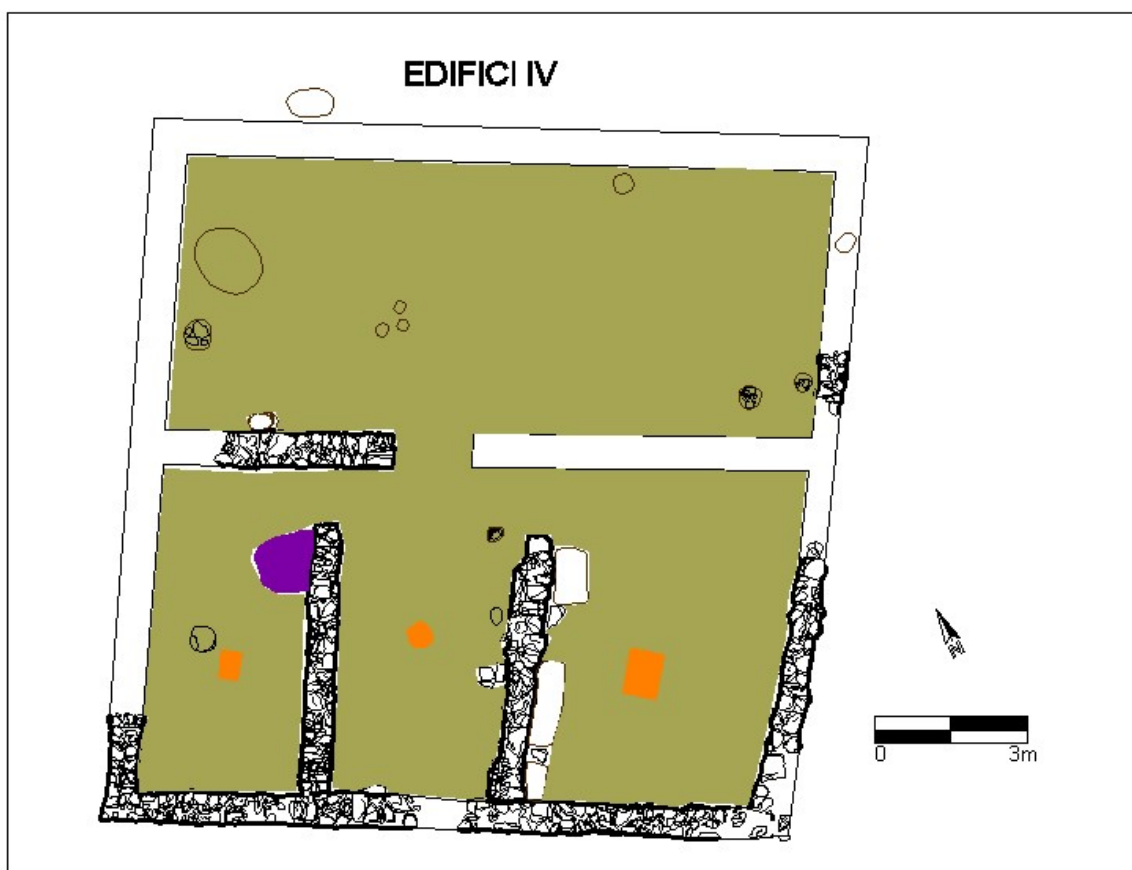
s'ha identificat una gran residència amb 5 estances, en on una de les quals podria haver hagut una habitació de culte (BONET *et alii*, 2011: 213). O en l'Edifici B del jaciment del Camp de les Lloses, del qual se li suposa una dualitat de funcions domèstiques i religioses (DURAN/MESTRES/PRINCIPAL, 2001: 423). I aquests no serien els únics exemples, ja que se suposen pràctiques religioses en edificis de culte a les Toixoneres, a Ullastret i a molts altres. Tanmateix, sempre es tracte d'edificis que no tenen les mateixes característiques que l'Edifici III del Castellot, ja sigui per que l'espai de culte és només una de les diferents funcionalitats que pugui tenir el recinte (Castellet de Bernabé, Camp de les Lloses,...) o perquè són conceptual i cronològicament diferents (Mas Castellar, Ullastret,...).

En definitiva doncs, l'Edifici III presenta uns trets definitoris que li atorguen una singularitat especial dins del jaciment. En base a aquests trets, i als pocs indicis arqueològics que s'hi ha recuperat, pensem que és factible que es tractés d'un lloc religiós, configurant-se en un tipus d'edifici poc comú dins el marc geogràfic català i rossellonenc de l'època iberoromana.

Edifici IV. Consisteix en l'únic edifici exempt de tots els identificats en la fase republicana i està ubicat a la part nordoccidental de l'àrea d'excavació. La pràctica arqueològica ha mostrat que el recinte es bastí a sobre d'antigues construccions ceretanes, les quals foren totalment desmantellades i arrasades, de tal manera que les noves estructures no van seguir les traces antigues. Tal com passava amb l'Edifici III, l'Edifici IV també fou construït totalment *ex novo*.

Pensem que podria tenir una planta quadrangular d'uns 12.5 metres de costat, i el seu interior estaria subdividit en dos grans volums, un a la part nord i l'altra a la de migjorn. Tanmateix, la zona septentrional, Habitació IV-D, està profundament arrasada i gairebé no en coneixem res, ja que malauradament es troba en una zona del jaciment on l'estratigrafia antròpica està molt arrasada i és gairebé inexistent. No succeeix el mateix damb el volum de migdia. Aquella zona corresponen a un mòdul de 3 habitacions col·locades en bateria. Les parets de

llevant, migdia i ponent serien les perimetrals de l'edifici, mentre que el mur septentrional consistiria en la paret mitgera de l'interior que hauria separat els dos volums. Les habitacions central i ponent del mòdul semblen bessones en dimensions, doncs mantenen les mateixes mesures de 6.3/6.4m de llargada per 3.1/3.2m d'amplada (el que suposa una superfície d'uns 20m²). En canvi, l'habitació de llevant era més gran ja que amb la mateixa llargada que les altres, presentava una amplada variable d'entre 4.4 i 4.7m, conformant una superfície interna de quasi 30m².

Planta hipotètica de l'Edifici IV

En aquest l'edifici no se segueix unes mesures múltiples de la *pertica* romana⁸⁷⁰. Tanmateix, sí que sembla que la seva construcció va seguir un patró mètric. Les

⁸⁷⁰ Tot i així, s'hauria de deixar la porta oberta a que sí que el seguís, ja que com diem no s'ha documentat la llargada total del recinte. Pel que fa a l'amplada, amb les restes conservades és de difícil precisió, ja que la paret de llevant presenta una lleugera desviació respecte la traça ortogonal

dues habitacions de dimensions parelles mantenen una proporció de 1:2, mentre que la tercera la manté de $1:\sqrt{2}$. Aquest darrer sembla ser un patró típic en els mètodes constructius ibèrics i també el primer, a partir del segle III ane i sobretot amb els anys de la romanització (OLMOS, 2009: 66-70). Ja veiem en parlar de les cases ceretanes de l'importància d'ambdós en la configuració dels àmbits, i com sembla que aquestes proporcionalitats es van poder utilitzar en alguns casos. El fet que també ens apareguin en edificis republicans ens pot indicar precisament el sincretisme arquitectònic d'aquest moment, en el qual es desenvolupen uns mètodes constructius encara de tipus tradicional, però sota nous patrons forans. La presència de mòduls típicament indígenes (però no ho oblidem, que es mantenen clarament durant el període republicà), ens mostra que el substrat indígena és ben present en aquesta fase, i que no només es visualitzaria en la cultura material, sinó també en els mètodes constructius, i en les tècniques de proporcionalitat emprades.

La comunicació entre estances es realitzaria per una obertura de 1.15m (al voltant de 4 peus romans) desplaçada a la part nord dels envans de compartimentació. I pel que fa a les característiques generals i comunes a les tres habitacions, val a dir que totes presenten un únic nivell d'ocupació, definit per un nivell de circulació format per una fina capa d'argiles, però que sovint ja consisteix en les pròpies graves naturals. A cap de les tres es documenta cap tipus de mobiliari o compartimentacions internes. El que sí que s'ha observat és que a l'habitació de llevant s'ha identificat uns blocs de pedra a sobre el paviment, adossats a les parets perimetrals, que fan pensar en unes estructures aèries (ja siguin pisos superiors, trespols, estanteries, postades, taules d'obra, ...) ⁸⁷¹. Aquests punts de suport eren típics de les sales principals dels àmbits ceretans, i com veiem, també perviuen en algunes de les construccions republicanes (aquest fet també s'havia

de les altres, que fa que l'amplada tingui una variació de fins a 30cm. Tanmateix, si prenguéssim la mesura més gran possible, l'amplada rondaria els 11.8m, o sigui les 4 *perticae*. Així doncs, no és descartable que en cas que es poguessin veure els límits totals de l'edifici, aquests presentessin unes proporcions equivalents a la *pertica* romana

⁸⁷¹ Els blocs de pedra per subjectar els puntals de suport també eren presents en el mòdul habitacional que no se'ns ha conservat, amb el que cal pensar que les estructures aèries també existirien, almenys en algunes parts d'aquell sector.

observat a alguna de les estances de l'Edifici I). En el cas de l'Edifici IV, l'explicació de l'absència dels puntals en l'habitació de ponent pot ser explicada per la funcionalitat de la mateixa, com veurem més endavant, en tant que formant part d'un taller metal·lúrgic. És més, és precisament per aquesta funcionalitat que considerem probable que aquella estança estigués a l'aire lliure o semicoberta⁸⁷².

Tanmateix, la característica principal comuna a les tres estances és la presència d'una llar de foc especialment construïda al bell mig de cadascuna d'elles. La de l'estança de ponent, Habitació IV-A, la llar era rectangular i hauria tingut unes mesures de 60 per 40cm. La de l'estança central, Habitació IV-B, era lenticular amb un diàmetre que no superava els 50cm. Finalment, en la sala de llevant, Habitació IV-C, la llar hauria pogut presentar unes mesures rectangulars de 100 per 70cm. Independentment de la seva forma final, les tres eren realitzades de la mateixa manera. Un primer llit de còdols i fragments ceràmics creava una primera capa refractària, a sobre de la qual s'hi disposava una placa d'uns 2cm d'argila compactada i endurida per la calor. L'estructura de foc quedava sobrelevada uns 10cm respecte el nivell d'ús. Aquestes llars de foc de placa d'argila ja eren presents en alguna de les cases de la fase ceretana (en els àmbits VIII i XI per exemple) i també se n'han identificat dos més a l'Edifici III. Són estructures ben difoses en l'àmbit cultural ibèric del nord-est peninsular i rossellonenc, que sorgeixen i s'estenen durant l'ibèric ple, però que perviuran durant l'ibèric final, en plena etapa republicana. Normalment s'ubiquen en una posició central o adossades a la paret i poden oferir una gran varietat de formes geomètriques (Roux, 1990: 317). Tot i que en algun cas s'hagi proposat que la presència d'aquestes llars estaria lligada a l'existència d'un espai litúrgic (CURA-MORERA, 1989: 176), avui en dia es creu que no existiria aquesta relació directa, essent simplement un dels diferents tipus de llars que es poden trobar a les cases ibèriques, i l'habitació on s'ubiquen esdevé el lloc de cuina, de menjador, de reunió o d'espai social (BELARTE/BONET/SALA, 2009: 98-99).

⁸⁷² Sovint es considera que les altes temperatures que s'aconseguien i la generació permanent de fums, alguns d'ells tòxics, feien aconsellable que almenys algunes de les estances dels tallers metal·lúrgics estiguessin a l'aire lliure (LEBEAUPIN, 2010: 56 o BONET/SALA, 2002: 198).

Ara bé, tal vegada l'excepcionalitat de les llars de foc de l'Edifici IV residia en el fet que les dues rectangulars presentaven una decoració perimetral consistent en una petita ranura lineal d'un cm de fondària, que deixava una sanefa a tot el vol de no més de 2cm d'amplada. Certament, la decoració incissa de les llars ja no és una característica tan comuna, i de fet en les terres del territori ibèric peninsular és gairebé inèdita⁸⁷³. Contràriament, a la zona del sud de França se'ns presenta com un fenomen cultural ben conegut i que es troba a un bon nombre de jaciments. Un exemple ben proper el tenim a la llar decorada de Lo Lladre de Llo, a la Cerdanya francesa, gairebé idèntica a les de l'Edifici IV i també de la mateixa cronologia (CAMPMAJÓ, 1983: 43-44). Però també se n'han localitzat i documentat als *oppida* de Roque de Fabrègues⁸⁷⁴, Castellàs, Lattes, Ambrussum,... Són unes estructures que apareixen al Llenguadoc Oriental, possiblement ja en el segle VI ane (Castelnaud-Le-Lez), però que no es van generalitzar fins a la centúria següent, estenent-se també pel Llenguadoc occidental, i pervivint fins al segle II ane (ROUX: 1990, 318). Tot i que els primers investigadors que les van reconèixer atorgaven una funció ritual i cultural a aquests tipus de llar de foc, els arqueòlegs d'avui en dia han aigualit una mica el seu rol dins dels hàbitats (tal com passava amb les llars de foc de placa d'argila sense decorar). Així, si bé els fogars amb decoració sempre ocupen un lloc privilegiat dins l'habitació, en una situació centrada, i sovint en aquella estança més senyalada de la casa, el que indicaria un cert rol de comunió i d'espai social, els investigadors creuen que els principals usos d'aquest tipus de llar estarien més lligats a la cocció i servei dels aliments, i a l'escalfament i il·luminació de l'estança (PY, 2009: 249-251, i ROURE/PERNET, 2011: 270).

Aquesta interpretació dels fogars decorats, disminuint o eliminant la seva importància ritual i cultural, queda fortament reflexada en el cas de les llars de foc de l'Edifici IV, i pensem que poden ser un bon exemple per explicar la multiplicitat

⁸⁷³ Ja dèiem que els únics exemples coneguts són els del Castellet de Bernabé i el Oral, ambdós al llevant valencià, amb sengles exemples de decoració profusa (BELARTE/DE CHAZELLES, 2011: 182), el d'una llar a Arbúcies (FONT *et alii*, 1999: 256) i el d'un edifici al jaciment de La Caridad, a Teruel (REDÓN/EZQUERRA, 2016, en premsa), en aquests dos darrers casos també de decoració simple i de cronologia republicana.

⁸⁷⁴ En aquest *oppida* proper a Lattes fou el primer lloc on s'identificà la llar de foc amb placa d'argila decorada, l'any 1954 (recollit a CAMPMAJÓ, 1983: 43-44).

de funcions i d'usos que poden adquirir. En el cas de l'habitació de llevant, sí que sembla ser un lloc de preeminència dins del recinte (és la més gran de les tres) i, a part de la calor i la il·luminació, la presència de la llar podria estar lligada al servei dels àpats, o fins i tot a un cert rol de comunió social o familiar. Tanmateix, l'habitació de ponent s'interpreta com un lloc fabril, lligat als processos metal·lúrgics. És evident que en aquella estança no tingué funcions culturals, culinàries, ni tan sols era imprescindible per mantenir l'espai calent, i potser els seus usos estarien lligats a la dinàmica del taller.

I és aquí on intervé la nostra proposta d'interpretació de les ranures perimetrals dels fogars. Tenint en compte que estem davant d'una zona metal·lúrgica pensem que podria tractar-se dels encaixos per a la col·locació d'algun tipus d'estructura aèria de posar i treure com serien petits taulons, graelles o fornets mòbils⁸⁷⁵. Sabem de l'existència d'aquests elements en zones de tallers i de producció basada en la fundació i la fosa, i tal vegada s'adequaria millor a les condicions i característiques de l'edifici. Si fos així, és evident que les ranures perimetrals no tindrien una simple funció decorativa, sinó que estarien indicant que els mateixos fogars serien una part dels propis processos metal·lúrgics, inclosos en algun punt de la cadena operativa., tal vegada sent el lloc on es fessin els acabats finals de les peces (LABEAUNE *et alii*, 2016: en premsa).

Ara bé, en qualsevol cas, la localització de fogars decorats en una cronologia de segona meitat de segle II ane hauria de fer veure que la perduració d'aquestes estructures no finalitza a principis de segle II ane⁸⁷⁶, com es planteja per les zones franceses, sinó que perviurien al llarg d'aquella centúria, potser estenent-se cap a territoris més meridionals i allunyats (prenent el territori del nord-est peninsular), i mantenint-se ara ja amb unes decoracions més simples.

⁸⁷⁵ En aquest sentit s'ha interpretat el fogar decorat de La Caridad (REDÓN/EZQUERRA, 2016: en premsa), les graelles decorades del mateix jaciment, les de Calafell (ASENSIO *et alii*, 2005: 601), les del Puntal dels Llops (BONET *et alii*, 2011: 200), alguns elements de *Libisosa* (UROZ, 2016, en premsa), o algun dels forn de Lattes (Py, 2009: 218).

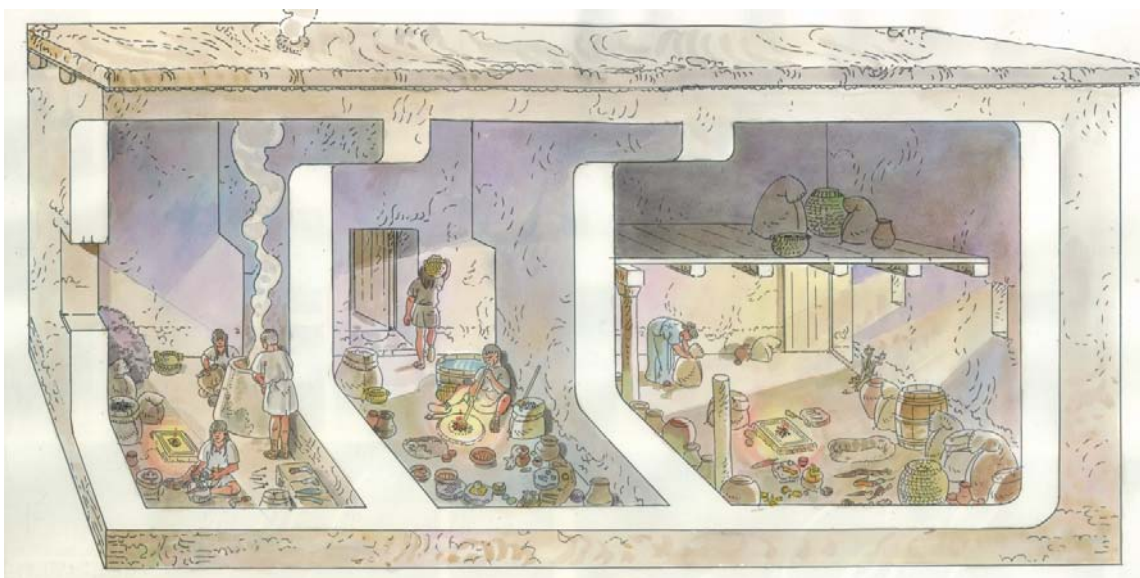
⁸⁷⁶ Cal fer notar que els fogars decorats del Castellot, per exemple són gairebé idèntics en dimensions i en el tipus de decoració, a alguns dels localitzats a Lattes corresponents als segles IV i III ane (ROUX: 1990, 317)

I pel que fa a la funcionalitat de l'Edifici IV, aquí també s'observa una duplicitat d'usos del recinte: residencials i domèstiques d'una banda, i productives de l'altra, en aquest cas centrades en un taller metal·lúrgic. A l'habitació de ponent s'han documentat diferents elements, nivells i retalls antròpics que, juntament amb el material arqueològic recuperat, ens fa pensar que es tractaria d'un lloc de d'elaboració i transformació de diferents metalls. Estrats cendrosos i de cremació, estructures de combustió al subsòl amb restes d'argiles rubefectades, la recuperació de gresols, una possible enclusa, entre altres, són els elements que ens permeten pensar que l'estança seria utilitzada com a taller metal·lúrgic. Les estructures que en formarien part en aquest espai serien un petit forn, ubicat just a tocar de l'entrada a l'habitació, la llar de foc central, i un gran bloc de pedra que identifiquem com una enclusa. Evidentment, cal pensar que aquesta no seria l'única estança de l'Edifici IV dedicada a les tasques metal·lúrgiques i probablement l'estança central hi tindria un paper vinculat, però també els mòduls septentrionals que estan completament arrasats.

Nosaltres creiem que la producció del taller estaria certament diversificada. La recuperació de petites virutes de ferro, coure, estany, plom, plata i or, juntament amb les estructures documentades, les escòries recuperades, i el registre material identificat, ens permeten pensar en l'existència d'un taller polimetàl·lic, que centraria la seva producció en els metalls abans mencionats.

Però a banda del taller metal·lúrgic, sembla evident que a l'Edifici IV s'hi van poder desenvolupar altres funcions, i en aquest sentit nosaltres també hi adevrtim unes importants funcions residencials i domèstiques. Dèiem que les tasques artesanals es desenvolupaven en l'habitació de ponent, zona on s'havien localitzat la majoria d'elements i nivells relacionats amb la metal·lúrgia. Pensem que l'habitació central, sense ser partícip directament dels treballs metal·lúrgics, podria haver estat una habitació de comunicació i d'enllaç entre dos zones del recinte amb diferent funcionalitat. En aquella estança no es van identificar nivells cendrosos o d'incendi

(a banda d'una zona molt concreta prop de la porta que comunica amb el taller), i sembla lògic pensar que, sense ser un lloc on directament s'efectuessin tasques d'escalfament dels minerals ni de depuració, d'alguna manera estaria relacionada amb el procés metal·lúrgic, tal vegada realitzant tasques auxiliars, i separant físicament l'habitació de treball productiu (habitació de ponent), de les altres (habitació de llevant).

Imatge frontal de com podria haver estat la funcionalitat de l'Edifici IV (dibuix: Francesc Riart)

Justament l'habitació de llevant pot ser la que tingui una interpretació més ambigua i difícil de definir, però que sembla que es pot vincular a l'univers domèstic. Ja hem dit que és l'espai de més rellevància dels tres documentats, amb una superfície quasi un cinquanta per cent més gran que les altres dues estances. Talment, i de la mateixa manera com succeïa a l'habitació central, tampoc s'hi localitzen nivells d'incendi ni elements que directament ens vinculin l'estança amb la producció metal·lúrgica. I contràriament, en aquesta s'han recuperat un bon nombre d'objectes metàl·lics i de valor: dos anells metàl·lics, el mànec d'un *simpulum*, una fina placa de bronze, i també hi podríem afegir el braçalec de vidre, en aquest cas localitzat a l'habitació central. I a més, sembla que just a tocar de la paret que la separa d'aquella l'habitació existia tota una sèrie de recipients encastats en el terreny i adossats a la paret. I finalment, no hem d'oblidar la llar de

foc de placa d'argila amb decoració perimetral ubicada en un punt central. L'anàlisi global de tots aquests elements ens porta a pensar que aquella habitació hagués pogut tenir un caràcter preeminent dins l'edifici, tal vegada de reunió o de decisió, adoptant certament un caràcter diferenciat dins de l'edifici. Aquesta interpretació es podria enllaçar amb les interpretacions que es realitzen de les habitacions on s'han localitzat llars de foc amb decoració en les que, acceptant una funcionalitat que no escapa a l'habitual per a les llars de foc (escalfar, il·luminar, cuinar i menjar), també podria esdevenir un lloc de comunió i de decisió (PY, 2009: 249-251, i ROURE/PERNET, 2011: 270).

Però finalment, no podem obviar el fet que, tot i ser certament una habitació rellevant, amb un rol d'hàbitat potser diferenciada d'acord amb els objectes recuperats, és probable que participés o ajudés en les tasques metal·lúrgiques, ni que només fos per la seva proximitat a les habitacions més productives. Així, és probable que guardés eines i utensilis que serien necessaris en els processos metal·lúrgics, o fins i tot que en algun determinat moment hi hagués intervingut directament. Només així s'entén la recuperació d'alguns objectes com podrien ser una barra llarga de ferro⁸⁷⁷, una formatgera⁸⁷⁸, o els vasos encastats en el sòl de l'habitació⁸⁷⁹, tots ells materials que s'han documentat en diferents tallers metal·lúrgics. Però també, i de manera més clara, la mateixa colada de plom.

5.3.1.4.3.4. *Alguns aspectes econòmics*

Si ens posem a analitzar els aspectes econòmics i la vessant productiva de l'enclavament en la fase republicana, dues dades destaquen especialment. La primera és l'evident diversificació de la producció, amb una aparició de nous

⁸⁷⁷ Ja hem vist com aquestes barres en alguns casos s'han interpretat dins el procés que s'esdevé en la copel·lació (BONET/MATA, 2002: 203; MORELL, 2009: 133), però també podria tractar-se d'algun tipus d'eina i utensili reciclat (UROZ, 2016: en premsa; REDÓN/EZQUERRA, 2016: en premsa).

⁸⁷⁸ Ja hem dit que alguns investigadors han proposat que les formatgeres podien ser utilitzades també per realitzar les copel·les de la copel·lació (BONET/MATA, 2002: 198 i ss).

⁸⁷⁹ Al jaciment del Castellet de Banyoles de Tivissa, s'ha identificat un taller metal·lúrgic. A l'exterior d'una de les dependències, just a tocar de la paret mitgera, es recuperà part d'una tenalla enclavada al terra, el qual els seus investigadors vinculen a les activitats metal·lúrgiques (ASENSIO *et alii*, 2011: 256).

sectors productius (la gestió de la neu?). La segona seria el canvi brusca en algunes de les tendències dels sectors industrials, potenciant-se exponencialment de manera important en alguns casos, com en la metal·lúrgia, o disminuint dràsticament (de forma aparent) en altres, com correspondria amb l'agricultura.

L'agricultura. De l'inici de la fase republicana, a mitjans o tercer quart de segle II ane, es correspon a l'amortització de la majoria de sitges, si no totes, que estaven en funcionament en aquell moment, el que aparentment podria significar una fi sobtada de la producció extensiva de la plana cerdana. Però paradoxalment, els estudis carpològics indiquen un augment exponencial dels indicis agrícoles i d'explotació de les terrasses cerdanes. A partir d'aquests estudis doncs, (BERROCAL, 2015) sabem que als voltants del Castellot hi hauria una important diversificació del cultiu de cereals⁸⁸⁰ (blat nu, ordi vestit, mill, panís i civada), amb una preponderància del blat i l'ordi, seguit dels altres cereals, i amb un cultiu de sègol, pèsol i plantes del gènere *Setària*, segurament de tipus complementari⁸⁸¹. Igualment, la localització d'algun tipus de lleguminoses (com *Trifolium*, *Medicago*, o *Melilotus*) podrien apuntar a la gestió ramadera. Aquest tipus de plantes són molt típiques de zones de prats i pastures, on es podria dur el bestiar a pasturar i/o es podrien haver cultivat com a farratge, així com per deixar descansar i regenerar el sòl després d'haver-lo conreat. De l'estudi carpològic evidentment també se'n poden extreure les pautes de consum, les quals òbviament estarien caracteritzades també pels cereals i les lleguminoses, complementades per alguns productes de l'horta (s'ha trobat algun pinyol d'arbre fruiter i una llavor de

⁸⁸⁰ A banda de les plantes pròpiament cultivables, sabem de la intensificació dels cultius en els camps propers al Castellot pel gran nombre de taxons de plantes silvestres recuperades. Les nèslies, el blat blanc, les corretjoles, zitzànies, poligonàcies, fabàcies, cariofil·làcies, lamiàcies o les poàcies, entre altres gèneres silvestres, mostren una important i densa presència de cultius.

⁸⁸¹ La producció agrícola al voltant dels Castellot també està testimoniada per la localització de diferents molins, de vaivé i rotatoris. Els fragments s'han localitzat, o bé en els reblliments de sitges de la fase II (sitges 24, 200 i 206), en els nivells formatius d'alguns àmbits també de la fase II (estrats 267 en l'Edifici I, 301 i 302 en l'Àmbit VI, 498 en l'Àmbit XII, 540 a l'Àmbit VIII, i 580 a l'Àmbit XI), o reaprofitats i formant part del cos estructural dels grans edificis bastits a l'etapa següent (Edifici I i III). En qualsevol cas, la seva deposició secundària evidencia un ús durant la fase anterior. I la seva dispersió, localitzant-se de forma general arreu i sense estar concentrats en unes estances o sectors determinats, ens pot indicar que el treball de la mòlta del cereal es realitzaria en l'àmbit domèstic i a un nivell familiar.

cucurbitàcia), i de productes silvestres, com les aglans. A l'hora d'establir paral·lelismes, la comunitat del Castellot presenta les mateixes característiques que altres jaciments del mateix període (BERROCAL, 2015: 16).

Per tant, en la fase republicana hi ha un augment de la producció i de la productivitat agríola, amb una expansió de les superfícies cultivables. Aquesta dada ja es pot inferir a partir de l'amortització de sitges que es produeix a l'inici del període, a mitjans de segle II ane. D'aquells moments hem documentat l'amortització de nou sitges, set de les quals amb unes capacitats dintre 4 i 5 mil litres mentre que les altres dues tindrien uns volums a l'entorn de 8 mil metres cúbics. És evident que existeix una gran producció agrícola en aquelles fases, després de superar un període de recés potser en la primera meitat de segle II ane⁸⁸². Però com veiem, els indicadors carpològics estan mostrant un important augment de les activitats agrícoles en el segle I ane. Així doncs, com es reflexa aquest augment en el registre arqueològic? De fet, no és contradictori un teòric augment exponencial de la productivitat agrària amb la manca total d'estocatge al jaciment del Castellot? Certament, de moment les sitges al Castellot són totalment inexistents a partir de la segona meitat de segle II ane. Així, on s'emmagatzemaria l'excedent que es generaria durant el segle I ane, tenint en compte que no s'han documentat *dolia*, o altres tipus de tenalles de gran format?

Per explicar aquesta paradoxa se'ns acudeixen diverses possibilitats, totes elles compatibles i amb paral·lels en l'època republicana. Una primera possibilitat seria que el nou lloc d'estocatge dels excedents agrícoles estigués en algun punt del jaciment que encara no haguéssim excavat. Dèiem que de tota la superfície del Castellot només coneixem aproximadament una quart part del mateix, bàsicament

⁸⁸² La cronologia de les sitges semblen marcar dos moments molt clars pel que fa al segle II ane. Un primer moment se situaria a l'entorn de l'any 200 ane, i una segona etapa d'obliteració s'esdevindria a mitjans de segle II ane, coincidint amb les grans reformes estructurals del poblat. Aparentment semblaria que en les dècades intermitges no hi haurien sitges amortitzades, del què es podria deduir una baixa productivitat dels camps agrícoles. Aquesta seqüència d'estocatge a finals de segle III ane-baixada de la producció a la primera meitat de segle II ane-augment de l'estocatge en sitges a mitjans d'aquella centúria ja havia estat detectada i havia estat posada de relleu per Oriol Olesti, en els seus estudis sobre la romanització de ja fa alguns anys (OLESTI, 2000: 59 i ss; 2010: 19 i ss)

la franja meridional. D'aquesta manera, seria possible que a la zona on no s'ha actuat hi hagués alguna mena de camp de sitges. De fet, l'emmagatzemat de productes agrícoles en sitges es manté durant l'època romana, tot i l'aparició de les *dolia*, i en molts dels *oppida* ibèrics que tenen continuïtat als segles II-I a ne es documenta l'ús de la sitja⁸⁸³. Per tant, no seria gens estranya aquesta casuística.

Una segona possibilitat aniria en la línia de la primera, però en diferirà en la manera com s'emmagatzemarien els excedents i conseqüentment, en el registre arqueològic que en quedaria⁸⁸⁴. Ens estem referint a la construcció d'*horrea* com a lloc d'emmagatzemat de productes. Efectivament, aquests són un tipus d'estructures que deixa poques traces en el subsòl (normalment forats de pal) ja que el seu nivell d'ús se situa sobreelevat respecte el terra. D'aquesta manera, tan podria ser que alguns dels edificis estudiats haguessin funcionat com a *horrea* en les seves plantes elevades, com, i tal com succeïa amb la primera hipòtesi, els llocs d'emmagatzemat se situïn en unes zones del jaciment que encara estan per estudiar.

I finalment, també cal considerar una tercera possibilitat que seria que la zona d'estocatge dels excedents estigués situada en un altre lloc, fora de l'assentament del Castellot. En aquest cas, tan podria ser que els *horrea* estiguessin situats en algun lloc concret, com que, i amb més probabilitat, estiguessin escampats en la nova fisonomia territorial que es va esdevenir en els segles II-I a ne, basada en l'aparició d'un conglomerat de petites granges productores que seran les encarregades de produir, emmagatzemar i comercialitzar els excedents agrícoles. En aquesta tercera casuística coincidirien dos fenòmens. D'una banda, es constataria que un altre dels canvis que s'haurien esdevingut amb les grans reformes republicanes, també seria el canvi en la gestió dels excedents agrícoles, i el Castellot deixaria de tenir el control que sí que hauria tingut en l'etapa

⁸⁸³ Per exemple en assentaments com Sant Julià de Ramis, Ca n'Olivé, Empúries, *Tarraco* (OLESTI, 2010: 23), o la mateixa *Ruscino* (RÉBÉ *et alii*, 2012, 212).

⁸⁸⁴ Alguns exemples d'aquest tipus d'estructures serien els de la Moleta del Remei (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 86), o les del Port de Tarragona (MORERA, 2012).

precedent. I un segon fenomen que s'hauria de detectar hauria de ser el de l'aparició de tot de sitges disseminades pel territori, a banda d'un creixement progressiu a partir dels segles II-I ane de les *dolia* en els assentaments rurals tipus granja. Una altra vegada, tenim un bon nombre de casos en què antics *oppida*, especialitzats totalment o parcial en tasques de magatzem de productes agrícoles, queden reconvertits funcionalment a partir de la intervenció romana. Els casos relativament propers de de Sant Miquel de Sorba o d'Olius en podrien ser uns exemples. Pel que fa al segon fenomen, els exemples són múltiples i polihèdrics, i en qualsevol cas, molt ben estudiats en les terres catalanes (OLESTI, 2000 i 2010), valencianes (GRAU, 2016) o rossellonenques (KOTARBA, 1995).

Ramaderia. En un cas similar al que succeïa amb la agricultura, les dades analitzades (NADAL, 1993; COLOMINAS/NADAL, 2011; COLOMINAS 2014) a partir del registre faunístic ens indiquen una forta i intensa activitat ramadera al Castellot (o al seu entorn), les quals, paradoxalment, són contradictòries amb la documentació arqueològica de tipus estructural, paleoambiental o fins i tot històrica. Les restes faunístiques estudiades corresponen a taxons domèstics menys una resta que pertany a un conill⁸⁸⁵. Per tant, les estratègies d'explotació dels recursos animals estarien centrades en la pràctica de la ramaderia, sent la caça una activitat totalment testimonial.

Els estudis determinen una clara continuïtat amb el període precedent. Es documenta una gran majoria de bovins (al voltant d'un 50% de les restes), molt per sobre dels ovicàprids (28%) i els porcs (un 18%). També, i com a taxons residuals, els èquids (3%) i els cànids (2%). Pel que fa als ovicaprins, continuen estant més representats els caprins (32%) que els ovins (22%), variant considerablement les pautes de sacrifici. Si amb els primers l'edat de sacrifici acostuma a ser força avançada, de 36 a 48 mesos, indicant una voluntat d'aprofitament de la llet, amb els ovins majoritàriament es sacrifiquen en edat juvenil, signe que s'haurien criat

⁸⁸⁵ En aquestes cronologies, els conills encara es consideren no domesticats, tot i que ja es podien criar en condicions de semi captivitat.

per aprofitar-ne la carn. Però si diem “majoritàriament” és perquè en el dos taxons també es troben restes a l'inversa. O sigui, caprins sacrificats en edat juvenil o ovelles sacrificades passats els 36 mesos, el que mostraria que es comença a valorar la carn tendra dels primers, i la llana dels segons (COLOMINAS, 2016, en premsa). Pel que fa als bovins i als suïns, segueixen amb les mateixes pautes que en l'etapa anterior, sent sacrificats en edat adulta i senil pel que fa als primers (i per tant amb una clara voluntat d'aprofitar la seva força de treball) i en l'òptim càrnic pel que fa als segons (aprofitant-ne només la seva carn).

Per tant, i en resum, en la fase republicana trobem un lleuger augment dels bovins i els suïns, que va de la mà d'un petit descens dels ovicaprins. Podríem pensar que aquestes dades entren en contradicció amb el que coneixem de la comarca a nivell paleopaisatgístic, o de dades històriques. En el primer cas, els estudis de Christine Rendu mostraven una reforestació de l'alta muntanya a partir del Segon Ferro, que anava acompanyada d'una expansió de l'explotació agrícola, el que hauria de significar un descens de les activitats ramaderes centrades en la transhumància vertical (Rendu, 2003, 519). Nosaltresensem que les dades faunístiques del Castellot no són gens contradictores amb les que localitzà Rendu a la muntanya d'Enveig. Així, creiem que la prevalença dels bovins no s'explicaria a partir del manteniment de les seves rutes transhumants i estacionals, sinó per la necessitat del seu treball agrícola en els terrenys planers de la vall. D'aquesta manera, hauries disminuït els grans ramats de pastures per focalitzar la seva explotació en la força de treball i transport.

I el mateix podria succeir amb els porcs, tot i que en aquest cas ens és més difícil trobar-ne l'explicació. Ja hem vist com les fonts escrites ens assenyalen que els pernils ceretans eren altament valorats pels romans, i fins i tot semblaria que el seu comerç era una de les principals activitats econòmiques dels Ceretans⁸⁸⁶. De totes maneres, aquesta gran explotació càrnica no es correspon amb el registre

⁸⁸⁶ Ja hem vist com els *pernae* ceretans són mencionats per Estrabó (Geografia, III, 4, 11), Marcial (Epigrames, XIII, 54), i també en l'Edicte de preus de Dioclecià de principis del segle IV ane.

faunístic, amb uns escassos 20% de les restes. Així, ens podríem preguntar, és aquest 20% una mostra de la producció de suïns, o del consum de suïns? És possible pensar que es tracta d'un registre de consum, en tant que la gran majoria correspon a l'òptim càrnic, però que paral·lelament existís una gran producció de pernils dedicats a l'exportació? Si fos, així, no en tindríem cap mena de dada arqueològica ja que tan sols s'haurien criat per la seva exportació, i les dades tafonòmiques s'haurien de buscar al lloc de destí. De fet, l'únic registre que hauria de ser esperable de documentar seria el d'unes estructures industrials (una mena de grans corts) a l'exterior dels assentaments (o en llocs especialitzats), on es faria la cria d'aquests animals. Aquestes "granges especialitzades" encara no han estat identificades però també és cert que la recerca arqueològica a Cerdanya, en termes de perspectiva històrica, tot just ha començat.

Metal·lúrgia. Aquest és un gran canvi respecte la fase ceretana. Durant l'etapa republicana l'activitat metal·lúrgica sembla que passà a tenir una importància majúscula i de primer nivell en l'escala productiva del Castellot. Si en la fase anterior aquesta activitat ja estava constatada, però amb unes dimensions i uns volums que no semblaven superar l'assentament estricte, el Taller republicà té un abast que necessàriament afecta a tota la comarca, però que té unes derivades i teixeix unes xarxes comercials com a mínim provincials.

Hem vist com l'Edifici IV en la fase republicana queda convertit en un taller metal·lúrgic, amb una molt alta especialització, segurament també albergant tasques i funcionalitats residencials. Però les traces que ens recorden una activitat metal·lúrgica són les que sobresurten més, i en aquest sentit els indicis són múltiples i variats: estrats de cremació i termoalterats, fornets, utensilis i eines habituals en els procediments metal·lúrgics, rebuïgs i escòries metàl·liques, etc. Gairebé tots els elements ens recorden a un espai de producció metal·lúrgica. Però com dèiem, les funcions estaven altament especialitzades i els usos dels espais segurament estaven molt ben acotats. D'aquesta manera, és molt probable que hi hagués uns espais de fundició i treball, uns altres de preparat i

emmagatzematge, i uns altres d'activitats complementàries. La zona que més clarament estava vinculat a la fundació metàl·lica era l'habitació de ponent. Allà, les estructures que en formarien part serien un petit forn, ubicat just a tocar de l'entrada a l'habitació, la llar de foc central, i un gran bloc de pedra que identifiquem com una enclusa. Evidentment, cal pensar que aquesta no seria l'única estança de l'Edifici IV dedicada a les tasques metal·lúrgiques i probablement l'estança central hi tindria un paper vinculat, però també els mòduls septentrionals que estan completament arrasats. Tal com s'ha observat, tant per les zones del nord-est peninsular (SANMARTÍ/SANTACANA, 2005: 94-96), com per les que corresponen al Llenguadoc (LEBEAUPIN, 2011: 56), aquests són els elements prototípics de documentació en els llocs de depuració i forjat. Pel que fa als forns de ferro, i de forma general, són unes cubetes excavades al subsòl i revestides d'argila, les quals s'omplien amb capes de mena metàl·lica i carbó, i que estaven dotades de tuberes d'aire. Només així, i després que s'hagués refredat la mena⁸⁸⁷, es podia trossejar el mineral per separar el ferro en estat pur, el qual es posava en un altre forn per obtenir-ne lingots, els quals passaven a mans dels ferrers per a ser forjats. A banda de la cubeta-forn, al voltant hi hauria diferents fogars i un bloc de pedra freda que es feia servir d'enclusa. Tot plegat en unes estances obertes o semicobertes⁸⁸⁸, d'entre 30 i 50m².

Nosaltres creiem que la producció del taller estaria certament diversificada, o que almenys, hauria estat diversificada al llarg dels anys. Un primer metall creiem que podria ser el ferro. De fet, no en tenim molts indicis, així que és possible que fos un treball que s'hagués fet discontinuament. Comptem amb alguna escòria de ferro, amb la possible enclusa de l'habitació de ponent, i amb tots els utensilis i eines, petites i grans, recuperades de l'habitació de llevant. Així, és possible que aquí es realitzés una refosa de les peces, amb la voluntat de reutilitzar el metall.

⁸⁸⁷ En alguns casos s'ha proposat que les grans tenalles *dolia* que a vegades es troba a l'exterior dels forns justament estarien plenes de líquids i servien per refredar els objectes de ferro (MORELL, 2006: 21).

⁸⁸⁸ Es considera que algunes de les tasques metal·lúrgiques, sobretot les vinculades a la copel·lació, es realitzarien a l'aire lliure o en espais convenientment ventilats, ja que en alguns dels processos s'alliberen gasos d'una especial toxicitat (BONET/MATA, 2002: 198; DURAN *et alii*, 2015: 297).

Així, es procediria, no tant a una depuració del mineral, sinó a un forjat de la nova peça (encara que no les haguem detectat ni documentat directament). De totes maneres, aquestes són evidències indirectes que no permeten avançar en la tecnologia ni en els procediments emprats.

Però també hem testimoniats el treball amb altres metalls. Els estudis sedimentològics realitzats de diferents gresols han posat de relleu també una metal·lúrgia del plom i del bronze. En el primer cas, a part de les anàlisis realitzades, també s'han recuperat alguns objectes de plom, i sobretot, una colada residual d'uns 20cm d'amplada. Tal vegada, la dificultat aquí radica en saber si l'objecte de transformació era el mateix plom, o si contràriament s'estava elaborant unes tasques de copel·lació, en les quals s'obtingués un element principal (or o plata) però també se n'aprofités el plom purificat, col·lateralment, per elaborar utensilis. I pel que fa al bronze, els seus indicis provenen de la localització de coure en els gresols, de les peces elaborades en bronze recuperades en el mateix edifici, i de la recuperació d'atzurita en una sitja ben propera i coetània a l'edifici. En aquest sentit hem de recordar que en altres zones minero-metal·lúrgiques s'ha vinculat la presència d'atzurita amb l'elaboració d'utensilis en bronze (RAFEL *et alii*, 2008: 246).

La presència d'un taller metal·lúrgic als assentaments d'arrel indígena, catalans i rossellonencs, és certament freqüent i comú. Així com també ho és que els tallers no estiguin especialitzats en un sol producte, sinó que aprofitin les mateixes instal·lacions per diversificar la producció i evidentment, el tractament de diferents metalls (BELARTE/BONET/SALA, 2009: 107-115), esdevenint veritables tallers polimetàl·lics (MORELL, 2009: 521). Pel que fa a les evidències de la metal·lúrgia del ferro, ja vèiem com en els *oppida* ibèrics teníem innumbrables exemples, però aquests també existeixen en els assentaments iberorromans. Al mateix jaciment de Lo Lladre de Llo (CAMPMAJÓ, 1983: 32) se li suposa l'existència d'un forn metal·lúrgic en la fase dels segles II-I ane; a Darró es documenta un taller metal·lúrgic al II ane (LÓPEZ, 2013: 373); o a la Torre Roja, on es troben elements

que es vinculen a un taller metal·lúrgic de ferro en la fase republicana (FORTÓ/MAESE, 2011: 135). També al Serrat dels Tres Hereus es localitzà un forn de forja del segle I ane (MORELL, 2006: 19-23) I no oblidar l'assentament del Camp de Lloses, en aquest cas no vinculat ni ubicat directament en un gran centre poblacional, però on la transformació i el processat d'objectes de ferro són unes de les funcions principals (DURAN *et alii*, 2001; 2011; 2012, 2015).

Quant als assentaments on es proposa la producció i el treball del bronze, hem de dir que ja no són tan nombrosos com als de les evidències siderúrgiques. Pel que fa la producció bronzista en el món ibèric, podríem citar el Puig de Sant Andreu (ROVIRA, 2005: 802), o el complex sector minero-metal·lúrgic del Baix Priorat (RAFEL *et alii*, 2008: 246). I en els jaciments de cronologia republicana, ja més relacionats amb la fase iberoromana del Castellot, una altre cop comptem amb l'exemple del Camp de les Lloses, on a part de la important indústria del ferro, també s'ha documentat una producció de bronze (DURAN/MESTRES/PRINCIPAL, 2001: 431), o el jaciment de Monteró de Camarasa, a la Noguera, en què també se li suposa una activitat manufacturera relacionada amb el bronze (BERMÚDEZ *et alii*, 2005: 457). I si anéssim una mica més lluny, al jaciment de Lattes també s'han documentat tallers dedicats a la producció d'objectes de bronze datats a la primera meitat de segle I aC (PY, 2009: 267)⁸⁸⁹.

Quant a la producció d'objectes de plom, ja hem dit que una de les possibilitats seria que es produïssin processos de copel·lació. A part dels rebuigs de plom en el mateix taller, comptem amb la formatgera, recuperada a l'habitació de llevant, però també amb restes d'ossos recremats, percutors i matxucadors de pedra (en aquests dos darrers casos, no al taller metal·lúrgic sinó a diferents zones del jaciment). Ja dèiem que tots aquests elements han estat interpretats en clara vinculació amb els processos de copel·lació (BONET/SALA, 2002: 198 i ss; PIETERS, 2016, en premsa). Però si els exemples i paral·lels de forns de producció

⁸⁸⁹ Es tracta d'un taller localitzat a l'illot IV, i curiosament també es dedicà a la metal·lúrgia del plom.

d'objectes de bronze eren reduïts, els que estan relacionats amb la copel·lació del plom per obtenir plata (o or) encara és un número més ínfim. En aquest cas hem de citar el jaciment dels Puntals dels Llops, a la zona edetana, on clarament s'han identificat algunes dependències dedicades a la copel·lació del plom argentífer, amb un gran nombre d'objectes, escòries, restes estructurals, i nivells arqueològics que hi estarien vinculats (BONET/SALA, 2002: 198 i ss). També al Castellet de Bernabé s'hauria documentat un taller metal·lúrgic per la fundació del plom (BELARTE/BONET/SALA, 2009: 109). A la zona del principat, el Castellet de Banyoles de Tivissa seria l'únic exemple fefaent on s'hauria contrastat la producció de plom⁸⁹⁰. Pel que fa a la resta del territori, tot i que l'explotació del plom és documentada a les muntanyes del Baix Priorat i a la zona propera a Girona⁸⁹¹, a cap altre jaciment català s'ha corroborat la seva metal·lúrgia (MORELL, 2009: 95). Finalment, i pel que fa a la zona del Lluçanès, un altre cop és Lattes un exemple de producció d'objectes de plom, en aquest cas corresponent a les etapes justament tardorepublicanes (PY, 2009, 267).

Així doncs, la metal·lúrgia del ferro, del bronze i del plom estan ben testimoniats en el territori, també en les etapes republicanes, documentant-se sovint conjuntament en un mateix taller artesanal. La presència d'un taller metal·lúrgic de producció polimetàl·lica a l'Edifici IV l'hem d'entendre com un fenomen normalitzat en el marc del context de l'ibèric final i que no ha de sorprendre ni veure's com excepcional. I en el cas dels Pirineus, d'acord amb les molt recents investigacions que s'estan realitzant a les valls properes a Cerdanya, encara s'hauria de veure com un fenomen i com una activitat econòmica que s'enquadra en una producció

⁸⁹⁰ Segons els investigadors que treballen en el jaciment, l'elaboració d'objectes de plom seria una producció secundària derivada de la copel·lació dels ploms argentífers amb la intenció d'obtenir i poder produir objectes de plata. Per altres, les restes de colades de plom tan sols són evidències del treball del plom en exclusivitat però no se'n pot inferir la copel·lació (RAFEL *et alii*, 2008: 264-265). Aquesta és una controvèrsia científica que s'incrementa amb el fet que, pel que sembla, en el període preromà la majoria dels ploms emprats com a metall independent procedeixen de ploms desplatats, subproducte de la copel·lació (MORELL, 2009: 152).

⁸⁹¹ A banda d'aquestes dues zones, on efectivament s'ha contrastat la seva explotació a l'Antiguitat, també se suposa que s'hauria pogut explotar al turó de Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet, en algunes zones del Baix Llobregat, i als Pirineus, els quals contenen una rica i variada mineralització (MORELL, 2009: 95-100).

minero-metal·lúrgica d'ampli abast. Efectivament, a diferents llocs de les valls i muntanyes contigües i adjacents al Cerdanya s'estan documentant processos de mineria i de metal·lúrgia que s'inicien, o tenen el seu moment de major auge, justament en les etapes republicanes. Podríem posar d'exemple el proper lloc del Goleró, on l'equip d'en Josep M Palet ha documentat una fase d'ocupació relacionada amb la producció metal·lúrgica que s'inicia en el segle II ane (PALET *et alii*, 2010: 72). També a la vall de l'Arieja, l'arqueòloga Emmanuelle Meunier, de l'equip de la Dra Béatrice Cauuet, ha documentat una explotació minero-metal·lúrgica del coure (però també de el zinc, plom o sulfurs). Meunier ha pogut localitzar dos fronts miners, amb evidents traces d'extracció dels filons, i de reducció del mineral a l'exterior, amb un registre ceràmics propi dels segles II-I ane (ceràmiques campanianes, àmfores itàliques, tarraconeses,...). Finalment, la realització d'una anàlisi radiocarbònica oferí una cronologia de 340-50 ane (MEUNIER *et alii*, 2016, en premsa). També Julien Maintenant, a la zona de les Corberes ha documentat l'extracció minera i posterior explotació del coure, l'argent, la plata, l'arsènic, i l'antimoni, amb unes datacions molt clares de principis del segle I ane, que es podrien allargar fins al IV-III ane (MAINTENANT/MUÑOZ, 2016: en premsa). O també les explotacions de ferro que s'han documentat al Pallars Sobirà (PÈLACHS *et alii*, 2016: en premsa), o al Canigó (PAGÈS, 2016: en premsa; MUNTEANU *et alii* 2016: en premsa)⁸⁹².

Però la producció que certament és excepcional en aquest moment, i de la qual no en coneixem cap tipus de paral·lel, és la producció d'or⁸⁹³. Ja hem vist que en una de les anàlisi en les mostres d'un gresol es va detectar una microviruta d'or treballat, no en estat pur. Evidenment, és només una nanopartícula, amorfa i sense una definició concreta, però indubtablement ens està indicant el treball d'aquell metall preciós. Aquella micropartícula no va arribar al gresols de manera atzarosa i formant part d'un sediment qualsevol. Hi arribà perquè es va treballar i

⁸⁹² També es podrien mencionar els treballs al vessant septentrional dels Pirineus centrals pel que fa als treballs argentífers, amb clares evidències també en època republicana, tot i que sembla que estarien destinats a un mercat més centrat en el riu Garona (MUÑOZ *et alii*, 2016, en premsa).

⁸⁹³ Cal dir que a Lattes s'han trobat lleugers indicis d'una orfèbreria de l'or i la plata a l'interior de l'*oppidum* (LEBEAUPIN 2010: 56).

moldejar l'or. Però a més, comptem amb tot altres indicis, en el propi jaciment i en altres propers, que avalen aquesta possible producció. En els mateixos anàlisis hem documentat la presència de cinabri, un mineral amb un molt alt percentatge de mercuri, que a la península Ibèrica i d'època romana només es coneix la seva extracció a les mines de Sisapó d'Almadén, a Ciudad Real, essent utilitzat per daurar⁸⁹⁴. Del mateix jaciment del Castellot hem de fer menció de la localització d'una arracada naviforme d'or, en contextos estratigràfics republicans. Però tal com veurem a continuació, a escassos 5km hem estat treballant en unes possibles mines d'or al·luvial, a la zona de les Guillateres d'All, que per nosaltres haurien estat en funcionament en època romana. I també, a uns 10km riu avall es troba el jaciment del Tossal de Baltarga, del qual en parlarem tot seguit, d'on hem recuperat un anell de ferro amb un *signaculum*, que contenia un petit percentatge d'or. I ja per acabar, no podríem deixar de mencionar que a molt a prop de les Guillateres d'All, a l'altra banda del Segre, als anys 80 es va recuperar una cadena d'or de la necròpolis de Prats, en aquest cas dels segles II-III d'ne. Per tant, en un marc geogràfic de no més de 10km de diàmetre, comptem amb quatre peces realitzades amb or (l'arracada, la microviruta, el *signaculum*, i la cadena), dels quals tres presenten una cronologia republicana, i unes possibles mines d'or que haurien començat la seva producció a gran abast en època republicana. Pensem que no poden ser casuals aquestes coincidències, i que tots aquests registres han d'estar íntimament relacionats entre ells. Per nosaltres un possible lligam transversal i comú a tots, seria que existís efectivament una mineria d'extacció de l'or al·luvial a les Guillateres, però que també al Castellot, en l'Edifici IV, s'hi hagués desenvolupat un petit taller orfebre i de tractament d'aquest mineral. Una altra cosa és l'anàlisi de la producció, la repercussió en els rols i en les dinàmiques comercials, i finalment el seu abast comarcal.

Finalment, val a dir que la presència de tallers metal·lúrgics en els assentaments republicans del nord-est peninsular, i fins i tot aquesta producció orfebre en or i plata, podria tenir la seva correspondència històrica en alguns passatges dels

⁸⁹⁴ De totes maneres són conegudes les seves propietats, també, per amalgamar l'or.

autors antics. Efectivament, alguns d'aquests, en el marc de les guerres sertorianes, contrasten la producció d'objectes en or i plata, i també d'armes (i cal pensar que estarien fetes de ferro) per part de la població indígena. Així, per exemple, Titus Livi ens diu que "Sertori havia extès per tota la província l'ordre que cadascú (aliats) fabricqués armes en proporció a la seva riquesa (...). Va reunir per tot arreu obrers seleccionats i els va establir es tallers públics claculant amb precisió el que podien fer" (*Per.* 91). O també Plutarc, en la seva biografia sobre Sertori menciona que "ell (Sertori) va fer d'una multitud de bergants un cos de tropes ben disciplinades. Ell els hi va proporcionar l'or i la plata per poder decorar els seus escuts i els seus cascs" (*Sertori*, 14)⁸⁹⁵. Com dèiem, és evident que aquestes són unes referències que es circumscriuen en el marc de les guerres sertorianes, i que a més, en cap cas ens estan mencionant a cap assentament en concret. Així, es podrien referir a grans poblats, a petits assentaments poblacionals, a llocs amb un *praesidium*, a centres de producció especialitzada... Però per nosaltres són interessants aquests passatges perquè constaten i verifiquen una pràctica que els romans empraren durant els moments de conflicte, però que perfectament podem pensar que també s'esdevení al llarg del procés de romanització: el suport, el recolzament i la necessitat que va tenir Roma de la població indígena. I en aquest cas més concret, i ja parlant de la indústria metal·lúrgica, de la creació d'unes bases logístiques, probablement i si fem cas a la cita de Livi, escampades densament pel territori, les quals podrien quedar definides en uns tallers metal·lúrgics ubicats a l'interior dels assentaments, o en zones altament especialitzades, com hem vist en els diferents exemples arqueològics mencionats suara, però que perfectament podrien respondre a la realitat documentada al Castellot de Bolvir.

Una producció de gel/neu? Finalment, una última producció que creiem que s'hauria pogut desenvolupar al Castellot és l'elaboració, emmagatzemat i posterior comercialització de neu (en aquesta teoria no arribem a discernir si es tractaria de

⁸⁹⁵ "...il eût fait d'une multitude de brigands un corps de troupes bien discipliné; il leur prodiguait d'ailleurs l'or et l'argent pour orner leurs boucliers et leurs casques..." (Hodoi Elektronikai)

neu, de gel o de glaç. Per simplificar la comprensió, utilitzarem el mot “neu” per referir-nos a les tres possibilitats). Aquesta activitat s’hauria desenvolupat a l’anomenat Edifici II, i l’hem inferit i hipotitzat a partir de la localització d’un gran retall ovalat, del qual n’hem documentat uns 70m³, però que certament era més gran. Per nosaltres, clarament associat a aquest retall existia un altre gran retall que morfològicament es podia associar al que en les fonts antigues es coneix com un *arca lapidum*, o sigui, el contrapès d’una premsa. Ja hem vist que la neu i el gel no eren elements desconeguts pels autors clàssics. Autors com Plini (*Hist. Nat.* XIX, 19, 5-6), Marcial (XIV. 117-118), Petroni (*Satyricon* 31, 3), o Séneca (IV, 13,8-10), ens parlen del gust entre els romans per les begudes fredes, i la necessitat que tenien del gel per a refredar-les. Però fins i tot, alguns d’ells com Plini (*Hist. Nat.* XXXVI, 1, 2), o Séneca (IV, 13, 2-3 i IV, 13, 8-10) esmenten que els romans feien dipòsits a les muntanyes per concentrar la neu i comercialitzar-la posteriorment. També ho fa Ateneu de Naucratis, afegint la dada que ja Alexandre el Gran va fer excavar 30 refrigeradors de neu (*Deipn*, III, 97, 124). Per tant, l’existència d’un pou de gel al bell mig d’una vall pirinenca ben comunicada amb les dos vessants de la serralada no hauria de ser un fet excepcional.

Malauradament, no coneixem paral·lels propers d’aquests dipòsits en el territori immediat. Efectivament, són segurament incomptables els exemples de dipòsits i cisternes en els jaciments catalans i rossellonencs ja siguin d’època ibèrica o republicana: Els Vilars d’Arbeca (JUNYENT *et alii*, 2011: 157), Els Estincells de Verdú (ASENSIO *et alii*, 2009: 125), la fortificació d’Olèrdola (PALMADA, 2003: 258), i un llarg etcètera⁸⁹⁶. Però a tots ells se’ls suposa un ús bàsic d’emmagatzematge d’aigua, ja sigui per la impermeabilitat del substrat, o per haver creat un enlluït a les parets a base d’argila. Cap d’ells sembla ser destinat al guardat de l’aigua en alguna de les seves formes sòlides. Només en algun cas, com al Turó de la Font de la Canya, una gran estructura excavada al subsòl no se li vincula a l’acumulació

⁸⁹⁶ Recentment ha estat realitzada una tesi doctoral que justament analitzava l’aigua i els sistemes d’abastiment a la zona catalana en època protohistòrica i fins l’etapa republicana (OLIACH, 2012).

d'aigua, sinó a la conservació d'aliments, fent funcions de fresquera (LÓPEZ *et alii*, 2015: 64-68)

Pels estudis que s'han realitzat, semblaria que els pous de gel/neu d'època romana presentarien unes característiques similars a les de la gran bassa del Castellot. Consistirien en unes profundes cavitats de fins a 9m de fondària on s'aniria acumulant la neu. Ja al capdamunt, una capa de palla i materials periples en cobriria la superfície, permetent l'aïllament tèrmic, i ajudant a que es pogués mantenir les condicions de fredor internes, a pesar que a l'exterior pogués fer calor (WOODS/WOODS, 2011: 64-71). Segurament, la presència d'un es de pedres podria ajudar a mantenir aquest especial microclima, tal com se suposa pel que fa a l'Edifici II del Castellot.

Pel que fa a als usos que hagués pogut tenir la neu, no ens hauria de ser difícil d'imaginar-nos-els. El primer i més bàsic podria ser el de garantir-se unes reserves permanents d'aigua. No cal oblidar que la neu no és res més que la cristallització de l'aigua i en fondre's, esdevé líquid una altra vegada. Davant la impossibilitat de tenir unes reserves permanents d'aigua líquida, degut a la porositat del substrat, la reserva en forma de neu podria ser una alternativa. Un altre ús, ja ho hem vist en tractar els autors antics, és el subministrament de neu i gel als nuclis urbans i així satisfer la demanda i necessitat de begudes fredes als seus habitants. En aquest cas, l'estocatge de neu respondria a una comercialització directa del producte. I finalment, no s'hauria de menystenir les propietats de la neu com a aïllant tèrmic i per a conservar productes, les quals la farien òptima pel comerç altres productes i el trasllat a llocs més llunyans sense patir la putrefacció. En aquest cas, la neu no seria l'objecte de comercialització, sinó que en seria un element secundari.

5.3.1.4.3.5. *Alguns aspectes socials*

Ja dèiem al principi d'aquestes conclusions que les reformes republicanes de mitjans de segle II ane no només van suposar unes transformacions a nivell urbanístic i funcional, sinó que des d'un punt de vista demogràfic també hi van haver canvis substancials. El primer d'aquests canvis és ben evident. Les reformes en la muralla, la nova porta amb dues torres flanquejant-la, el cos de guàrdia, dues torres més a les cantonades del front murat, i els diferents elements de *militaria* recuperats del jaciment (el *simpulum*, les virolles de llança, dagues, les àmfores itàliques⁸⁹⁷,...), ens estant indicant una presència de tropes militars a l'assentament, un petit *praesidium*. Ara bé, com d'important era aquest contingent? De quants membres estava format? Responien a una filiació itàlica o es tractava de tropes auxiliars indígenes? Nosaltres pensem que el contingent no hauria de ser molt nombrós, i els soldats destacats al poblat haurien de ser els suficients per tenir controlat el funcionament del mateix, i per fer efectiva la vigilància del territori circumdant. En unes funcionalitats més pròpies de les tasques policials que no pas de grans destacaments i campanyes bèl·liques. I per a tal efecte, uns pocs efectius ja donarien cobertura a aquestes necessitats. I això no és una simple hipòtesis que nosaltres plantejem a nivell teòric, sinó que en part resta sustentada per les evidències arqueològiques. Certament, en el poblat republicà hi ha evidències d'elements militars i d'una refortificació del mateix en clau militar. Però aquestes també s'han de dimensionar ajustadament. A banda de les torres i el cos de guàrdia, no tenim altres estructures de fortificació o que estiguin vinculades a les tropes (barracons, elements de tendes de campanyes, un *praetorium*⁸⁹⁸...). I pel que fa al registre material, cal reconèixer que és força exigü (manca absoluta de *clavi caligae*, molt pocs elements de *militaria*, molt baix volum percentual de material ceràmic d'importació,...). Per tant, davant d'això ens inclinem a pensar

⁸⁹⁷ Darrerament alguns autors han posat de manifest l'estreta relació existent entre les àmfores brindisines i l'esfera militar romana (CARRERAS *et alii*, 2016: en premsa).

⁸⁹⁸ Un bon treball que analitza les característiques dels campaments romans i tota la problemàtica que arrossega la seva definició, és un treball d'Àngel Morillo que ha estat publicat recentment (MORILLO, 2016: 14 i ss).

que, si bé és evident una presència militar a l'assentament, també ho és que aquesta resta dimensionada a una petita escala.

Però acceptant que al Castellot hi havia un molt petit contingent de tropes, eren aquestes de filiació romana, o es tractava de tropes auxiliars indígenes? Per intentar respondre a la qüestió, hem de mirar una altra vegada el registre material, i comparar-lo amb el altres jaciments i assentaments propers. Abans de res però, i en un marc més general, hem de tenir present que la lleva i reclutament de tropes auxiliars per part de l'exèrcit fou un fenomen que ja s'inicià en els primers compassos de la II Guerra Púnica, i que es perllongà durant els dos segles següents de romanització (CADIOU, 2008, 667 i ss; OLESTI, 2000: 59 i ss; 2010: 23 i ss), essent un dels eixos troncal en la política d'integració i transformació que seguí Roma a les dues províncies hispanes. Per tant, aquesta era una estratègia a la que la nova administració es recolzà permanentment per tal d'engruixir el seu exèrcit, i per controlar les noves zones conquerides.

I ja tornant a la cultura material que tenim, ja hem dit que els indicis d'elements itàlics, tot i que evidents, són realment minços, i això ens hauria de fer pensar que els soldats acantonats eren indígenes reclutats per l'exèrcit romà. Però si ens fixem amb les dades dels altres jaciments, la interpretació sembla que hagi d'anar encaminada també cap aquesta direcció. En el cas del Camp de les Lloses, un lloc que es considera d'abastiment logístic de l'exèrcit, es creu que el funcionament i l'execució estaria a càrrec de tropes auxiliars (DURAN *et alii*, 2012, 103; 2015: 154). També en un campament militar com podria ser el que s'ha localitzat just davant de l'*oppidum* del Castellet de Banyoles, el gran volum de material ibèric és motiu suficient per pensar en una important presència de tropes auxiliars indígenes (NOGUERA, 2008: 46). O fins i tot en un lloc com La Caridad de Caminreal s'ha considerat que estaria habitat fonamentalment per tropes auxiliars o indígenes romanitzats (REDÓN/EZQUERRA, 2016: en premsa). Per tant, si a llocs tan destacats com el poblat de La Caridad, com és un campament de setge tipus el del Castellet de Banyoles, o una zona de producció tan important com el Camp de les Lloses

(amb tots elements i materials vinculats a la cultura material que s'han trobat en aquests casos, com les monedes, els glandes de plom, les armes, les cases de planta itàlica...) es considera que la major part dels contingents serien tropes auxiliars, pensem que al Castellot de Bolvir, la resposta ha de seguir la mateixa línia.

De fet, la presència de tropes d'*auxilia* en territori cerdà durant els segles II-I a.n.e., i vinculats al Castellot de Bolvir és una dada que ja havia estat suposada per Oriol Olesti i Oriol Mercadal a partir dels seus primers treballs al jaciment (OLESTI/MERCADAL, 2005: 310), i per tant ara no es faria res més que contrastar amb dades més empíriques aquells primers supòsits. I en un quadre més genèric, diferents autors han teoritzat sobre el *feedback* que existiria a les zones ja controlades per Roma entre el món indígena i l'exèrcit romà pel que al reclutament de tropes i al manteniment de les mateixes en el propi assentament. Així, seria la xarxa d'assentaments locals la que faria l'aprovisionament de tropes auxiliars a l'exèrcit per anar a combatre als fronts de guerra (OLESTI, 2014: 114). I també, serien aquests mateixos contingents els que arribats els mesos d'hivern es disgregarien pels diferents *oppida* de les zones assegurades (NOGUERA *et alii*, 2014: 39; UROZ, 2016: en premsa). Fins i tot, alguns autors pensen que justament en els *praesidia* s'ubicarien les tropes auxiliars (CADIOU, 2015: 239).

En definitiva doncs, per nosaltres el Castellot de Bolvir consistiria en un poblat amb un molt petit *praesidium* destacat, format per tropes auxiliars indígenes. Ara bé, la pregunta és ben lògica. I qui seria la població restant? És evident que han de correspondre als propis ceretans, els quals habiten els mateixos espais, però amb unes funcionalitats diferents. I dins de tot l'espectre social que pogués haver a la societat ceretana, nosaltres pensem que només hi vivia un grup molt concret de gent. Pensem que al Castellot hi hauria les elits locals més romanitzades d'una banda, i els tècnics i especialistes obrers del territori. D'una banda, l'excavació del Castellot ha mostrat que els efectes de la II Guerra Púnica no es van fer sentir a l'enclavament (a banda d'una manera indirecta com podria ser l'amortització de

sitges), i no es ressegueixen traces d'incendis ni destruccions que es puguin situar al voltant de l'any 200 ane. Per tant, és obvi pensar que un cop els romans es van decidir quedar al territori ocupat, van haver d'arribar a algun tipus de pacte (amistós o forçat) amb la societat indígena corresponent, que en qualsevol cas assegurava la lleialtat i fidelitat vers el nou poder polític. Si al Castellot no es documenten episodis de destrucció hem de pensar que aquests acords realment existiren i es materialitzaren. I tal com va posar de relleu Oriol Olesti pel que fa al cas català (OLESTI, 2000: 60 i ss), o més recentment Ignasi Grau a les terres valencianes (GRAU, 2016: 122 i ss), aquests pactes no es realitzaren amb tota la comunitat sencera, sinó que restaven vehiculats i canalitzats pels grups dirigits locals, els quals sortien reforçats de la nova situació. Per tant, en el cas de la comunitat ceretana del Castellot, cal pensar que la nova administració ceretana va teixir unes primeres aliances amb les elits dirigits ceretanes, per tal que aquestes exercissin el control i gestió del territori, com una mena d'agents locals destacats pels romans. Aquests personatges serien els que haurien de continuar habitant els llocs de poder i decisió com serien els grans centres urbans territorials⁸⁹⁹.

Però de l'altra banda, ja hem vist com les activitats econòmiques que en aquest moment es desenvolupen al Castellot, sobretot les derivades de la transformació metal·lúrgica, serien tasques altament especialitzades (MORELL, 2006: 21), les quals requeririen d'uns coneixements que no estarien a l'abast de tota la població. Per tant, aquests tècnics especialistes configurarien un segment social segurament diferenciat de la resta de la població, probablement pels seus alts coneixements tècnics (SANMARTÍ, 2005: 720). Així, per nosaltres, al Castellot podrien cohabitar un tipus de població vinculada a les classes privilegiades de la societat ceretana, ja sigui per formar part de les elits de la mateixa (polítiques,

⁸⁹⁹ Però també és cert que en el moment en què Roma decideix intervenir directament en el territori, a mitjans de segle II ane, es produeixen episodis de destrucció i d'imposició, i fins i tot d'un cert simbolisme de sotmetiment de les elits locals al nou poder establert (si ens atenim, per exemple, a la destrucció de la gran casa ibèrica dels Àmbits VI i VII per a la construcció de la nova porta monumental). Aquests episodis, exemplificats amb algunes destruccions i incendis que se succeeixen al Castellot (Àmbits IV, VII, X,...) demostren que Roma va imposar la seva voluntat d'una manera fèrria, amb signes evidents de violència mesurada.

comercials, religioses...) o per ser membres d'un col·lectiu altament especialitzat i qualificat en les seves capacitats tècniques⁹⁰⁰.

5.3.1.4.3.6. Justificació cronològica

Aquesta fase del jaciment nosaltres la situem entre mitjans de segle II ane (potser més en el tercer quart) i el tercer quart de segle I ane. Les dades que tenim en aquest sentit són les datacions que ens provenen de les tipologies constructives, de la cronologia relativa de les produccions ceràmiques, i de les anàlisis radiocarbòniques.

En el primer cas, és evident que una tipologia per ella mateixa no ens pot donar cap mena d'informació cronològica. Tanmateix, en el cas del Castellot, ens en volem fer ressò perquè els aparells constructius republicans són sensiblement diferents que els d'èpoques anteriors i posteriors. En la fase ceretana, ja ho dèiem, hi ha un predomini per l'utilització dels còdols i els blocs calcaris en els sòcols de les parets. I en època medieval, els murs són realitzats sempre amb la tècnica de l'*opus spicatum*, utilitzant una materials petris que poden ser indistament còdols o lloses però sempre de tamany petit i mitjà. En canvi, en època republicana hi ha una preferència per la utilització de lloses de pissarra disposades horitzontalment pel que fa als fonaments més potents (torres, cos de guàrdia) i murs de l'Edifici III, i de còdols i lloses en els murs domèstics, però amb uns gruixos que oscil·len els 45-50cm. Com diem, aquesta tipologia no pot servir d'argument en cap cas per dir si unes estructures són del segle II ane o no. Però sí que volem fer constar que les característiques descrites es compleixen en tots els murs d'aquest horitzó.

Pel que fa a les datacions radiocarbòniques, ja dèiem que s'havien realitzat dues datacions en teòrics estrats fundacionals de les estructures de fortificació de la part central. En el cas de la trinxera d'una de les torres ens donà una forquilla de

⁹⁰⁰ Alguns autors com M Isabel Panosa han posat de manifest la relació que hi ha entre les elits comercials i dirigents, i els caps dels tallers artesanals, sobretot pel que fa al lligam de l'escriptura (PANOSA, 2005: 1154).

390 – 200 cal ane. I pel que fa a l'estrat d'incendi de l'Àmbit IV, a on fonamenten les estructures del cos de guàrdia, la forquilla era de 350 – 60 cal ane (amb un pic de possibilitats al 140 ane). Així doncs, la combinació d'aquestes dues datacions, a diferència del què succeïa amb les fases precedents, no permet precisar en excés el moment d'inici de la fase ceretana, havent-nos de quedar en uns massa genèrics segles IV-I ane.

Tanmateix, en aquest cas les datacions a partir de les ceràmiques recuperades en són de molt més ajuda. Comptem amb les produccions típiques d'aquest període com serien les Campanianes B (formes Lamb 2, Lamb 5), les àmfores Itàliques en la forma Dressel 1A i possiblement una Lamb 2 (campanes, brindisines, adriàtiques,...), les ceràmiques de parets fines de Mayet II (o d'imitació de parets fines), la ceràmica comuna romana (Vegas 14), o la ceràmica d'engalba blanca (possiblement ilergeta). La localització d'aquests elements en els nivells formatius ens permet situar l'inici a partir de la segona meitat de segle II ane. De totes maneres, els percentatges sempre són ínfims, i sovint és un sol exemplar el que ens posiciona la cronologia. Per tant, considerem que dins l'amplitud cronològica que mostren alguns d'aquestes produccions (a vegades fins al segon quart de segle I ane), ens hauríem de moure en la franja més antiga. I un altre argument pel que fa a les ceràmiques, l'hauríem de cercar en les produccions autòctones. Efectivament, dèiem que el percentatge de ceràmiques fetes a mà sobre el total en època ceretana oscil·lava entre el 95 i el 98% del total, però que en el període al voltant de l'any 200 ane disminuïen fins a un 80-90%. Doncs bé, en els estrats que podríem considerar formatius d'aquest horitzó, apareguin o no les peces d'importació romana, els percentatges sempre ronden els 15-25%.

Pel que fa a la franja corresponent a l'abandonament, només comptem amb el volum de materials. La localització de ceràmiques campanianes del tipus C o els fragments d'àmfores tarraconeses ens situen en un moment propi del segle I ane. Tanmateix, la datació avançada ens ve acotada per la localització d'una moneda de la seca de *Kelse*, datada en el 45-44 ane. Aquest *terminus post quem* ens

determinaria que el jaciment hauria estat definitivament abandonat a partir d'aquella data, per tant en algun moment del tercer quart de segle I ane.

Anvers i revers de la moneda de Kelse recuperada del Castellot (Foto: Adriana Molina)

5.3.2. El Tossal de Baltarga de Bellver de Cerdanya

El jaciment arqueològic del Tossal de Baltarga s'ubica a l'esquena del poble de Baltarga, el qual es troba a uns 3 km a llevant de la vila de Bellver de Cerdanya i a redós del Solà de la Pubilla. El punt de major elevació del tossal, ubicat a la seva part central, assoleix una altitud de 1.166m snm. Conjuntament amb el Tossal d'Isòvol, a l'altra banda del Segre, el Tossal de Baltarga conforma l'Estret d'Isòvol, un pas estret i engorjat per on circula el riu. El Tossal s'erigeix al bell mig de la plana cerdana, i fa de partió entre l'anomenada Gran Cerdanya, a llevant, de la Batllia o Petita Cerdanya.

L'accés al jaciment es fa per la carretera C1411, que uneix el Túnel del Cadí amb la carretera N260, l'anomenat "eix pirinenc". Arribats al nucli de Baltarga, s'ha de prendre una pista que s'enfila costa amunt fins al cim del tossal.

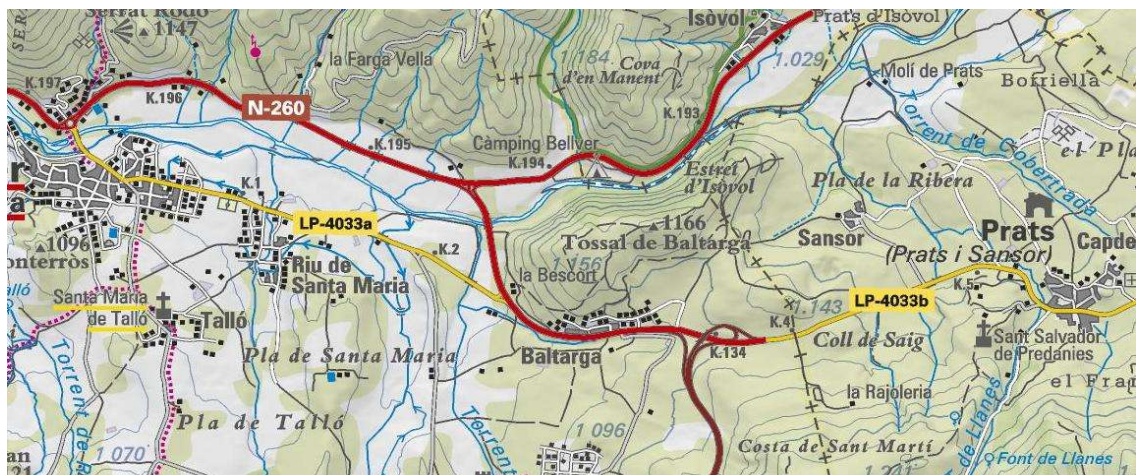
Territori i Poblament de Cerdanya a l'Antiguitat: la iberització i romanització de la vall cerdana

Vista del Tossal de Baltarga des de la part ponentina (Foto: Oriol Mercadal)

Les coordenades del jaciment arqueològic del Tossal de Baltarga segons el sistema topogràfic Univers Transversa Mercator (UTM) són:

X: 402215 m, Y: 4691563 m, Z: 1.166 m snm.

Mapa cartogràfic de la zona de Bellver de Cerdanya. Al centre, el Tossal de Baltarga (font: ICC)

5.3.2.1. La descoberta i la identificació del jaciment

Ja hem comentat en parlar d'aquest jaciment en el bloc de les "Fonts Arqueològiques", que se'n té coneixement a partir de la troballa ocasional de materials arqueològics de manera superficial. Així, en el decurs dels anys s'havien recuperat materials a torn i peces de ceràmica a torn d'època ibèrica. Però sobretot, fou Víctor Martínez qui molt recentment donà a conèixer la recollida d'un molt rellevant conjunt monetari del període iberoromà, bàsicament del capdamunt i d'un dels colls del tossal.

Anvers i revers d'un denari romà recuperat del Tossal de Baltarga (fotos: Oriol Mercadal)

Les peces, estudiades al Gabinet Numismàtic de Catalunya, consistien en quatre monedes gal·les que imiten la dracma emporitana⁹⁰¹, de mitjans de segle III ane; set asos ibèrics de *Kese*, *Baitolo*, *Ieso*, *Kelse*, *Lauro*, *Oskumken*, i una seca indeterminable, amb una cronologia d'entre finals de segle II ane i mitjans de segle I ane; un denari romà amb la inscripció de M Tulli, del 120 ane; un altre denari romà de *Bolskan*, de finals de segle II ane, o principis de segle I ane; un altre denari de *Petillius Capitolinus*, del 43 ane; un as emès a Hispania amb la inscripció CN MAG IMP, del 46-45 ane, i finalment una moneda de l'emperador Constantí II,

⁹⁰¹ Durant l'excavació de 2013 se'n recuperà un altre.

Territori i Poblament de Cerdanya a l'Antiguitat: la iberització i romanització de la vall cerdana

del 324-330 dne (CAMPO/MERCADAL, 2009: 360-363). Així, a partir de la cronologia intrínseca de les monedes, semblava que la zona hagués estat ocupada des del segle III ane fins al I ane, amb una reocupació puntual en l'etapa baiximperial.

5.3.2.2. Les excavacions arqueològiques extensives, 2011-2016

L'èxit en les campanyes del Castellot de Bolvir va possibilitar que l'any 2011 s'estructurés un equip de treball format fonamentalment per les mateixes entitats d'aquell jaciment, (la Universitat Autònoma de Barcelona, el Museu Cerdà i les empreses privades Arqueociència Serveis Culturals SL⁹⁰², i Catarqueòlegs SL⁹⁰³), a les quals s'hi va afegir l'ajuntament de Bellver de Cerdanya. Un equip que estava dirigit i coordinat novament pel Dr. Oriol Olesti, Professor titular d'Història Antiga a la UAB. Així, L'excavació al Tossal de Baltarga era important per poder-lo incloure en el Projecte "La Cerdanya en època antiga: ocupació i explotació del territori del període Ceretà a la fi del món romà", dins del programa marc *Lo viejo y lo nuevo en la Hispania romana: catastros, gestión de recursos y control social (MEC HAR 2010-2020)*. Talment, les intervencions que s'han realitzat els anys 2014 i 2015 han quedat incloses en el Projecte Integral de recerca "Paisatge i Territori a la Cerdanya Antiga (PATCA)" pel període 2014-2017, i també han quedat englobades dins del programa marc "Paisajes de la Hispania Romana. De la diversidad a la complementariedad Har2013-41629P" concedit pel Ministerio de Educación y Ciencia per al període 2014-2017. Els projectes pretenen estudiar l'ocupació del territori a les subcomarques de la Baixa i l'Alta Cerdanya, i les seves incidències socio-econòmiques i culturals en la població ceretana.

D'aquesta manera, i en el marc d'aquests projectes, els treballs al Tossal de Baltarga esdevenien importantíssims per diversos motius. Per un costat, cal tenir present la seva proximitat al jaciment de Les Guillateres d'All, tal com veurem posteriorment, una possible zona d'explotació aurífera a l'antiguitat i potser fins i

⁹⁰² Aquesta empresa formà part del projecte de recerca fins a la seva dissolució, l'any 2012.

⁹⁰³ Catarqueòlegs SL forma part del projecte de recerca des de l'any 2013.

tot durant la protohistòria. Per tant, el coneixement del jaciment podia oferir dades que en milloressin el coneixement. Per un altre, també calia tenir present la proximitat amb el jaciment del Castellot, el qual anava oferint noves dades que semblaven modificar el coneixement precedent sobre el model d'ocupació del territori en els segles IV–I ane. I en aquest sentit, l'assentament de Baltarga podia confirmar i complementar aquesta nova interpretació històrica del període. I finalment, l'efectiva presència d'estructures d'habitació i producció permetrien conèixer l'assentament des de totes les seves vessants: social, econòmica, política, religiosa, militar, etc., i aquests paràmetres, extrapolar-los, amb cautela, a una realitat regional.

Vista de la plana cerdana des del Tossal de Baltarga, amb la situació de les possibles mines d'Al, de El Castellot, i de la capital actual, Puigcerdà

Pel que fa a l'ajuntament de Bellver, des d'un primer moment va donar ple suport a la iniciativa ja que podia representar l'inici d'una activitat de recerca continuada al territori, i de recuperació del patrimoni històric i cultural.

Així doncs, l'any 2011 s'iniciaren les excavacions arqueològiques extensives i continuades al capdamunt del Tossal de Baltarga sota direcció del Dr Oriol Olesti, investigador principal del Projecte de Recerca. Les campanyes s'han realitzat anualment i sempre han comptat amb el mateix organigrama executiu. Pel que fa a la direcció del treball de camp, ha comptat amb una direcció bicèfala, a càrrec de Joan Oller i el sotasignat del present treball, ambdós membres del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la Universitat Autònoma de Barcelona. Així mateix, la coordinació i gestió dels treballs ha anat a càrrec del Dr. Oriol Olesti (professor de la UAB), i Oriol Mercadal (arqueòleg i director del Museu Cerdà)⁹⁰⁴.

A nivell metodològic, s'ha seguit els procediments experimentats al Castellot de Bolvir. A banda de seguir el model proposat per EC Harris i A Carandini, cal precisar algunes particularitats. Per un costat, la intervenció al Tossal de Baltarga és el resultat de cinc campanyes successives d'intervenció que han configurat l'obertura d'una gran àrea d'intervenció. Això féu que la nomenclatura dels estrats i dels diferents elements es plantegés en termes successius i de forma correlativa, començant per la ue 001, independentment del lloc on es localitzessin. Ara bé, per tal de simplificar i millorar la comprensió del jaciment, sí que hem introduït una nomenclatura general de definició dels diferents recintes que s'anaven localitzant, i a hores d'ara hem identificat 5 Edificis diferents (A, B, C, D, E).

Per un altre costat, un altre factor a destacar ha estat el manteniment de la numeració estratigràfica realitzada en les campanyes anteriors. D'aquesta manera, per tal de simplificar el registre de dades i així permetre una millor comprensió del

⁹⁰⁴ Totes les campanyes d'intervenció han comptat amb l'ajuda d'un important contingent d'estudiants i llicenciats de les carrers d'Arqueologia, Història, Belles Arts i Humanitats. Així, el jaciment també ha esdevingut un espai formatiu i d'aprenentatge de la *praxis* arqueològica i de les diferents vessants operatives que ofereix el treball de camp arqueològic. Depenent de la campanya, el nombre d'estudiants va poder arribar fins a la quinzena per setmana.

jaciment, s'optà per no definir un mateix element amb diferents unitats estratigràfiques, a no ser que fos causa obligada per la pròpia intervenció arqueològica.

I també com en el cas del Castellot de Bolvir, es va utilitzar el filtrat de sediments per garbelleig en alguns estrats especialment significatius. I en alguns dels objectes ceràmics i/o metàl·lics de certa entitat, però que podien trencar-se en la seva excavació, van ser excavats a partir de les directrius imposades per restauradores professionals, realitzant una primera consolidació de l'element *in situ*.

5.3.2.2.1. La campanya de 2011⁹⁰⁵

Aquesta primera campanya es dugué a terme entre l'1 i el 7 d'agost de 2011⁹⁰⁶, i consistí en una actuació en la qual es realitzaren dos tipus d'intervenció. D'una banda, es va efectuar una primera prospecció sistemàtica superficial per tal de discriminar unes zones amb una densitat de materials ceràmics més elevada. Efectivament, les notícies de la recollida de materials arqueològics no precisaven uns llocs per sobre dels altres, amb el que es féu imprescindible intentar contrastar les concentracions de materials ceràmics, i així poder intuir amb més precisió on es localitzava el jaciment. Aquesta prospecció va determinar que a la part central del tossal, aquella més elevada, era on es concentrava el material ceràmic en superfície.

Així doncs, acte seguit es programà una segona fase en la intervenció que consistí en la realització d'un programa de sondejos per tal de localitzar la presència de restes arqueològiques en el subsòl, i en el supòsit de la seva troballa, intentar definir una àrea més acotada d'ubicació del jaciment. Les cales es feren amb

⁹⁰⁵ Aquesta campanya només fou dirigida pel sotasignat. Les dades detallades d'aquesta campanya es poden trobar a la memòria d'excavació corresponent (MORERA, 2011).

⁹⁰⁶ Durant aquest període, a part de l'equip directiu, la intervenció arqueològica també comptà amb la presència d'un auxiliar d'arqueologia de l'empresa Arqueociència SCSL, i dos estudiants d'Arqueologia i Restauració.

Territori i Poblament de Cerdanya a l'Antiguitat: la iberització i romanització de la vall cerdana

mitjans mecànics i se'n realitzaren un total de 27, amb unes mesures que oscil·laven entre els 3 i 5m de llargada, abastant una superfície d'uns deu mil metres quadrats.

Imatge aèria del Tossal, des de la part meridional, on s'observen alguns dels sondejos realitzats en el 2011

En quatre dels 27 sondejos es localitzaren estructures arqueològiques datables en el període iberoceretà, mentre que en cinc més es recolliren materials ceràmics corresponents al mateix període, tot plegat concentrat en una superfície d'uns quatre mil metres quadrats. D'altra banda, es notava que gairebé a tots els sondejos es localitzava molt ràpidament el substrat geològic, apareixent a una fondària no superior als 40cm. Això evidenciava que es tractava d'una zona molt erosionada, amb una pèrdua important d'estratigrafia antròpica. Conseqüentment, es podia pressuposar que la majoria d'estructures existents al jaciment es

Territori i Poblament de Cerdanya a l'Antiguitat: la iberització i romanització de la vall cerdana

conservarien d'una manera escadussera i força arrasada, no excedint mai els 40 o 50cm de potència, a banda, lògicament, d'aquells elements retallats en el substrat geològic.

Detall d'un dels murs localitzat durant la campanya de sondejós

En aquell moment es pensava que es podia tractar d'una ocupació iberoceretana, tipus d'*oppidum* o poblat en alçada, amb unes dimensions encara per determinar i una cronologia centrada en els segles III–I ane. L'ocupació del lloc es podia relacionar amb el seguit d'establiments presents tant a la plana com en els turons i a les terrasses avançades de la vall (com el Castellot de Bolvir, sobretot a partir dels segles IV i III ane). Però en aquest cas, la seva posició especialment estratègica, just al començament de la plana cerdana, podia explicar la gran presència de materials numismàtics.

5.3.2.2.2. *La campanya de 2012*⁹⁰⁷

Aquesta campanya es dugué a terme entre l'11 i el 31 de juliol de 2012⁹⁰⁸. A partir de les dades recollides en la campanya precedent, es va programar una intervenció que s'havia de centrar en l'inici de l'excavació sistemàtica del subsòl de l'àrea principal on s'havien localitzat materials ceràmics, en una zona que semblava abastar uns 4000m² de superfície. Per tal de concretar i assegurar-nos la localització d'estructures els treballs van quedar concentrats al voltant de dos punts on en la campanya de 2011 s'havien identificat estructures. Així, després de l'extracció de la coberta vegetal amb mitjans mecànics, van quedar definides dues zones amb presència d'estructures muràries conservades, que provisionalment foren anomenades Sector 1 (el de ponent) i Sector 2 (de llevant).

Al Sector 1 es localitzà una successió de murs paral·lels, de factura força tosca i d'uns 40-50cm d'amplada, els quals semblaven formar estances, i que certament depassaven l'àrea d'intervenció en sentit nord. La localització d'algun punt de foc i del què semblava alguna llar permetia pensar en habitacions domèstiques (Edifici A). A la zona més oriental d'aquest sector es localitzà un potent recinte quadrangular, amb unes parets de 1.2m d'amplada, realitzades amb lloses de pedra sense escantonar col·locades horitzontalment. Malauradament només se'n conservava l'última filada (Edifici B).

Al Sector 2 es localitzà un altre cos, format per un doble mur en angle recte, en aquest cas de 90cm d'amplada i també format per lloses de pedra col·locades horitzontalment. Com en tots els casos el lligam consistia en argila i fang.

⁹⁰⁷ Aquesta campanya només fou dirigida per l'arqueòleg Joan Oller. El sotasignat, tot i estar present en les tasques de direcció de camp, i en el posterior estudi de la documentació, no apareixia en el permís d'excavació arqueològica concedit pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Les dades detallades de la mateixa es poden trobar a la memòria d'excavació corresponent (OLLER/MORERA, 2013).

⁹⁰⁸ Durant aquest període, a part de l'equip directiu, la intervenció arqueològica també comptà amb la presència de deu estudiants i llicenciats provinents de la UAB, i les Universitats de Barcelona, Salamanca i Madrid.

Vista dels murs localitzats a la zona de ponent, Sector 1

A nivell de conclusions es confirmava l'ocupació iberoceretana del tossal, amb una cronologia centrada en els segles III-I a.n.e. Aquesta ocupació es definia per la presència d'un seguit d'estances, de les quals en sobresortien dues, de planta ortogonal, i que una d'elles podia considerar-se un possible punt de guaita. Així doncs, i sempre dins del camp de la hipòtesi, es veia plausible plantejar que estàvem davant d'un petit assentament iberoceretà que sobretot compliria una funció de guaita destinada al control de pas. I en aquest sentit, ja en aquell moment s'insinuava la possibilitat d'algun tipus de funció militar associada a la seva situació altament estratègica, que podria implicar, per exemple, la circulació monetària entre la guarnició.

Estructures identificades al sector de llevant, el Sector 2

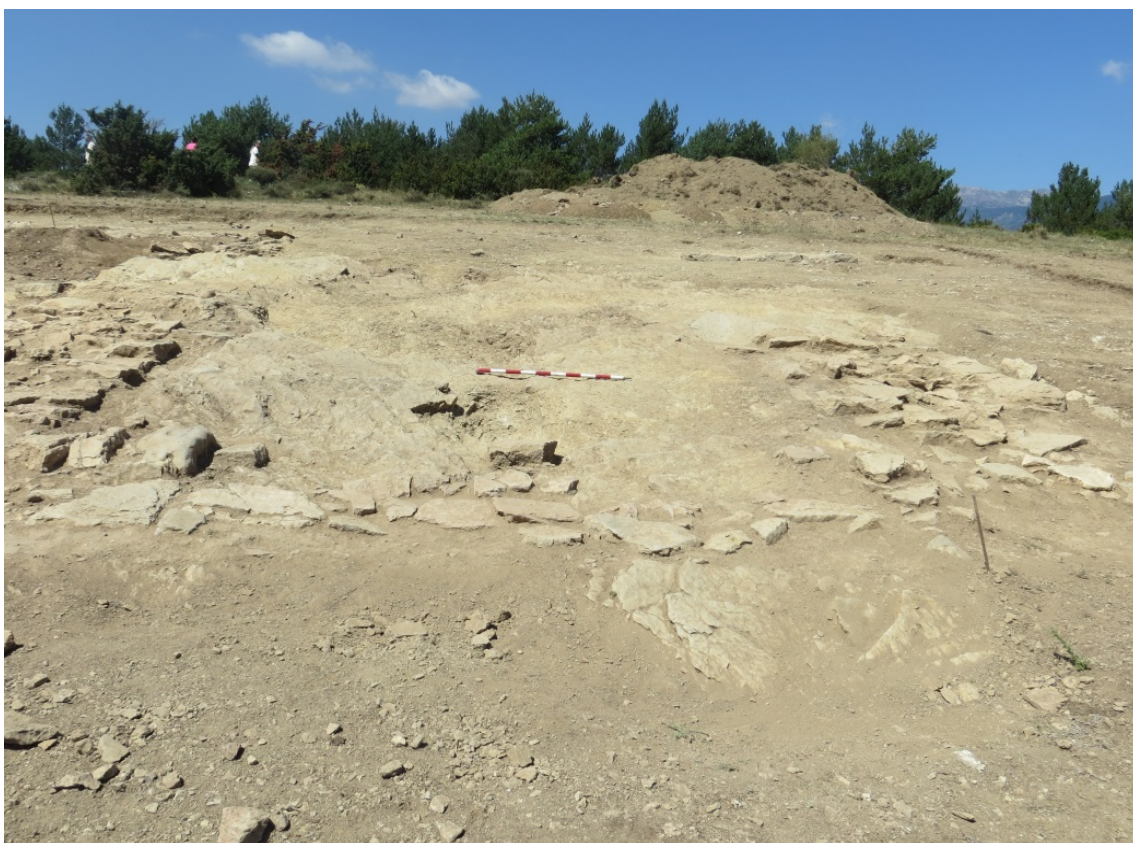
5.3.2.2.3. *La campanya de 2013*⁹⁰⁹

Aquesta campanya es dugué a terme entre el 26 d'agost i el 8 de setembre de 2013⁹¹⁰. Fonamentalment, es procedí a la continuació dels treballs iniciats l'any anterior en els sectors 1 i 2. D'una banda i pel que fa al sector 1, primerament es continuà i pràcticament acabà la intervenció de l'edifici A. Com dèiem, en la campanya anterior s'havia identificat aquest edifici, però també es constatà la seva continuïtat vers la part septentrional. Així, al 2013 es va ampliar l'àrea d'excavació cap el nord, per tal d'intentar trobar el tancament del recinte, el qual estava conservat parcialment. Conseqüentment, es va acabar definint un edifici de planta

⁹⁰⁹ Les dades detallades d'aquesta campanya es poden trobar a la memòria d'excavació corresponent (OLLER/MORERA, 2014).

⁹¹⁰ Durant aquest període, a part de l'equip directiu, la intervenció arqueològica també comptà amb la presència de quinze estudiants i llicenciats provinents de la UAB, i les Universitats de Barcelona, Salamanca, Madrid, i Las Palmas de Gran Canària.

rectangular i tripartit, d'uns 9.7m de llargada per 5.3m d'amplada, amb una molt clara evolució interna que permetia diferenciar dues fases d'ocupació força ben definides. Una primera d'iberoceretana, la qual va quedar ben acotada cronològicament amb la documentació d'un fragment de ceràmica àtica, i que permetia plantejar un endarreriment en l'inici de l'ocupació de l'assentament com a mínim a la segona meitat del segle IV ane. La segona fase seria la romana republicana, en la qual es realitzarien tot un seguit de reformes estructurals en l'edifici.

Edifici B, en el Sector 1

Segonament, es procedí a la culminació de l'excavació de l'edifici B. Allà, es pogué documentar que la potència estratigràfica conservada a l'interior era més aviat escassa, amb la presència de pocs nivells i amb escassos materials presents, aflorant ràpidament el substrat geològic. Un cop excavat completament, es pogué veure com es tractava d'una estructura quadrangular de murs potents, i

quasi 4.5m de costat (uns 15 peus romans), la qual en la seva part posterior tancava utilitzant com a base la roca geològica. La interpretació provisional indicava que podíem estar davant d'un edifici tipus torre, amb una funció de control del territori i de guaita, associat a la fase romano-republicana.

Finalment, i per acabar amb el Sector 1, s'inicià l'excavació de l'Edifici D, del qual només es va poder documentar l'inici del seu potent estrat d'enderroc. De totes maneres, es va realitzar un petit sondeig a la part externa d'un dels seus murs perimetrals. En la cala es va constatar que el mur tenia una potència de més d'un metre, estant perfectament conservat fins a la seva base, format per pedra plana lligada amb argila i fang⁹¹¹.

Sondeig realitzat a la part exterior d'un dels murs de l'Edifici D, en el Sector 1

⁹¹¹ Les excavacions dels anys següents van provar que el mur on s'havia fet el sondeig era d'una fase posterior al nivell d'enderroc de l'Edifici D.

Tenint en compte com anaven apareixent les estructures, més arrasades a les parts superiors, i més ben conservades a les cotes més baixes del tossal, ens imaginàvem que el jaciment podia estar configurat a partir de diferents terrasses, que marquessin unitats d'hàbitat a diferent cota, i que estiguessin separades per vials de circulació.

Pel que fa al Sector 2, s'acabà de realitzar l'excavació de l'Edifici C. Aquí també s'observà que els murs de l'edifici estaven retallant i regularitzant el terreny geològic, de tal manera que a la part interna no es conservava estratigrafia antròpica, però en canvi a l'externa se'n conservava entre 30 i 60cm. Una altra vegada, la conservació desigual de les estructures semblava indicar una articulació aterassada. Aquí també es va confirmar la doble seqüència cronocultural, amb dues fases d'ocupació, d'època iberoceretana l'una (i anterior al bastiment de l'edifici), i romanorepublicana l'altra.

Clau de caliga trobat a la rasa de fonamentació de l'Edifici C, al Sector 2

En aquest sentit, és interessant mencionar que a la rasa de fonamentació dels murs perimetrals de l'edifici es documentà un clau de *caliga*, qual cosa confirmava la cronologia del recinte pel període republicà, mentre que es reforçava la hipòtesi

d'una vinculació militar per l'assentament. De totes maneres, l'excavació també mostrava la conservació desigual de les estructures, i de l'edifici només es va poder documentar la seva amplada, d'uns 7.15m (entre 24 i 25 peus romans)

5.3.2.2.4. La campanya de 2014⁹¹²

Aquesta campanya es dugué a terme entre el 27 d'agost i el 6 de setembre de 2014⁹¹³. Es finalitzà definitivament l'excavació de l'Edifici A, confirmant-ser que, a part de la fase ibèrica, molt probablement hi havia dues fases republicanes del mateix. Per tant, l'Edifici A es convertia en el millor exemple de l'assentament pel que fa a la confirmació de les tres fases bàsiques d'ocupació: ibèrica (segles IV-III ane) i republicana (segles II-I ane, amb dues subfases).

Per una altra banda, es prosseguí amb la intervenció a l'Edifici D, que tot i que no va poder ser excavat en la seva totalitat, sí que aportà dades remarcables. Així, també es va confirmar l'existència de dues fases d'ocupació, ibèrica i republicana, la primera de les quals hauria acabat amb un potent incendi que hauria destruït l'edifici.

Finalment, es procedí a obrir una nova àrea rectangular a la part de llevant de l'Edifici B, entre el Sector 1 i 2. Aquí es va localitzar una nova estança, anomenada Edifici E. Es tractava d'un edifici de planta bàsicament quadrangular del qual es van poder documentar una mica més de 5m d'amplada. Tot i així, també es constatava la poca potència conservada i la desigual aparició de les restes, el que complicava força la identificació i el registre estratigràfic.

⁹¹² Les dades detallades d'aquesta campanya es poden trobar a la memòria d'excavació corresponent (OLLER/MORERA, 2015).

⁹¹³ Durant aquest període, a part de l'equip directiu, la intervenció arqueològica també comptà amb la presència d'un auxiliar de l'empresa Catarqueòlegs SL, i de quinze estudiants i llicenciats provinents de la UAB, i la Universitat de Barcelona.

Vista de les estructures de l'anomenat Edifici E

5.3.2.2.5. *La campanya de 2015*⁹¹⁴

Aquesta campanya es dugué a terme entre el 24 d'agost i el 6 de setembre de 2015⁹¹⁵. L'objectiu fonamental d'aquesta intervenció fou el d'ampliar les zones d'excavació i poder definir més acuradament la configuració de l'assentament. Fins aquell moment es tenien dues zones d'intervenció, Sectors 1 i 2, en els que al primer dels dos s'havien individualitzat 4 edificis (A, B, D i E), però sense cap aparent relació urbanística entre ells. Mentre que en el segon s'havia identificat un cinquè edifici (Edifici C). Per tant, el que es perseguia aquell 2015 era, d'una banda la unificació dels dos sectors en una gran àrea d'intervenció, i d'altra banda

⁹¹⁴ Les dades detallades d'aquesta campanya es poden trobar a la memòria d'excavació corresponent (OLLER/MORERA, 2016).

⁹¹⁵ Durant aquest període, a part de l'equip directiu, la intervenció arqueològica també comptà amb la presència d'una quinzena d'estudiants i llicenciats provinents de la UAB, i la Universitat de Barcelona.

l'ampliació de la mateixa en direcció sud, per confirmar que efectivament l'assentament podia estar organitzat a partir de terrasses habitacionals, tal com semblava desprendre's de les estructures fins aquell moment conservades. Malauradament, aquesta darrera actuació donà uns resultats totalment negatius. La unificació dels dos sectors confirmà que no existien estructures a la zona central (a banda d'alguna resta escadussera), a pesar de que sí que existia estratigrafia antiga.

Espai entre els Sectors 1 i 2, on observa la inexistència d'estructures

I d'igual manera succeïa amb les zones més baixes al sud dels Edificis C i D. Allà, no es va trobar cap mena de resta estructural que indiqués l'existència altres barris en terrassa a cotes més baixes. Per tant, l'actuació de delimitació descartava els supòsits inicials de la presència altres unitats d'hàbitat, i almenys en aquell sector, semblava que totes les estructures que es conservaven eren els 5 edificis que s'havien documentat.

D'altra banda, també es procedí a la finalització de l'excavació de l'Edifici D, exhumant curiosament els nivells d'incendi i d'enderroc, per tal de poder reconstruir el seu col·lapse i la seva configuració original.

Detall del procés d'excavació de l'Edifici D

5.3.2.2.6. *La campanya de 2016*⁹¹⁶

Aquesta darrera campanya s'ha dut a terme entre els dies 29 d'agost i el 10 de setembre de 2016⁹¹⁷. Els objectius d'aquesta intervenció eren el de delimitar definitivament el jaciment per ponent, però també el d'intentar localitzar altres llocs del tossal amb presència d'estructures antròpiques. Efectivament, segons les notícies orals de la gent que havia recollit material arqueològic del turó, semblava que una altra zona amb una alta densitat de peces recollides era el collet existent entre el turó de l'assentament, el central, i l'elevació del sector més occidental del tossal. D'aquesta manera s'ha programat la realització de tot un seguit de sondejos arqueològics, fins a 14, efectuats amb l'ajuda d'una màquina carregadora

⁹¹⁶ Degut a problemes mèdics del sotasignat, aquesta campanya ha estat dirigida només per l'arqueòleg Joan Oller.

⁹¹⁷ Durant aquest període, a part de l'equip directiu, la intervenció arqueològica també comptà amb la presència de dos arqueòlegs de l'empresa Catarqueòlegs SL

retroexcavadora amb la pala sense pues. Malauradament, el resultat ha estat del tot negatiu. Pel que respecte a l'actuació al jaciment, la excavació de l'any anterior mostrava que tal vegada l'Edifici D podia tenir continuïtat vers ponent. Així, s'ha realitzat l'obertura d'un gran calaix d'una quinzena de metres de llargada per uns 5m d'amplada justament a la part occidental d'aquell edifici. Després de l'extracció dels nivells més superficials s'ha observat la presència d'una retícula d'estructures muraries molt similar a la que conformava l'Edifici D, les quals han estat documentades només superficialment. Talment, en els estrats relacionats, els quals no han estat excavats, semblava observar-s'hi restes de cremació i destrucció, tal com succeïa en aquell edifici.

Malauradament, les dades d'aquesta campanya no podran ser incloses en el present treball ja que tot just s'estan analitzant.

5.3.2.3. Documentació estratigràfica i Resultats

Durant aquestes 5 campanyes d'excavació hem pogut conèixer una superfície de l'assentament que ronda els 1500m². De totes maneres, i a pesar que en termes numèrics l'àrea intervinguda és similar a la del Castellot de Bolvir, els nivells de coneixement d'un i l'altre són molt diferents. Al Castellot de Bolvir comptàvem amb una estratigrafia que de forma general apareixia amb paquets importants, a vegades fins a unes cotes de quasi un metre de potència en les fases antigues. En canvi, la característica principal al Tossal de Baltarga és el seu important grau d'arrasament, sovint amb unes estructures que com a màxim se'n conserva només la última filada. I aquesta erosió es deu, entre altres factors (altitudinals, exposició a les inclemències meteorològiques, etc), a un fet cabdal, i és que al Tossal de Baltarga no existeix un mur de tancament perimetral, com sí que succeeix al Castellot. Allà, la muralla ibèrica i la medieval haurien creat una corona perimetral que hauria actuat de mur de contenció de les terres interiors, permetent la conservació de l'estratigrafia antròpica. Tanmateix, això no succeeix al Tossal de Baltarga. Alguns dels sondejos de la primera campanya es van realitzar en zones

on presumiblement podia haver una estructura de tancament, en canvis de rasant de la topografia. Però el resultat fou del tot negatiu. D'aquesta manera l'absència d'un mur que encastellés el jaciment ha fet que la progressiva erosió hagi anat guanyant terreny al jaciment, fins al punt que segurament bona part deu estar totalment perdut.

Però una altra diferència entre un i altre jaciment, és justament el tipus d'assentament a què responen. En qualsevol de les seves fases antigues, el Castellot és un assentament de poblament concentrat, definit a partir d'unes estructures defensives que el delimiten i que permeten el desenvolupament d'un urbanisme domèstic al seu interior. Contràriament, al Tossal de Baltarga sembla que es configura un assentament a partir d'alguns hàbitats dispersos, que ocupen un gran espai, però que no semblen mostrar un urbanisme regular. Podríem pensar que és degut precisament a l'absència de la muralla, que féu que no quedés delimitada la superfície del poblat, o també podem pensar que és degut a la progressiva erosió del jaciment, que fa que se'ns mostri d'una manera inconnexa i desordenada. O també podria ser que el poblat, urbanísticament definit, estigués en un altre sector del Tossal⁹¹⁸, potser més arrecerat. O tal vegada és una barreja de tots aquests motius. La qüestió és que ambdós assentaments semblen configurar-se de manera diferent, i per tant caldria suposar un nivell jeràrquic i funcional també diferent. En qualsevol cas, l'única certesa del Tossal de Baltarga és que dels prop de 10 mil metres quadrats que es sondejaren en la primera campanya, només s'han trobat restes de 5 edificis⁹¹⁹ que queden concentrats en una zona d'una 1500m².

⁹¹⁸ Segons Víctor Martínez, la persona que donà a conèixer el numerari del Tossal de Baltarga, la major part del material arqueològic recuperat no havia aparegut del capdamunt del Tossal, sinó del coll que hi ha a mitja pista forestal. Aquesta zona és la que ha estat sondejada en el present 2016, amb resultats del tot negatius.

⁹¹⁹ La localització de més estructures muraries en la campanya de 2016 permet pensar en l'existència d'algun altre edifici. Tanmateix, els nivells associats d'aquestes noves parets no han estat excavats.

L'estudi d'aquests 5 edificis però, ha permès poder definir quatre grans etapes d'ocupació de l'assentament: fase del bronze final-primer ferro (segles X-V ane)⁹²⁰, fase iberoceretana (segles IV-III ane), fase republicana I (segles II-I ane) i fase republicana II (segles II-I ane)⁹²¹.

Seguidament, i tal com hem fet amb el Castellot de Bolvir, passarem a fer una descripció de les seqüències estratigràfiques i de les restes arqueològiques documentades pel que fa a les fases antigues. I amb la voluntat de tenir una major comprensió del jaciment, realitzarem la descripció a partir dels dos grans plans cronològics de l'assentament: primerament s'exposaran tots els elements i estructures de la fase ibero-ceretana, i posteriorment s'explicarà i detallarà l'estratigrafia de la fase republicana⁹²².

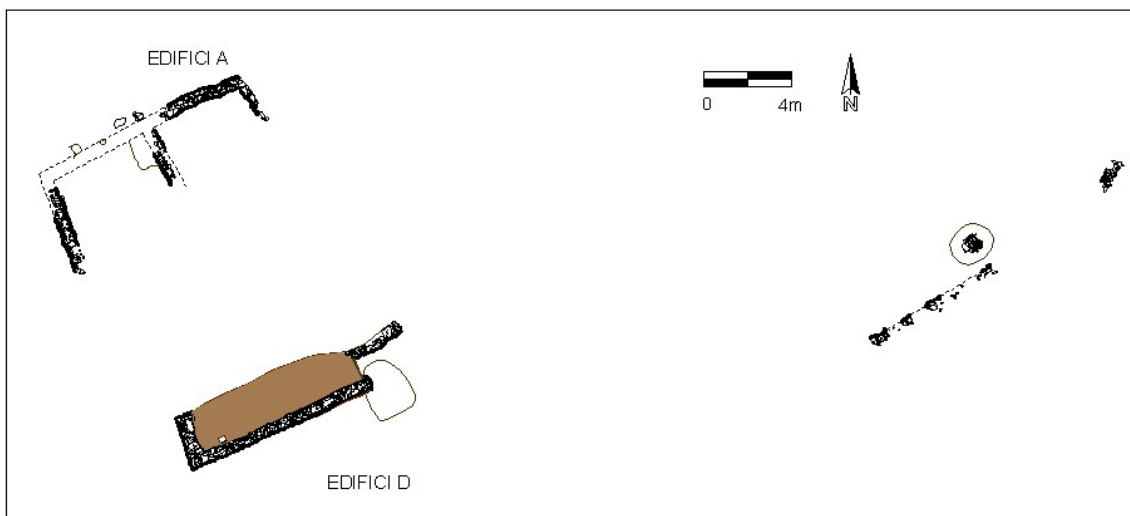
5.3.2.3.1. Fase iberoceretana (segles IV-III ane)

D'aquesta fase hem pogut identificar dos edificis (A i D) i les restes inconnexes d'algunes estructures a la zona de l'Edifici C, i que estratigràficament són anteriors al bastiment del propi edifici. Tot i el nivell d'erosió tan accentuat que tenim d'aquestes restes, cal dir que totes les d'aquesta fase mantenen la mateixa orientació cardinal (22° NO). Així mateix, a partir de la seva ocupació de l'espai, es podria pensar en una disposició més o menys aterassada, que s'anirien adaptant al lleuger, però continuat pendent del terreny.

⁹²⁰ D'aquesta fase no en coneixem cap mena d'estructura. Tanmateix, la recuperació d'alguns fragments ceràmics amb la característica "*décor cerdan*" fa pensar que possiblement ja hi hagués hagut algun tipus d'ocupació en aquella època. En aquest sentit volem recordar que als peus del jaciment per la banda de migjorn al llarg dels anys s'han recollit fragments ceràmics que es corresponen al Bronze Final-Primer Ferro, el que ha permès pensar en un possible jaciment d'aquell sector en aquella època: "Camps de Baix del Tossal de Baltarga", identificat amb el número 152 en el present treball.

⁹²¹ De totes maneres també és possible pensar en una fase baiximperial romana en alguna zona del Tossal, d'acord amb la moneda del segle IV dne que sembla que fou recuperada d'aquí, i una fase del segle XX, ja que segons sembla bona part dels grans retalls que s'observen foren resultat de la realització de trinxeres de la Guerra Civil espanyola.

⁹²² La fase del Bronze Final-Primer Ferro no serà explicada en els apartats següents ja que, tot i tenir evidències de la seva existència a partir del registre ceràmic, certament no hem identificat cap estrat ni estructura atribuïble a aquell període. Així, tot el material recuperat es troba en deposició secundària, en estrats ibèrics o republicans.

Estructures que es corresponen a la fase ceretana del jaciment

De totes maneres, l'única certesa és que només en un cas coneixem la seves dimensions, i per tant, qualsevol extrapolació d'una estructuració urbanística a partir de les seves mesures i disposició en l'espai, ha de quedar en el terreny de la hipòtesi. De forma general i per no fer redundants les explicacions i descripcions, hem dir que les habitacions conservades estan formades a partir d'unes estructures de 55-65cm d'amplada realitzades a partir de blocs de pedra local⁹²³, que no acaben de formar filades regulars. El rebliment intern entre paraments seria de petits pedruscalls, i tot plegat quedaria relligat amb terra i fang. L'alçada màxima conservada d'aquest sòcol petri la trobem en l'Edifici D, i majoritàriament és d'uns 50-60cm podent arribar en algun punt fins als 95cm. Però quina alçada hauria aconseguit el sòcol de blocs de pedres? Es fa difícil de respondre, però pensem que hauria estat considerable, i probablement prendria quasi tot el primer pis⁹²⁴. En aquest sentit, ens podem guiar pel volum d'enderroc excavat i per la documentació del mateix. La superfície interna de l'Edifici D és d'uns 15.5m². I la potència de l'enderroc de pedres era d'uns 40cm de mitjana, el que dóna un volum d'uns 6.2m³. Per tant, i si tenim en compte que l'àrea que ocupen els murs perimetrals és d'uns 7m², es pot concloure que podríem remuntar gairebé un

⁹²³ És probable que l'extracció es realitzés en el propi Tossal de Baltarga ja que, a banda que els blocs són ben iguals que el substrat rocós, en algunes zones s'ha observat que el terreny sembla estar retallat formant calaixos seguint angles més o menys rectes.

⁹²⁴ Tal com veurem més endavant, l'Edifici D estava format per dos pisos.

metre més l'alçat de les parets perimetrals només amb l'enderroc excavat⁹²⁵. Aquest increment ens estaria indicant que l'alçat en pedra d'aquestes estructures seria un mínim de 1.5 metres. A més, i com a segon element a analitzar, en alguns casos l'enderroc es localitzava talment com si la paret hagués caigut a plom, ja que les pedres es recuperaven enclavades verticalment en l'estrat inferior i mantenint les filades originals. La longitud de la deposició de l'enderroc d'aquesta manera (i per tant, l'alçat del mur si traspasséssim la longitud horitzontal a una longitud en vertical), podia arribar als 1.2m. Per tot això, considerem que la base pètria on carregarien els murs de l'Edifici D no seria un senzill sòcol, sinó que molt probablement abastaria quasi tot l'alçat de la planta baixa. Però igualment, les parts més elevades, i en aquest cas el segon pis, estaria conformat per arquitectura de terra⁹²⁶, enderroc de la qual es localitzava a l'interior de l'Edifici, en les parts més baixes.

5.3.2.3.1.1. Edifici A

Ubicat a la zona nordoccidental de l'àrea d'excavació, en aquest moment estava conformat pels murs perimetrals 3004 a ponent, 3053 a la part septentrional, i 3144 a llevant. Per la part de migdia se n'havia perdut tot rastre. La superfície quedava subdividida pel mur 3037 en dues meitats gairebé iguals. Però, de fet, l'amplada de totes les estructures era igual, al voltant dels 55cm i per tant, nosaltres creiem que estariem davant de dues estances d'habitació totalment individualitzades, que tal vegada es corresponguessin a dos espais domèstics diferents. Certament, no tenim cap dada fefaent en un o en un altre sentit. O sigui,

⁹²⁵ És cert que en aquests càlculs s'hauria d'afegir un factor de correcció, que es correspondria al fet que el volum que ocupa una cosa enderrocada (o excavada) sempre és major que el que ocupava en el seu lloc d'origen, ja que els materials que el conformaven queden esponjats. Tanmateix, també és cert que a la zona sud de l'estança hi havia una extensió prou important del mateix enderroc, afectat i alterat per les construccions posteriors, i que no hem tingut en compte en els càlculs. Així, nosaltres hem preferit no prendre cap dels dos elements.

⁹²⁶ Nosaltres creiem que majoritàriament s'utilitzà tàpia en el bastiment de les parts elevades de les parets. Ara bé, en l'excavació de l'Edifici D es van localitzar un nombre molt elevats de tovots, que si bé en gran mesura haurien vingut d'un mur de compartimentació que hi hauria hagut al pis superior, alguns d'ells podrien haver format part de les parets. Per tot això, considerem preferible parlar de forma genèrica d'arquitectura de terra en els materials constitutius de les parts elevades dels murs, tal com fèiem pel Castellot de Bolvir.

tan és possible que les dues habitacions formessin part d'un mateix edifici, i que tinguessin una connexió per la part del mur 3037 que ha desaparegut, com que es tractessin de dos àmbits individualitzats. Degut a que l'amplada dels murs és la mateixa per tots ells, nosaltres tendim a pensar en aquesta segona opció. Per això, passarem a descriure l'habitació de ponent i de llevant de l'"edifici".

En vermell, estructures que es corresponen a la fase ceretana del jaciment

Habitació de ponent. Aquesta estava definida pels murs 3004 i 3037 a banda i banda. Com dèiem, el mur de migjorn estava totalment perdut. Tampoc es localitzà el mur septentrional, però val a dir que just per on aniria la suposada continuïtat del mur 3053 en aquella habitació, existia un graó en el terreny geològic (tal com succeïa a l'habitació de llevant), el que feia pensar que a la part superior s'hi hauria traçat una estructura (la continuació del mur 3053). Seguint aquesta hipòtesi tindríem una estança amb una amplada de 4.85m (de mur a mur) de la

qual es van documentar 4.3m de llargada. Tot i que no n'hem trobat cap mena de rastre, és possible que la porta d'accés estigués a la zona de migjorn⁹²⁷.

Pel que fa a l'estratigrafia de l'interior, creiem que el sòl de circulació d'aquesta fase consistia en el propi terreny geològic, el qual possiblement estava horitzontalitzat a tal efecte. En aquest sentit, val a dir que el primer nivell que es documentava pet sobre, ue 3029, possiblement un paviment, pensem que s'hauria format en la fase següent. El fet és que el percentatge de ceràmica a torn rondava el 20% del total (uns 200 fragments). Aquests percentatges de ceràmica ibèrica tornejada, en el Castellot de Bolvir es comencen a trobar a partir de l'entorn de l'any 200 ane, però sobretot a partir del segle II ane. Així, els únics estrats que podríem considerar d'aquesta fase eren alguns retalls excavats en el subsòl. Dos d'aquests consistien en uns retalls amorfs, ue 3033 i ue 3035, d'entre un i dos metres d'amplada, amb una fondària màxima que no sobrepassava els 40-50cm. De fet, més que "retalls" hauríem de pensar en unes petites fondalades que hi hauria en el terreny, les quals s'haurien reblert amb terres en el moment ceretà. I de fet, pensem que es tractarien de farciments fets en la fase ceretana, justament per les ceràmiques recuperades. Del retall 3034 eren només 4 fragments fets a mà, però de l'altra eren quasi una trentena de fragments, també lògicament fets a mà, dels quals no hi havia cap mena de decoració. La simplificació en les decoracions, i la seva austeritat en les peces respecte els períodes anteriors, és una característica de les produccions fetes a mà en el Segon Ferro, i que les permet diferenciar respecte el Bronze Final i el Primer Ferro. Al mateix temps, la total absència de qualsevol fragment tornejat, fa que no considerem la possibilitat que es tracti d'un farciment més tardà. Certament, una trentena de fragments no

⁹²⁷ De fet, des del final del mur 3004, que és el que té una major conservació dels dos, fins a la següent casa per la part de migdia, l'Edifici D, hi ha una distància al voltant dels 7m, en una superfície que, tot i mantenir un continuat pendent, no mostra cap salt bruscat en el terreny. Nosaltres creiem que aquest és espai suficient perquè hi hagués una paret de façana de les estances de l'Edifici A, i també perquè es configurés un vial entre els dos edificis. Si realment existís un vial/carrer, l'entrada hauria d'estar ubicada en aquell sector de migdia.

poden ser mai concloents, però davant l'absència de més dades, pensem que farien correspondre el rebliment a la fase ceretana⁹²⁸.

Vista lateral de l'Edifici A, on s'observa, en primer terme, l'habitació de ponent

Un altre retall és el 3082. Aquest era un retall de tendència semicircular d'uns 60cm de radi aproximadament reblert per un nivell de terra de color marró molt fosc amb abundant presència d'indicis de rubefacció i pedra petita, ue 3081, i que no excedia els 15cm de fondària. Desconeixem la interpretació d'aquest retall (d'altra banda prou regular), i tal vegada potser es tractava d'un punt de foc on s'hi haguessin abocat les cendres sobreres. Però en qualsevol cas, creiem que el més interessant fou el registre ceràmic recuperat de l'interior. Es tractava de 4 fragments feta a mà, i un de ceràmica de vernís negre, concretament una vora i

⁹²⁸ Aquesta cronologia es va corroborar amb una datació radiocarbònica realitzada en el rebliment del retall 3035. El resultat oferí una forquilla cronològica calibrada entre el 340 i el 50 ane. Aquesta datació fou realitzada per Beta Analytic Inc, de Miami.

nansa de *kantharos*, de finals de segle V o de primera meitat de segle IV ane (Làmina 112: Figura 5). És evident que la presència d'aquesta peça reforçaria la idea que l'origen de la fase ceretana s'hauria de remuntar al segle IV ane.

Habitació de llevant. Aquesta estava conformada pels murs 3037 a llevant, el mur 3053 a la part septentrional, i el mur 3144 a llevant. També com en l'altra estança, es desconeix totalment on estaria la façana de migdia. Així mateix, i pels motius que ja hem exposat, considerem que la porta d'accés estaria en aquella façana. Tenia una amplada de 4.3m i es conservaven 2.7m de llargada.

Pel que fa a l'estratigrafia, hem de dir que era quasi tan exigua com en el cas anterior, en el sentit que no es documentà un ferm de circulació, i molt probablement el propi terreny geològic esdevenia el nivell de circulació. Així, la majoria de nivells arqueològics presentaven una composició material que fa que pensem que ja es corresponguessin a la fase següent. Tanmateix, en aquest cas a la part nord apareixien alguns elements interessants. En el metre i mig final de l'estança i adossant-se a les parets perimetrals que hem mencionat anteriorment, es localitzaren dos estrats, l'un al costat de l'altre⁹²⁹, ue 3096 i ue 3097. El de la part occidental, ue 3096, era un nivell de terres marronoses amb abundant presència de carbons i alguna pedra petita. S'adossava als murs 3037 i 3053, i tenia uns 20-25cm de potencia, cobrint per sota el substrat geològic. L'estrat 3097, a la meitat oriental de l'espai descrit, consistia en una acumulació de pedres petites i mitjanes, ocupant un espai quasi subtriangular i adossant-se als murs 3053 i 3144. Tenia una potència d'una 20cm i per sota es documentà un nivell d'uns 5cm de terra negra amb abundants carbons i indicis de rubefacció, destacant sobretot la presència *in situ* de nombrosos tovots i argila endurida, ue 3141. Aquest nivell s'encaixava dins d'una cubeta retallada en el nivell geològic, ue 3142, de no més de 5-10cm de fondària, i d'uns 70 o 80cm de radi.

⁹²⁹ Tot i que semblava que efectivament els dos estrats estaven un al costat de l'altre, possiblement el 3096 recolzava a sobre del 3097. Tot i així, es tractava d'una apreciació molt particular. Pel que fa a la resta d'estrats que no descrivim aquí, ja cobrien aquests dos nivells i corresponien a les fases republicanes de l'edifici.

Detall dels tovots enderrocats just a sota d'una estructura muraria republicana

Amb totes aquestes dades considerem que a l'angle nordoriental d'aquesta sala hi hauria un petit forn domèstic en època ceretana, realitzat a partir de tovots, però que també tindria una delimitació en pedra. Les restes de carbons i cendres correspondrien a les restes de la última fornada. I ens podem preguntar, què produïa aquest forn? La resposta, malauradament, ens és del tot desconeguda. No tenim rebuigs metàl·lics ni ceràmics. De fet no tenim restes de cap tipus⁹³⁰. Així doncs, podria tractar-se d'un forn domèstic dedicat, per exemple, a la producció de pa? Seria una possibilitat. Els forns domèstics estan ben testimoniats en els *oppida* ibèrics tan a l'interior de les estances (BUXÓ *et alii*, 2010: 81), com en els

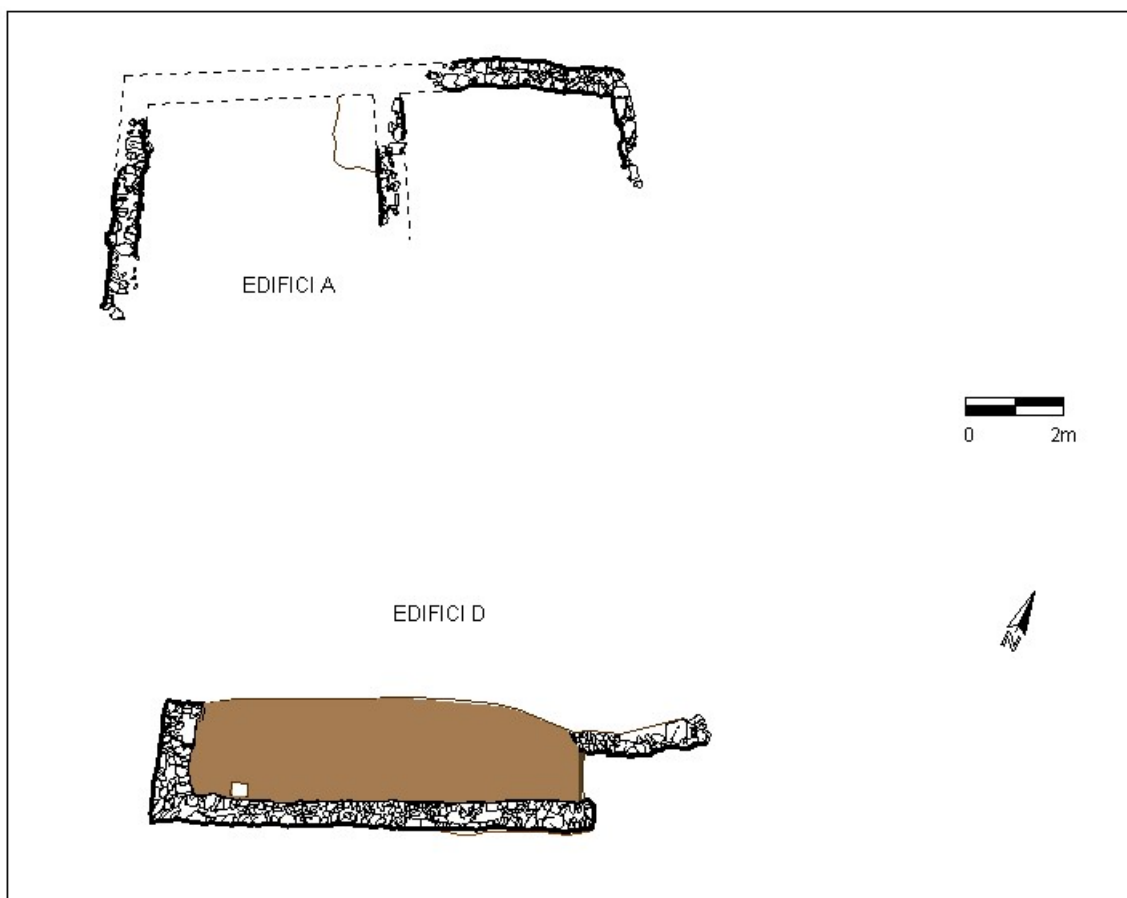
⁹³⁰ Val a dir que en el moment actual s'estan realitzant els pertinents estudis carpològics i pol·línics per intentar obtenir més dades a partir dels seus residus.

espais públics (MONRÓS, 2012: 262)⁹³¹. Exemples del primer cas, que és al que es correspondria el forn de l'Edifici A del Tossal de Baltarga, podrien ser el del Serrat dels Tres Hereus (MARTÍN, 2004: 18), el del Molí d'Espígol (CAMAÑES, 2010: 186), el de La Bastida de les Alcuses (BELARTE *et alii*, 2009: 115), o els exemples de la mateixa Lattes, en la que n'hi ha a un bon nombre de cases (Py, 2009: 218). També i en un sentit més proper, al Cedre d'Andorra, es va identificar un forn domèstic amb una cronologia al voltant del segle III ane, que tenia una base circular, amb un diàmetre proper al metre, i del qual es conservaven 88cm d'alçada (LLOVERA, 1990: 48).

Interpretació de l'Edifici A. Consisteix en dues estances ubicades una al costat de l'altra, de les quals només es conserva la meitat septentrional de les mateixes, degut a que l'edifici pateix una erosió progressiva en sentit sud. Ja hem dit que, tot i ser possible que es tractés del mateix edifici compartimentat en dos, nosaltres creiem que es tracta de dues estances d'hàbitat diferenciades. I en aquest sentit, l'únic motiu que observem per a tal afirmació és la mateixa amplada de totes les seves estructures. En el Castellot de Bolvir veiem que els envans de compartimentació interns eren d'una factura més tosca, i amb uns gruixos que rondaven els 40cm, essent clarament molt més estrets que els murs perimetrals de les estances. Com que aquesta diferència no s'observa en les estructures de l'Edifici A, considerem que pot ser degut a que justament es tracti de dues estances independents.

Pensem que l'entrada a les estances estaria situada a la part de migdia, el que implicaria que existís un vial perpendicular que articularia els Edificis A i D. També val a dir que no s'han trobat indicis que almenys aquí haguessin existit plantes superiors, a diferència del què passava al Castellot de Bolvir (o a l'altra edifici del Tossal en la mateixa fase).

⁹³¹ I en aquest cas s'interpreten com a forns comunitaris de pa. Es poden citar els exemples de la Ciutadella de Calafell (ASENSIO *et alii*, 2005: 601) o el Castellet de Banyoles (ASENSIO *et alii*, 2005: 617).

Hipòtesi de funcionament dels Edificis A i D en època ibèrica

L'estança de ponent presenta unes mesures de 4.85 per 4.3m, el que significaria que comptem amb una superfície mínima d'uns 21m². En aquest cas, tan sols s'han identificat algunes cubetes en el terreny, potser naturals i reblertes en concebre l'estança, i un retall a la cantonada nordoriental, reblerta quasi completament per material cendrós. Podria tractar-se d'un punt de foc de l'estança que s'hagués reblert amb les mateixes cendres generades. El més destacat és la localització d'un fragment de vernís negre amb una cronologia de finals del segle V o ja de segle IV ane. Aquesta peça seria una de les quatre peces d'aquesta tipologia i cronologia localitzades a Cerdanya (juntament amb la del Castellot de Bolvir, la *Castulo Cup* de Llivia, i un fragment de peça pseudojònica a la Coma Peronella), i posaria de relleu l'ocupació del Tossal de Baltarga en aquelles centúries.

Pel que fa a la de ponent, es conservava menys superfície, només 4.3 per 2.7m, que conformaven un espai d'uns 12m². El més destacat és que també en la cantonada nordoccidental es conservava les restes d'un forn, possiblement domèstic, enderrocat i desmuntat en la fase republicana. La presència d'aquesta estructura potser estaria indicant una certa especialització funcional de l'espai, ja que veiem certa incompatibilitat en mantenir un lloc d'hàbitat al mateix espai on hi tenim un forn.

5.3.2.3.1.2. Edifici D

Consisteix en l'estança ubicada a la part sudoccidental de l'àrea d'actuació, i s'ubica en una zona on el terreny geològic fa un salt abrupte de més d'un metre. Així, la casa en planta baixa es disposa recolzant-se al terreny, amb l'entrada a un dels laterals. De totes maneres, pensem que a la planta superior estaria conformada per quatre parets de bastiment⁹³².

En vermell, estructures de l'Edifici D que es corresponen amb la fase ceretana del jaciment

⁹³² Com veurem tot seguit, la casa s'hauria articulada a partir de dos volums constructius: una planta baixa i un primer pis. Dels dos només es conservava la planta baixa, lògicament, però l'altre es podia suposar a partir del registre estratigràfic.

Edifici D aal final de la intervenció. La fase d'aquest moment es correspon amb l'espai comprès entre el salt del terreny i el primer mur allargassat

Les parets conservades de la finca només són les de la planta baixa⁹³³. Aquesta queda delimitada pel mur 3098 a la part sud, i el mur 3090 en el lateral de ponent, el qual s'entrega al tall vertical de la roca. Per la part de llevant no hi ha estructura muraria, ja que és on hi havia la porta d'accés a l'estança. En aquella zona tan sols es va localitzar les restes d'un mur maldestre, ue 3092, que a part de delimitar el brancal de la porta, folrava uns metres el tall de la roca, potser amb l'objectiu de contenir possibles esllavissades del terreny, però potser també per subjectar i aguantar millor les estructures aèries del primer pis. Així doncs, l'estança quedava configurada com una sala de planta allargassada, de 8.15m de longitud, per 2m d'amplada, conformant una superfície propera als 16m².

⁹³³ La intervenció d'aquest 2016 ha documentat més estructures i espais d'habitació a ponent de l'Edifici. Tot i que possiblement es tracten d'un nou edifici, no és descartable que es tracti d'àmbits diferenciats d'un mateix recinte. Com que en el moment que estem de l'excavació no es pot afirmar, preferim no incloure la nova zona d'intervenció en les descripcions que realitzem.

Detall del mur 3092 que actuava de brancal de la porta d'entrada a l'estança inferior

Com dèiem, el primer dels estrats localitzats fou un potent estrat d'enderroc, ue 3024, d'uns 20-30cm de potència màxima, format per pedres de diferents mides. Aquest enderroc en cobria un altre, ue 3102. En aquest cas es tractava fonamentalment de lloses de pedra planes i la seva disposició (enclavades en perfecte ordre horitzontal) feien pensar que es tractaven de la part superior del mur 3098, desplomades vers l'interior. Ja dèiem que a partir dels càlculs volumètrics que es poden realitzar, i amb aquesta curiosa disposició dels blocs caiguts, podem pensar que l'alçada de les parets realitzada amb parament de pedra podia superar perfectament el metre i mig d'alçada, arribant a definir tota la planta baixa.

Interpretem aquests dos diferents enderrocs com les dues fases d'amortització de l'edifici, ja en època republicana. Així, l'enderroc inferior, ue 3102 correspondria al

col·lapse de les parets perimetrals, potser voluntàriament, caient a plom a sobre dels nivells de terra de l'interior. Pel que fa al segon estrat d'enderroc, ue 3024, podria tractar-se d'un anivellament general de la zona en el moment de bastir-se les estructures republicanes, i potser per aquest motiu els blocs no segueixen cap tipus d'ordre.

Vista de l'Edifici D amb l'enderroc inicial

En qualsevol cas, per sota d'aquests enderrocs, a una cota d'uns 40-50cm de fondària des de l'inici de l'excavació, desapareixien els blocs de pedra. Al seu lloc, apareixia una fina capa de terra marronosa, sense material arqueològic, de no més de 3cm de gruix, ue 3145. Pensem que aquest nivell podria correspondre al nivell d'abandonament de l'edifici, un cop aquest va ser incendiat i mig destruït, i correspondria a un moment intermedi entre aquesta destrucció, i el definitiu col·lapse de les parets, testimoniada per l'enderroc ue 3102.

Detall d'una part de l'enderroc on s'observen els blocs enclavats, caiguts a plom

I per sota aquest estrat ja va aparèixer un potent nivell de destrucció, ue 3099⁹³⁴. Es tractava, com diem, d'un nivell molt potent, de fins a 60-70cm de potencia, marcat per la presència de terres vermelloses termoalterades, i abundants cendres i carbons. Tot plegat, doncs, un indicati clar de que es tractava d'un nivell de destrucció producte d'un incendi ocorregut a la finca. Barrejades amb les terres vam documentar diferents elements allargats carbonitzats, que creiem que haurien de correspondre a les restes de l'embigat del sostre. Probablement, l'estrat 3099 hauria estat el resultat de la caiguda de la coberta de l'edifici, i de les parts més elevades de les parets del primer pis del mateix, segurament fetes amb tàpia. Probablement, la caiguda de les bigues cremades hauria arrossegat aquelles parts de la paret a on hi estava inserida. Amb posterioritat, la terra de la tàpia hauria anat cedint, enrunant-se definitivament a l'interior de la finca .

⁹³⁴ L'any 2015 es realitzà una datació radiocarbònica d'aquest estrat, per part de l'empresa Beta Analytic Inc. de Miami, oferint una forquilla de 345-555 anys.

Inici de l'estrat 3099, per sota els nivells d'enderroc

Val a dir que en aquest estrat ja aparegueren diferents contenidors ceràmics aixafats *in situ*. És possible que el col·lapse desigual de les parets fes que una part de la vaixella quedés a unes cotes més elevades de l'enderroc que no a les altres. D'altra banda, també podria ser que, tenint en compte que es tracta d'olletes i urnetes petites, tal vegada estiguessin en alguna estanteria o postada a la paret, caient a sobre la runa en el mateix moment de caure les parets de tàpia. En qualsevol cas, com diem, en aquest primer nivell d'enderroc de la tàpia ja es recuperava part de la vaixella ceràmica. Pel que fa a les peces fetes a mà, destacaven les olletes i les urnetes de perfil recte i fons pla (Làmina 14: Figura 3; Làmina 18: Figures 2 i 3; Làmina 119: Figures 1 i 2; Làmina 121: Figures 1, 4, i 5; Làmina 122: Figures 1 i 2). Ara bé, tal vegada la peça més destacada era una copa de vernís negre de la Forma 26 del Taller de les tres palmetes radials de Roses, amb una cronologia intrínseca del segle III a.n.e, arribant fins a l'últim quart

del mateix segle⁹³⁵. Aquestes peces s'han localitzat en altres jaciments en contextos del segle III ane i fins a finals d'aquella centúria, com podria ser la Ciutadella de Calafell (SANMARTÍ/SANTACANA, 1992: 75), Sant Esteve d'Olius (ASENSIO *et alii*, 2008: 158), el Casol de Puigcastellet de Folgueroles (MESTES, 2001: 4), el Puigcastellet de Lloret de Mar (RUIZ/MOLINOS, 1993: 91), Pech-Maho (GAILLED RAT/GARDEISEN, 2008: 105), o Elna (BÉNÉZET *et alii*, 2015: 270).

Detall d'algunes peces localitzades *in situ*, enmig de paquets de cendres i terres recremades

Un cop excavat l'estat ue 3099, per sota s'identificà un nou nivell, ue 3157. Consistia en un potent nivell de terres rubefectades, aquest cop amb presència de moltes cendres, alguna pedra i molt tovot. Aquest fou, sens dubte, el nivell amb major acumulació de materials no només de l'edifici, sinó de tot l'assentament. Òbviament, aquest fet respon a la dinàmica d'abandonament d'aquesta estança,

⁹³⁵ Tot i així, per alguns autors, la cronologia d'aquest taller s'hauria de circumscriure als últims decennis de segle III ane (GARCÉS, 2001: 130).

marcada, com hem vist, per una destrucció violenta i sobtada i, per tant, amb la presència *in situ* de tots els elements propis que es trobaven en aquell moment dins la casa. I més concretament, dins la planta primera de la casa. La seva potència variava entre els 20 i 40 cm. De totes maneres, el més interessant és que a partir dels processos deposicionals, tafonòmics i edafològics d'aquest estrat, tenim diversos indicis interessants per intentar reconstruir l'estructuració de l'estança.

Inici de l'estrat 3157, on s'observen les restes cendroses i de terres recremades

Per una banda, a la part central és on es documentà una gran acumulació de tovots constructius. Entre aquests, se'n trobaren alguns amb presència de marques d'embigat que, sens dubte, correspondrien als tovots que estaven en contacte amb el sostre de la primera planta de l'edifici, però potser també amb el trespols intermedi. Pel que fa a la resta de tovots, la seva presència molt majoritària a la part central ens fa pensar que haurien format part d'un envà de

compartimentació en la primera planta, en un punt central de la mateixa. Aquest envà només hauria existit en el pis superior ja que els tovots, com veurem, no es van recuperar en els nivells de circulació de la planta baixa de l'edifici.

Detall del seguit de tovots que apareixien a la part central de l'estança

A la vegada, per tota l'extensió de l'habitació i a la part final de l'estrat, també es recuperaren moltíssims fragments d'argila especialment endurida i compactada, allisada per un dels seus cantons, i amb una marca negativa còncava al cantó oposat. I barrejat amb aquests fragments, altres restes carbonitzades de més petit format. Aquests elements ens porten a creure que es tractaria del paviment de circulació del primer pis i de l'embigat que el sustentaria. Aquest sostre intermedi, estaria format per una successió continuada de bigues més petites, possiblement disposades perpendicularment en relació a la llargada de l'estança, aprofitant la poca amplada de l'habitació.

I per altra banda, la localització de les cendres barrejades amb les terres termoalterades, a part que en algun cas puguin correspondre a brancatge del trespols, pensem que en gran part han de provenir de la combustió dels elements vegetals i de base carboni que hi pogués haver en el pis superior. En aquest sentit, la troballa de fusaioles i altres elements ens pot indicar conjunts tèxtils, però no hauríem de desestimar algun altre tipus de mobiliari de fusta.

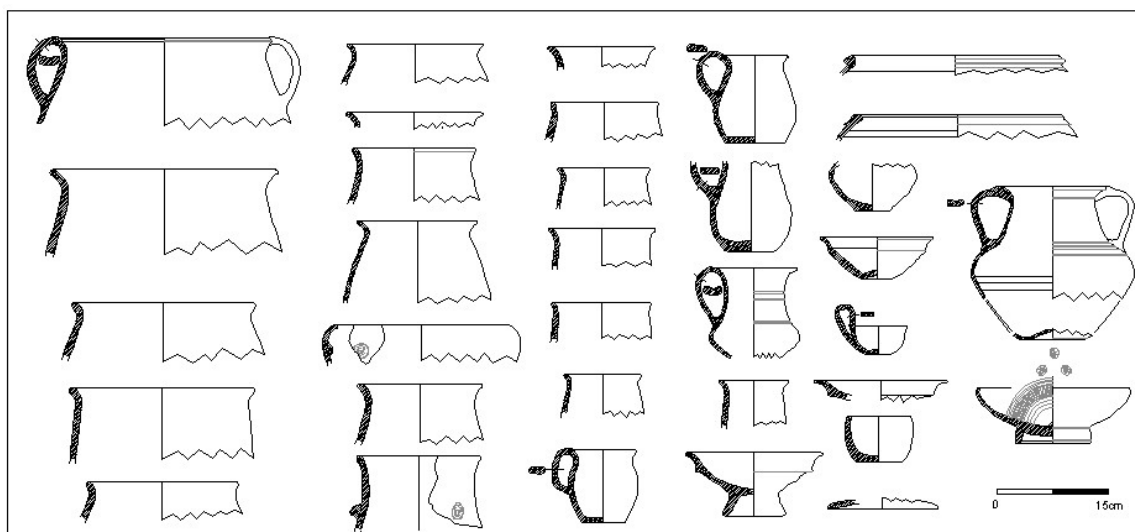
Pel que fa als materials que s'han recuperat de l'estrat i que ens donen una idea de què hi havia en aquella estança, cal destacar per sobre de tot els materials fets a mà. D'aquests podem mencionar les tenalles de grans dimensions, amb nanses o sense (Làmina 114: Figures 1 i 2 respectivament), les olles i urnes sense nansa, de més petit format i amb el fons pla (Làmines 115, 116, 117, 122), les petites urnetes de vora exvasada i una nansa lateral (Làmina 118: Figures 5 i 6), una cassola (Làmina 119: Figura 5), un vas que imitaria els bicònics en grisa ibèrica reduïda (Làmina 120: Figura 1), uns vasets petits (Làmina 120: Figures 2 i 3)⁹³⁶, les copes amb peu elevat (Làmina 120: Figures 4, 5 i 7)⁹³⁷, una tapadora (Làmina 120: Figura 8), o un vaset amb una nansa exageradament sobrelevada (Làmina 120: Figura 7)⁹³⁸. Pel que fa a les decoracions, tan sols vam recuperar un fragment de petit cordó amb una successió d'incisions verticals (Làmina 122: Figura 7). I en la ceràmica ibèrica a torn, hem de mencionar un vas bicònic de ceràmica reduïda (Làmina 123: Figura 3)⁹³⁹.

⁹³⁶ Per la forma també podria tractar-se de gresols.

⁹³⁷ En un dels casos (Làmina 120: Figura 3), tot i presentar el mateix perfil que les copes, finalitza en un fons pla un xic abombat.

⁹³⁸ Hem buscat paral·lels d'aquesta peça i no hem estat capaços de trobar-los. Si bé és possible pensar en una forma autòctona que no es correspongui a res conegut, generada a l'univers ceretà d'una manera espontània, nosaltres volem fer notar que la forma és molt similar a les tipologies de vasets àtics, i més concretament a uns *kiathos* (forma AT-FN kt1 i kt2), típics de finals de segle VI i primera meitat de segle V ane. Si fos així, la imitació hauria de correspondre a un moment immediatament posterior. De totes maneres, com diem, també és possible que qualsevol semblança pugui respondre a una senzilla casualitat.

⁹³⁹ Cal dir que en altres estrats relacionats amb el col·lapse de l'edifici es van recuperar dues vores més de grans tenalles de ceràmica ibèrica oxidada (Làmina 123: Figures 1 i 2). De totes maneres, tenint en compte que aquesta edifici consisteix en un conjunt tancat, recuperant-se majoritàriament la totalitat de les peces, i considerant que d'aquelles peces només comptem amb una senzilla vora, pensem que podria tractar-se de dos fragments residuals, presents a la casa de manera casual (potser formant part dels tapials mateixos), però que no haurien format part de la vaixella de la casa en el moment de la destrucció.

Material ceràmic recuperat de l'Edifici D i corresponent al moment de la destrucció

De la resta de materials, podem destacar un conjunt de sis fusaioles i un *pondus* (Làmina 124), localitzats tots ells a la meitat oest de l'habitació, juntament amb diversos elements metàl·lics com dues anelles (Làmina 125: Figura 2 i 4) i claus. També podem destacar una petita placa de bronze amb dos petits orificis (Làmina 125: Figura 6)⁹⁴⁰, un petit punxó de ferro que encara conservava el mànec d'os (Làmina 125: Figura 5), i un ratllador, també de ferro (Làmina 125: Figura 7). Es tracta d'una peça rectangular d'uns 20 per 10cm tota plena de petits orificis a la seva superfície. És interessant la seva troballa ja que no és estranya la seva localització en contextos ibèrics i republicans, trobant-se tant associada a espais funeraris amb funció ritual, com a espais domèstics i funcions més quotidianes (GRAELLS, 2005: 236-237)⁹⁴¹. Tot i que sovint se l'ha relacionat amb el ratllat del formatge i en clara vinculació amb el vi, sobretot per la seva explícita menció a la *Ilíada* (VIVES-FERRÁNDIZ, 2015: 298-300), també s'ha observat i demostrat que en els ratlladors metàl·lics també es podria ratllar tubercles com els raves, els naps,

⁹⁴⁰ Desconeixem l'ús i funcionalitat de la plaqueta. De totes maneres, objectes similars en contextos similars han estat interpretats com a petits miralls (MARSÁ, 2008: 15).

⁹⁴¹ Segons aquest autor els ratlladors tindrien el seu origen en el Primer Ferro, vinculats a funcions litúrgiques, i en jaciments ibèrics se n'haurien trobat en bronze a la Serreta d'Alcoi o a l'Oral. En contextos domèstics caldria suposar una funció per ratllar formatge i barrejar-lo amb el vi. També se n'han recuperat a la Bastida de les Alcuses (VIVES-FERRÁNDIZ, 2015: 298-300).

les cebes, els alls, les pastanagues, o les remolatxes, però també es podria ratllar la sal (QUEVEDO, 2011: 157)⁹⁴².

I d'altra banda, i pel que fa a les restes no directament vinculades al material arqueològic, cal dir que a la meitat de llevant es documentà una agrupació molt important de granes de blat⁹⁴³. Això indicaria probablement l'existència d'un emmagatzematge en aquest punt, presumiblement en sacs que s'haurien cremat durant l'incendi. Tots aquests elements permetrien pensar que estaríem davant d'una estança i un edifici adequats per a la seva habitació. Però aquesta és una qüestió sobre la que hi tornarem més endavant.

Detall del nivell de cendres 3159

⁹⁴² Aquest autor, en el mateix article menciona un gravat d'època medieval en la que es veu un home ratllant sal a sobre d'un malalt. Per ell, la importància de la sal en època antiga seria cabdal, i per tant també la possibilitat de poder-la ratllar.

⁹⁴³ Actualment, aquestes granes estan en fase d'estudi per part de l'arqueocarpòloga Anna Berrocal.

Després d'haver exhumat totalment l'estrat 3157, per sota aparegueren dos nivells diferenciats. A la major part de l'habitació es documentà la ue 3159, un nivell de cendres, associat doncs a l'incendi, en aquest cas de la planta baixa. El nivell es documentava desigualmente, i en algunes zones ja apareixia l'estrat de sota, un estrat de llims argilosos marrons barrejats amb cendres, ue 3165. Probablement estem davant les restes del nivell de circulació de la planta baixa de l'edifici, que en alguns punts adquirí aquesta estructura cendrosa a causa del propi incendi.

Imatge de detall del nivell de destrucció

A nivell arqueològic, el més destacat fou la localització en el nivell 3159 de les restes òssies, completes però aixafades, d'un gos que segurament morí durant l'incendi, bé a causa del propi incendi, o bé aixafat en el moment de l'enderroc. En qualsevol cas, és molt probable que el cànid hagués estat viu just abans de l'inici del procés destructiu. Aquesta seria una dada que no passaria de la simple curiositat, excepte que, per nosaltres, és el reflex de la precipitació i rapidesa amb

què es destruï l'edifici. Fou tan sobtat l'incendi, i la destrucció tan virulenta, que no només no es va poder recuperar els objectes de valor (les eines, la vaixela, l'estoc de granes, el mobiliari...), sinó que fins i tot es va haver de deixar a l'interior un dels animals domèstics que tenien els personatges que hi vivien. Per nosaltres, aquesta casuística no es pot explicar a partir d'un incendi fortuït, i cal buscar les seves motivacions en una destrucció voluntària, i per tant, en una acció de violència generada.

A banda d'aquestes restes faunístiques, tan sols mencionar la recuperació d'un fragment de gerra oxidada a la que abans ja hi hem fet referència (Làmina 123: Figura 2), i una trentena de fragments molt trossejats fets a mà.

La potència d'aquests nivells no superava els 10cm, i un cop excavats ja es localitzava el substrat geològic. Tan sols, a l'extrem sudoccidental de l'estança i adossant-se al mur 3098, es documentà un forat de pal pràcticament quadrat (UE 3166) fet amb parets de lloses perfectament clavades i amb un carreu de mur aprofitat com a paret posterior. Les seves dimensions, 35x30cm i 10 cm de profunditat, fan pensar en un forat per a encabir-hi un puntal. Ara bé, tenint en compte que la destrucció de la casa se succeí amb tots els elements in situ, i davant l'absència de cap mena de resta carbonitzada en el seu interior, pensem que es tractaria d'un element que ja estaria amortitzat en el moment del col·lapse, i que ja no tindria cap mena de funcionalitat.

A banda de la seqüència estratigràfica, Un aspecte interessant que es posà al descobert en acabar l'excavació de l'habitació era la qüestió del mur 3092, a la que hi hem fet referència al principi de la descripció de l'estança. Un cop excavada tota aquesta zona, es pogué comprovar que en realitat el mur 3092 tindria el seu punt final en un dels brancals de la porta d'accés a l'edifici, a la zona de llevant. A aquesta constatació cal afegir-hi la documentació d'una franja allargassada de fusta carbonitzada situada entre el límit est del mur 3098 i aquest mur 3092, en un punt on el terreny geològic marcava un petit graó descendent d'uns 15cm. Sens

dubte, estem davant de les restes de la porta de fusta de l'edifici, la qual amb tota seguretat s'hauria obert vers l'interior⁹⁴⁴.

Detall de l'espai d'accés amb un graó descendent, amb el brançal 3092 a l'esquerra, i la resta de la porta física conservada de forma carbonitzada

Finalment, i ja per acabar amb la descripció estratigràfica, volem mencionar que a la part exterior de l'estança, en la zona sudoriental, es va documentar un gran retall ovalat, ue 3155, d'uns 1.5m de diàmetre màxim, i 40cm de fondària en el seu punt central. Del seu nivell de farciment es van recuperar més d'una vintena de fragments a mà, i un bocinet de ceràmica a torn. Per tant, pensem que es tractaria d'una cubeta natural que hauria estat regularitzada en la fase ceretana, molt similar a les que s'havien documentat a l'habitació de ponent de l'Edifici A.

⁹⁴⁴ De fet, aquest podria ser un dels motius que el cànid de la planta baixa no hagués pogut sortir de l'edifici, ja que la porta es localitzà totalment tancada

Edifici D al final de la intervenció

Interpretació de l'Edifici D. Gràcies a l'estudi detallat de tots aquests elements, podem proposar una interpretació ben precisa de l'estructuració de l'edifici, la seva funcionalitat, i finalment del seu procés destructiu. L'edifici estaria articulat a partir de dos volums constructius disposats un a sobre de l'altre, amb una planta rectangular d'uns 8.1m de llargada per 2m d'amplada, conformant una superfície d'uns 16m² per planta⁹⁴⁵. Pel que fa a la planta baixa, el cos s'encastaria al terreny geològic, en un tall vertical que presenta el pendent en aquell punt⁹⁴⁶. En canvi, la planta primera estaria bastida a partir de les quatre parets perimetrals, acomodant-se a sobre les estructures inferiors. Evidentment, desconeixem l'alçada total que

⁹⁴⁵ Com dèiem, la valoració final de l'edifici podria variar en funció de si els nous espais localitzats a ponent formessin part del mateix recinte o no. En el moment en què estem de la recerca no es pot afirmar en cap dels dos sentits.

⁹⁴⁶ O tal vegada s'hauria retallat verticalment el terreny de manera intencionada, justament per fer-hi encabir la base de l'edifici.

adquiriria, però considerant les dues plantes, fàcilment ens podem imaginar un alçat que en la façana de migdia aconseguís els 3-4m d'altura.

A nivell de tipologia constructiva, pensem que la planta baixa estaria alçada amb un aparell de maçoneria, mentre que els murs de la planta superior estarien fets a partir de tàpia. La coberta, possiblement a una vessant, estaria realitzada amb un embigat de fustes que no excedirien els 10cm de gruix, i possiblement estaria impermeabilitzada amb una manta de branques més petites i una pel·lícula de terra premsada a sobre.

La diferent funcionalitat que semblen tenir les dues plantes, amb una quasi total absència d'elements d'habitació en el pis inferior, no impedeix que pensem que les dues estances formessin part de la mateixa finca, tot i que probablement tinguessin portes d'accés diferenciades, essent el pis superior la sala domèstica i familiar, i l'àmbit de sota una estança de complementarietat, potser pel bestiar. Com diem, l'accés en la planta baixa no presenta cap mena de dubte, localitzant-se a la zona de llevant. L'entrada queda estructurada a partir d'una obertura de poc més d'un metre d'amplada amb un graó descendent d'uns 15cm. La porta física, realitzada amb un tauler de fusta quedaria encastada en aquest graó, obrint-se vers l'interior de l'estança. Pel que fa al pis superior, aquest quedaria enlairat uns quants metres respecte l'inferior. En no tenir cap mena de resta d'aquest cos desconeixem on seria l'entrada. I de fet, és possible que no n'hi hagués, i que la comunicació és fes a nivell intern, però aquesta és una hipòtesi que nosaltres veiem més feble. En un edifici on la sala principal és la superior, trobaríem estrany que s'hi hagués d'accedir a través d'una zona que podria actuar com un petit estable, a través d'una escala de fusta mòbil. I més si tenim present que el ferm de circulació de la planta primera quedaria a una cota molt similar al vial que hi hagués pogut haver a la zona nord. Així, ja que l'accés a la sala superior és del tot impossible pels vessants oriental, meridional i occidental (a no ser que pensem en escales exteriors de fusta, de les quals, d'altra banda, no en

tenim cap mena d'indici), seria possible un accés des de la façana nord, en una obertura a peu de carrer, que donés accés directe a la sala.

Pel que fa a les funcionalitats, ja avançàvem que serien ben diferents a dalt i a baix. A la part inferior no sembla que hi hagués una funcionalitat d'habitació, ni de desenvolupament de les tasques familiars o domèstiques (absència de llar de foc, absència de vaixel·la, de mobiliari,...). Contràriament, només s'han recuperat alguns fragments escadussers ceràmics, potser provinents d'alguna tenalla amb la seva tapadora⁹⁴⁷, i l'únic destacable és la recuperació de les restes senceres d'un cànid, defallit probablement durant el col·lapse de l'edifici. Amb totes aquestes dades (o amb l'absència de les mateixes) podríem especular amb la possibilitat que aquesta zona inferior estigués destinada a l'establiment estacional de bestiar menut o domèstic, i que en el moment de la destrucció estigués ocupada tan sols per un sol gos.

D'altra banda, en el pis superior hi trobaríem unes funcionalitats ben diferents. Aquí sí, les evidències d'habitació i d'activitats domèstiques i familiars són absolutament clares. El sòl d'aquest espai es realitzaria a partir d'un conglomerat de pedres petites i terra, tot plegat fortament compactat fins i tot amb algunes restes de calç, i tindria la superfície del paviment lliscada. El gruix d'aquest sòl era d'uns 4-5cm, i se sostenia a través d'un embigat format per una successió de petites bigues de fusta travesseres, col·locades perpendicularment respecte l'orientació de la sala. A nivell intern, primerament cal dir que possiblement l'habitació estigués subdividida en dos a partir d'un envà de tovots, ubicat en un punt més o menys central, i que arribaria fins al sostre. Tal vegada, la utilització del tovot es degué a la voluntat de disminuir el pes de l'estructura, i no carregar excessivament el trespols, tal com hauria succeït si s'hagués utilitzat la pedra de base.

⁹⁴⁷ Tot i així, degut a que tots ells són ben fragmentaris i inconnexes, també és probable que els fragments vinguessin del pis superior i que s'haguessin escolat en esfondrar-se l'edifici.

Dins d'aquesta subdivisió, pensem que l'espai més propi de les relacions d'habitació serien les de la part de ponent, mentre que potser la de llevant estaria més enfocada a la despensa i magatzem. A la part de llevant és on s'han recuperat les granes, les quals estarien concentrades en uns sacs, i també algunes tenalles. L'acumulació de granes restaria en el pis superior per evitar les humitats amb el terreny, i justament, perquè el pis inferior podia haver estat destinat al bestiar. Tanmateix, de l'espai de ponent es va recuperar un gran volum d'atuell. Però a més, les peces sempre apareixien properes a les parets perimetrals de l'estança, el que fa pensar que potser haurien estat recolzades a la paret de la planta superior, o disposades a sobre d'estanteries o postades.

Aquesta major proporció d'elements de la vaixela és la que ens fa pensar que les activitats domèstiques i familiars es desenvoluparien en aquell espai, a banda que d'allà és on s'han recuperat les fusaioles i el *pondus*. Però a part d'aquesta funcionalitat d'habitació, res més ens fa pensar en altres funcions complementàries. No hem trobat cap tipus d'element militar o armamentístic que ens vinculi l'espai a un lloc defensiu o de l'àmbit militar. Tampoc pel que fa a la producció. Si bé hem recuperat sis fusaioles, no es pot parlar d'una presència abundant que ens determini algun tipus de producció tèxtil. Ni tampoc amb l'emmagatzematge. Ja hem vist que comptem amb uns quants contenidors de baix format, i unes saques per guardar blat, sempre molt lluny d'uns volums que marquin un lloc de magatzem. Per una altra banda, la gran majoria de material ceràmic recuperat és a mà, amb només un vas bicònic fet a torn i una única copa vernissada importada de la costa empordanesa (probablement el vas també estaria importat de la mateixa zona). Per tant, una proporció que hauria de descartar la idea d'estar davant d'un edifici central, o de funció ritual.

Tot i així, són precisament aquestes peces d'importació les que ens poden fer pensar que els habitants de l'Edifici D potser fossin uns personatges d'una certa rellevància dins de la comunitat. Tant al Castellot de Bolvir com ara al Tossal de Baltarga hem vist com les peces d'importació de luxe (les vernissades) són

clarament testimonials, i en contextos del segle III ane són decididament excepcionals. Per tant, per nosaltres la seva presència s'ha de relacionar amb l'existència d'uns personatges diferenciats de la societat ceretana, les elits i classes dirigents (polítiques, religioses i comercials), que farien ostentació de la seva supremacia social justament a través de la tinença dels elements de luxe, en unes tesis molt ben argumentades i justificades per diferents autors (SANMARTÍ, 2005: 716 i ss; GARCÉS, 2001: 122). Per tot això, creiem que a l'Edifici D hi haurien habitat alguns membres de les elits ceretanes.

Podríem pensar que l'alçada de l'edifici el faria òptim per a una funció de vigilància i de control del territori més proper, i tal vegada fou així. Però també creiem que aquesta interpretació estaria mediatitzada pel fet de no haver conservat tanta potència estratigràfica de les altres cases. Creiem que dos pisos seria una estructuració que podrien tenir moltes altres de les cases del poblat. I encara que fos l'única, amb l'alçada resultant no es tindria molts més beneficis visuals que amb l'alçat d'una única planta. Per nosaltres, el veritable privilegi visual és la topografia del lloc, i en aquest sentit, seria el poblat el que tindria la capacitat de controlar el territori circumdant, més enllà que pogués haver alguna estructura especialitzada a tal efecte (tal com sí que passarà en l'etapa republicana). De fet, l'existència de dos pisos en les cases ibèriques està ben testimoniada en el panorama del nord-est peninsular, ja ho hem vist en el cas del Castellot de Bolvir, però també en altres jaciments, com podrien ser els de Sant Jaume-Mas d'en Serrà (GARCIA *et alii*, 2005: 121), els Estinçells (ASENSIO *et alii*, 2005: 470) o Prats de Rei (SALAZAR, 2015: 128), per posar alguns exemples.

Així doncs, per nosaltres l'edifici mostraria les característiques pròpies d'un hàbitat ceretà prototípic, no estant relacionat amb cap activitat concreta, però amb una autosuficiència efectiva en molts dels àmbits de la vida quotidiana (petit emmagatzematge de gra, tinença de petit bestiar, elements per filar i elaborar teixits,...). Això sí, amb la diferència que aquest hàbitat correspondria a un personatge ubicat en un nivell superior dins l'escala jeràrquica. Per tant, el que

l'Edifici mostra seria les vitualles habituals dels personatges de rang més elevat de la societat ceretana.

l'exemple més clarificant d'aquesta fotografia és el propi registre arqueològic, a partir del qual ens podem fer una idea força clara dels elements mobles que podien formar part d'un espai d'habitació ibèric. Ja ho hem dit, la casa comptava amb sis fusos de fil, el que permetrien l'autosuficiència en l'elaboració de teixits. Tal vegada el *pondus* fos un element residual, o útil en voler tensar el filat en algun moment del procés. També, l'abastiment de menjar a curt i mig termini estaria cobert amb un petit magatzem de gra, acumulat a partir de sacs en un espai diferenciat i aïllat de les humitats⁹⁴⁸. Pel que fa als utensilis de la vida quotidiana, comptem amb tres grans tenalles per guardar-hi productes, i una quinzena d'olles, tenalles més petites i urnetes d'entre 10 i 20cm de diàmetre a la boca, amb una funcionalitat més variada que podria anar des de la de guardar productes, fins a ser ell lloc d'elaboració d'aliments, sòlids i líquids, o fins i tot de servir-los⁹⁴⁹. De totes maneres,ensem que molt pocs anirien al foc ja que només hem recuperat una tapadora, que sumada a les tres copes (que eventualment també podrien ser utilitzades per cobrir olles-tenalles), ens dóna un total de quatre possibles tapadores. A banda, la vaixela de la casa també comptaria amb una cassola, tres vasets (potser per beure), i una gerreta (el vas bicònic fet a mà). Tots aquests atuells tindrien el fons pla, i per tant estarien pensats per descansar a sobre d'una superfície plana. I finalment, i pel que fa a la vaixela, quedaria completada amb una gerra grisa d'importació i una copa vernissada, les dues provinents probablement de la zona empordanesa. Com dèiem, la seva excepcionalitat potser féu que no s'utilitzessin, i que es tinguessin només en un sentit ornamental, o que fossin utilitzats en àpats i serveis excepcionals.

⁹⁴⁸ En les cases de varies estances s'acostuma a tenir un espai reservat al magatzem i despena (BUXÓ *et alii*, 2009: 84).

⁹⁴⁹ En el món ibèric és certament difícil diferenciar entre els espais culinaris i els de consum, i pel que fa als atuells succeiria una mica el mateix (BUXÓ *et alii*, 2009: 81-82).

L'últim element que hem detectat⁹⁵⁰ en aquest repertori casolà és un ratllador. Ja hem dit que l'opció més probable és que s'utilitzés per ratllar formatge o tota la gamma de tubercles que ens puguem imaginar. Tanmateix, volem destacar la possibilitat que també pogués ratllar sal. La societat ceretana, ja ho hem anat veient, és una societat que donà molta importància a la ramaderia, especialment bovina. I és ben conegut que els ramats de gran bestiar necessiten de la sal en el seu consum setmanal⁹⁵¹. Per tant, és ben possible pensar que a les proximitats de la zona hi haguessin roques de sal, d'ús prioritari pels ramats, però que també podria ser utilitzat de forma domèstica (no la mateixa pedra dels ramats, però sí una porció del bloc de sal abans de ser dipositat a les mosqueres). Les petites roques de sal domèstiques es podrien dosificar i utilitzar en la cuina i consum familiar quotidià,

I pel que fa al pla cronològic, per nosaltres és indubtable que es tracta d'una construcció de la fase ceretana. De fet, el que sabem segur és que es bastí amb anterioritat a finals de segle III ane. Aquesta és la data que nosaltres creiem que s'incendià i destruí. Efectivament, l'única certesa a nivell de datació que tenim és el moment del col·lapse de l'edifici, ja que comptem amb la vaixella que hi havia en aquell moment a l'interior. A més, una datació radiocarbònica ens ajuda a contrastar-la. Pel que fa a aquesta darrera, la datació d'un dels carbons de l'incendi ens oferí una forquilla cronològica centrada en els anys 345-55 ane, per tant des de mitjans de segle IV fins a mitjans de segle I ane. Davant d'aquest vast període, massa imprecís en termes històrics, hem de recórrer a l'estudi de les ceràmiques. En aquest darrer cas comptem amb les dues peces d'importació, la gerreta grisa provinent de la costa catalana i la copa elaborada al Taller de Roses. És aquesta darrera peça la que ens dona més precisió cronològica. Semblaria que

⁹⁵⁰ I volem destacar el terme "detectar" ja que és ben probable que molts atuells i components del mobiliari no se'ns hagin conservat justament per estar formats per elements vegetals: catifes, cistells, roba, elements de cuir... són peces que molt probablement formarien part de les tinences personals domèstiques.

⁹⁵¹ Al bestiar de gran format se li ha de subministrar sal un cop per setmana per al seu consum (SEGUI/NOGUERA, 2005: 7). Aquesta sal es subministra a través de grans pedres de sal que es dipositen fora els tancats perquè les vaques les puguin anar llepant, en uns punts concrets, les mosqueres, normalment amb punts d'aigua propers i en llocs frescos (NOGUERA, 2005: 66).

la producció dels tallers de Rhode aniria en franca davallada en l'últim quart de segle III ane, i la presència de les peces en els jaciments queda totalment desplaçada per les ceràmiques Campanianes A al voltant de l'any 200 ane (PRINCIPAL/ASENSIO, 2006: 122). Aquest fet ens determina una relació d'anterioritat força precisa. D'altra banda, la presència de les ceràmiques del Taller de Roses ha estat motiu suficient per datar moltes estructures al llarg del segle III ane, com alguns dels nivells més antics de Sant Esteve d'Olius (ASENSIO *et alii*, 2008: 158), o de Puigcastellet de Lloret de Mar (RUIZ/MOLINOS, 1993: 91). Tenint en compte tots aquests elements, la relativa llunyania de la Cerdanya en relació a l'Empordà, i als esdeveniments històrics, nosaltres creiem que la peça, i per tant la destrucció de l'edifici, s'hauria de datar en l'últim quart de segle III ane. Per nosaltres, això ens posiciona davant de dues possibilitats històriques, que s'han de correspondre als dos únics moments en què sembla que hi hagueren enfrontaments bèl·lics prop de Cerdanya. O bé el col·lapse es produí l'any 218 ane en el marc de la travessia d'Anníbal vers Itàlia, o bé s'hauria de relacionar amb la repressió de Cató de l'any 195 ane. En la vintena d'anys entre aquestes dues dates se succeïren els esdeveniments de la Segona Guerra Púnica, però tots els autors semblen acordar que els fets es van desenvolupar molt lluny del territori ceretà, i en cap cas no haurien penetrat vers els Pirineus. Hi hauria tan sols una única possibilitat de situar un esdeveniment de la II Guerra Púnica en el marc dels Pirineus. Seria la fugida d'Asdrúbal de la península Ibèrica l'any 208 ane, després de la batalla de *Baecula*, a la qual hem fet referència a l'apartat de les fonts històriques. Són Titus Livi (XXVII, 19, 1; XXVII, 20, 1-2; XXVII, 36, 1; XXVII, 39, 6-7; XXVII, 44, 7), Polibi (X, 39, 8; X, 40, 11-12; XI, 1), i Apià (VI, 28) els que ens narren aquests fets. Per les descripcions que en fan els autors semblaria que Asdrúbal hauria seguit un camí pel massís central peninsular, travessant els Pirineus per un pas occidental de la serralada. Nosaltres ens fèiem ressò també de la notícia que Escipió va enviar un petit destacament a controlar la fugida del general cartaginès per la serralada. A partir de les descripcions dels autors antics, trobàvem arguments per, com a mínim, posar alguns dubtes a aquesta travessia, considerant que potser es va realitzar en territoris molt més propers a la Cerdanya. Tot i així, i sent honestos

amb aquesta possibilitat, nosaltres no creiem que hagués passat per Cerdanya, ja que les mencions dels autors antics són força clares al respecte. En qualsevol cas, i del què sí en podíem tenir més certesa, era que el destacament d'Escipió, probablement hauria utilitzat territoris coneguts per moure's i acantonar-se, i en aquest sentit, els territoris ceretans serien els més aptes i fàcilment utilitzables. Però no, aquest moviment de tropes romanes no sembla que hagués provocat la destrucció del Tossal de Baltarga.

Per tant, com dèiem, les úniques possibilitats que veiem per atribuir històricament el col·lapse de l'edifici D són els fets a l'entorn del 218 ane o de la revolta indígena del 197 ane. No tenim elements per poder concretar cap de les dues opcions, però en qualsevol cas pensem que la resposta afirmativa en un o altre sentit, canviaria el paradigma pel que fa cadascun dels fets històrics. En el primer cas, tindríem la primera evidència empírica del pas de l'exèrcit d'Anníbal pel corredor cerdà, i també la constatació de l'oposició que tingué amb els pobles muntanyencs (els andosins i airenosis de Polibi). En el segon cas, s'estaria mostrant que efectivament Cató arribà fins al cor dels Pirineus per sufocar la revolta i que per tant, un cop acabada l'any 194 ane, la zona cerdana quedaria incorporada a la nova zona controlada i annexionada per Roma. Com dèiem, qualsevol de les dues casuístiques serien possibles.

Tanmateix, pensem que un cas com aquest requereix del nostre posicionament, almenys intuïtiu. Així, nosaltres, amb totes les reserves que hem expressat, veiem més probable la primera de les opcions. I sense arguments concloents, en volem expressar alguns. D'una banda, la cronologia de les peces ens apropa més a una datació més pròpia de la segona meitat de segle III ane que no pas a principis de segle II ane. Abans ho dèiem, la producció i difusió de les peces dels Tallers de Roses van en franca decadència a partir de l'últim quart de segle III ane, desapareixent totalment a partir de l'entorn de l'any 200 ane. Però d'altra banda, hi ha arguments suficients per pensar que Anníbal passà pels Pirineus: la menció de Polibi de l'enfrontament amb els Airenosis i Andosins, la menció de Livi que les

tropes hagueren de traspasar trajectes engorjats, la relació que estableix Sili Itàlic entre els cartaginesos i els ceretans i la menció explícita que fa dels *Tyrinthia castra*, l'estudi històrico-lingüístic dels autors moderns, que consideren que el pas cerdà seria el més probable atenent-nos a les descripcions dels autors antics (BELTRÁN, 1984: 163-167; RICO, 1995, 112), o fins i tot la suggerent correlació que marca la troballa de monedes hispanocartagineses al llarg del corredor del Segre (NOGUERA *et alii*, 2016: en premsa)⁹⁵². En canvi, pel que fa a la possibilitat que Cató travessés el corredor cerdà, és una hipòtesi sense tants arguments. Per no dir cap. Sabem que Cató sufocà les revoltes bergistana i lacetana (Titus Livi, *Ab Urbe Condita*, XXXIV, 19-21), i que per tant pacificà la zona central catalana. Però no hi ha cap dada que ens digui que ocupà o pacificar els territoris pirinencs⁹⁵³. Així doncs, i en resum, creiem més probable que la destrucció s'hagués realitzat en temps d'Anníbal⁹⁵⁴ que no pas en temps de Cató.

Pel que fa a la construcció no en tenim cap dada. Només tenim la referència d'una peça que podria ser una imitació d'una peça àtica del segle V ane. Però aquest és un argument molt dèbil, ja que potser no es tractava realment d'una imitació d'una peça forana. Però en cas que així fos, tampoc hi hauria una relació directa entre el vas i la construcció de l'edifici. Així doncs, hem de concloure que s'hauria bastit en algun moment dels segles IV-III ane. I pel que fa a la destrucció, més enllà de l'incendi ocorregut a finals del segle III ane, pensem que seguí un procés temporal

⁹⁵² Sobre la troballa d'aquestes monedes posteriorment ens hi estendrem una mica més, fent-ne un anàlisi més detallat.

⁹⁵³ En l'anàlisi que n'han fet alguns autors mai queda clar si Cató controlà els Pirineus o senzillament es limità al control dels "peus dels Pirineus". Seguirien aquesta darrera opció autors com Christian Rico (1997: 135; 2009: 202), o Cira Crespo (CRESPO, 2011: 93). I des d'una òptica diferent, també Guillermo Fatás, per qui els lacetans mencionats per Livi (XXXIV, 19) i que van ser sufocats al final de la revolta, en realitat foren els lacetans, i per tant, Cató també actuaria en zona prepirinca (FATÁS, 1993: 294; 1995: 159-160). Tan sols Arturo Pérez, es posicionà en aquest sentit, sent del parer que el cònsul hauria portat la seva pacificació fins a la plana de la Seu d'Urgell (PÉREZ, 1996: 156-157). I també Oriol Olesti més darrerament, ha suposat certa relació entre algunes explotacions mineres dels Pirineus que semblen iniciar-se en aquell moment, i els vectigals que imposa Cató a la fi de la seva estada a la península. Per Olesti, aquesta relació potser indicaria que Cató també va pacificar la zona pirinenca oriental, o almenys, si més no, que hagués quedat sota control romà (OLESTI, 2015: 186).

⁹⁵⁴ En dir "en temps d'Anníbal" volem fer explícit que tal vegada potser no fou una destrucció directament atribuïble a l'exèrcit d'Anníbal, sinó que potser va ser motivada de forma indirecta, a partir d'unes hipotètiques revoltes entre pobles ibèrics, i enfrontaments intertribals que haguessin pogut aparèixer degut a la pressió cartaginesa.

de més llarg abast. És a dir, un cop incendiada la finca, pensem que bona part de les parets perimetrals quedaren dempeus, almenys el tram inferior construït en pedra. Això féu que s'anés creant un pòsit per sobre de les restes enrunades de l'interior, tal com hem documentat en l'excavació. Posteriorment, però no en un període molt més enllà, es van enderrocar les parets que quedaven, potser en una acció realitzada voluntàriament. Finalment, i per acabar amb aquesta successió temporal, uns anys més tard, el nivell seria aterratsat i regularitzat per a construir-hi a sobre, ja en la primera fase republicana.

5.3.2.3.1.3. Altres elements de la fase ceretana

A banda dels Edificis A i D, hem documentat altres estructures que sense cap mena de dubte s'han de vincular amb aquesta fase d'ocupació. Totes elles se situen a la zona del què hem anomenat Edifici C, a la part sudoriental de l'àrea d'excavació. Es tracta de dos estructures muraries (ue 3014 i 3070) i una cubeta (3025). Val dir que l'orientació que mostren les dues estructures és coincident amb les que presenten les dels Edificis A i D, i fins i tot, ambdues presentarien una mateixa traçada longitudinal que les de l'Edifici D.

La primera d'elles es localitzà amb l'excavació de l'Edifici C. Efectivament, la documentació de la rasa de fonamentació de l'edifici mostrà com aquesta seccionava una estructura anterior, ue 3070. Es tractava d'un mur vençut de molt mala conservació i que semblava adossar-se al terreny, folrant-lo (similar al mur 3092 que hem vist de l'Edifici D). Es conservava encara no un metre de llargada, i hauria presentat una amplada d'uns 40-45cm. Indefectiblement, es tractava d'una estructura que quedava tallada per l'edifici republicà, i per tant hauria de correspondre a un moment anterior, de la fase ceretana.

La segona estructura es localitzà a la part sudoccidental de l'Edifici C, i presentava una orientació que no tenia res a veure amb la de l'edifici. Es tractava d'un conjunt de blocs de pedra calcària, ue 3014, en la majoria de casos inconnexes entre uns i altres, però perfectament alineats. A tot estirar es conservava una llargada de

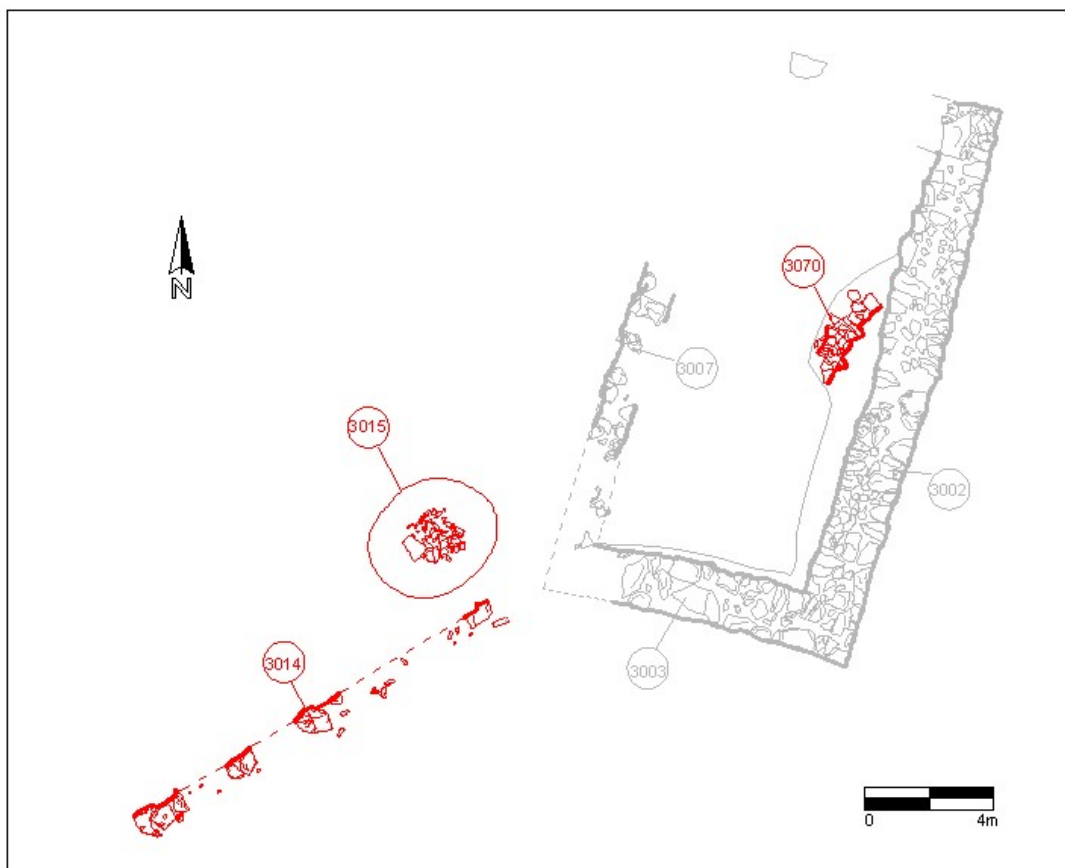
6.5m de mur. Malauradament, en aquest cas tampoc es conservava estratigrafia associada.

Detall del mur 3070, seccionat en fer-se l'Edifici C republicà

Finalment, al bell mig del sector, just per sobre de la part oriental del mur ue 3014 i tallant la roca mare, es documentà una cubeta circular de característiques força curioses, ue 3025. Així, semblaria que tenia dues fases de funcionament. Una primera on s'aprofitava el retall en el sòl geològic (de 1,60m de diàmetre i uns 70cm de fondària) i que podria haver tingut una funció de combustió. I una segona fase, en la que s'hauria reblert el retall, i a la part superior s'hi hauria construït una estructura també de tipus cubeta, però en aquest cas feta amb lloses de pissarra de mida mitjana, ue 3015. En aquest cas, el rebliment també estava format per terres cendroses, incidint de nou en la possible funció com a estructura de combustió. Els fragments ceràmics recuperats eren força significatius. Dels més de 500 fragments, absolutament tots ells corresponien a produccions locals fetes a

mà. D'aquests en destacaven sobretot les petites olletes i urnetes, de fons pla o umbilicat (Làmina 112: Figures 1-4, 6 i 7).

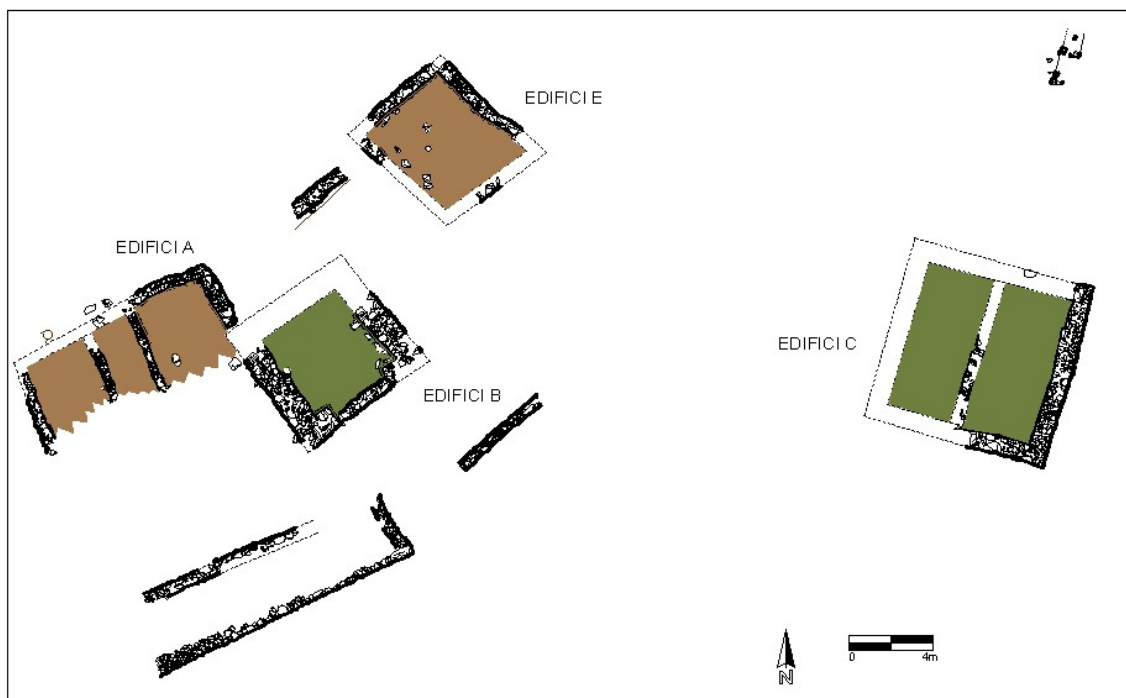
En vermell, estructures d'època ceretana de la zona d'Edifici C republicà

Degut a la proximitat física que mostren, a menys d'un metre de distància, podem pensar que la cubeta 3015 i el mur 3014 estiguin d'alguna manera relacionats, formant part, la primera, d'un espai definit parcialment pel segon. De totes maneres, la poca conservació, sobretot de l'estructura, no permet aventurar-nos massa en aquesta direcció.

5.3.2.3.2. Fase republicana (segles II-I a.n.e)

D'aquesta fase hem pogut identificar cinc edificis (A, B, C, D i E) i les restes inconnexes altres estructures que per la seva orientació i disposició en l'espai, pensem que s'han d'atribuir a aquesta fase cronològica. En aquest cas ja no tenim

una única orientació cardinal dels murs, i això succeeix per diferents motius. Un primer seria que algun d'aquests edificis no deixa de ser sinó una reforma d'un d'anterior (com l'Edifici A) i per tant, les estructures segueixen l'orientació de les primeres. En canvi, hi ha altres edificis que es construeixen totalment *ex novo*, partint d'una absència urbanística anterior (Edificis B i E) o arrasant-la completament i començant la construcció totalment de nou (Edifici C). I d'altra banda, ara les estructures ocupen molta més extensió que en la fase anterior, i com no podia ser d'una altra manera, es van adaptant a la topografia i al pendent del tossal. D'aquesta manera, el patró constructiu que es va seguir no fou la de mantenir una orientació concreta (que, tot s'ha de dir, en molts casos es compleix), sinó que el criteri que se seguí fou el d'adaptació a un medi topogràficament canviant i variable.

Estructures de la fase republicana amb la hipòtesi de continuïtat

Com en el cas anterior, i a pesar que d'aquest moment coneixem més elements, no sembla que les finques segueixen cap patró urbanístic definit ni racional. Així, semblaria que l'ocupació respon a la dispersió d'algunes cases, potser al voltant

d'un edifici més important (l'Edifici B, de planta turriforme), però no amb un model urbanístic preconcebut on es distingeixin clarament vials i illes de cases.

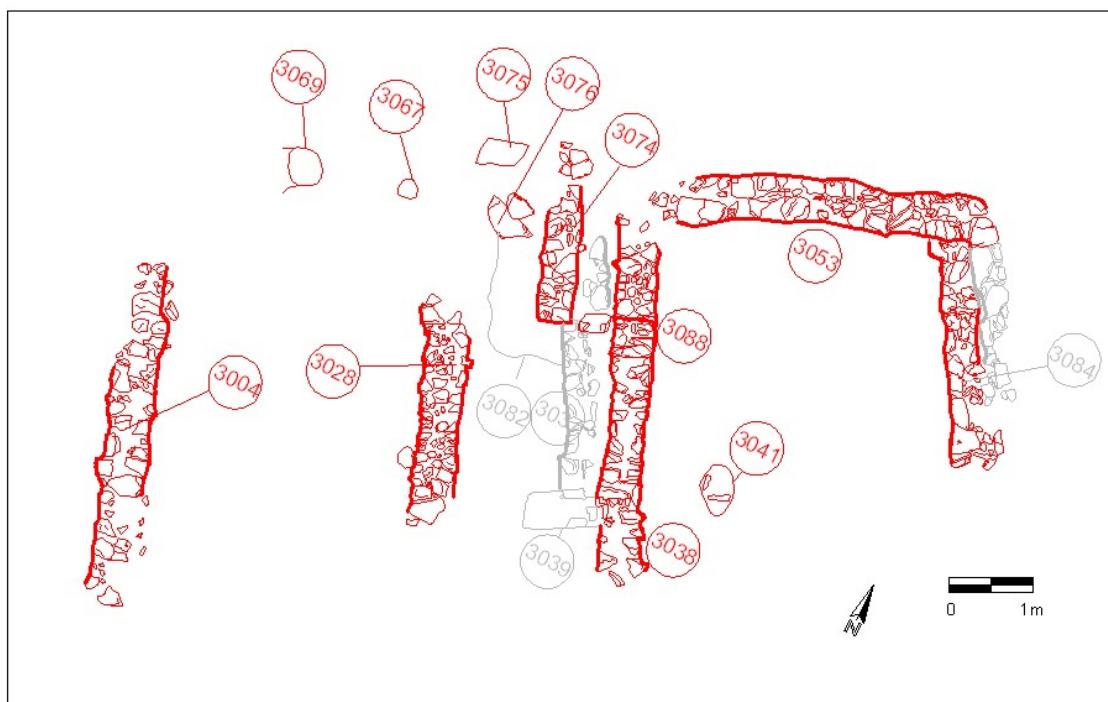
I també com en el cas anterior, aquí la tipologia constructiva és molt similar. Es parteix de la pedra local, extreta del mateix tossal, per bastir les estructures, amb un rebliment de pedruscall, tot lligat amb terra. Pel que fa als gruixos dels murs, poden presentar tres modalitats: parets d'uns 45-50cm (les de l'Edifici A i E, per exemple), de 90cm (les de l'Edifici C), o de 1.2m d'amplada (com les de l'Edifici B). Com veurem, pensem que aquesta diferenciació ha de respondre als diferents usos i funcionalitats dels edificis on es troben, ja que fan més sòlides i potents les estructures en qüestió. En aquest cas, l'altura màxima conservada és d'uns 50-60cm, en els murs de l'Edifici C (i si obviem un dels murs de l'Edifici D, el qual era tan sols un mur de contenció). Però a diferència de la fase ceretana, aquest cop no tenim elements per suposar la materialització de les parts més elevades.

Val a dir que de la fase republicana s'ha detectat una remodelació, o sigui, dos moments d'utilització. Bàsicament, això s'ha observat en els Edificis A i E, però el nivell de conservació és tan exigü que no permet aventurar grans interpretacions, ni especificitats de tipus cronològica. Per aquest motiu, les dues fases seran descrites en aquest apartat.

5.3.2.3.2.1. Edifici A

Era un edifici que ja havíem definit en la fase anterior. En aquest moment manté bona part del seu perímetre: el mur 3004 a ponent i el mur 3053 a tramuntana. En canvi, per la part de llevant sofrí alguns canvis. Efectivament, potser pel col·lapse del forn 3142 que hi havia en aquell punt, o potser per voler donar més coherència amb el nou Edifici que es construï a llevant, l'Edifici B, el cas és que es va realitzar un nou mur de tancament a la part oriental, ue 3084. Aquesta estructura folrava l'anterior mur de llevant, ue 3144, s'adossava al mur de tramuntana ue 3053, es posava a sobre de l'enderroc ue 3141 del forn domèstic, i el més interessant,

mantenia la mateixa línia i orientació que un dels murs laterals de l'Edifici B, amb el que presumiblement es podia pensar que eren coetanis.

Estructures que es corresponen amb la fase republicana de l'edifici A

Malauradament en aquest cas tampoc es conservava el tancament de migdia. Tot i així, per la disposició de les estructures i per la ubicació dels edificis restants, creiem que hauria de ser la zona de migjorn on hi hauria hagut la porta d'accés al recinte, aprofitant que allà potser hi havia un espai comunal.

Però els canvis en aquest edifici no van venir només en el seu perímetre, sinó que també en la distribució interior. Així, les dues habitacions de la fase ceretana es van convertir en tres estances en bateria. En aquest cas, les reduïdes dimensions de la sala central fa que pensem que totes elles formessin part d'un mateix edifici tripartit. Ara, les subdivisions s'aconseguien fonamentalment a partir de dues estructures, ue 3028 i ue 3038. Ambdues presentaven uns gruixos a les parets d'uns 45-50cm, per tant un xic més primes que les perimetrals. Aquest era un

segon argument per pensar que es tractava d'envans interns de compartimentació d'un edifici més gran.

Habitació de ponent. Aquesta estança quedava definida pels murs 3004 a l'oest i el mur 3028 a l'est. Tenia una amplada de 3.15m i es va poder excavar una llargada de 4.3m, per tant presentava una superfície mínima de 13.5m². Començant l'explicació en un sentit ascendent, el primer nivell que cobria els retalls del subsòl de la fase anterior i el terreny geològic, era un nivell de terres marronoses de tonalitat clara, força compactades en superfície, amb abundant pedra petita, ue 3029, i que presentava una potència d'entre 10 i 25cm. Consistia en un ferm de circulació i es relacionava amb una llar de foc ubicada al bell mig de l'àmbit, ue 3032. Es diferenciava per mostrar una gran taca termoalterada, de tonalitat vermellosa, amb un diàmetre d'uns 80cm. Així mateix, a la zona nordoccidental de l'estança es trobà un petit retall circular, ue 3069, de no més de 50cm d'amplada i uns 10cm de fondària, amb una acumulació circular de cendres i presència de terra rubefactada a l'interior. Pensem que podria tractar-se d'un punt de combustió, potser sent la interpretació més lògica la d'una llar en cubeta, ja que al fons es va localitzar un conjunt de petites lloses i pedres petites que podrien haver actuat com a base de la mateixa. I finalment, cal mencionar la troballa d'un forat de pal a tocar del mur 3028, ue 3085, d'uns 30cm d'amplada i 20cm de fondària⁹⁵⁵, i que hauria estat el fonament d'un puntal aeri que hauria ajudat a la subjecció dels elements superiors de la coberta.

Ja hem dit que pel que fa als materials, es recuperaren uns 200 fragments ceràmics, dels quals una quarantena corresponien a produccions de ceràmica ibèrica feta a torn. En destacaven les peces reduïdes, i en particular els vasets de vora exvasada (Làmina 127: Figura 2), els bols (Làmina 127: Figura 1), o els plats (Làmina 127: Figura 3). En aquest darrer cas és una forma que recorda molt les formes 5, 7 o 5/7 en Campaniana, i que per tant, s'hauria de situar en un context de segle II ane. Com dèiem, el volum percentual de peces tornejades també ens

⁹⁵⁵ També és possible que es correspongui a la fase ceretana

situaria en aquests contextos republicans. Per sobre d'aquest ferm es localitzà un altre nivell, ue 3019, consistent en un estrat de terres marronoses ennegrides, amb força pedra petita i mitjana, relativament poc compactades. Degut a que aquest estrat ja cobria bona part de les estructures es considerà un nivell d'abandonament i d'amortització general.

Habitació de ponent al final de la intervenció

Habitació central. Òbviament es corresponia amb l'estança de la part central, i estava delimitada pels murs 3028 a l'oest i el mur 3038 a l'est. Tenia una amplada de tan sols 1,75m i es va poder excavar una llargada de 3,95m, per tant presentava una superfície mínima d'uns 7m². En aquest cas l'estratigrafia era encara més senzilla, però també més complicada d'interpretar. En primer lloc, val a dir que fent línia amb el mur de tancament nord de l'edifici, s'identificà una llosa plana força gran que, tot i estar inconnexa, podria haver format part d'aquest límit nord de tancament de l'edifici, ue 3075. Estratigràficament, l'únic estrat localitzat

per sobre del ferm geològic, recolzant-se a les parets laterals i amortitzant també el mur 3037 de la primera fase, era un potent estrat de cendres i terres marronoses, ue 3030, d'uns 40cm de potència, però que anava desapareixent progressivament per la part sud. D'aquesta nivell només es van recuperar una vintena de fragments ceràmics, tots ells fets a mà. Pel que fa a la cronologia de l'estrat, i a falta de més dades ens hem de basar en la datació relativa. Considerant que les parets perimetrals tenen una datació republicana, l'estrat 3030 també hauria de correspondre a un moment dels segles II-I ane. Per sobre d'aquest estrat ja apareixia l'estrat 3019, que unificava tot l'espai conjuntament amb l'habitació de ponent, ja que cobria el mur 3028.

Edifici A al final de la intervenció, amb les tres habitacions diferenciades

Habitació de llevant. Aquesta estança quedava definida pels murs 3038 a l'oest, el mur 3053 a tramuntana, i el mur 3028 a l'est. Tenia una amplada de tan sols

3,35m i es va poder excavar una llargada de 4,1m, per tant presentava una superfície mínima d'uns 14m². L'estratigrafia en aquest cas era un xic més complexa, i bàsicament perquè ens apareixia fent pendent vers migdia, de tal manera que a la part més septentrional es localitzà una seqüència de 4 o 5 estrats, mentre que a les zones més meridionals, la successió es limitava a dos estrats. El primer estrat identificat i que ja cobria totes les restes de l'enderroc del forn domèstic (ue's 3097, 3241) consistia en l'estrat 3096, un nivell de terres marronoses ennegrides i abundant pedra petita. Aquest estrat òbviament es recolzava a les parets perimetrals, però tenia una potència desigual, de tal manera que ràpidament desapareixia. Així, era un nivell de circulació sens dubte, que semblava que hagués regularitzat ràpidament l'enderroc del forn, cobrint les restes per la part nord, anivellant el terreny i fent un lleuger pendent. D'aquest nivell només es van recuperar quasi una vintena de fragments modelats.

En primer terme, habitació de llevant durant el procés d'excavació

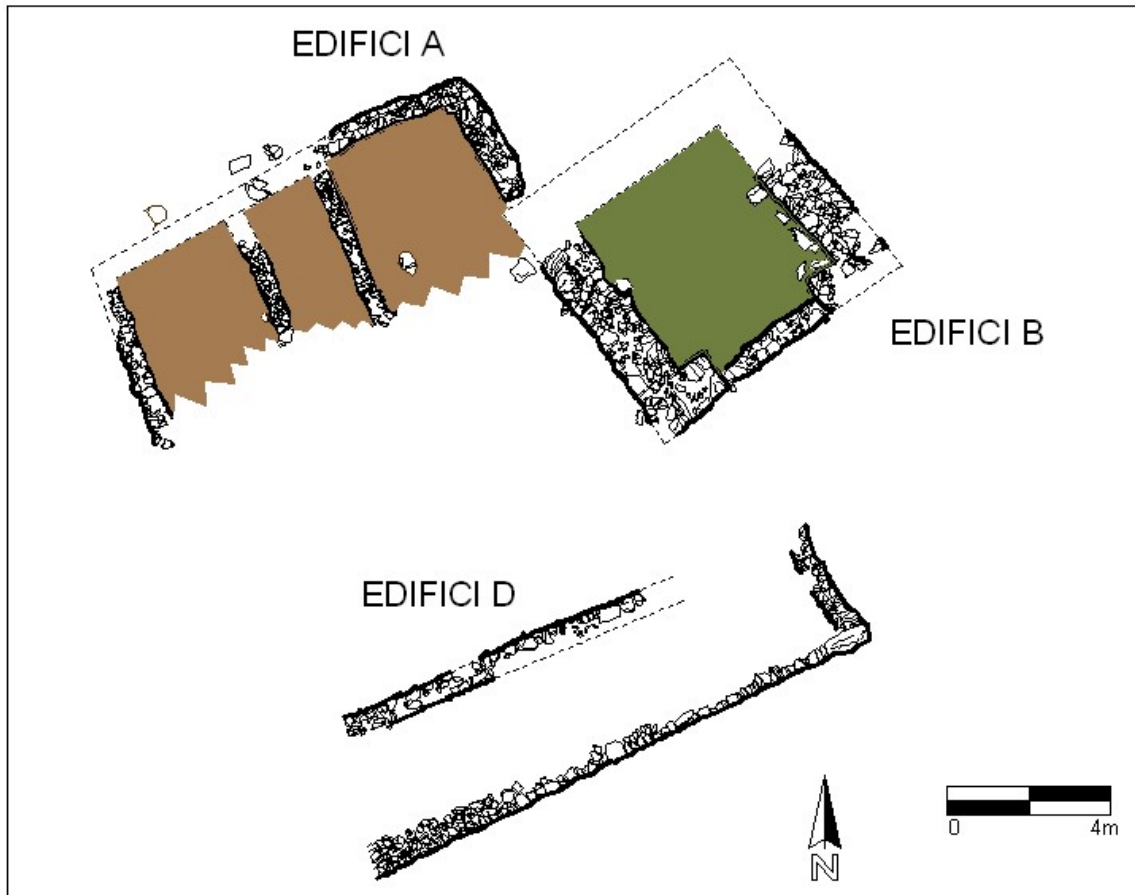
Just per sobre d'aquest ferm se'n va identificar un altre, ara de terres marronoses més clares, compactades a la superfície, però que presentaven restes de zones cendroses i rubefectades, ue 3031/3089. No eren punts de foc concrets, sinó que creiem que serien producte d'haver utilitzat les terres del col·lapse anterior per anivellar i compactar el nou sòl de circulació. Tan sols, mencionar que un punt més o menys central de l'estança es va poder documentar un forat de pal, ue 3041, que podia ser indicatiu d'un puntal que ajudés en la sustentació de la coberta. Pel que fa als materials recuperats, cal dir que del centenar de fragments només 7 corresponien a produccions fetes a torn. Indubtablement es tractava d'una reforma ocorreguda en aquest àmbit. Però el recreixement del nivell de circulació no era la dada més significativa d'aquesta reforma. Efectivament, l'estrat 3031/3089 continuava recolzant-se als murs laterals 3084 a l'est i el 3053 a la zona nord, i també parcialment al mur 3038 per l'oest. I diem parcialment, perquè aquí radica la gran novetat de les reformes mencionades. Tot i que s'evidenciava que a bona part de la traçada, del mur 3038, el nou nivell de circulació s'hi entregava, també ho era que en el tram final, en els darrers 1.2m hi passava per sobre, cobrint-lo en aquell sector. Per tant, quedava clar que en aquelles remodelacions s'havia realitzat una obertura a la part nord del mur 3038, una mena de porta de 1.2m d'amplada. Però els canvis no acabaven aquí. Aquesta obertura no era una porta que comunicés les habitacions central i oriental. No, contràriament, l'estrat 3031/3089 es lliurava a una nova estructura, ue 3074, paral·lela al mur 3038 (i al mur 3028 lògicament), que es documentava en una posició axial de l'habitació central, en el sector més de tramuntana. La paret presentava una amplada de 45cm i se separava del mur 3038 només uns 50cm. Just en el punt on s'havia creat el pas de porta del mur 3038, el mur 3074 girava en angle recte, per lliurar-se al suposat brançal de la porta. Per tant, el que s'havia fet era un petit calaix a la part nordoccidental de l'habitació de llevant, en el qual el mur 3074 en seria la paret posterior. L'amplada d'aquest calaix seria de 1.2m, mentre que la fondària no arribaria al metre. Desconeixem l'objectiu d'aquesta reforma que trencava la simetria del conjunt. Potser se situà la porta d'entrada a

l'edifici en aquell punt, passant a estar a la zona nord⁹⁵⁶? Es creà una petita habitació raconera amb alguna funcionalitat? Malauradament no tenim criteris per definir-nos en cap dels dos sentits. Com tampoc no sabem el moment en què es realitzaren les reformes. Ja hem dit que el material en aquest sentit no és molt concloent. De totes maneres, justament la manca d'elements fòssils cronològics, i a un nivell del tot hipotètic, potser ens està marcant una datació relativament antiga, que se situés en el segle II ane.

Ja per acabar amb l'estratigrafia d'aquest sector, dir que per sobre es van documentar una successió de nivells de rebliment i d'enderroc, ue 3057, 3088 i 3093, a unes cotes que ja es confonien amb els nivells més superficials.

Interpretació de l'Edifici A. Vistes les relacions físiques i estratigràfiques, pensem que estem davant d'un edifici tripartit, potser relacionat amb algun tipus d'activitat productiva. A diferència del què passava en la fase ceretana, en la qual veiem més probable que les estances fossin finques independents, en la fase republicana pensem que els tres espais definits formarien part del mateix recinte. I ho pensem per diferents motius. Primerament veiem com els dos murs interiors que es creen en aquest edifici tenen unes dimensions força reduïdes, de només 45cm de gruix. Segonament, veiem com, sobretot l'estança central, no és apta per l'habitació, ja que mostra una amplada que no arriba als 2m, i no presenta cap tipus d'evidència de que hi hagués hagut un trespols. I finalment, el registre estratigràfic i edafològic ens presenta uns espais que en els casos de les estances centrals i de llevant no sembla que s'hi haguessin realitzats funcions domèstiques i familiars, ja que no hi ha cap tipus de llar de foc, com sí que succeeix amb la de ponent.

⁹⁵⁶ Curiosament, la paret nord de tancament, ue 3057 desapareixia en aquell punt, i potser era senyal que s'hi havia obert un pas.

Planta dels edificis A, B i D, i la hipòtesi de continuïtat de les seves estructures

Per tant, doncs, per nosaltres les dues antigues sales independents de la fase ceretana van quedar englobades en un nou edifici tripartit⁹⁵⁷, d'uns 9.5m de llargada per un mínim de 4.3m d'amplada, el que conformaria una superfície mínima d'uns 40m². Ja hem argumentat que pensem que l'accés a l'edifici estaria a la façana de migdia, avui desapareguda, enllaçant amb un hipotètic espai comunal, tipus vial, que hi hauria entre els Edifici A, B i D. Dins de l'Edifici tripartit, possiblement l'habitació occidental albergués les tasques de tipus domèstic. No sabem a què estarien destinades les altres dues, però és evident que estarien relacionades amb la combustió ja que durant el seu ús van generar una gran quantitat de rebuigs cendrosos. I tanmateix, no sembla que provinquin de cap incendi del recinte, ja que les parets no mostren senyals d'haver estat cremades,

⁹⁵⁷ De fet, aquest és un procés que ja hem vist al Castellot on, en la fase republicana, es produeix la unió de diferents Àmbits per conformar uns nous grans edificis.

ni tampoc hi ha mostres de terres termoalterades (com sí que succeïa a l'Edifici D en la fase de destrucció). En qualsevol cas, sembla probable que s'hagi de relacionar amb activitats productives i de manufacturació, potser en la línia del què succeïa amb l'habitació de llevant en el període anterior.

I el mateix succeeix amb la cronologia. Pensem que la datació d'aquestes primeres reformes s'han de situar en un moment republicà, de presència efectiva romana al territori. Els percentatges ceràmics dels nivells formatius, les mesures i patrons constructius dels murs, la relació amb l'edifici turriforme (Edifici B), amb una mètrica clarament romana., etc. Molts indicadors ens porten a creure que les remodelacions s'efectuaren a partir de finals de segle III ane. Però quan? En quin moment? Realment no ho sabem. Podem pensar que van ser realitzades en el marc de les reformes del Castellot, a mitjans de segle II ane, aprofitant una reorganització comarcal de més gran abast. O també podem pensar que es produïren poc després de la desfeta i destrucció de finals de segle III ane. Aquella ha quedat ben testimoniada i argumentada en el cas de l'Edifici D. I en l'Edifici A tenim alguns elements que mostren que tal vegada la reconstrucció es féu de forma ràpida, immediatament després de la desfeta. D'una banda tenim que el nou sòl de circulació de l'habitació de llevant es realitzà d'una manera precipitada, tan sols regularitzant l'enderroc del forn precedent. Però també semblaria que les funcionalitats i produccions dels espais es van mantenir d'una fase a una altra. En la fase ceretana teníem un forn domèstic, i en aquesta fase republicana semblaria que també hi havia un lloc de combustió. És casual? Potser sí. Foren activitats diferents en una i altra fase? Potser també. Com dèiem, tan sols és una possibilitat, que a hores d'ara no podem contrastar de forma fefaent.

De totes maneres, en aquestes remodelacions arquitectòniques es mostra una altra vegada el sincretisme cultural entre els dos mons en contacte. La presència de l'administració romana és innegable (i ho serà més amb el registre material que exposarem tot seguit), amb uns patrons constructius que els són propis. Però

igualment, les tècniques i els materials constructius continuen sent els indígenes ceretans.

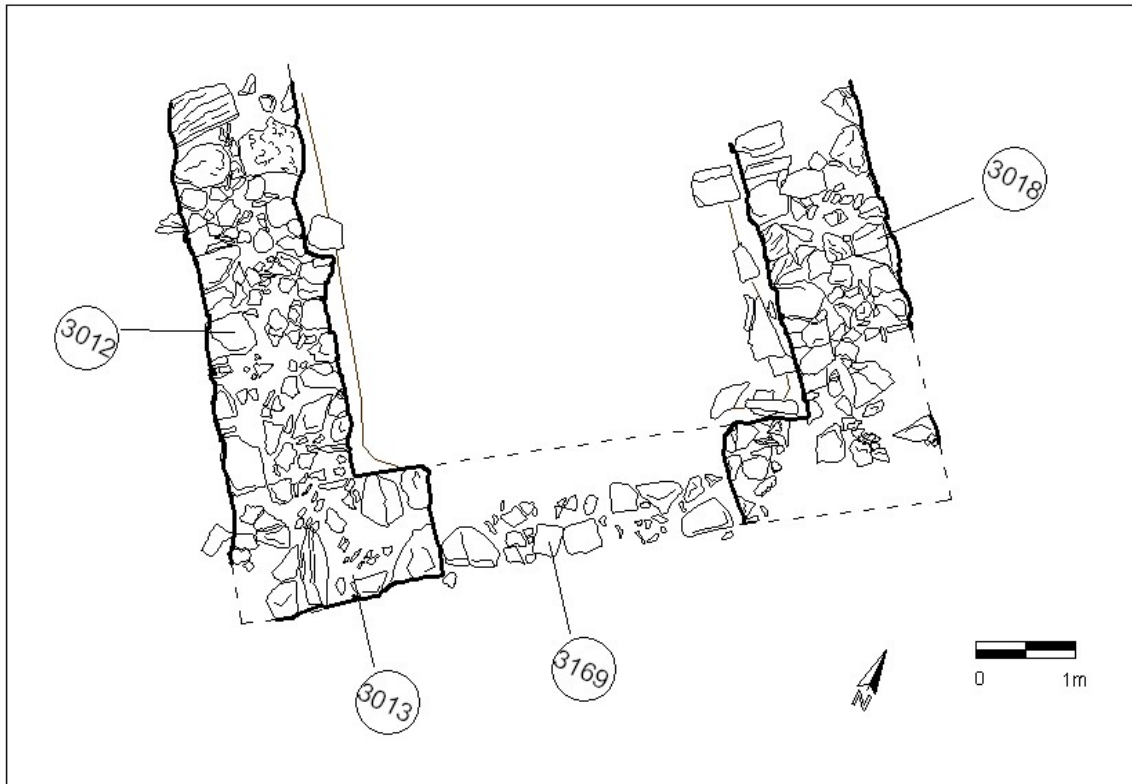
I en aquest cas, de l'Edifici A hem observat una reforma interior que s'hi realitzà. Es tracta d'una petita habitació raconera ubicada a la part nordoccidental de l'estança de llevant, la qual es menjava bona part de la superfície de la central. L'espai no superava el metre quadrat de superfície i desconeixem per a quins motius es va realitzar. D'igual forma succeeix amb la cronologia. Sabem que es realitzà en la fase republicana, però no podem afinar si es realitzà encara al segle II ane, o ja en el segle I ane.

5.3.2.3.2.2. Edifici B

Correspon a un edifici ubicat a la part central de la zona d'intervenció, quedant envoltat per l'Edifici A a la zona nordoccidental, l'Edifici D a la part sudoccidental, i l'Edifici E a la part nordoriental. Consisteix en un potent recinte de planta quadrangular, del qual es conserven tan sols tres de les seves parets: la 3012 a ponent, la 3013 a migdia, i la paret 3018 a llevant. Per la part nord no es conserva cap traça estructural. Tanmateix pensem que efectivament hauria existit, i que s'hauria situat en un punt on el terreny geològic fa una petita cresta, quedant lleugerament elevat respecte la superfície circumdant, i justament, el mur hauria desaparegut totalment perquè seria la zona més exposada a l'erosió⁹⁵⁸. Si el mur s'hagués situat en aquest punt, l'edifici mostraria una planta totalment quadrangular de 4.45m d'amplada interna⁹⁵⁹. Els murs presenten uns gruixos d'entre 1,15 i 1,25m i es fonamenten encastant-se al terreny geològic, a partir d'una rasa de fonamentació que penetra uns 30cm en el substrat. Els murs són fets amb la mateixa pedra local, col·locada horitzontalment i en un doble parament, i lligada amb terra.

⁹⁵⁸ I també en aquest punt és on acabava la traçada del mur 3084, que delimitava l'Edifici A.

⁹⁵⁹ Volem recordar que aquesta és una mesura que es correspon exactament amb 15 peus romans.

Estuctures de l'Edifici B

Una altra dada interessant en la descripció i tipologia de l'edifici, la trobem en el mur de migdia. Efectivament, en aquella zona no hi havia una continuïtat en la traçada, sinó que la part central del mur era sensiblement més estreta, ue 3069, passant a tenir la meitat de gruix, ara de només 55-60cm. L'amplada d'aquesta zona més estreta era de 2.95m, i estava ubicada en una posició totalment simètrica respecte l'estructura. Per nosaltres es tractaria d'un espai de porta en el qual el mur més estret (de fet, només l'última filada) marcava el marxapeu o un possible tapiat realitzat posteriorment. En qualsevol cas, ens sembla realment suggerent la gran simetria de l'obertura, i l'amplada entre els "brancals" no arribant als 3m. Com ja hem comentat en parlar del Castellot, aquesta és una mesura, la *pertica* o *decempeda*, molt comunament utilitzada pels agrimensors romans, i que en el cas català es comença a trobar a partir justament de la seva arribada al territori (OLMOS, 2008, 2009 i 2010). Nosaltres pensem que podria ser una porta ja que no ens imaginem cap altra possible solució. Estaria secundada per dos brancals

muraris i fins i tot es podien apreciar dues lloses al costat de cadascun d'ells, que podrien haver servit per al funcionament dels muntants de les portes.

Edifici B vist des de la part superior, on s'observa la possible porta 3069 a la part central

És una estructura molt similar a la que ens trobàvem al Castellot de Bolvir, tot i que en aquest cas tots els elements queden concentrats en un de sol. Pel que fa a l'obertura, l'amplada és suficient per permetre una porta a doble batent. Pel que fa a l'estructura, és tipològicament molt similar, en dimensions i ocupació de l'espai, a les que teníem al Castellot. No tornarem ara a repetir els molts paral·lels que tenim pel que fa a aquest tipus de construccions fortificades en el món republicà, ja que ens semblaria d'una gran redundància. És obvi que el mòdul de la *pertica* el trobem en molts dels jaciments republicans d'aquest moment, ja ho hem vist. I també hem vist que la solidesa de la fortificació és equiparable a molts altres cossos i espais fortificats del segle II ane o principis del segle següent. Així, les propostes que es poguessin fer pel que fa a la seva alçada, existència de pisos superiors, acabats de la porta, etc, serien els mateixos que hem realitzat pel que fa al Castellot de Bolvir. Tal vegada, el que fa singular a aquesta estructura és que es tracta d'una torre isolada, no vinculada a cap perímetre fortificat, ni imbricada en cap poblat amb característiques d'*oppidum*. Així, l'estructura es presenta com una

turris. Tot i que les *turres* estan ben testimoniades en el món militar romà, sent un més dels posts fortificats amb què es pot teixir l'ocupació romana, són força desconegudes a nivell arqueològic en la zona del nord-est peninsular. Teòricament, serien construccions fortificades isolades, com talaies o fortins, ubicades en punts estratègics, destinades al control del territori i al manteniment de l'ordre, i que eventualment poden comptar amb un petit hàbitat al seu voltant (PÉREZ, 2010: 36)⁹⁶⁰. Són moltes les torres i fortins isolats que es proposen en el cas català: pel que fa al primer grup serien la Torre del Far de Falgars (Beuda, Garrotxa), la torre de Puig d'Àlia a Amer (La Selva), la torre de Castellví de Rosanes (Baix Llobregat), la torrassa del Moro de Llinars del Vallès (Vallès Oriental), la Torre de la Mora o del Far (Sant Feliu de Buixalleu, La Selva) i la torre-fortí de Castellnou de Meca o de Llord (Segarra). Al segon grup pertanyerien el fortí de Tentellatge (Navès, Solsonès), el fortí o torre de Sant Pol de Mar (Maresme), la torre del Turó d'Onofre Aranau o de Mata (Mataró), o la Torre dels Moros de Serós (Baix Segre)⁹⁶¹. Però de la gran majoria d'aquests exemples no es tenen dades arqueològiques, o quan es tenen, no són prou concloents. Un dels casos amb estudis arqueològics seria la Torrassa del Moro⁹⁶², de Llinars del Vallès excavada els anys 90 per l'arqueòleg Eduard Sánchez, i amb posterioritat per l'arqueòloga Marta Zabala. Consisteix en una cos cilíndric format a la base per grans carreus encoixinats. L'excavació va mostrar que havia estat reocupada totalment en època baixmedieval, però en els materials residuals s'hi observaven alguns fragments ceràmics d'època romana, el que permetia proposar-li una

⁹⁶⁰ Tot i així, la designació de *turres* és un aspecte de controvèrsia pels autors. Per alguns (NOGUERA *et alii*, 2014: 33; SANMARTÍ *et alii*, 2015: 152) no s'hi hauria d'incloure els fortins dins la definició. En canvi, per altres, les petites fortificacions també es podrien considerar *turres* (BRÓTONS, 2008: 62; PÉREZ, 2010: 36). Darrerament, Pierre Moret, ha fet un estudi monogràfic sobre la qüestió, destacant la gran variabilitat d'estructures tipus *turres* en el panorama arqueològic peninsular, i com aquestes haurien de ser denominades de formes molt diferents: torres rurals, torres de guaita, fortins,... (MORET, 2010: 11 i ss). Com que en molts casos, aquestes estructures no han estat excavades, nosaltres ens limitarem a prendre aquelles que pels seus autors han estat qualificades com a *turres* romanes.

⁹⁶¹ Recollit a Pérez, 2010: 553.

⁹⁶² No entrarem nosaltres a valorar la discussió sobre si es tracta d'una construcció romana o islàmica (MARTÍ, 2005). En qualsevol cas, considerem que la presència del material romà, provaria l'existència d'una ocupació en aquell període. Nogensmenys tal vegada és significatiu que els arqueòlegs que han treballat al jaciment la consideren de cronologia romana (Sánchez, 2012; VILA/VILADRICTOR, 2011: 77-78).

construcció potser tardorrepublicana (SANCHEZ, 2012)⁹⁶³. Un altre cas seria el fortí de Tentellatge⁹⁶⁴. Ubicat a Navès, entre la via de Solsona a Berga, en la ruta del “camí de la sal”, semblaria que Miquel Tarradell hi trobà ceràmiques dels segles II-I ane (Crespo, 2011: 223). L'any passat l'equip del Dr Jordi Principal inicià una excavació arqueològica de la qual encara no es coneixen els resultats científics.

Una altra torre amb documentació arqueològica és la Torre de Puig d'Àlia d'Amer. En aquest indret Miquel Oliva ja hi havia recollit ceràmiques ibèriques i republicanes, i segons sembla de l'entorn de la torre es va recuperar un tresoret de 118 monedes, en les que hi havia 42 dracmes emporitans, dos denaris ibèrics (de *Kese* i *Turiaso*) i 74 denaris romans. Per Oliva i Martín Almagro el tresoret s'hauria enterrat l'any 105 ane o poc després. L'any passat l'arqueòleg Carles Padrós hi dirigí una primera excavació arqueològica en el marc d'un projecte d'estudi sobre la militarització al nord-est de la Citerior en època republicana, endagat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona. Consisteix en una torre de planta quadrangular, de 7.05m per 5.2m a l'interior, i murs de 1.3-1.4m de gruix lligats amb terra. En la intervenció arqueològica, Padrós tan sols va poder documentar nivells superficials, que contenien materials ibèrics, pocs, i dels segles II-I ane (Campanianes A, de Cales, àmfors italianes tirrèniques, africanes, ceràmiques d'engalba blanca, de parets fines, ceràmiques grises de la costa catalana,...). tal vegada, la peça més moderna consistís en un fragment d'Àmfora bètica Haltern 70, amb una cronologia d'entre el 60 ane i la segona meitat de segle I dne. Tot i la presència dels materials anteriors, i de no haver excavat estrats arqueològicament significatius, per Padrós la construcció s'hauria de situar a mitjans de segle I ane (PADRÓS, 2016: 199-202). Tanmateix, justament per la presència d'aquests materials anteriors, així com per l'important lot de monedes de finals de segle II ane, pensem que cal deixar la porta oberta a que es tracti d'una construcció anterior.

⁹⁶³ De la memòria d'aquesta intervenció vam poder col·laborar en la classificació i estudi dels materials ceràmics.

⁹⁶⁴ S'anomena fortí tot i que es tracta de dos cossos fortificats i juxtaposats, com dues torres adossades (PÉREZ, 2010: 616).

I finalment, cal destacar la torre del castell de Falgars. Recents campanyes d'excavació i de restauració arqueològica han permès saber que consisteix en una estructura circular de 4.5m de diàmetre intern⁹⁶⁵. Les parets presenten un lligam de morter de calç i tenen un gruix de 2m, el que confereix un diàmetre extern de 8.5m. Hauria estat erigida per un cos d'enginyers militars entre el 175 i el 75 ane, essent abandonada en època augustal (FRIGOLA/PRATDESABA, 2014: 229-230).

Però a banda d'aquests jaciments, enlloc més es tenen dades per poder afirmar que es tracta de construccions republicanes⁹⁶⁶. Tal vegada hi podríem afegir tres casos, aparentment *castella*, però que els propis arqueòlegs deixen la possibilitat que es tracti de *turres*. Ens estem referint al *castellum* de Puigpelat, el qual funcionalment podria considerar-se també una *turres* (DÍAZ, 2009: 121; DÍAZ/RAMÍREZ, 2015: 272). El de Cabezuela de Barranda, una fortificació de només 850m², amb murs a l'interior de només 45-48cm de gruix, i una estructura que no està gens adaptada pels setges una mica prolongats, pel que els seus autors deixen la porta oberta a que es tracti d'una *turres* (BRÓTONS/MURCIA, 2008: 56-62). O també i ja allunyant-nos una mica, podríem considerar la *turres* de l'*oppidum* d'*Aratis*, a Aranda de Moncayo (Saragossa). Es tracta d'una estructura de planta quadrangular, de 21m de costat (70 peus romans), de possible filiació itàlica i lligada a una sèrie de potents muralles (FATÁS *et alii*, 2014: 24-25), dels segles II-I ane⁹⁶⁷. Tot i així, en els tres casos veiem com es tracta d'estructures fortificades de molta més envergadura que la de l'Edifici B.

En definitiva doncs, no comptem amb molts exemples arqueològics per tal de comparar les estructures de l'Edifici B del Tossal de Baltarga. Tot i així, i prenent-

⁹⁶⁵ No està de més recordar que 4.5m es correspondria a una *pertica* i mitja, i que aquesta mesura també és l'amplada de la torre de l'Edifici B.

⁹⁶⁶ Altres exemples de *turres* peninsulars, isolades o tipus fortí, ens els presenta Pierre Moret en un recent article sobre aquest tipus d'edificis (MORET, 2010: 12-18). De totes maneres, en quasi tots els casos es tracta de recintes ubicats a la Bètica, amb una cronologia de segona meitat de segle I ane-primera meitat de segle I dne.

⁹⁶⁷ Altres possibles exemples a nivell peninsular d'estructures tipus *castella* però que també considerades *turres*, podrien ser les *turres* de Los Castellazos, també a Saragossa, la Torre Gabino de Granada, o el Castelo da Lousa a Portugal (recollit a FATÁS *et alii*, 2014: 24)

nos la seva definició i la voluntat amb la què foren construïdes, considerem que es pot tractar perfectament d'una *turris*.

Si passem a analitzar l'estratigrafia, els resultats són molt més exigus. El primer estrat localitzat, encara en un nivell superficial fou l'estrat ue 3046, compost per terres de color marró fosc i poc compactades. Per sota, aparegué un altre nivell de terra marronosa poc compactada concentrat a la part est de l'edifici, ue 3050/3051. Aquest estrat hauria de correspondre a les restes del nivell de circulació de l'estança, tot i que val a dir que estava fortament alterat. A la part central es pogué identificar un petit nivell circular de terra vermellova rubefactada, ue 3054, possiblement un punt de foc relacionat amb el nivell 3050. Finalment, es documentà un retall ovalat, ue 3063, possiblement una cubeta natural, tal com les que es van trobant per tot el jaciment, reblerta de terres cendroses. Com veiem, es tracta d'una seqüència ben pobre, i que ràpidament aconseguia el substrat geològic. Malauradament, no es van recuperar materials arqueològics

L'únic element recuperat, i altament remarcable, es localitzà en la neteja de la part sud de l'estructura, a l'exterior de l'edifici, en una posició superficial. Es tractava d'un anell de ferro, amb segell a la part superior, un *signaculum*. La seva posterior neteja i estudi mostrà que en el segell existia un daurat en or i plata, i a pesar del seu deteriorament, era indubtable la seva funció de segell. La presència d'un segell daurat a partir d'una amalgama d'or i plata es pot relacionar amb alguns passatges dels autors antics. Així semblaria que aquestes peces són mencionades per Apià i Plini. En un passatge del primer referint-se a la Tercera Guerra Púnica (*Historia Romana, DeRebPun*, 104)⁹⁶⁸ es menciona explícitament com els soldats romans portaven de forma freqüent *signacula* de ferro, mentre que els tribuns el portaven d'or. També Plini, (NH, 33, 5-6 i 7)⁹⁶⁹, que relacionà els anells d'or i ferro,

⁹⁶⁸ "...Escipión liberando a uno de los prisioneros, lo envió a Asdrúbal y le pidió que enterrara a los tribunos. Éste buscó entre los cadáveres, los reconoció por sus anillos —pues los tribunos militares llevaban anillos de oro, en tanto que los soldados los llevaban de hierro— y les dio sepultura..." "Apiano. Historia Romana. Vol I" Traducció d'Antonio Sancho. Editorial Gredos, pàg 327-328.

⁹⁶⁹ "...Cependant, alors même tous les sénateurs n'avaient pas d'anneaux d'or, puisque, d'après les souvenirs de nos grands-pères, beaucoup de citoyens qui avaient même été préteurs conservèrent

amb els senadors i tribuns. Per tant, semblaria que un anell d'aquest tipus cal relacionar-lo amb el món militar romà, i seria ben propi dels contextos republicans. Fins i tot, podríem imaginar-nos que hauria de correspondre a un personatge de rang superior. Tanmateix, amb tota prudència, ens sembla agosarat portar-ho a aquest extrem, i preferim pensar en algun tipus quadre militar.

Detall de l'anell amb *signaculum*, recuperat de l'Edifici B

De fet, aquesta és una peça certament excepcional, però que s'ha localitzat en altres jaciments, i sempre en contextos que entronquen amb la cronologia republicana que proposem pel Tossal de Baltarga. Potser l'exemple paradigmàtic de la recuperació d'aquests segells sigui l'excavació que s'està realitzant on es realitzà la batalla de *Baecula*, a la província de Jaén, on se n'han recuperat un bon nombre, amb una tipologia molt similar al del Tossal de Baltarga (BELLÓN *et alii*,

l'anneau de fer jusqu'à la fin de leurs jours (...) Dans la famille des Quintius, personne, pas même les femmes, ne portait d'or ; et aujourd'hui encore la plus grande partie des peuples de la terre, même de ceux qui vivent sous notre empire, ne connaissent pas l'usage des anneaux (...). Aujourd'hui il n'y a pas jusqu'aux esclaves qui n'entourent d'or le fer de leurs anneaux ; d'autres même en portent d'or pur. (...) certains, dans leur sollicitude pour leurs pierreries, roulent en anneau une mince lame d'or et en remplissent l'intérieur d'une matière légère, pensant par là diminuer les risques d'une chute..." Plini (XXXIII, 6). Itinera electronica

"...Les anneaux, quand l'usage en fut adopté, distinguèrent l'ordre équestre du peuple, comme la tunique distinguait le sénat de ceux qui portaient l'anneau..." Plini (XXXIII, 7). Itinera electronica

Anell amb signaculum després de la seva neteja i consolidació (foto A. Molina)

2016: en premsa). Ara bé, aquests segells, sempre de ferro, també s'han trobat als jaciments del Tossal de la Cala de Benidorm (BAYO *et alii*, 2006, en premsa), o a *Contrebia Carbica* (LORRIO/SÁNCHEZ DE PARDO, 2016: en premsa). En tots els casos els jaciments s'associen a enclavaments amb una presència militar romana important.

Interpretació de l'Edifici B. Aquest, més que un edifici, l'hauríem de considerar una estructura turriforme, o una torre quadrangular directament. Tot i que només es conserven tres dels seus braços, pensem que presentaria una planta quadrada, amb una superfície interna de 4.5m (15 peus romans), definida a partir d'unes potents parets de 1.2m de gruix (4 peus romans). A la torre s'hi accediria per la planta baixa, a partir d'un gran portal a doble batent que s'obriria vers l'interior. Aquest portal tindria unes dimensions de 2.95m (una *pertica*). De totes maneres, no creiem que la torre només comptés amb l'habitació en planta baixa, i molt probablement també comptava amb pisos superiors. Ja dèiem en parlar de les torres republicanes del Castellot que perfectament podien aconseguir els 5-7m d'alçada, i aquesta també seria l'altura que li suposem.

Tot i que no en tenim dades concloents, per l'absència d'estratigrafia directament relacionada, i pel context general de les estructures del Tossal de Baltarga, pensem que cal situar la construcció de la torre en el segle II ane, moment que encaixa força bé amb la cronologia general que es proposa per aquest tipus de construccions (MORET, 2010: 11).

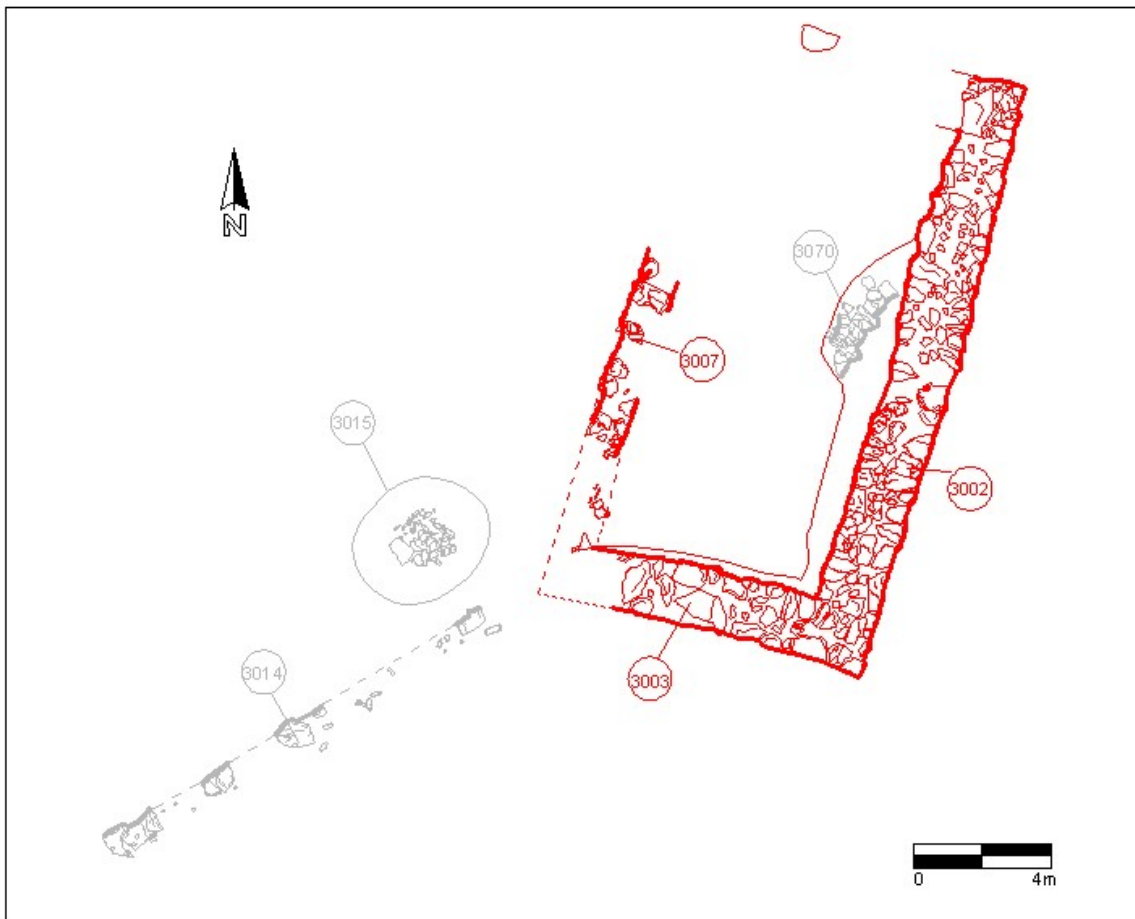
És evident que la situació del Tossal de Baltarga, en un punt elevat clarament estratègic, que per la vessant meridional controlava directament l'accés a la plana cerdana i per l'altra controlava el pas del riu Segre, fa pensar de forma inevitable que l'enclavament tindria una clara funció estratègica de control i guaita del territori. I dins d'aquest marc més genèric, l'Edifici B correspondria al punt fort i central per a aquesta funcionalitat, ja que possiblement es tractaria d'una torre de guaita, des de la qual es controlaria els passos. Però també tindria una relació visual amb altres enclavaments comarcals.

Amb tot això pensem que l'edifici turriforme es tractaria d'una *turris* de les fonts antigues, en tant que l'estructura tindria un control efectiu sobre el territori més immediat, però les seves dimensions no li permetrien anar més enllà de la simple prevenció i supervisió, a partir d'unes tasques policials en termes moderns, que haurien de quedar supeditades a altres punts centrals del territori. Dins de tota l'àmplia terminologia de conceptes que poden definir aquestes estructures, com torre de guaita, torre fortí, casa forta, torre rural, i molts altres (MORET, 2010: 11), pensem que una bona definició en el nostre cas seria la de torre de guaita.

5.3.2.3.2.3. Edifici C

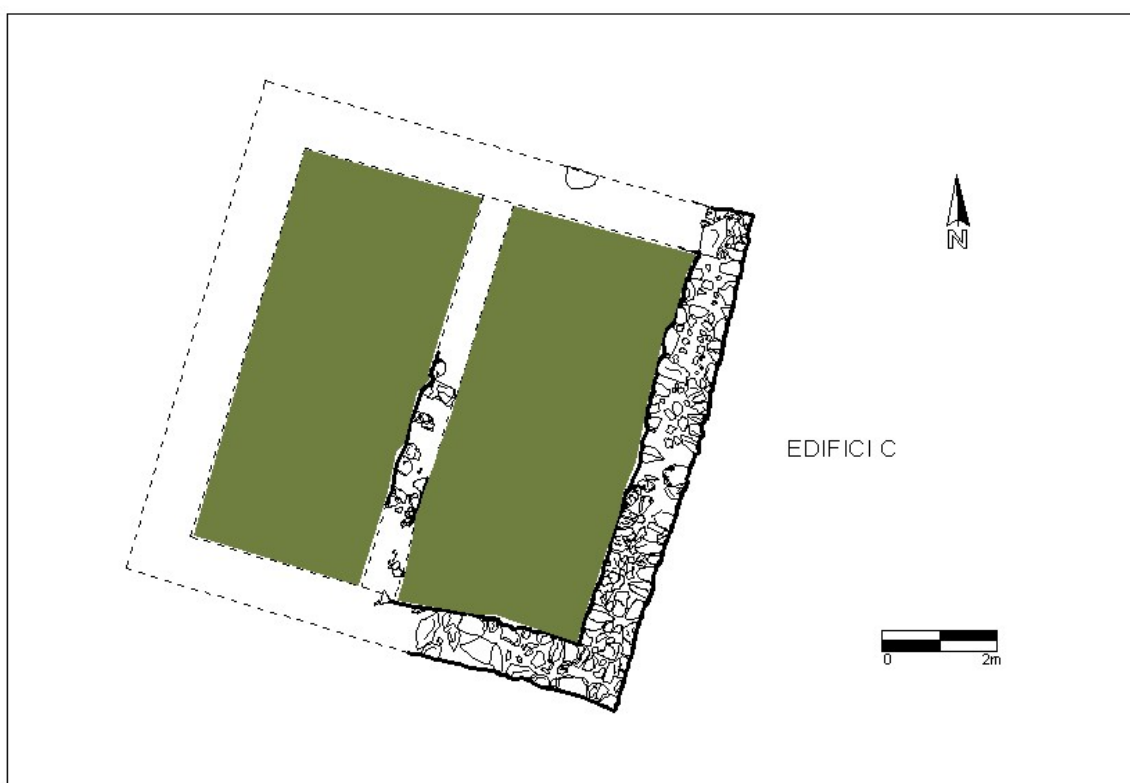
Correspon a l'edifici ubicat a la part més sudoriental de l'àrea d'excavació, i malauradament és un dels que es troba en un nivell d'arrasament més important. Està delimitat pel mur 3002 a llevant, i el mur 3003 a migdia. Aquests dos, totalment lligats en angle recte entre ells i amb un gruix de 90cm (3 peus romans), són fets amb un doble parament de lloses de pedra local, extretes del propi tossal, amb un rebliment intern de pedruscall, tot lligat amb terra i argila. Les estructures es disposen retallant i encastades en el terreny, en un punt del vessant on la topografia presentava un petit salt. D'aquesta manera, a la part interna de l'edifici quasi no es conserva potència arqueològica, mentre que a l'externa es conserva un alçat de 50cm.

Per la part nord del mur 3002, la col·locació dels blocs semblen indicar que el mur hagués pogut fer un altre gir en angle recte, i en aquest cas ens trobaríem que l'amplada de l'edifici seria de 7,15-7,2m. En paral·lel al mur 3002, i separant-s'hi 3.35m, es localitzava les restes maldestres d'una altra estructura, també en pedres locals, però aquest cop de només 45-50cm, ue 3007. I aquestes són totes les estructures que hem documentat d'aquest edifici. Amb només això se'ns fa difícil establir un perímetre i unes dimensions, ja que desconeixem totalment el tancament de ponent i de tramuntana, i el mur de migdia només es documenta parcialment. Amb tot, pensem que podem fer un intent de proposta urbanística d'aquesta estructura, la qual s'infereix a partir de les mesures conegudes.

En vermell, estructures que es corresponen a l'Edifici C republicà

Efectivament, hem dit que a la part nord del mur 3002 s'insinua un gir en angle recte, en un mur que aniria en paral·lel al mur 3003, però en aquest cas per la part nord. També hem dit que l'amplada entre el mur 3002 i 3007 és de 3.35m. Per tant, aparentment es tracta d'un cos rectangular. Però ja hem dit que l'amplada del mur 3007 és molt inferior a la dels altres dos murs, i conseqüentment no pot tractar-se d'un mur perimetral. Així, si suposéssim un cos rectangular de la mateixa amplada a l'altra banda del mur 3007, tindríem que l'edifici resultant també tindria una llargada de 7,15-7,2m (el resultat de sumar 3,35m més 3,35m, més el gruix del mur mitjaner, 45-50cm). Així doncs, aquest hipotètic edifici resultant constaria d'una planta quadrada de 7.2m de costat amb una compartimentació interna, de 45-50cm, que dividiria l'espai en dues meitats iguals. En cas que fos així (i aquesta és una hipòtesi a la que donem molt crèdit), voldria dir que l'amplada interna tindria entre 24 i 25 peus romans.

Planta de l'Edifici C amb la hipòtesi de continuïtat de les estructures

Els dos números són significatius per nosaltres. Si arrodoníssim a 25 peus, tindríem que seria una amplada de 2.5 *perticae*. I ja hem vist com la *pertica* és un patró constructiu molt present al territori del nord-est peninsular, i concretament a Cerdanya (al Castellot de Bolvir) i també en el propi Tossal de Baltarga (en l'Edifici B). Per tant, seguiria una lògica constructiva que anem trobant en els diferents jaciments. Ara bé, no volem menystenir la possibilitat que l'estructura tingués una amplada de 24 peus, o el que és el mateix, de dues vegades 12 peus. El patró de base 12 també és molt comú dins l'agrimensura romana, essent una mesura i una modulació que es troba en moltes construccions i plans urbanístics. La seva utilització, lògicament, també s'introduí amb l'arribada romana al territori, a partir de finals de segle III ane (Olmos, 2010). En el cas de Cerdanya la utilització d'aquest patró no ha estat documentat en època republicana (de moment) però no per això hem de descartar aquesta possibilitat.

Vista dels murs que conformen l'Edifici C

Pel que fa a l'estratigrafia, com dèiem era gairebé inexistent, i tan sols podem mencionar l'excavació de la rasa de fonamentació de les estructures de l'edifici, ue 3047. Era un retall longitudinal que se separava entre 10 i 50cm de les parets, aconseguint fins a un màxim de 50cm de fondària. L'excavació d'aquesta rasa va possibilitar copsar l'estructura ceretana que havia estat retallada per la nova construcció, ue 3070. De totes maneres, la dada més important ens va provenir justament de l'excavació del seu farciment. Tot i ser un nivell pràcticament estèril a nivell de materials (pràcticament sense ceràmica), va aportar la recuperació d'un petit clau de *caliga*. Aquesta troballa permetria confirmar l'adscripció d'aquest edifici rectangular a la fase romana republicana (possiblement, i de forma genèrica, en el segle II ane), però també refermaria els indicis que apuntarien a que l'assentament estaria vinculat amb l'ocupació militar romana, en relació amb la seva situació com a nucli de guaita i control des d'un punt clarament estratègic.

Edifici C vist des de la part de llevant

Els *clavi caligae*, com diem, són un element estretament relacionat amb l'esfera militar romana, ja que es correspon als claus de les sandàlies que utilitzaven els soldats romans. Aquests petits objectes s'han recuperat a bona part dels assentaments vinculats als posts de control republicans o a llocs de campaments romans. A jaciments com al *praesidium* de les Tres Cales de l'Ametlla de Mar (NOGUERA, 2012: 41), al campament militar de La Palma de l'Aldea (NOGUERA *et alii*, 2014: 37), a Mas Gusó (CASAS *et alii*, 2015: 258), a Puig Ciutat d'Oristà (PUJOL *et alii*, 2015:

159), o a Aixalelles (SANMARTÍ *et alii*, 2015: 156), per posar alguns exemples de jaciments del territori català, s'han trobat tatxes com la de Baltarga.

Interpretació de l'Edifici C. Creiem que l'Àmbit C es correspondria a un cos certament important dins la configuració urbanística de l'establiment. No presenta la potent fortificació de la torre central, però els seus murs són molt més imponents que la resta d'estructures, amb uns gruixos de quasi un metre d'amplada (al voltant de 3 peus romans). Nosaltres pensem que hauria pogut de tenir una planta quadrangular, de 7.2m de costat, i que hauria estat compartimentat en dues habitacions simètriques a partir d'un envà central de només 45cm d'amplada. Així, cada estança tindria unes mesures rectangulars de 7.2m per 3.35m, ocupant una superfície d'uns 24m².

L'edifici es va bastir totalment *ex novo*, sense tenir en compte les construccions anteriors. Senzillament es buscà el lloc topogràficament més apte, i a partir d'aquí es traçaren les estructures. Tot això ens fa pensar en la singularitat del recinte, i en què les funcionalitats del mateix no poden estar senzillament vinculades a l'hàbitat. Per a aquests usos no hagués fet falta tanta construcció. Però quines són aquestes funcionalitats? La praxis arqueològica ha estat esquerpa en aquest sentit, i no ens ha permès tenir cap mena d'indici. Ara bé, del seu interior hem

recuperat la *caliga*, Així, un element clarament militar unit a una estructura de rellevància i de potència estructural pot fer pensar en alguna activitat relacionada amb el món militar. Així, a tall d'hipòtesi, i tenint en compte que les funcions de control i vigilància ja són realitzades a la torre central, ens podem imaginar en un petit bastió, potser residència d'algun personatge militar (potser el mateix personatge que portaria l'anell amb el segell daurat?), que faria funcions annexes i complementàries a l'Edifici B.

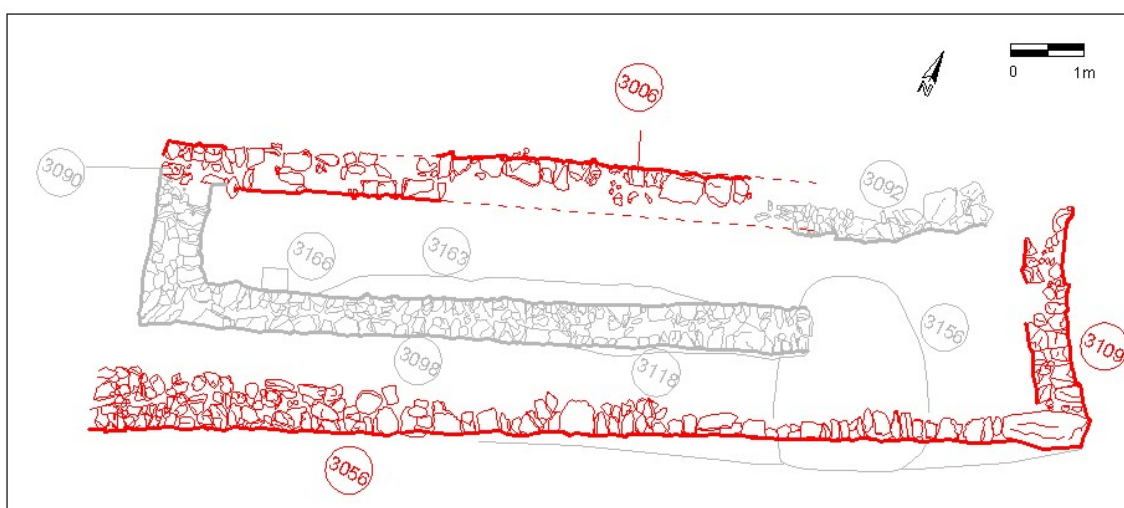
Pel que fa a la cronologia, ja hem vist que no comptem amb cap dada provinent del material ceràmic, però ens sembla fora de qualsevol dubte que l'Edifici C es construí en el període republicà. D'una banda tenim els mòduls i la mètrica que es desprèn de l'estudi de les estructures, seguint totalment els patrons romans: l'amplada dels murs perimetrals (3 peus), l'amplada de l'envà central (45cm), l'amplada interior de l'edifici (24/25 peus romans)... També podríem intentar comparar la tipologia constructiva de l'estructura, a partir de lloses de pedra que es disposen bàsicament de manera horitzontal, tal com succeeix al Castellot de Bolvir en els murs republicans. Però l'element concloent, és la recuperació del clau de *caliga*, justament en la rasa de fonamentació dels murs de l'edifici. Per tot plegat, ens sembla que l'estructura s'ha de vincular al període republicà romà, en un marc temporal genèric ja que no tenim prou elements de precisió.

5.3.2.3.2.4. Edifici D

Aquest edifici consisteix en què havia estat incendiat i destruït a l'entorn de l'any 200 ane⁹⁷⁰. De fet, en la fase republicana desconeixem si hi existí o no un edifici, ja que no tenim cap mena d'evidències. Si recuperem l'estratigrafia de la fase anterior, teníem que l'última fase del procés d'enrunament havia estat una horitzontalització i aplanament de l'enderroc, ue 3098. Doncs és a partir d'aquest moment que ens apareixen noves estructures. Per la banda de migdia, aquesta amalgama de pedres fou regularitzada amb la construcció d'un mur de contenció,

⁹⁷⁰ Amb tota l'amplitud i laxitud del terme, i que ja hem comentat anteriorment.

ue 3056, del qual vam poder documentar una llargada de 13,45m⁹⁷¹. Presentava una sola cara vista, l'externa lògicament, i es mostrava lleugerament vençut vers l'interna, segurament per compensar la força i pressió que exercia l'enderroc que es volia contenir. En conservava un màxim de 1.2m d'alçada, però paradoxalment, a la zona de migdia no es va localitzar cap mena d'ocupació antròpica. Per la part de llevant el mur 3056 es lligava perpendicularment, i en direcció nord, amb una altra estructura, ue 3101. Era un mur del qual vam documentar 3.25m de llargada i tenia un gruix de 45-50cm. Se situava en una zona on el terreny geològic apareixia a una cota sensiblement més alta.

En vermell, estructures que es corresponen amb la fase republicana

Per tant, els dos murs, 3056 i 3101 eren murs de contenció de l'enderroc anterior, i els dos junts, creaven una mena de plataforma horitzontal. Aquesta, tan hauria pogut ser la base per una construcció més elevada, com ser una senzilla regularització del terreny. En qualsevol cas no en tenim cap dada. L'únic element que tenim és l'estructura 3006. Consistia en una paret de 50cm d'amplada i de la que es conservaven 8m de llargada. Se situava en paral·lel al mur de contenció 3056, del qual s'hi separava uns 3.8m, ubicant-se més o menys a l'alçada d'on hi hauria hagut la façana nord de l'edifici anterior (sense que hi hagi cap mena de

⁹⁷¹ Aquesta estructura es perllongava més enllà de l'àrea d'excavació, el que provaria que el jaciment té certa continuïtat vers ponent. Aquesta dada ha estat corroborada en la campanya de 2016

relació, i entenent que tota coincidència és una senzilla casualitat), només restava l'última filada, i no estava associada a cap mena d'estrat. Amb aquestes (minses) dades se'ns fa difícil de proposar-li una interpretació. Tal vegada estigués relacionat amb l'Edifici A, amb el qual també hi està en paral·lel? No ho veiem probable ja que la distància amb aquell recinte és d'uns 8m, el que voldria dir que l'edifici resultant tindria una 12m d'amplada. Així, hem de concloure que seria una estructura vinculada a la fase republicana, de la que no podem saber-ne la seva funcionalitat.

Vista de l'Edifici D al final de la intervenció on es veu, a l'esquerra, el mur de contenció 3056

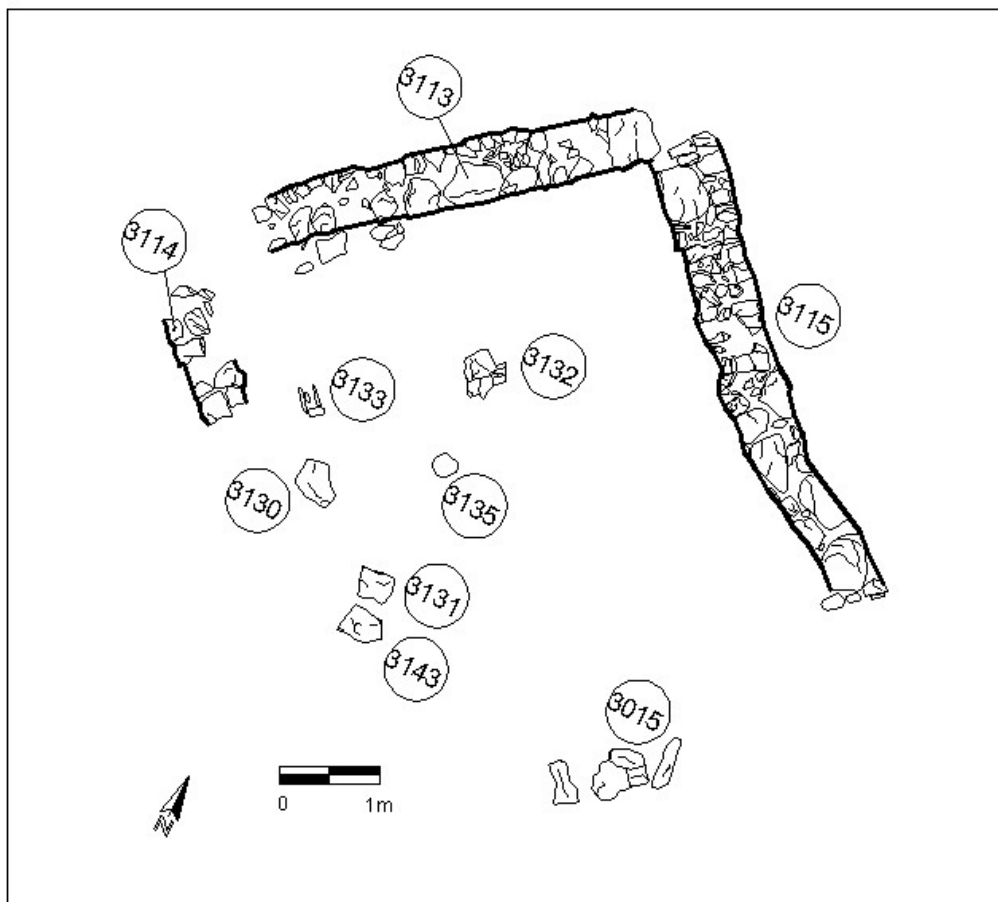
Interpretació de l'Edifici D. En diem Edifici D perquè volem mantenir la nomenclatura de la fase anterior, però en la fase republicana no tenim constància que hi hagués cap estructura d'hàbitat, almenys no se'ns ha conservat. El que succeí en aquesta fase, amb posterioritat a la destrucció de l'edifici anterior, fou el terraplenament i la regularització del pedregar generat, amb l'anivellament

superficial, però sobretot amb la construcció d'uns murs de contenció, els quals haurien creat una terrassa elevada. En aquesta plataforma no hi hem trobat traces d'urbanització (tal vegada perquè ja existia el terreny vegetal més superficial), a banda d'una estructura que mostra signes d'afinitat geomètrica amb les estructures d'aquesta fase, orientant-se en paral·lel als diferents murs. Tanmateix, la poca potència conservada no permet fer propostes que vagin més enllà.

5.3.2.3.2.5. Edifici E

Aquest és l'edifici ubicat a la part més nordoccidental de l'àrea d'excavació. Estava format per les estructures 3113, a l'oest, 3114 a la part nord, i 3115 a la part de llevant, de 55-60cm d'amplada. Estaven fetes amb lloses planes de dimensions grans i mitjanes, combinades amb pedres petites, i lligades amb argila i fang, quedant sustentades just a sobre del substrat geològic. Aparentment no es detectà cap tancament a la zona de migdia, però una successió de tres lloses, col·locades una al costat de l'altra, veu 3138, podien haver format part del mur de l'edifici en aquella zona. Si realment l'estructura 3138 hagués estat un mur perimetral del recinte, hauria presentat una amplada de 4.5m per una llargada de 5.5m, el que conformaria una superfície d'uns 25m².

De fet, hi ha la possibilitat que l'estructura hagués tingut una primera fase ceretana, però no ens queda testimoniada amb la seqüència antròpica excavada de l'interior. La possibilitat rau en el fet que les parets d'aquella fase presenten els gruixos dels murs de l'Edifici E, al voltant de 60cm, i no com els de la fase republicana, que en els àmbits domèstics oscil·len entre els 45 i 50cm. A més, hem vist com en algunes zones el ferm geològic és el simple terreny geològic, prèviament regularitzat, i no és fins l'etapa republicana que no comencen a aparèixer estrats antròpics de rebliment i circulació. De totes maneres, com que d'aquesta primera fase hipotètica no en tenim cap dada empírica, preferim ser cautes i prudents.

Planta de les estructures de l'edifici E

Edifici E al final de la intervenció, després de la seva consolidació

Pel que fa a l'estratigrafia, i en un sentit descendent d'anàlisi, el primer estrat de cronologia antiga documentat fou el nivell 3108, consistent en un enderroc format per pedra petita i que només es conservava a la part superior de l'àmbit, ue 3112, probablement havent-se perdut a la zona sud com a conseqüència del pendent més pronunciat de la topografia. Per sota d'aquest nivell es documentà l'estrat ue 3123, un nivell de terra clara compactada, amb la presència d'algunes taques de cendra i rubefacció. Possiblement estaríem davant d'un nivell de circulació. Associat a aquest nivell tindríem diversos estrats i estructures interessants. Per una banda, a la part oest de l'estança i vinculada al mur 3113, es trobà una gran taca cendrosa, ue 3124, que podria estar relacionada amb una llar o algun tipus de punt de combustió del qual no s'ha conservat cap més traça. A la vegada, es documentaren diferents lloses planes repartides per la part central de l'estança, ue's 3130, 3131, 3132, segurament també associades al nivell de circulació. És probable que les lloses es puguin associar a una funcionalitat vinculada als punts de sosteniment de les estructures aèries, tal com succeïa en moltes de les estances del Castellot de Bolvir, tan d'època ceretana com republicana. Igualment, a la part sud de l'edifici aparegué una cubeta de dimensions mitjanes reblerta per terra vermellosa, indicativa de l'existència d'algun tipus de rubefacció en aquest punt, ue 3128 i 3137.

Un altre element interessant associat a aquest nivell de circulació fou, sens dubte, la ue 3125. Es tractava d'una acumulació de fragments d'argila especialment endurida, i allisada en un dels seus costats, d'uns 5cm de gruix, que es recuperaven d'una zona al costat del mur 3113, a l'oest de l'edifici. La zona es trobava força arrasada i es recuperaven a una cota lleugerament superior a la del paviment ue 3123. I alguns dels fragments conservats presentaven el negatiu còncav a la part posterior, d'haver estat en contacte amb bigues petites de fusta. Aquestes peces ja s'havien recuperat en el col·lapse de l'Edifici D, i havien permès conèixer com havia estat realitzat el paviment del primer pis. En aquesta cas pensem que hauria succeït un fenomen similar. Ja hem dit que les lloses de pissarra possiblement estarien relacionades amb la subjecció dels elements aeris

de l'estança, la coberta, però també un hipotètic trespols. La localització d'aquests fragments seria la confirmació de l'existència d'aquest primer pis, el qual s'aconseguiria a partir de la successió de petites bigues de fusta, a sobre de les quals s'hi disposaria un llit d'argila especialment compactat i endurit. En col·lapsar la finca, quedaria el paviment trossejat a sobre el sòl de la planta baixa. El procés d'erosió permanent hauria fet que a penes es conservessin uns pocs fragments.

Tal vegada el més destacat de tota aquesta seqüència, i pel que fa al material ceràmic, fou que en l'excavació de l'estrat 3123 es va recuperar un relativament important lot de materials que sembla correspondre's al període del Bronze Final-Primer Ferro. Consistien en 5 fragments que presentaven unes llargues incisions, a vegades en forma d'espiga (Làmina 128: Figures 6-9 i 12). Efectivament, la datació de l'estrat en època republicana no presentava dubtes, ja que es va recuperar un fragment de Campaniana A. A més, dels 160 fragments recuperats en total, prop d'un 35% corresponien a peces ibèriques tornejades, el que significava uns volums propis dels segles II ane, i sobretot I ane. No, la presència d'aquestes peces del Bronze Final no marcava cap mena de cronologia. Però era curiós que de les poques decoracions de les ceràmiques a mà identificades, la gran majoria tinguessin unes característiques del Bronze Final-Primer Ferro. I amb això tampoc volem dir que aquestes ornamentacions perdurin fins èpoques republicanes, ja que com hem vist en el propi jaciment, i sobretot en el Castellot de Bolvir, són gairebé inexistents en els contextos ceretans i republicans., essent residuals en termes estadístics.

Però la seva presència és justament significativa per l'excepcionalitat. Nosaltres pensem que, tenint com a base el desconeixement dels processos formatius i deposicionals dels diferents estrats⁹⁷², podríem pensar que per al bastiment d'algunes estructures, o per a la formació d'alguns terraplenaments s'haguessin remogut terres i sediments propers, amb una estratigrafia pròpia de les etapes del

⁹⁷² En aquest cas no tenim un context tancat com sí que succeïa amb l'Edifici D ceretà, i poden haver una multiplicitat de factors per explicar els processos formatius dels diferents estrats.

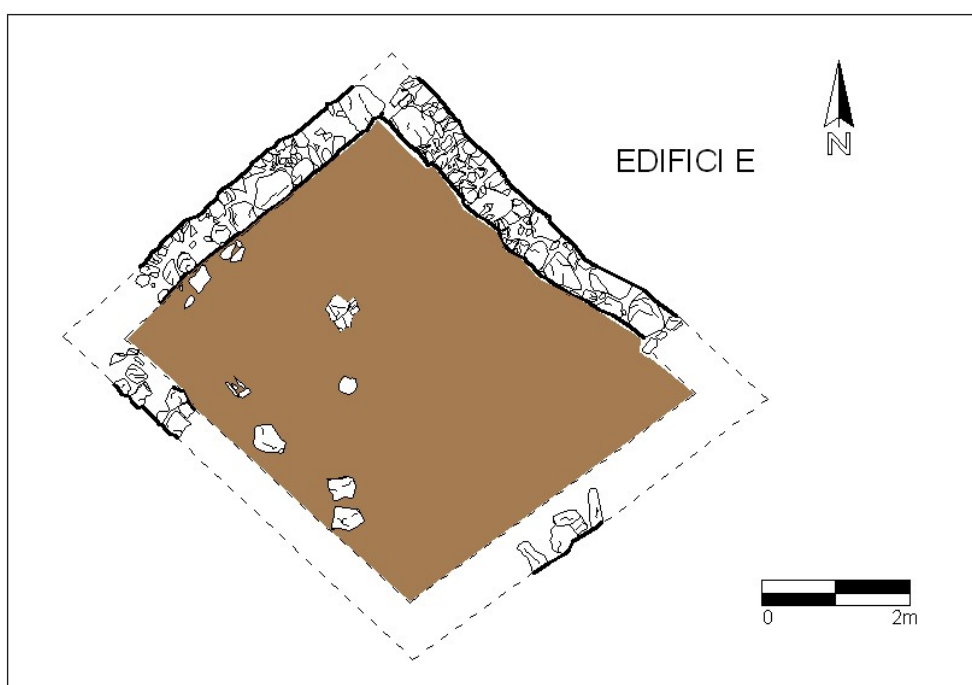
Bronze Final o Primer Ferro, dipositant-se de forma secundària en l'estrat 3123. Per tant, davant d'aquesta hipòtesi, s'estaria inferint una ocupació al Tossal ja en aquells períodes, però que en la nostra recerca no n'hem trobat cap resta estructural. Tan sols, aquestes peces (i alguna altra, amb ungulacions a la superfície –Làmina 113: figura 5), estarien inferint una presència antròpica en la primera meitat del primer mil·lenni ane.

Tornant a la seqüència estratigràfica, un cop excavades les diferents estructures i el nivell ue 3123, per sota aparegué un nou estrat, ue 3139, format per terra marronosa compactada, amb taques vermelloses i algun carbó. Possiblement estaríem davant del primer nivell de circulació de l'edifici, ja que per sota ja es localitzava el substrat geològic. Associat al ferm 3139 vam localitzar una altra llosa plana horitzontal, ue 3143, i un forat de pal, ue 3133, per sostenir alguna estructura aèria.

Pel que fa als materials ceràmics, d'aquest estrat es van recuperar una vuitantena de fragments, dels quals més d'una vintena eren de peces ibèriques fetes a torn, que representaven el 32.5% del total del conjunt. Aquestes són uns percentatges que ens apropen a unes cronologies avançades dins de l'etapa republicana, ja a la segona meitat de segle II ane, o en el segle I ane. Així mateix, la cronologia en aquest cas es podia concretar una mica més amb la recuperació d'una base de copeta de vernís negre. Podria tractar-se d'una imitació de la forma 48 en campaniana A, o també podria tractar-se de la base de la forma 40 del Taller de Roses (Làmina 127. Figura 5). En qualsevol cas, pensem que l'estrat s'hauria de portar a una cronologia de segle II ane.

Interpretació de l'Edifici E. Consisteix en una finca isolada de planta quadrangular, amb una sola estança, i unes dimensions de 5.5 per 4.5m, el que conforma un espai intern de quasi 25m². L'alt grau d'arrasament no permet saber on estaria situada la porta d'accés. Tot i que no és improbable que l'habitació tingués un origen en l'etapa ceretana, l'arqueologia només ha registrat l'ocupació

republicana, en la qual hi hauria dos moments constructius. La primera fase s'hauria construït en algun moment imprecís del segle II ane, potser ja en la segona meitat. Posteriorment s'hauria reformat, generant un nou edifici amb dos cossos d'habitació. Una planta baixa, i un segon pis aguantat per tota una sèrie de puntals, en el quals també s'hi hauria disposat un paviment per tal que fos habitable. Malauradament, en desconeixem les funcionalitats específiques. Tot i així, per les seves característiques (situació, amplada i potència de murs, presència de punts de combustió, etc.), ens decantaríem més aviat per estar davant d'un edifici vinculat a l'hàbitat.

Planta hipotètica de l'Edifici E

5.3.2.3.2.6. *Altres elements de la fase republicana*

A banda d'aquests 5 edificis, l'excavació al llarg dels 5 anys de campanyes arqueològiques ha possibilitat la localització de tot un seguit d'estructures inconnexes, algunes de les quals ubicables en una fase republicana⁹⁷³. Els criteris bàsics per situar-les en aquest marc temporal són les característiques tipològiques

⁹⁷³ Ja hem vist que altres es podien atribuir a la fase ceretana del jaciment

(fonamentalment els gruixos de les seves parets), i/o també la seva orientació en relació a altres estructures. Evidentment, en cap dels casos tenim prou dades per proposar una solució interpretativa i funcional, més enllà de constatar que serien estructures muràries

La primera que podem fer esment és el mur 3009. Estava ubicat a la part més llevantina de l'àrea d'excavació, i se situaria en una projecció imaginària que féssim per la part superior de l'Edifici C, amb les estructures del qual hi mantenia la mateixa orientació. Es va documentar poc més d'un metre de llargada, i presentava un gruix de 90cm, el mateix que els murs perimetrals de l'Edifici C.

Una segona seria el mur 3059. Aquest estava ubicat entre els edificis A i E, a la part nord de la Torre de l'Edifici B. Consistia en una estructura definida a partir de tres grans lloses de pedra alineades, conformant una llargada de quasi tres metres.

La darrera seria el mur 3145, ubicat a llevant de l'Edifici D i a la part de migdia de l'Edifici B, del qual s'hi separava uns 4.75m. Presentava una llargada de 5m i una amplada de 40-45cm.

5.3.2.4. Conclusions dels treballs al Tossal de Baltarga

L'estudi arqueològic que s'ha realitzat al Tossal de Baltarga de Bellver de Cerdanya ha estat la suma de 5 anys continuats d'excavació en extensió. En total, sumant la superfície excavada de totes les campanyes, es coneix arqueològicament una superfície propera als 1500m². Les dades d'aquesta vasta àrea, juntament amb les que ens aportaren la campanya de sondejos del primer any, fan que tinguem un coneixement prou aprofundit de la realitat històrica i arqueològica de l'assentament. De totes maneres, volem deixar clar que el que coneixem es circumscriu només al capdamunt del Tossal. En aquest sentit, tenim indicadors per pensar que podria haver un hàbitat associat a la zona del coll del

Tossal de Baltarga. És evident que una eventual confirmació de restes arqueològiques en aquest indret (a la que esperem fer-hi front en properes campanyes d'excavació), podrien modificar algunes de les consideracions que pugem tenir sobre l'ocupació.

També, cal fer menció en el fet que, en ser una intervenció iniciada fa relativament poc temps, encara estan en curs molts dels estudis analítics: faunístics⁹⁷⁴, carpològics, pol·línics⁹⁷⁵,... etc. La seva concreció, també podria variar alguns aspectes històrics de l'evolució de l'enclavament. Per tant, en aquest cas també hem de mantenir certa prudència, i deixar la porta oberta que futures campanyes, o un coneixement més aprofundit del registre, puguin modificar algun dels paradigmes que tot seguit exposarem.

5.3.2.4.1 Horitzó Bronze Final/Primer Ferro (segles X-IV ane)

La primera etapa de la qual tenim notícia que el Tossal de Baltarga va ser ocupat antròpicament fou en algun moment de la primera meitat del primer mil·lenni ane. Malauradament, aquest coneixement és indirecte i ens arriba després d'haver recuperat alguns fragments ceràmics que presenten unes decoracions típiques del període del Bronze Final o Primer Ferro, com podrien ser les ungulacions o les llargues incisions. L'àmplia lectura que ja tenim de les produccions locals fetes a mà, en els períodes ceretans i republicans, a partir de contextos estratigràfics ben estudiats i datats, com podrien ser al propi Tossal de Baltarga, o també al Castellot de Bolvir, determina que els motius decoratius que van predominar i ocupar els atuellers ceràmics fins a la Primera Edat del Ferro a la comarca, són totalment absents a partir del segle IV ane⁹⁷⁶. Per tant, la recuperació d'aquests fragments

⁹⁷⁴ Un primer estudi faunístic de les restes recuperades en la campanya del 2012 va ser elaborat per Lídia Colominas (COLOMINAS, 2014b). Actualment, està realitzant l'anàlisi de les restes de les campanyes restants, en el marc de la seva recerca postdoctoral.

⁹⁷⁵ Aquests darrers estan sent elaborats per l'arqueoespecialista Anna Berrocal, de l'equip de la Dra. Raquel Piqué.

⁹⁷⁶ Aquesta dada ja havia estat apuntada per l'arqueòleg Denis Crabol, qui en un estudi sobre els materials de la Segona Edat del Ferro, assenyalava un inici de l'austeritat decorativa a partir dels

ha de respondre a una ocupació anterior als segles V-IV ane, que hagués quedat totalment alterada i remoguda amb les posteriors fases constructives (o de la qual encara no n'hàgim trobat les traces arqueològiques).

De qualsevol manera, no sembla que l'ocupació hagués estat de molta entitat, sinó que més aviat hem de pensar amb un hàbitat puntual de tipus familiar o suprafamiliar, amb una incidència feble sobre el territori. Les excavacions arqueològiques no han documentat absolutament cap estructura d'aquella etapa i els fragments ceràmics, encara que significatius, no sobrepassen la desena a tot estirar. Per tant, semblaria que l'atracció ocupacional que l'enclavament hauria pogut tenir en aquells segles hauria estat més aviat escassa.

Tot i així, aquella ocupació s'hauria de relacionar amb la que probablement hi havia als peus del turó, en el lloc dit "Els Camps de Baix del Tossal de Baltarga", on també sembla que hi pogués haver un hàbitat dispers. Però en un marc més general, cal relacionar-lo amb els assentaments a l'aire lliure que hi podrien haver hagut als llocs propers del Pedró, Talló, Sant Salvador de Predanies (a Prats i Sansor), per no parlar de les ocupacions en cova, com les que hi hauria a les Tutes Gran i Petita de la Fou de Bor, la Tuta del Cingle, o l'anomenada cova "Pajares" d'Urús, per posar només alguns dels exemples més propers. Tots aquests assentaments dibuixen una xarxa de petits hàbitats dispersos, on sembla que indistintament s'està ocupant les coves i els espais a l'aire lliure, sigui a la plana o en llocs elevats.

Però la fase de finals del Bronze del Tossal de Baltarga se sumaria a l'ampli mapa de jaciments d'aquesta època que es tenen documentats a Cerdanya, i que confirmaria les tesis d'una ocupació dispersa i disgregada, però que arriba a bona part de la vall, de caràcter rural, i amb uns interessos i finalitats que semblen anar molt lligats a les activitats agropecuàries (MARTZLUFF *et alii*, 2014: 174-176).

segles V-IV ane que comportava la progressiva disminució de la "*décor cerdan*" (CRABOL, 1986: 75-77).

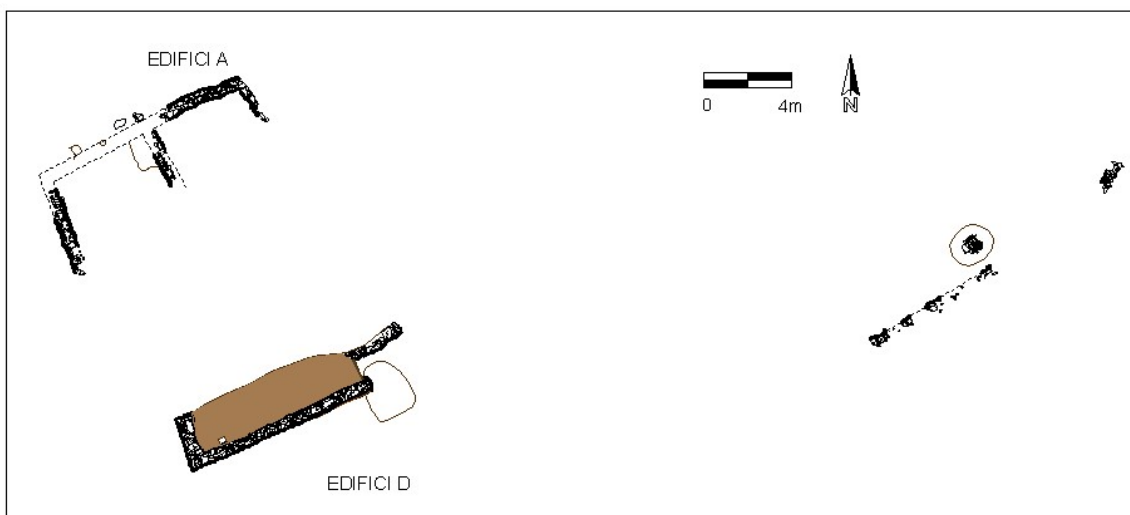
5.3.2.4.2. *Horitzó Iberoceretà (segles IV-III ane)*

5.3.2.4.2.1. *L'assentament*

D'aquest moment correspondrien als primers signes d'una certa concentració poblacional, amb tota una sèrie d'unitats habitacionals que van ocupant les parts més elevades del Tossal de Baltarga. No podem parlar d'un *oppidum*, ja que l'ocupació no respondria a cap dels patrons arqueològics d'aquest terme (delimitació, emmurallament i fortificació, existència d'un urbanisme més o menys regular,...), però sí d'un hàbitat d'ocupació estable. No podem precisar el moment que es configura aquest nou assentament, però pels materials arqueològics recuperats, i per la coherència històrica amb els altres indicadors que tenim de la comarca, pensem que s'hauria de situar als segles V o IV ane. I va perdurar sense massa alteracions fins als anys de la Segona Guerra Púnica, moment en què l'assentament sofrí un important trasbals que significà la destrucció, segurament de bona part de les seves estructures.

Fins al present hem documentat tres finques independents (dues a l'anomenat Edifici A, i una més que es correspon amb l'Edifici D), que a partir dels altres dos murs escadussers identificats podrien arribar fins a cinc. Amb l'estudi que hem realitzat fins al moment podem afirmar que a la zona més elevada del tossal no creiem que es conservin moltes més estructures a banda de les que hem presentat. La primera campanya de sondejos va confirmar que a bona part d'aquell sector quasi no hi havia estratigrafia antròpica, amb unes potències que sovint no sobrepassaven els 20cm. L'única zona on semblava conservar-se sediment arqueològic és la que s'ha estudiat aquests darrers quatre anys de manera extensiva. Amb això no volem dir que només haguessin existit aquestes 4 o 5 finques. Així, és ben probable que el nombre de cases que hi hagués hagut fos més gran i que l'ocupació fos un xic més extensa de la que ara se'ns mostra. Certament és fàcil d'imaginar. No obstant això, i encara que originalment hi hagués hagut moltes més finques, avui en dia desaparegudes, continuaríem

pensant que l'hàbitat no es correspondria a un *oppidum*, ja que la dispersió i disposició que ocupen les finques documentades no sembla respondre a un model urbanístic preconcebut i racional. I d'això en tenim diferents arguments.

Estructures i edificis de la fase ceretana del jaciment

D'una banda, pensem que si l'ocupació hagués tingut una arquitectura poblacional tipus *oppidum*, la presència d'un tancament murat seria inqüestionable. I una estructura tan potent i sòlida com seria aquest hipotètic clos, hauria d'haver deixat algun tipus de petjada en el terreny. Com dèiem, els sondejos realitzats abastaven una superfície de més de deu mil metres quadrats, i en cap cas es van trobar senyals de l'existència de la muralla.

Però d'altra banda, en la pròpia àrea d'excavació, en aquests 1500m² on sí que s'han trobat estructures arqueològiques, hi havia àmplies zones que, tot i tenir estratigrafia antròpica de fins a 70 o 80cm, no es conservava cap tipus d'estructura murària. I per tant, no és que no es "conservés" cap estructura, sinó que el terme correcte en aquest cas seria que no "hi havia" cap estructura. En el supòsit que hi hagués hagut ocupacions de la fase ceretana, pensem que s'haurien trobat; o si aquestes ocupacions haguessin estat desmuntades i eliminades per la fase republicana, s'haurien trobat les estructures de la fase republicana. Però no. Aquest no era el cas. En àmplies zones de l'àrea d'actuació no hi havia cap tipus

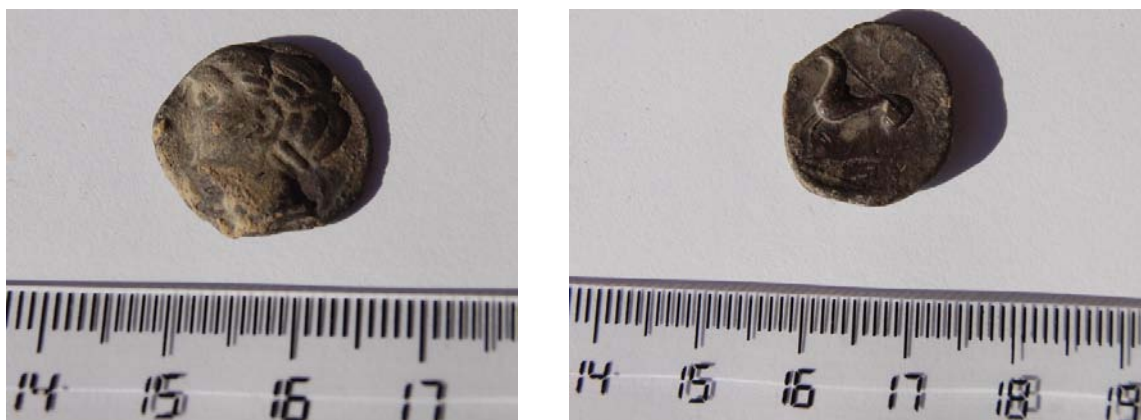
d'estructura. Ens estem referint a tota la gran franja a llevant dels Edificis E i B, entre aquests i l'Edifici C, on es conservaven uns paquets estratigràfics considerables, i també a les zones al sud dels Edificis C i D, on tampoc existia cap tipus de traça estructural (però sí sedimentològica).

Així doncs, se'ns mostra una ocupació de cases aquí i allà, dispersades per la zona més elevada, però que no respon a una planificació racional prèvia de tipus urbanística. Ara bé, això no impedeix que efectivament poguessin existir zones de tipus comunal, i de vials més o menys definits, que articulessin les diferents unitats domèstiques, possiblement seguint unes terrasses a cotes diferents. Tot i així, i tornant al pla més empíric, hem de recordar que d'aquests hipotètics eixos o espais comunitaris, només n'hauríem localitzat un, i que de les suposades finques ocupant terrasses només en tenim un màxim de cinc. Amb això només volem dir que pensem que l'hàbitat ha de quedar més o menys dimensionat al que les estructures mostren.

I així com hem d'entendre aquest enclavament? Com un senzill assentament d'una certa concentració de població? Com un petit establiment de només unes funcions poblacionals? Nosaltres no ho creiem. Certament, el Tossal de Baltarga no arribaria a la consideració d'*oppidum*, ja ho hem dit, i en aquest sentit ens hem d'imaginar una relativa concentració d'habitatges formant el que podríem dir un petit poblat. Ara bé, nosaltres també pensem que les funcionalitats de l'enclavament anirien una mica més enllà. Així, creiem que el poblat no hauria desaprofitat les excel·lents avantatges estratègiques que ofereix el tossal, ubicat en un punt que controla l'entrada efectiva de la plana cerdana, tant terrestre com fluvial. Per tant, pensem que des de la seva corona també es realitzarien tasques de control del territori, de guaita, i de comunicació amb altres assentaments i *oppida* propers⁹⁷⁷. Però a més, potser el Tossal de Baltarga seria la punta de llança d'una funcionalitat, no exclusiva només del seu assentament, que tal

⁹⁷⁷ Només a tall d'exemple, des de Baltarga es té una visibilitat lineal directa amb el Castellot de Bolvir.

vegada compartiria en un sentit més microrregional. Ens estem referint a una hipotètica concentració i canalització monetària en el territori de la Batllia, supervisió de la qual podria haver estat realitzada des del Tossal de Baltarga. Ens expliquem. Al territori de Cerdanya es coneixen 9 monedes amb una datació del segle III ane. I si hem de fer cas a les explicacions dels seus descobridors, totes elles provenen de la zona del Tossal de Baltarga, o de la zona més propera, en un radi que no supera els 3km⁹⁷⁸. Es tracta de cinc monedes gal·les que imiten la dracma emporitana del cavall parat, recuperades al mateix tossal (una d'elles en context arqueològic, localitzada pel nostre equip en el decurs de la campanya del 2013), i un tetradracma d'argent també recuperada del tossal; una dracma d'argent d'*Emporion* localitzat al lloc de Torrelles, entre Prats i Urús; i finalment un tetradracma de *Rhode* i una altra d'imitació gal·la del cavall parat d'*Emporion*, ambdues de la zona de Talló. Per tant, 9 monedes que casualment es localitzen tenint el Tossal de Baltarga com a epicentre. És casualitat? Forma part de l'atzar arqueològic haver trobat tantes monedes en un lloc, i absolutament cap a la resta de la comarca? Nosaltres creiem que no. Però si no és casualitat, a quin fenomen respon? Bé, aquí segurament ja entrariem al nivell de l'especulació, però en uns termes que a nosaltres no ens semblen agosarats.

Anvers i revers d'una imitació gal·la de dracma emporitana, localitzada en la campanya de 2013

⁹⁷⁸ I sembla que en podria haver-hi tres més, tot i que aquestes només es coneixen per fonts orals i no han estat vistes ni fotografiades. Es tractaria, hipotèticament, de tres dracmes o imitacions gal·les trobades al Puig de Sant Joan de Bellver de Cerdanya, al Puig de Saneja de Guils de Cerdanya, i al Puig del Castell de Llivia. Però com diem, només se'n té notícia per fonts orals.

Descartada la presència d'un enclavament capitalí a la zona, del qual no en tenim cap indici, i que d'altra banda el situem a Llivia, hem de pensar en algun element que aglutini i canalitzi el numerari que pogués circular pel territori. I en aquest sentit, pensem que una solució seria que a la zona de Baltarga hi hagués un lloc de cobrament de taxes, de duanes, o de dret de pas. I ho fonamentem amb diferents elements. D'una banda, ja hem vist, i de fet les monedes en són una prova ben evident, que Cerdanya tindria un contacte més o menys freqüent amb els territoris septentrionals, a través de les valls de l'Arieja, l'Auda i el Tet. Però aquests contactes no finalitzarien aquí, sinó que també es perllongarien en la direcció oposada, penetrant i seguint el Segre fins als territoris ilergets (i les produccions de vernís roig ilerget, o d'engalba blanca en serien un exemple). Així, durant els segles IV-III ane existiria un trànsit comercial, de més o menys intensitat, que utilitzaria el corredor cerdà amb l'objectiu de reduir el temps d'inversió comercial i accelerar les transaccions. Però d'altra banda, també hem comentat que en època republicana podia existir un lloc de pagament de taxes a Cerdanya, una *statio*, de la qual se n'hauria fet ressò Plutarc (*Sertori*, VI, 4-5), en mencionar que Sertori, l'any 83 ane, havia hagut de pagar impostos i drets de pas per entrar a la península. Nosaltres pensem que aquesta *statio* realment existí, i estaria ubicada a la zona de Bellver de Cerdanya (d'altra banda, zona on s'han trobat la majoria de monedes ibèriques), lloc on s'hi hauria situat un *teloneum*⁹⁷⁹. Doncs tal vegada, la ubicació d'aquesta *statio* a la zona de Baltarga en època republicana no va ser fruit de l'atzar i del capritx d'un tribú militar romà, sinó que potser s'ubicà en aquell punt perquè justament en el període anterior ja hi existien unes estructures adequades a tal efecte. Reconeixem que només és una hipòtesi, però és una hipòtesi que explicaria, recordem, la concentració de monedes del segle III ane en una zona tan concreta com el Tossal de Baltarga i el seu entorn immediat.

⁹⁷⁹ De manera hipotètica, aquest *teloneum* hauria pogut acabar desembocant en el lloc de Talló actual.

Vista de la Batllia des del capdamunt del Tossal. Als peus, Baltarga, i al fons el Cadí. Un xic a la dreta resta el lloc de Talló. Aquesta és la via natural i històrica d'accés a Cerdanya

I quin rol hi tindria l'assentament del Tossal de Baltarga en aquesta activitat? Per què diem que potser la gestió d'aquesta fiscalitat va ser en el marc d'una estructura coral? Nosaltres pensem que el Tossal de Baltarga hauria tingut un paper central en aquesta gestió. Si no fos així, no trobaríem explicació que cinc de les monedes fossin recuperades en el propi tossal. Però també hem dit que l'enclavament no responia a uns prototips estandaritzats d'*oppidum*, ni tampoc, lògicament, a una fortificació de control. Per tant, mentre al turó no es localitzin estructures d'aquest tipus, i tenint en compte que una activitat fiscal d'aquesta mena hauria d'estar garantida a través d'un control molt important i directe per part del poder polític dirigent, caldria esperar la troballa d'algun tipus d'estructures de fortificació que complementessin aquesta gestió. Així, i a través d'un conjunt d'assentaments (de fortificació, de pagament, de gestió, de vigilància etc)

s'organitzaria l'hipotètic fisc (ja fos a través de duanes, d'impostos, de drets de pas, o qualsevol tipus de taxa).

Aquesta és una explicació que veiem a la concentració de numerari a la zona. De fet, n'hi podria haver una altra, i implicaria imaginar-nos un hipotètic camp de batalla en aquella zona (l'enfrontament amb els andosins i airenosis?), segurament en el marc de la Segona Guerra Púnica, i segurament al principi d'aquesta, en què l'excepcional presència de soldats hauria fet que quedés un rastre de la mateixa a través de les monedes. A banda que no hi ha cap tipus d'argument històric ni arqueològic d'aquesta hipotètica batalla, pensem que, a banda de les monedes gal·les, en cas d'haver existit hauria d'haver deixat un major i més diversificat registre arqueològic, sobretot militar, com serien els fragments d'armament, o el numerari hispanocartaginès. Contràriament, nosaltres veiem molt més versemblant que a la zona hi hagués algun tipus de *teloneum* ja en aquell moment, del qual l'assentament del Tossal de Baltarga hi hauria tingut un paper fonamental en la seva gestió.

5.3.2.4.2.2. *Les estructures domèstiques*

Pel que fa al tipus de finques documentades, hem de partir de la base que de manera fefaent només en coneixem tres, dues adossades entre elles (les de l'Edifici A), i una tercera de dos pisos, amb el que no es poden establir uns criteris generals i normatius. Tanmateix, de la seva anàlisi en podem extreure algunes conclusions.

Les estructures són fetes utilitzant la pedra local, que segurament extreuen del mateix tossal, i es basteixen a partir d'uns gruixos de 60-65cm. Aquest primer sòcol petri seria realçat probablement amb tàpia a les parts elevades de la finca, culminant amb una coberta feta amb un embigat i brancatge menut. Les estructures definirien uns espais que probablement podrien rondar els 25-35

metres quadrats⁹⁸⁰. Per tant, unes característiques genèriques que ja trobàvem amb les construccions del Castellot i que podíem equiparar a les del món ibèric en general⁹⁸¹. Però entre les finques del Tossal de Baltarga també hi advertim algunes diferències. Així, semblaria que les dues finques d'allò que anomenem Edifici A, serien unitats monohabitacionals, en les que en un mateix espai es desenvoluparien totes les esferes domèstiques i familiars. Al mateix temps, no sembla que en aquelles hi trobéssim un pis superior (tal vegada un sostremort maldestre, però no habitable). De fet, i si hem de ser curosos, en relació a un lloc d'habitatge ens hauríem de referir tan sols a l'habitació de ponent, ja que l'altra sembla que hauria pogut tenir funcions més especialitzades vinculades a la presència d'un forn domèstic, tal vegada de coccio. Però aquest esquema no el trobem en l'Edifici B. Allà comptem amb dues estances sobreposades que conformen dues plantes diferenciades, i que permeten la separació funcional entre elles. I no només això, sinó que semblaria que a la sala (l'habitació de la planta primera) hi hauria una altra compartimentació que encara diferenciaria més els usos dels espais.

Pensem que aquestes diferències notables entre l'estructuració de les diferents finques, només pot respondre al reflex d'una distinció social ja existent al panorama ceretà en aquells moments. I aquesta diferent posició dins l'estratificació social ceretana pel que fa al Tossal de Baltarga, no només s'observaria amb la tipologia i complexitat de les estructures habitacionals, sinó també amb la cultura material i en l'abillament dels seus habitants. En aquest sentit, les peces d'importació de la costa que hem recuperat de l'interior de l'Edifici D (la copa de vernís negre i la gerra tornejada) mostrarien uns elements luxosos que ni molt menys estarien a l'abast de tota la comunitat.

⁹⁸⁰ La superfície conservada de les dues estances de l'Edifici B rondava els 20-25m². En canvi la de l'Edifici B era de 16m², però com que tenia dues plantes, cal doblar el número final.

⁹⁸¹ Ja hem dit que en aquest cas no podem posar uns paral·lels concrets, ja que abastaríem innombrables jaciments ibèrics. De forma general, i per conèixer les tipologies dels hàbitats domèstics ibèrics, podem seguir la línia de recerca de la Dra. M Carme Belarte, algunes de les publicacions de la qual estan en la bibliografia final del present treball (BELARTE, 1996, 2010; BELARTE *et alii*, 2009)

5.3.2.4.2.3. Algunes consideracions socioeconòmiques

En aquest cas no comptem amb tants indicadors econòmics i socials com teníem al Castellot de Bolvir, però sí que tenim alguns elements per intentar copsar les activitats econòmiques del poblat i del seu entorn immediat. A nivell intern, ja hem vist com aparentment s'observa una autosuficiència productiva que abasta molts camps econòmics: tèxtil, ramadera, agrícola, comercial, etc. Però, tot i així, és evident que hi ha d'haver unes activitats productives centrals, segurament les que hem anomenat, al voltant de les quals gira l'economia del poblat. Una activitat molt important, ho acabem de dir, seria la gestió d'uns hipotètics cobraments de cànon, la qual estaria centralitzada i canalitzada en el territori més immediat, potser aprofitant el coll d'ampolla de la zona.

Una altra activitat seria l'agrícola. Hem vist com a l'Edifici D es guardarien unes saques plenes de blat. Evidentment, això ens està determinant una producció en el terreny agrícola de les planes més properes. Pel que fa a les dades ramaderes, com dèiem, es va realitzar un primer estudi de les restes faunístiques recuperades l'any 2012. Tanmateix, les restes que es corresponien amb estrats de la fase ceretana serien un fragment d'oví, un de caprí i un suí (COLOMINAS, 2014b: 8). Així, davant d'una mostra tan reduïda, pensem que no es poden extreure dades qualitatives al respecte. I finalment, cal inferir del Tossal de Baltarga una activitat comercial. També ho hem vist, a partir de l'excavació arqueològica s'ha pogut recuperar un fragment de *Kantharos* de finals de segle V o del segle IV ane, una copa del Taller de Roses del segle III ane, una gerra de ceràmica grisa, possiblement de la costa catalana, i una moneda gal·la que imita la dracma emporitana amb la iconografia del cavall parat, de mitjans de segle III ane (CALLEGARIN/HIRIART, 2013: 17)⁹⁸². Això ens està parlant d'un flux comercial amb les comarques veïnes septentrionals d'una banda, i amb les zones litorals de

⁹⁸² Tan sols comptem aquesta peça perquè és la que es recuperà en context arqueològic. Però hem de recordar que possiblement de la zona vinguin quatre imitacions més de dracma emporitana.

l'altra, possiblement a través de la vall del Tet⁹⁸³. Uns primers contactes comercials que justament per ser excepcionals, pensem que han d'estar relacionats amb unes elits comercials i dirigents que en serien els principals beneficiaris. I això ens portaria a la darrera de les qüestions. La de la diferenciació social.

L'excavació al Tossal de Baltarga ha mostrat com darrere una aparent uniformitat i homogeneïtzació cultural s'amaga una evident jerarquització social, la qual queda del tot contrastada justament amb la tinença d'aquests objectes luxosos. Els objectes i els atuells de la costa (per no parlar dels d'ultramar) són realment excepcionals a Cerdanya, i la seva presència és una mostra de la diferenciació social. La possibilitat d'adquisició d'aquests atuells demostraria una posició dominant enfront de la comunitat, capaç de gestionar i canalitzar els intercanvis amb els territoris veïns. Però no només es tracta dels objectes ceràmics. A nivell superficial s'ha recuperat un fragment de fermall de cinturó (Làmina 133: Figura 8). Consisteix en una peça rectangular de la qual hi mancava la part del final, amb dos orificis per lligar-se amb el cinturó, i decorada per una banda amb un puntejat geomètric. Dues peces similars foren recuperades de les excavacions de Llo i actualment es troben al Dépôt de Sallagosa. Són unes peces molt típiques de contextos de l'ibèric ple i de les quals en tenim exemplars a Monteró (FERRER *et alii*, 2009: 134-135), a Sant Miquel de Sorba (SERRA, 1989: 46), a Agullana o al Tossal Redó (PÉREZ/VIÑES, 1991: 159) amb unes cronologies majoritàriament dels segles V-III a.n.e. La seva tinença ja atorgaria un rang més elevat al personatge i es reafirmaria encara més la seva distinció social (LABEAGA, 1992: 322). Tot plegat, demostraria que alguns dels habitants del Tossal de Baltarga, molt probablement els de l'Edifici D, ostentarien una posició socialment diferenciada que els embrancaria amb les capes dirigents de la societat ceretana.

⁹⁸³ En la seva tesi doctoral Pau de Soto plantejava que la ruta més ràpida entre Cerdanya i la costa era amb Empúries a través de la Collada de Toses (DE SOTO, 2010: 348). Tanmateix, de Soto no analitzava els costos comercials de la via del Tet. Nosaltres creiem que aquesta darrera és la que probablement s'utilitzaria, ja que la distància amb kms lineals entre Cerdanya i l'Empordà quasi que és el doble que de Cerdanya al Rosselló.

I ja per acabar, hauríem de mencionar que de l'estudi de les restes del Tossal de Baltaga per aquesta fase també es deixa entreveure una certa especialització en els modus de producció. Així, la localització del forn domèstic, especialment construït i amb unes característiques notòries, pot evidenciar una producció, i uns usos especialitzats d'aquella finca, tal vegada centrats en l'elaboració de productes alimentaris (pa?). De totes maneres, en aquest cas els indicadors no són tan forts com al Castellot de Bolvir, on aquestes tasques diferenciades i especialitzades sí que eren molt més evidents.

5.3.2.4.2.4. Justificació cronològica

Finalment, tenim diferents elements per parlar d'una cronologia centrada en els segles IV-III ane, però el de major pes passaria per la datació que ens prové de la cultura material. Però a banda d'això tenim dues datacions radiocarbòniques i els criteris de tipus comparatius. Pel que fa a les dues datacions de C_{14} realitzades, els dos estrats que vam prendre (l'incendi de l'Edifici D i un retall de l'Edifici A) estratigràficament havien de presentar una cronologia ceretana. Tanmateix, els resultats en aquest sentit no han estat gens concloents perquè han determinat una forquilla cronològica molt similar d'entre el 345 i el 55 ane una, i el 340 i el 50 ane l'altra. Per tant, una amplitud temporal que esdevé massa laxa pels horitzons cronològics amb els quals ens movem. Si prenem els criteris comparatius, i ens fixem amb el que succeeix al Castellot, per exemple, hem de resoldre que la gènesi d'una urbanització estable dels establiments, amb estructures més sòlides, i amb una evolució de les decoracions ceràmiques en un sentit auster, s'esdevé al segle IV ane.

Però finalment, pensem que els criteris que en aquest cas ens aporten dades qualitatives són els de l'estudi ceràmic. Ja hem parlat de la simplificació de l'ornamentació en els atuells ceràmics modelats, i com aquesta sembla que es generalitzi a partir dels segles V-IV ane, amb una perduració durant tot el Segon Ferro. Aquestes dades ja ens situen en un moment posterior al Bronze Final i

Primer Ferro. Però si ens fixem en les importacions, encara podem trobar més arguments. Durant les campanyes d'excavació hem recuperat un fragment de *kantharos* dels segles V-IV ane, un fermall de cinturó dels segles IV-III ane, una copa del taller de Roses de la Forma 26, del segle III ane, i una moneda gal·la d'imitació de la dracma emporitana del cavall parat, que podríem situar cap a mitjans de segle III ane⁹⁸⁴. Per tant, unes peces que ens estan parlant d'una activitat que ja s'hauria gestat en els segles IV-III ane.

Pel que fa a la finalització del període, ja ho hem esmentat anteriorment, nosaltres creiem, d'una manera prudent, que s'ha de situar al voltant de l'any 200 ane. Tanmateix, sabem que aquesta és una fórmula cronològica laxa que amaga una incertesa i imprecisió històrica molt evident. En el nostre cas, creiem que ens hem de situar més en uns postulats de l'últim quart de segle III ane (trajecte d'Anníbal), que no pas en els de principis de segle II ane (revolta indígena i repressió de Cató). Sense ànim de ser redundants, volem recordar alguns dels criteris que ens porten a considerar aquesta data.

Primerament, hem de valorar que la datació de l'incendi de l'Edifici D, a partir de la copa Lamb 26 del taller de les tres palmetes radials, tot i la proximitat temporal, presenta una cronologia que s'acosta més a una datació de primera meitat de segle III ane que no a la de principis de segle II ane. Segonament, cal pensar en els dos fets històrics amb possibilitats d'adscriure-hi l'incendi (Anníbal el 218 ane i Cató el 195 ane) i la incidència que van tenir sobre el territori. I començarem per aquest darrer. No hi ha arguments, ni històrics ni arqueològics, per pensar que Marc Porci Cató actués al cor dels Pirineus. Contràriament, bona part dels autors que han treballat la qüestió estarien d'acord en pensar que la seva actuació de repressió va quedar circumscrita al territori del Prepirineu. Una altra cosa serien els efectes de la seva actuació. És evident que després d'ell bona part de la zona del nord-est (també Cerdanya) va quedar sota control romà, i amb total

⁹⁸⁴ I aquí també podríem incloure les altres quatre peces d'imitació de dracma emporitana, sense context arqueològic, i un vaset fet a mà que podria haver imitat un *kiathos* àtic.

immediatesa s'iniciaren uns mecanismes d'exaccions i d'explotació del territori, els quals ja s'havien iniciat uns anys abans, segurament *ad hoc* (OLESTI, 2010: 15). Però com diem, la relació de Cató amb Cerdanya (i els Pirineus en general) no fou directa.

No succeeix el mateix amb l'episodi d'Anníbal. Diferents *inputs* ens parlen que possiblement un dels camins triats pel general cartaginès per travessar els Pirineus fou la via Segre-Tet. Un primer indicatiu ens el donen els propis autors antics. Polibi (*Historias* III, 35, 1-3) explicita l'enfrontament cartaginès amb Andosins i Airenosis, i Sili Itàlic (Púnica, III, 357-358) relaciona els ceretans i els cartaginesos en un mateix passatge. Un altre seria les consideracions i opinions dels autors moderns al respecte. Ja hem vist com en la gran majoria d'historiadors (BELTRÁN, 1984: 163-167; RICO, 1995, 112; OLESTI/MERCADAL, 2005: 299; CRESPO, 2011: 25, etc) són de l'opinió que almenys una part de les tropes cartagineses van transcórrer per Cerdanya.

I finalment, l'últim *input* ens prové de la recerca arqueològica, i especialment de les troballes de numerari hispanocartaginès. Efectivament, tenim constància de la troballa de monedes hispanocartagineses, amb una cronologia al voltant del 218 a.n.e., en diferents punts del recorregut del Segre. Uns primers punts que podrien marcar aquesta ruta serien els llocs de La Palma, a l'Aldea, i Aixelletes a Ascó, prospectats ambdós per l'equip del Dr. Jaume Noguera. Encara que propers al curs de l'Ebre, serien els llocs més meridionals d'on s'han trobat monedes hispanocartagineses. A La Palma, identificat amb el campament de *Nova Classis*, es feren treballs arqueològics entre 2006 i 2011, recuperant-se 68 monedes hispanocartagineses (NOGUERA, 2008: 31 i ss; 2009: 332). A Aixelletes s'hi treballà els anys 2012 i 2013, i també en el present 2016, recuperant-ne 22 monedes (SANMARTÍ *et alii*, 2015: 156; NOGUERA *et alii*, 2016: en premsa). Un altre indret a considerar és Lleida, ara sí al curs del Segre, en el museu del qual es guarden 7 monedes hispanocartagineses. Desconeixem la seva procedència exacta, però cal pensar que serien de les seves proximitats (NOGUERA, 2013: en premsa;). Si

seguim riu amunt, una tercera zona seria Monteró, a Camarassa. Allà, l'any 1982 Josep M Gurt i Francesc Tuset van poder estudiar 9 monedes cartagineses que segons sembla provindrien de l'assentament de Monteró (FERRER *et alii*, 2009: 133). I finalment, els últims indrets serien els de Palau d'Anglesola i Agramunt, on en els darrers treballs de recerca també de l'equip del Dr Jaume Noguera, encara inèdits, s'han pogut identificar 4 i 6 monedes hispanocartagineses respectivament⁹⁸⁵ (NOGUERA *et alii*, 2016: en premsa)⁹⁸⁶. Per tant, per nosaltres resulta obvi que aquestes monedes estan marcant una ruta de tropes cartagineses en el context d'inici de la Segona Guerra Púnica, que remunten el riu Segre aigües amunt⁹⁸⁷. Nosaltres pensem que arribats a Agramunt, el camí més lògic per seguir és el de continuar vers la vall del Segre, i penetrar per l'Alt Urgell i Cerdanya⁹⁸⁸.

5.3.2.4.3. Horitzó Republicà (segles II-I ane)

5.3.2.4.3.1. L'assentament

Correspon a les grans reformes que se succeïren al Tossal de Baltarga, sovint en clau militar, encaminades a la fortificació de l'indret. Amb les dades que tenim, semblaria que es manté la mateixa concepció poblacional del període anterior. Un enclavament que ni molt menys podem considerar un *oppidum*, caracteritzat per una relativa concentració de cases al capdamunt del tossal. De fet, semblaria que algunes de les finques tenen continuïtat ocupacional en aquesta fase (com l'Edifici A). Però certament, altres van quedar totalment desmuntades i amortitzades, ja que al seu lloc es va construir uns potents edificis de fortificació. Així, i de manera

⁹⁸⁵ Agraïm molt especialment al Dr. Jaume Noguera que ens hagi proporcionat aquesta informació, encara inèdita.

⁹⁸⁶ A banda d'aquests punts amb una tan alta presència de monedes hispanocartagineses, cal mencionar que a l'interior del territori i a les proximitats de l'eix del Segre, també s'ha recuperat una moneda cartaginesa als jaciments ibèrics del Molí d'Espígol i de la Vispesa (Osca), i als municipis de Fraga i Maials (NOGUERA *et alii*, 2016: en premsa).

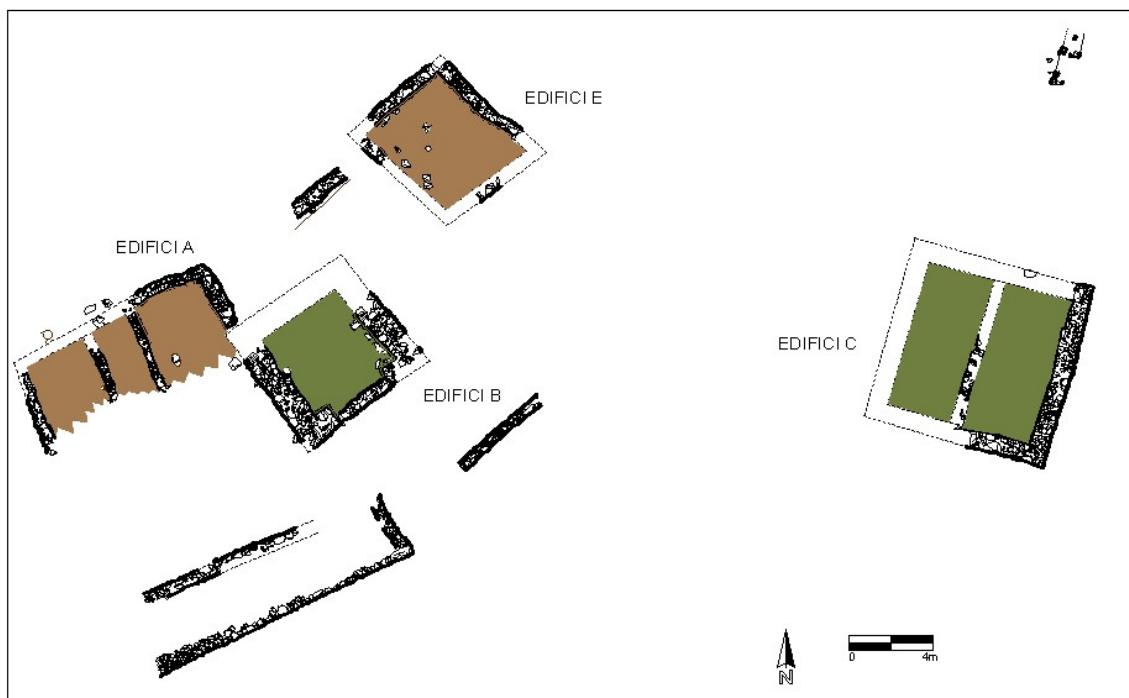
⁹⁸⁷ Pel Dr. Jaume Noguera, després de les seves troballes, la ruta cerdana també seria la més probable que prengué l'exèrcit cartaginès (NOGUERA *et alii*, 2016: en premsa).

⁹⁸⁸ Hom podria pensar que també seria possible utilitzar una via transversal, i resseguir l'interior català per traspasar els Pirineus pel Ripollès, a través del coll d'Ares. Si hagués estat així, i en aquest supòsit, creiem que no s'hauria resseguit la via del Segre, sinó que s'hauria avançat per les planes de ponent, a través de l'actual Eix Transversal, de molt més fàcil recorregut.

molt planera, podríem dir que aquella primera munió de cases ceretanes va quedar fortificada amb la construcció d'un mínim de dues estructures, potser una torre i un bastió, que dotaren l'indret d'un cert caire militar. Com dèiem, el nou assentament resultant no es pot definir com un *oppidum*, ja que continua sense tenir un tancament murat o un urbanisme regular, però tampoc és una senzilla acumulació de petites cases ceretanes. Si ens fixem amb la terminologia romana, podria correspondre a un *castellum*, a un *praesidium*, un *praetorium*, etc. Ja hem dit que la nomenclatura és molt rica i variada. Però nosaltres no creiem que es tracti de cap d'aquests assentaments de posicions militars. A partir de les estructures documentades, (recordem, una torre, un possible bastió, i un parell d'edificis habitacionals al voltant) pensem que podria tractar-se d'una *turris*, o sigui, el que alguns autors han definit molt bé com aquelles construccions aïllades, generalment petits recintes destinats al control visual de punts concrets amb un alt valor estratègic (vies i passos de comunicació, i/o llocs de control terrestre, fluvial o marítims), amb una finalitat més centrada en aspectes dissuasoris o de prevenció (observació, advertiment, comunicació,...), i potser fins i tot limitadament policials (NOGUERA *et alii*, 2014: 33). Com hem vist, és una descripció que encaixa perfectament amb les característiques geogràfiques, arquitectòniques i de poblament del Tossal de Baltarga en aquesta fase. Són unes estructures que, paradoxalment, no han estat fàcilment identificables en el territori català (MORET, 2010). Tot i que hi ha un bon nombre de candidats (PÉREZ, 2010: 553), sembla que de moment només quatre serien seriosos exemples d'aquest tipus de construccions romanes: la Torrassa del Moro de Llinars del Vallès (SÀNCHEZ, 2012), la torre de Falgars (FRIGOLA/PRATDESABA, 2014: 229-230), ambdues de secció cilíndrica, i la torre de Puig d'Àlia d'Amer (PADRÓS, 2016: 202-203), o el fortí de Tentellatge de Navès (Crespo, 2011: 223), de planta quadrada.

Ja hem dit que l'etapa republicana s'hauria iniciat a finals de segle III ane, possiblement amb el pas de l'exèrcit cartaginès el 218 ane. Creiem que en aquell moment s'incendià i es destruí l'enclavament ceretà. I després d'un temps en què les antigues estructures van quedar mig enrunades i abandonades, exposades a

les inclemències del pas del temps, l'assentament del Tossal de Baltarga es va reocupar. No podem precisar quan de temps va passar el lloc mig abandonat, però certament no creiem que fossin molts anys. El pòsit que es localitzà entre els nivells d'incendi i destrucció, i els d'enderroc de l'Edifici D, era prou dèbil per pensar que no se succeí un llarg període de temps. També, hi semblava haver indicis per pensar que la refecció de l'Edifici A s'havia realitzat de manera precipitada i potser mantenint alguns dels mateixos usos que en la fase anterior. Tanmateix, tots aquests processos edafològics no són prou concloents ni, evidentment, són indicadors d'una cronologia o l'altra. A tals efectes, hem de recórrer als materials arqueològics, i aquests, malauradament, de moment no presenten la precisió que la qüestió necessita. Per tant, en aquest cas ens hem de limitar a dir que la reocupació es produí en el decurs del segle II ane.

Estructures i edificis que es correspondrien amb la fase republicana del jaciment

El que sí que sabem és que no fou una fase monolítica, ja que hi hem detectat una refecció i modificació de com a mínim dos dels habitatges. Efectivament, s'ha observat que els Edificis A i E són reformats en el decurs d'aquell període, amb

una articulació diferents del seu interior. És una reforma que cal situar a mitjans de segle II ane, juntament amb els grans canvis que s'esdevenen al territori en general? L'hem d'emmarcar en el context de les guerres sertorianes i la fortificació dels passos pirinencs? Foren unes refeccions producte dels esdeveniments de la guerra civil entre Cèsar i Pompeu? Aquestes serien tres possibilitats que efectivament podrien explicar les reformes, però malauradament, fins al moment no en tenim cap indici en cap sentit. L'estratigrafia és tan fragmentària i superficial, i els materials arqueològics de rellevància cronològica són tan exigus, que no ens permet posicionar-nos amb més precisió.

De l'únic que creiem que en podem estar segurs és del seu abandonament final, que cal situar en el tercer quart de segle I ane. Ja dèiem que segons sembla del Tossal de Baltarga s'ha recuperat un lot monetari realment important, amb una cronologia que abasta els segles III-I ane. Les dues monedes més recents d'aquest lot serien un as emès a Hispània amb la inscripció CN MAG IMP, del 46-45 ane, i un denari de *Petillius Capitolinus*, del 43 ane (CAMPO/MERCADAL, 2007: 360-362). A aquestes dues monedes, uns clars indicadors de *terminus post quem*, hi hem d'afegir que no comptem amb absolutament cap fragment ceràmic amb una cronologia de la segona meitat de segle I ane. Per tant, i tal com ja hem proposat en alguna publicació, l'assentament es podria haver abandonat just després d'aquelles dates, coincidint amb la fi de la revolta ceretana, i amb la nova reorganització territorial que tindria en la fundació de *Iulia Libica* el seu eix central (MORERA *et alii*, 2016: 143 i ss).

A dia d'avui, l'assentament republicà estaria format per una torre (Edifici B), un bastió (Edifici C), un edifici tripartit de caràcter domèstic (Edifici A), i una altra construcció domèstica de dos pisos (Edifici E), però molt probablement hi hagués algunes edificacions més, com la que sembla que s'insinua a la zona de l'Edifici D, o en els murs dispersos que hem documentat. Tot plegat un màxim de tres o quatre finques més. Com en el cas de la fase ceretana, no creiem que es conservin moltes més estructures del jaciment, i l'assentament ens l'hem

d'imaginar a partir d'aquests termes. Com veiem, davant l'absència d'una muralla perimetral, i d'un urbanisme planificat i regular, ens l'hem d'imaginar com una agrupació de cases de tipologia ceretana al voltant d'uns edificis de fortificació, amb una dispersió que deixa espais comunals i de nexa entre ells.

Pel que fa a la funcionalitat, pensem que la *turris* del Tossal de Baltarga (entenen com a *turris* totes les estructures que conformen el jaciment), mantindria les mateixes funcions de la fase ceretana, però ara certament potenciades i contrastades. Cal pensar que a l'enclavament s'hi desenvoluparien les activitats d'autosuficiència pròpies d'un llogarret, però els edificis de fortificació li atorgarien un caràcter estratègic i militar importantíssim. Ja dèiem que les característiques topogràfiques i geogràfiques del tossal ja en la fase ceretana dotarien a l'assentament d'una gran importància pel que fa a la vigilància i la comunicació amb enclavaments veïns. Ara bé, és evident que aquesta funció es multiplica, s'accentua, i es focalitza en uns espais ben concrets. La torre de l'Edifici B consistiria en una excel·lent talaia que esdevindria un punt de guaita importantíssim de l'entrada de la vall. Així mateix, el control seria efectiu amb la presència d'un molt petit contingent militar, potser acantonat en la mateixa torre o en el bastió de l'Edifici C, un molt petit *praesidium*. Aquesta presència de tropes no hauria de ser menystinguda, ja que la troballa del *signaculum* estaria mostrant la presència d'un personatge amb un cert rang en l'escala militar romana, amb capacitats i competències oficials pel que fa a la logística i gestió del territori.

La definició d'aquesta funció podria quedar en un abstracte, i la importància i ubicació d'aquests personatges militars restar en l'ambigüitat, si no fos perquè nosaltres creiem, tal com ho argumentàvem en la fase ceretana, que la importància del Tossal de Baltarga radica en la gestió d'una possible *statio* situada a l'indret, allà mateix o en les proximitats. En l'etapa republicana succeeix un fenomen similar al que ens trobàvem en el període ceretà. De les 44 monedes republicanes trobades a Cerdanya, 28 (quasi un 65%) s'han recuperat del terme

municipal de Bellver de Cerdanya, i d'aquestes, 12 provenen del mateix Tossal de Baltarga.

Per nosaltres aquesta correlació és significativa, i ha de ser representativa d'una realitat econòmica i fiscal ben estructurada i articulada a través de l'esfera militar, la qual som conscients que cal argumentar. D'una banda, tenim que les *stationes* estan ben documentades en el món imperial romà, i amb tota seguretat n'hi hauria als Pirineus més orientals, en la frontera entre les províncies Tarraconensis i Gallia Narbonensis (PONS, 1994: 280-283). Fins i tot és ben probable que en aquella zona ja existissin en època republicana, si ens atenyem, per exemple, a la darrera interpretació que es proposa per al jaciment de Mas Gusó (CASAS *et alii*, 2015). Però d'altra banda, no només existirien *stationes* frontereres en genèric, sinó que sembla que també existirien uns *portoria* en els colls dels passos muntanyencs, o sigui, uns llocs on es pagarien les taxes justament per creuar aquells passos (MAYER/RODÀ, 1990: 230; GÓMEZ/PÉREZ, 1995: 527). Aquesta taxa i les postes per cobrar-la, amb força indicis que la confirmen pel que fa a les Alberes, també ha estat proposada a nivell interpretatiu a Cerdanya per diferents autors (MAYER/RODÀ, 1990: 230; RICO, 1997: 164). És més, alguns historiadors han anat una mica més enllà, inferint un possible *teloneum*, un lloc de cobrament d'impostos, a la zona de Talló, a Bellver de Cerdanya, a partir d'una més que probable evolució etimològica (ALIAGA *et alii*, 1998), i a la menció que feia Plutarc del pagament dels drets de pas de Sertori de l'any 83 aC (Sertori VI, 4-5).

Nosaltres utilitzem tots aquests arguments, amb l'afegit de l'anàlisi del numerari republicà comarcal, i els unim i entrellacem per donar cos a la idea que a la zona de Bellver de Cerdanya existirien uns *portoria*, que taxarien el pas del coll cerdà (els drets de pas de Plutarc). Així, es podria pensar que aquests *portoria* no només cobrarien l'encreuament per Cerdanya sinó que també s'encarregarien altres aspectes de la fiscalitat, esdevenint un *teloneum* de la regió ja en època republicana. I en aquest sentit, el Tossal de Baltarga tornaria a tenir un paper troncal. Els elements de fortificació, la torre i el bastió, els clars indicadors de

presència militar, i el caire d'oficialitat i de rang administratiu que infereix el *signaculum* recuperat, infereix que aquell era un important punt de gestió d'aquestes taxes, ja fos perquè es fiscalitzés en aquell indret, perquè hi visquessin els personatges amb competències militars, o perquè el gruix important de les tropes hi estiguessin acantonades. L'únic de cert és que, novament, aquest paper no estaria circumscrit a un sol edifici, sinó que potser hi hauria al darrere un conjunt de diferents estructures i enclavaments, distribuïts pel territori immediat (petits punts de control, zones de pagament, zones d'habitatge, punts de fortificació, llocs de guarda,...) que articularien aquests pagaments. Per tant, i en definitiva, la zona de Bellver i el Tossal de Baltarga en concret, haurien heretat en la fase republicana una funcionalitat recaptatòria que ja s'exercia en el període anterior.

5.3.2.4.3.2. Les estructures de l'assentament

Pel que fa a les estructures documentades, hem de dir que es poden diferenciar tres tipus d'Edificis en funció del tipus de parets amb els que estan bastits. En qualsevol cas però, s'observa un fenomen que ja advertíem al Castellot i que de fet, és propi de la gran majoria d'assentaments republicans del segle II ane: la barreja cultural entre els patrons arquitectònics romans i les tècniques i materials indígenes⁹⁸⁹. Les noves parets que es realitzen sempre responen a la modulació basada en el peu romà (tres o quatre peus) o al colze romà (45cm), i utilitzen de base la *pertica* en el seu traçat. Així, hem vist com l'entrada de la torre presenta una obertura d'una *pertica*, l'amplada de la mateixa torre és d'una *pertica* i mitja, i la de l'Edifici C és de dues *perticae* i mitja⁹⁹⁰. Però al costat d'aquestes evidències també hi ha la constatació que les tècniques constructives que s'empren i els materials que s'utilitzen són els propis ceretans: utilització de pedra i fang en els

⁹⁸⁹ Sense ànim de reiterar-nos amb els paral·lels volem recordar, per exemple, els casos propers de Monteró (PRINCIPAL *et alii*, 2015; el Camp de les Lloses (DURAN *et alii*, 2015), Puig Castellar de Biosca (PERA *et alii*, 2016) o Puig Ciutat d'Oristà (PUJOL *et alii*, 2015), per posar alguns dels llocs amb una clara dualitat romano-indígena.

⁹⁹⁰ Ja dèiem que hi hauria la possibilitat que en lloc del múltiple de la *pertica* s'hagués pres de referència el mòdul de base 12.

sòcols, i de la tàpia en les parts més elevades, i absència total de calç o de *tegula*. Per tant, cal pensar que les estructures van ser concebudes i planificades per agrimensors i arquitectes romans, per acabar sent executades pels propis habitants ceretans, amb les tècniques que els hi eren afins. De fet, aquesta dualitat, i la presència molt important del món ceretà també s'observa en altres esferes culturals, com podria ser la ceràmica, en la que comptem amb una majoria molt aclaparadora de materials indígenes de tradició local, tal com passava també al Castellot de Bolvir.

Si ens fixem en el tipus d'estructures, com dèiem, en podem diferenciar de tres tipus: les estructures que conformen àmbits domèstics (Edificis A i E), les que conformen bastions o edificis fortificats (Edifici C), i les que formen la torre (Edifici B). En les finques que podríem anomenar de l'esfera domèstica, es parteix de les construccions de la fase anterior, però en aquest moment es reformen amb noves parets de 45cm de gruix, i amb la disposició d'uns nous nivells de circulació de terra trepitjada que recreixen el ferm. Semblaria que són edificacions que han sobrepassat l'estricta estructura monohabitacional, i ja es configuren com unes finques polihèdriques amb diverses habitacions de funcionalitat diferent. L'Edifici A consistiria en un recinte rectangular de tres habitacions, d'un mínim de 40m² construït a un sol nivell. Les tres habitacions molt probablement marcarien una separació funcional de cadascuna, diferenciant-se els espais d'habitació i de desenvolupament de les tasques familiars, de les més productives i d'activitats artesanals. Pel que fa a l'Edifici E, consistiria en una finca de planta quadrangular, d'encara no 25m², construït amb dos volums sobreposats que podrien donar-li una superfície total que rondés els 50m². La planta superior s'aconseguiria amb la disposició de tot un seguit de puntals a l'interior que ajudarien a la subjecció. El pis estaria format per una successió de petites bigues de fusta transversals a sobre de les quals s'hi col·locaria una manta de terra ben trepitjada i endurida.

Pel que fa als edificis de fortificació (Edificis B i C) ens són més desconeguts, ja que del seu interior no s'ha pogut excavar una estratigrafia antròpica significativa.

L'Edifici C és el que anomenem bastió, i possiblement consistia en un recinte de planta quadrangular, de 7.2m costat, compartimentat per un envà de 45cm amb dues estances simètriques i rectangulars. Els murs, de 90cm de gruix, dotarien d'una solidesa molt important al conjunt, esdevenint una mena d'edifici fortificat. Un bastió. Possiblement no fou l'únic, ja que la documentació d'un altre tram de mur una mica més al nord, de les mateixes característiques que aquells, podria estar indicant l'existència altres estructures d'aquest tipus⁹⁹¹. I quant a l'Edifici B, es tractaria d'una torre de planta quadrangular de 1.2m de gruix en els seus murs, que conformarien un espai intern de 4.5m de costat. Semblaria que a l'edifici s'hi accediria a través d'un gran portal obert al mur de migdia, de quasi 3m d'amplada. Efectivament, no sabem res de quina alçada podia aconseguir, però tenint en compte els paral·lels mencionats en parlar del Castellot de Bolvir⁹⁹², fàcilment podia arribar als 5-7m d'altura.

5.3.2.4.3.3. Alguns aspectes socioeconòmics

De la fase republicana també comptem amb dades molt minses pel que fa a les activitats econòmiques, sobretot les agropecuàries. Ja hem dit però, que la configuració de l'assentament com una *turres* (però a efectes pràctics, una senzilla aldea amb elements de fortificació) fa que pensem amb un important valor d'autosuficiència i d'un cert règim d'autoabastiment. En cas d'haver-hi grans activitats econòmiques agrícoles o ramaderes, de ben segur que no serien gestionades des del Tossal de Baltarga.

L'absència de sitges, molins o dipòsits fa que no tinguem elements directes per valoritzar la importància de la producció agrícola, la qual de ben segur que existia i era l'activitat més important de la comunitat. Del període ceretà comptàvem amb el

⁹⁹¹ De totes maneres, és un tram de mur que no sobrepassa els 1.5m de llargada, el que suposa que la valoració que se'n pugui fer ha de quedar en el terreny de la mera especulació.

⁹⁹² Tan sols els casos d'Olèrdola (PALMADA, 2003: 259), Sant Miquel de Vinebre (GENERA *et alii*, 2004: 97), el Coll del Moro (RUIZ/MOLINOS, 1993: 206), *Gerunda* (PÉREZ, 2010: 250-252) o *Aeso* (GARCÉS/REYES, 2014: 106-107), en els que es conserva un mínim de 3m d'alçada, i on en el pitjor dels casos se suposa una alçada de 5-6m.

sac calcinat de l'Edifici D, però en aquesta fase cal realitzar el supòsit a partir d'allò que es coneix a altres llocs de la comarca. Pel que fa a les dades que ens provenen de les anàlisis faunístics i que tenen a veure amb les explotacions ramaderes ens succeeix un fenomen similar. En l'estudi realitzat (COLOMINAS 2014b) només es van poder identificar 21 restes en els estrats corresponents al període republicà. Per tant, els resultats que de la seva anàlisi se'n pugui treure és evident que s'han de posar en quarantena, i assumir que la mostra és francament poc representativa. De totes maneres, la sola presència d'aquests taxons ja ens està parlant d'unes estratègies d'explotació i d'unes pautes de consum a l'assentament. De les 21 restes 8 es corresponien a bovins, d'entre els que es podien diferenciar quatre membres adults (un d'ells de 60-96 mesos). 6 de les restes eren ovicaprins, diferenciant-se un oví adult, un caprí adult (ambdós de més de 2 anys), i un ovicaprí senil (la resta eren indeterminats). 5 de les restes es corresponien a suïns, destacant un adult i un juvenil (les altres tres tampoc es definien). I finalment, es va individualitzar 2 fragments d'equí. Amb aquestes dades (i ja ho diem, amb tota la prudència que la poca mostra ens obliga), pensem que s'entreveuen algunes tendències ramaderes. La primera és que semblaria que de totes les espècies se n'aprofiten ja les produccions secundàries derivades, ja que es troben restes d'adults i senils en totes elles: dels bovins se n'aprofitaria la força motriu, i per tant seria indicatiu d'una relació estreta amb la producció agrícola; dels ovins i caprins, la llet i la llana; i finalment la resta adulta de suí mostraria una voluntat de cria i reproducció d'aquest animal. Justament, la troballa d'una resta juvenil ens estaria mostrant, tal com passava al Castellot, que la reproducció es faria en el propi assentament. Per tant, una gestió dels diferents ramats encaminada a l'aprofitament de totes les seves potencialitats, que en el cas dels bovins s'encaminarien vers els rendiments agrícoles, en els ovicaprins els seus derivats, i pel que fa als suïns a la seva carn. Quant a les relacions percentuals, veiem que es produeix una correlació força ajustada a la que teníem al Castellot de Bolvir, amb un major volum de restes de bòvid, seguides de les restes d'ovicàpid i suïd, en percentatges similars. Tot i així, hem de tenir present que aquestes restes responen al règim alimentari i de consum, i no forçosament s'han

de traslladar de la mateixa manera als volums d'exploració i d'una eventual comercialització.

I finalment caldria pensar amb les activitats econòmiques que giren al voltant de la gestió d'un suposat *portorium*, que indubtablement hauria de ser un dels grans motors econòmics de la zona més immediata. Ja hem comentat que molt probablement no es realitzaria només al Tossal de Baltarga (a no ser que noves troballes arqueològiques en altres zones del turó ens diguin el contrari), sinó que hauria d'existir una xarxa de diferents estructures i serveis que desenvoluparien i s'ocuparien del cobrament dels drets de pas: estructures de fortificació, estructures de control, estructures de pagament, estructures de guarda i tinença dels pagaments,.... Seria lògic pensar que totes aquestes subestructures estiguessin concentrades en un sol lloc, tal vegada en un mateix enclavament. Però, tenint en compte que nosaltres suposem a l'assentament del tossal un rol central en aquesta activitat, però que al mateix temps no sembla que l'indret compleixi amb tots els requisits que estem esmentant⁹⁹³, considerem la possibilitat d'aquesta estructuració coral.

I això ens portaria a l'últim dels aspectes d'aquest apartat que és el d'intentar esbrinar qui s'encarregava d'aquesta gestió. O dit d'una altra manera, qui habitava al Tossal de Baltarga durant la fase republicana? Una primera resposta ens sembla del tot evident. Si estem dient que a la zona hi podia haver algun tipus de lloc de cobrament de drets de pas, i que l'assentament del Tossal de Baltarga tindria un paper destacat en aquesta activitat, podem inferir perfectament la presència militar romana. Però a més, aquesta presència no només es dedueix a partir dels supòsits que nosaltres fem de la regió, sinó que també n'hem trobat proves fefaents en el propi jaciment. A banda dels fragments d'àmfora brindisina, a la qual alguns autors li atorguen una relació molt estreta amb el món militar (CARRERES *et alii*, 2016: en premsa), comptem amb la tatxa de *caliga*, i de l'anell

⁹⁹³ I a més hem de tenir en compte que un bon nombre de monedes s'ha recuperat de l'indret de Talló, lloc que d'altra banda va poder heretar el nom de *teloneum*.

amb *signaculum* recuperats durant l'excavació. Ambdós fragments, ja ho hem vist, ens porten indubtablement a la presència militar romana, i en tots els paral·lels que hem vist on s'ha trobat aquest tipus de resta, la relació amb l'esfera militar és inqüestionable. Així doncs, a l'enclavament hi viuria un molt petit contingent de soldats romans. Itàlics? *Auxilia*? No ho sabem però molt probablement podríem fer servir els mateixos arguments que posaven sobre la taula en el cas del Castellot per pensar que es tractaria de petites tropes d'*auxilia*, acantonades al capdamunt del tossal. I d'entre aquestes, fins i tot podem pensar en la figura d'algun oficial amb un rang superior, encarregat de la custòdia i del bon funcionament del *portorium*. Ara bé, potser l'espectre demogràfic general era diferent que en el cas del Castellot. Allà teníem un antic *oppidum* reconvertit en un centre productor i de suport logístic, amb presència d'un petit *praesidium*, però amb un component demogràfic bàsicament indígena civil. En el cas del Tossal de Baltarga, no tenim un *oppidum*, ni un gran centre productor, sinó que estem dient que l'assentament estaria format per unes poques cases agrupades al voltant d'un centre d'edificis més o menys fortificats. Davant d'això, tal vegada, el volum percentual de població indígena civil potser no era molt important, ja que la petita tropa, per pocs membres que fossin, ja ocuparia alguns dels habitatges del jaciment. En qualsevol cas, és evident que la població civil indígena existiria i viuria a l'enclavament, segurament al servei dels interessos de l'administració romana, i de les necessitats que les activitats econòmiques locals requerissin.

5.3.2.4.3.4. Justificació cronològica

En aquest apartat no ens volem estendre en excés, ja que en bona part els motius ja han estat exposats al llarg de les línies precedents. A part de les dues datacions radioacrbòniques, amb unes forquilles cronològiques massa àmplies per a poder precisar les fases d'ocupació i de canvis a l'assentament, comptem amb la cronologia que ens proporciona el material ceràmic, i el numerari recuperat. Pel que fa al primer, però, no comptem amb molta ajuda. A banda de les produccions i formes de ceràmica ibèrica a torn (plats, bols, vasos, càlats, gerres...), situables

entre els segles III i I ane, de tot el volum de material recuperat, tan sols podem mencionar uns pocs fragments de campaniana A, alguns d'àmfora itàlica, i alguns que de forma genèrica podem classificar com de vernís negre. Tot plegat un recull molt fragmentari i trossejat que no permet moltes precisions, però que en qualsevol cas hem de situar en els segles II-I ane. I pel que fa als materials numismàtics, ja ho hem dit, comptem amb 5 peces del segle III ane, i 12 que se situen entre els segles II ane i mitjans del segle I ane. Així, les dues més modernes, del 46-45 ane i del 43 ane ens estarien marcant la finalització de l'ocupació.

De totes maneres, els pocs indicadors que tenim, combinats molt sovint amb una estratigrafia massa escapçada, no ens permeten oferir una concreció més òptima de l'inici d'aquesta etapa, ni tampoc dels canvis que s'esdevenen en el decurs de la mateixa, havent de parlar d'una fase que se circumscriu entre els segles II ane i el tercer quart de segle I ane.

5.3.3. Les Guillateres d'All d'Isòvol

El jaciment de les Guillateres està situat a All, en el terme municipal d'Isòvol. Amb una extensió de 10.74km² i uns 250 habitants aproximadament, Isòvol està situat al costat dret del Segre, al punt on hi desguassa el riu Duran, lloc on es forma l'estret d'Isòvol o de Baltarga, i flanquejat pel tossal d'Isòvol (1166 m), al sud. Aquest estret separa la plana de Cerdanya de la Batllia o Petita Cerdanya.

All és el poble amb més habitants del terme i es troba situat a 1091m d'altitud, aigües amunt d'Isòvol, i resta a la dreta de la carretera N-260 de Puigcerdà a la Seu d'Urgell. Les Guillateres d'All s'ubiquen als barrancs així anomenats que delimiten el Pla de les Colomines per llevant, uns contraforts que es localitzen a la part nordoriental del terme, just a darrera del cementiri municipal.

Vista dels estorragalls de les Guillateres d'All

Tanmateix, de tota la zona de les Guillateres, nosaltres hem focalitzat els estudis en uns terrenys que es coneixen amb el nom de “Els camps d'en Pere Oliu”, ubicats a les planes de sobre les formacions, i que queden just a l'esquerra de l'anomenat “Camí de Gréixer”, un vial que mena justament al llogarret de Gréixer. Si bé el jaciment de les Guillateres d'All inclou un ampli sector del terme municipal, amb estructures d'erosió i canals associats ubicats tant a l'oest com al nord del nucli urbà d'All, la nostra intervenció es va centrar en els camps mencionats.

Per accedir-hi s'ha de prendre la carretera N-260 de Puigcerdà a Lleida. Un cop ultrapassat el nucli poblacional de Ger, al km. 187, s'ha d'agafar la carretera GIV-4031 cap a Meranges. Passats 1,5km existeix a mà esquerra, una pista forestal que condueix a All. Els camps se situen a uns dos-cents metres a la dreta de la pista. També s'hi pot accedir partint des del mateix poble d'All. Just darrera l'església del municipi hi ha l'inici de la pista forestal abans mencionada. Els camps estant a uns 700m a mà esquerra.

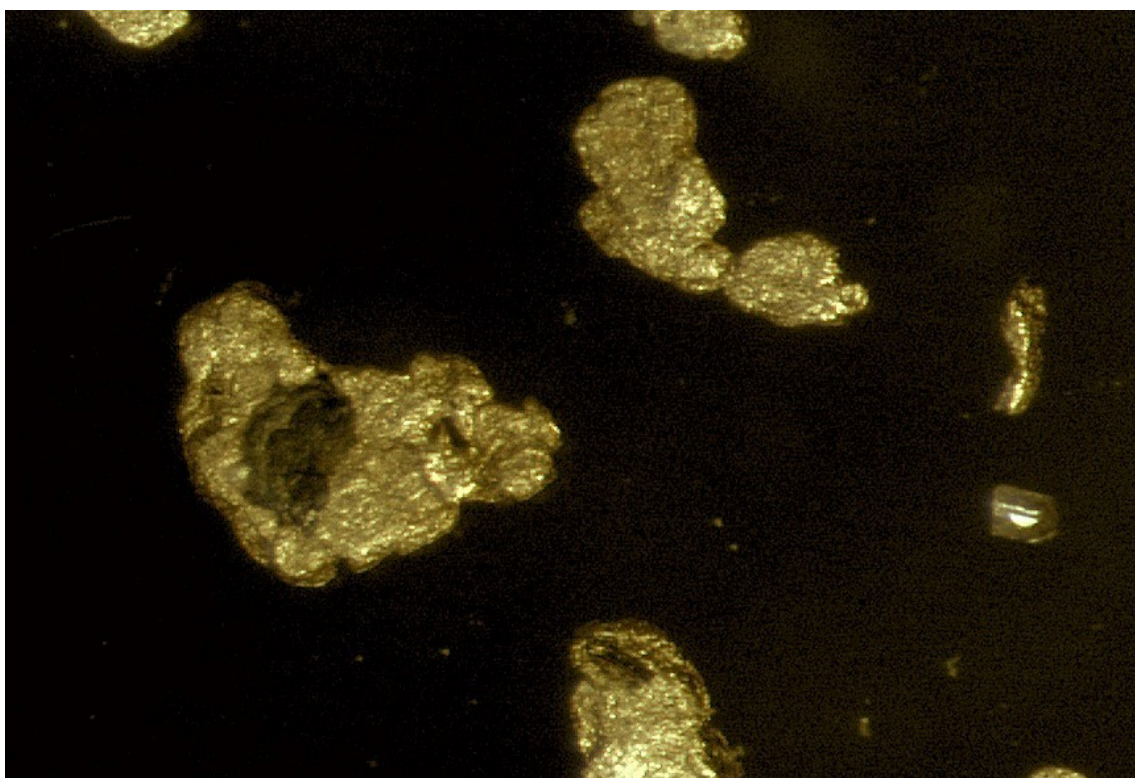
La situació topogràfica segons el sistema de coordenades Universal Transverse Mercator (UTM) és: X: 404238, Y: 4695372, Z: 1175m snm.

5.3.3.1. La descoberta i la identificació del jaciment

La presència d'or als dipòsits al·luvials del riu Segre ha estat ben documentada des dels anys 80 pels treballs del Prof. Manel Viladevall (Departament de Mineralogia. Facultat de Geologia. Universitat de Barcelona). Es tracta d'or secundari procedent dels dipòsits miocènics dels Pirineus axials, que les aigües del Segre i els seus afluents dipositen al llarg del curs del riu. S'anomena or secundari, atès que l'or filonià, en roca (existent *in situ* entre els esquistos i pissarres o dins dels quarços) fou dipositat per les aigües del Segre i dels seus afluents, al llarg dels seus respectius cursos, en dipòsits miocènics d'uns deu milions d'anys d'antiguitat (VILADEVALL, 1998 i 2005). Les zones del Segre on es pot localitzar aquest or secundari abasta des del seu naixement al vessant occidental del Pic de Segre, en el municipi de Llo, fins a la desembocadura, al riu Ebre, al seu pas per Mequinensa (al Baix Cinca), i després de recórrer 265 quilòmetres.

Tenint en compte aquests precedents, ja l'any 2004, des de l'equip de recerca del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la UAB, i en el marc del Projecte "*Guerra y Paz: Paisajes y orden social en la Hispania romana*", (HUM2004-04123/HIST, Grup de Recerca Consolidat AREA), El Dr Oriol Olesti es plantejà la possibilitat que hagués hagut una activitat extractiva en època antiga d'aquests dipòsits d'or secundari al llarg del curs del Segre, i en especial a l'àrea de Cerdanya. Les raons que suportaven aquesta hipòtesi eren diverses. En primer lloc, calia tenir en compte la pròpia ubicació dels dipòsits miocènics aurífers a la comarca, fàcilment accessibles i propers a alguns dels principals jaciments romans del territori, com la ciutat de *Iulia Libica* (Llívia), el jaciment ceretà i iberoromà de El Castellot de Bolvir, i la necròpolis romana del Pla de Prats o Camp de les Creus a

Prats i Sansor. En segon terme, calia recordar la recuperació d'una cadena d'or associada a una incineració del jaciment del Pla de Prats o Camp de les Creus (PADRÓ 1989, 1990). En tercer lloc, s'havia de tenir present que a l'Arieja, una comarca veïna, Béatrice Cauuet, arqueòloga de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, havia excavat mines d'or d'època tardoromana, en aquest cas de tipus primari o filonià. Finalment, calia considerar que algunes antigues mines d'or del Sud de França i de Romania presentaven estructures d'erosió d'origen antròpic molt similars (per no dir idèntiques) a les identificades a Cerdanya, com les que conformen els sectors de Les Guillateres d'All (OLESTI *et alii*, 2013: 50).

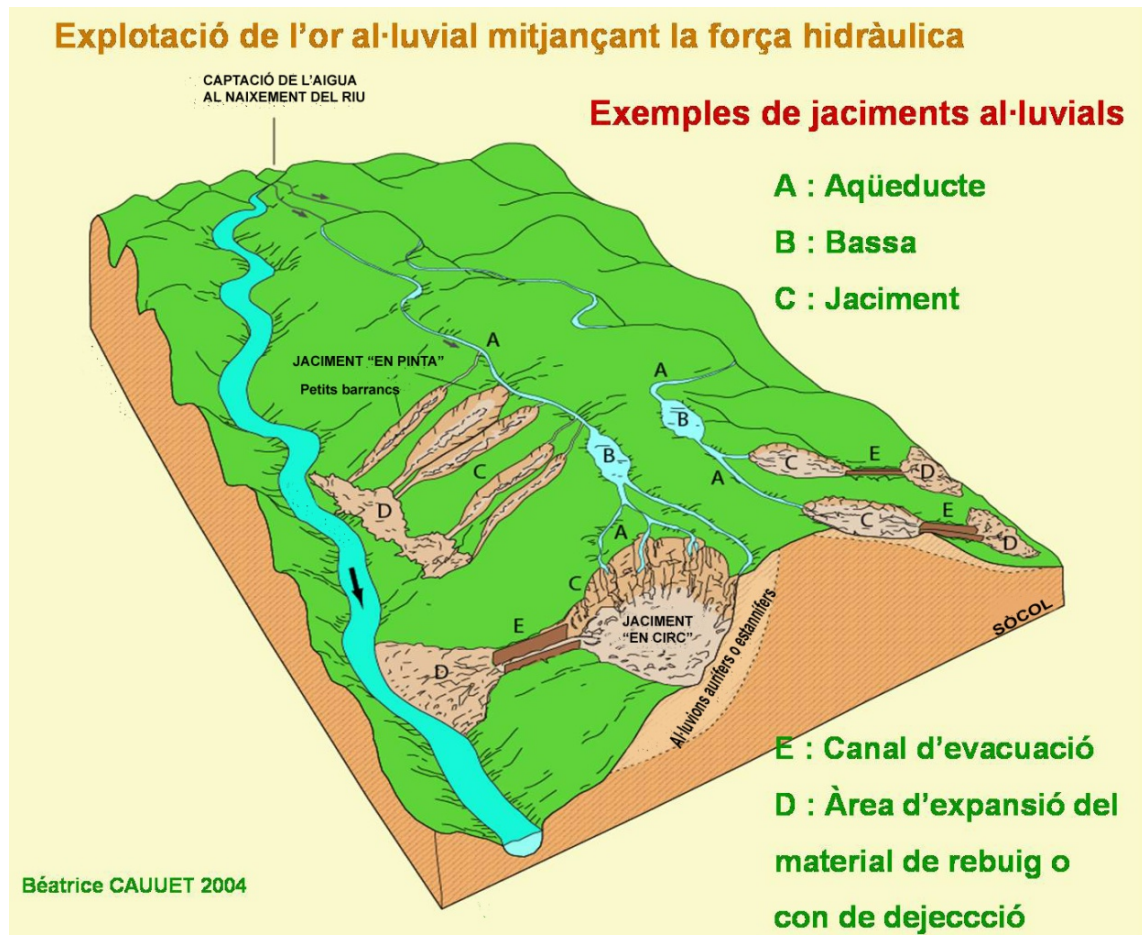

Pallofes d'or de Cerdanya vistes a través del microscòpic òptic. (Imatge: manel Viladevall)

Així doncs, l'estratègia per identificar la presència d'activitats auríferes d'època romana en aquest jaciment només podia seguir dos camins: per una banda, l'obtenció d'una mostra sedimentària de l'estructura, que permetés identificar i datar els nivells d'erosió d'origen antròpic de l'indret; i per altra, una prospecció

Territori i Poblament de Cerdanya a l'Antiguitat: la iberització i romanització de la vall cerdana

visual a la zona, combinada amb l'estudi geomorfològic i de teledetecció, que permetés identificar estructures d'època antiga.

Imatge recreativa del mètode d'explotació de l'or en època antiga mitjançant la força hidràulica (imatge: Béatrice Caujet/Oriol Olesti)

Tot i que l'estudi de la mostra sedimentària no permeté, com es pretenia, l'obtenció de dades cronològiques absolutes (OLESTI *et alii*, 2013: 54) el treball de prospecció visual i anàlisi de fotografies aèries va permetre identificar noves estructures de gran interès en una cota superior a l'estructura de les Guillateres, el que feia pensar en l'existència d'una àrea aurífera superior a la coneguda. Així doncs, des de l'any 2006 la zona de les Guillateres va ser un dels indrets que quedà inclosa en el projecte de recerca "La Cerdanya en època antiga: ocupació i explotació del territori del període Ceretà a la fi del món romà", dirigit pel prof. Oriol

Olesti. El projecte, entre altres objectius, pretenia estudiar la presència d'or secundari a les subcomarques de la Baixa i l'Alta Cerdanya, la seva explotació en època antiga i la repercussió que tingué aquesta activitat minera sobre formes antigues d'ocupació territorial⁹⁹⁴.

És amb aquest objectiu que iniciarem els treballs arqueològics, primer a la zona extensa de les Guillateres d'All, l'any 2008, i posteriorment als "Camps d'en Pere Oliu", l'any següent.

5.3.3.2. Les intervencions arqueològiques extensives, 2008-2014

Com dèiem l'any 2006 es va configurar un equip d'investigació, dirigit i coordinat pel Dr Oriol Olesti, que en el marc del Projecte marc "*Guerra y Paz: Paisajes y orden social en la Hispania romana*", i concretament en el projecte de recerca "*La Cerdanya en època antiga: ocupació i explotació del territori del període Ceretà a la fi del món romà*", pretenia estudiar la possible explotació d'or al·luvial a la Cerdanya a l'Antiguitat. A banda del propi Olesti, l'equip estava conformat per membres del propi Departament de Ciències de l'Antiguitat (Cira Crespo⁹⁹⁵, Joan Oller⁹⁹⁶ i el sotasignat del present treball) altres investigadors i arqueòlegs de prestigi, com el mateix Dr Manel Viladevall, catedràtic del Departament de Mineralogia de la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona, Francesc Burjachs, arqueòleg i paleontòleg ICREA-URV, la Dra Béatrice Cauuet, especialista en arqueometal·lúrgia de la Universitat de Toulouse-Le Mirail, Laboratoire TRACES UMR5608. o Oriol Mercadal, arqueòleg i director del Museu Cerdà. Però també per entitats públiques i privades que s'hi sumaren (l'Ajuntament d'Isòvol, el

⁹⁹⁴ És en aquest projecte que, per exemple, també es va incloure l'excavació arqueològica al Castellot de Bolvir.

⁹⁹⁵ La historiadora Cira Crespo va ser membre de l'equip de recerca fins l'any 2010.

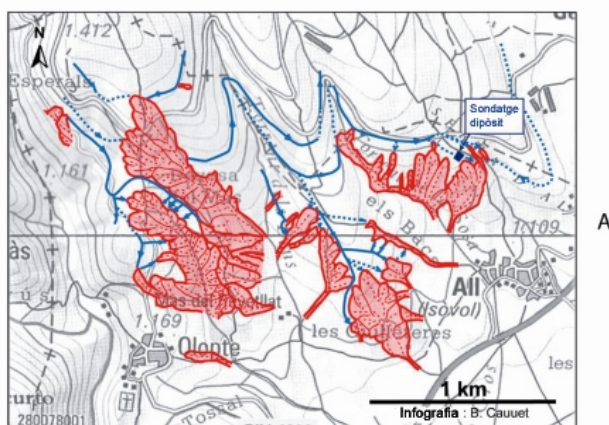
⁹⁹⁶ L'arqueòleg Joan Oller es va integrar al projecte de recerca l'any 2010.

Museu Cerdà, l'empresa Arqueociència SCSL⁹⁹⁷, i l'empresa d'arqueologia Catarqueòlegs SL⁹⁹⁸).

A partir de l'any 2010, la intervenció de les Guillateres d'All es va incloure en el Projecte marc “Lo viejo y lo nuevo en la Hispania romana: catastros, gestión de recursos y control social (MEC HAR 2010-2020)”. Talment, la intervenció que es realitzà l'any 2014 va quedar inclosa en el Projecte Integral de recerca “Paisatge i Territori a la Cerdanya Antiga (PATCA)” pel període 2014-2017, i també han quedat englobades dins del programa marc “Paisajes de la

Hispania Romana. De la diversidad a la complementariedad Har2013-41629P” concedit pel Ministerio de Educación y Ciencia per al període 2014-2017. Tots aquests projectes també pretenen estudiar l'ocupació del territori a les subcomarques de la Baixa i l'Alta Cerdanya, i les seves incidències socio-econòmiques i culturals en la població ceretana.

Dins de tots aquests projectes, encaminats molts ells de forma particular a contrastar una eventual explotació d'or en època antiga, la recerca arqueològica en una zona de presència aurífera i amb clares evidències d'alteracions antròpiques havia de resultar primordial. Així doncs, semblava que la zona de les

A. Cartografia dels suposats fronts miners i canals de la zona d'All
ICC-Mapa comarcal de Catalunya, 1:50.000 Cerdanya-15
Infografía: B. Cauuet

B. Fronts miners i situació del sondeig on es trobà el dipòsit. Fons: Google Earth

⁹⁹⁷ L'empresa Arqueociència SCSL va participar en el projecte fins a la seva dissolució, l'any 2012.

⁹⁹⁸ L'empresa Catarqueòlegs SL va iniciar la seva col·laboració amb el projecte l'any 2013, relació que encara continua.

Guillateres podia ser un lloc on s'acabés documentant una activitat minera i un sistema d'explotació dels dipòsits d'or secundari, contrastat geològicament i documental⁹⁹⁹. Nogensmenys, de la Cerdanya s'havia recuperat alguna peça d'or d'època antiga. És el cas del proper lloc de Prats, ubicat a un km en línia recta de les Guillateres, on en unes excavacions dels anys 80 s'havia recuperat una cadena d'or d'una necròpolis, la qual s'havia datat a l'entorn dels segles II-III dne.

En definitiva, el jaciment de les Guillateres d'All semblava correspondre al que quedaria d'una possible mina d'or a cel obert d'època romana, i per tant, podia ser un lloc clau per entendre les primeres formes de control i d'explotació d'aquests territoris pirinencs en època romana.

Així doncs, com dèiem, l'any 2008 s'iniciaren les intervencions arqueològiques a la zona de les Guillateres d'All, sota la direcció del Dr Oriol Olesti, investigador principal del Projecte de Recerca. Les campanyes se succeïren en els anys 2009, 2010 i 2011, i també en el 2014. En totes elles, excepte la dels l'anys 2010 i 2011, les tasques arqueològiques comptaren amb la codirecció del sotasignat. Així mateix, la coordinació i gestió dels treballs va anar a càrrec del Dr. Oriol Olesti (professor de la UAB), i d'Oriol Mercadal (arqueòleg i director del Museu Cerdà).

A nivell metodològic, pel que fa a l'excavació arqueològica se seguiren els postulats metodològics de EC Harris i A Carandini pel que fa al mètode de registre de les dades que facilita l'excavació. Així mateix, i a nivell específic, aquesta intervenció es basà en la realització de sondejos arqueològics i vam atorgar una centena d'unitats a cada sondeig (ue's 100, 101, 102, etc pel sondeig 1, i ue's 200, 201, 202,... pel sondeig 2). D'aquesta manera, cada estrat ja s'ubicava en els sondejos, a banda de definir un estrat o un altre.

⁹⁹⁹ Tal com veurem posteriorment, comptem amb diferents passatges d'autors antics que ens mencionen l'or dels Pirineus.

5.3.3.2.1. *La campanya de 2008*¹⁰⁰⁰

Amb l'objectiu d'intentar localitzar estructures antròpiques relacionades amb la possible mina romana a cel obert, l'estiu de 2008 es desenvolupà al sector de les Guillateres una prospecció superficial sistemàtica. La prospecció arqueològica se centrà en aquells camps propers i adjacents a la formació de les Guillateres englobant una superfície total d'unes 11 Ha. Els treballs no van detectar cap element arqueològicament significatiu ni s'observaren materials ceràmics tampoc, a banda d'alguns fragments de ceràmiques vidriades policromades pròpies dels segles XIX o XX. En aquest sentit també cal destacar que no es realitzà cap tipus de remoció del terreny ni s'afectà el subsòl dels camps i prats prospectats. També les prospeccions visuals es dedicaren a l'estudi del canal que, provinent de Meranges, porta l'aigua just a la cota superior de les Guillateres, i que actualment forma part dels recursos d'aprovisionament d'aigua pel nucli d'All. Era possible pensar que aquell canal, o més exactament el seu traçat més antic, consistís en la fossilització d'una xarxa de canals i que pogués ser la font d'aprovisionament d'aigua de l'hipotètica estructura aurífera romana. El resultat arqueològic fou del tot negatiu.

Durant aquests treballs fou quan s'incorporà a l'equip de treball l'arqueometal·lúrgica Beatrice Cauuet, de la Universitat de Toulouse-Le Mirail, experta en mineria i metal·lúrgia a l'Antiguitat i que en els darrers anys havia treballat més específicament els jaciments aurífers d'or en època antiga a l'àrea pirinenca (CAUJET 2005). Després de les prospeccions, i de l'estudi conjunt de la cartografia i la fotografia aèria, Beatrice Cauuet no va tenir cap dubte en considerar les Guillateres d'All com un dels millors exemples d'estructures d'explotació de l'or en època romana, conegudes a l'àrea pirinenca (la primera en el vessant peninsular), i va identificar un parell de punts susceptibles de conservar

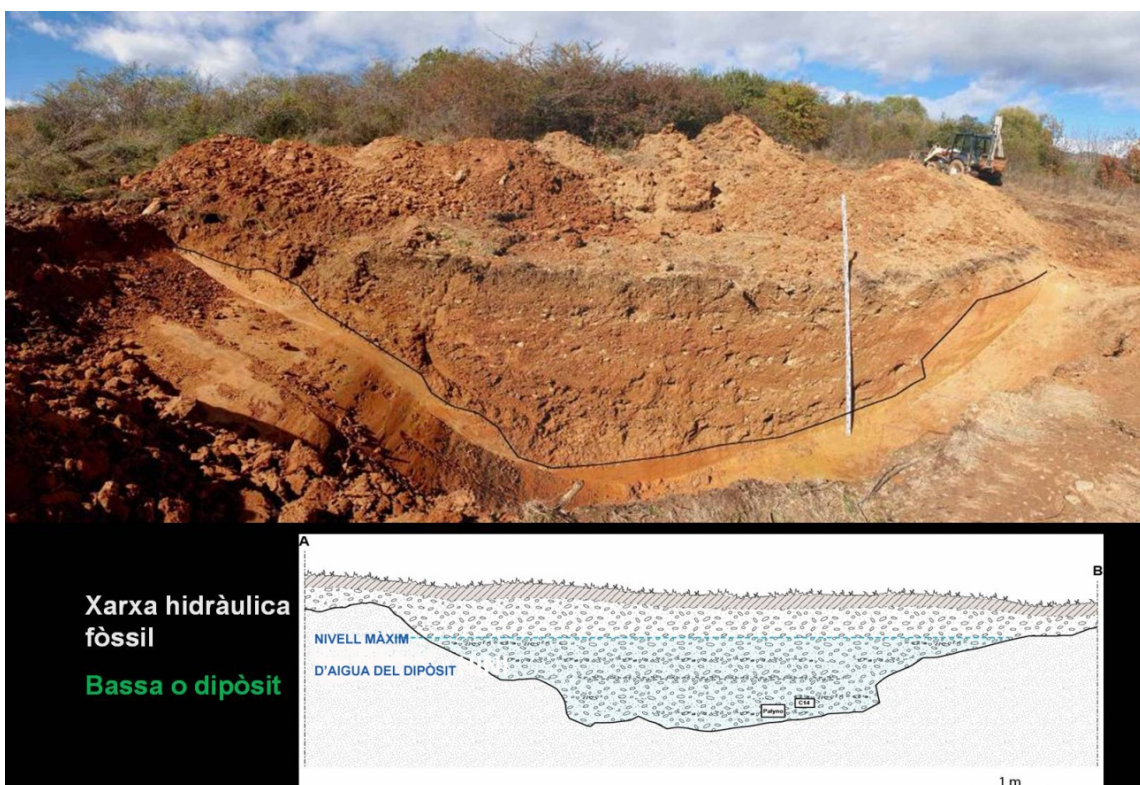
¹⁰⁰⁰ Aquesta campanya només fou dirigida pel sotasignat. Les dades detallades d'aquesta campanya es poden trobar a la memòria d'excavació corresponent (MORERA, 2008).

Territori i Poblament de Cerdanya a l'Antiguitat: la iberització i romanització de la vall cerdana

estructures mineres fòssils. Un d'ells consistia precisament en el sector Nordoriental de les Guillateres.

5.3.3.2.2. La campanya de 2009¹⁰⁰¹

Després que Béatrice Cauuet identifiqués la zona nordoriental de les Guillateres, com una de les susceptibles d'albergar estructures antròpiques vinculades a la mineria aurífera romana o preromana, al setembre de 2009 s'iniciaren els treballs d'excavació arqueològica a una zona coneguda amb el nom de "Els camps d'En Pere Ollu", gràcies a una subvenció atorgada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, als recursos logístics aportats pel consistori municipal, i a la col·laboració desinteressada de l'empresa Arqueociència SCSL.

Perfil del retall documentat en el sondeig (Imatge: Béatrice Cauuet/Oriol Olesti)

¹⁰⁰¹ Aquesta campanya només fou dirigida pel sotasignat. Les dades detallades d'aquesta campanya es poden trobar a la memòria d'excavació corresponent (MORERA, 2009a), i a MORERA *et alii*, 2010, i CAUJET *et alii*, 2012.

Els camps consistien en una llengua de terreny de poc més de 70m de llargada i uns 30m d'amplada, amb un lleuger pendent en direcció sud, que restava delimitat per sengles barrancs a banda i banda, també a la zona meridional, d'uns quants metres d'alçada. En aquesta terrassa es van realitzar tres sondejos amb pala mecànica, paral·lels entre ells i distanciats uns quants metres, orientats perpendicularment al pendent del terreny. De totes maneres, les tasques es van centrar ràpidament en un d'ells, el més superior, en el qual semblava distingir-se més clarament un gran retall antròpic (ve 104 segons la nomenclatura de la intervenció). Presentava una amplada d'uns 9.5m i un perfil de tendència convexa que aconseguia uns 2m de fondària màxima. Efectivament, el retall podia ser interpretat com una bassa o dipòsit.

5.3.3.2.3. *Les campanyes de 2010 i 2011*¹⁰⁰²

Fou a partir d'aquell sondeig que en els següents dos anys es programaren dues campanyes d'intervenció per tal de delimitar l'estructura en extensió i excavar-la estratigràficament, les quals es desenvoluparen durant el juliol de 2010 i setembre de 2011. En la primera s'obrí una gran àrea d'excavació d'uns 50m², des del sondeig mencionat vers el sud, identificant-se un gran retall semiovalat que indubtablement s'havia de relacionar amb un dipòsit. A uns 5m del sondeig, i en el límit sud de l'hipotètic retall antròpic, es documentaren un seguit de grans blocs de pedra que tancaven l'estructura. Alguns dels blocs eren força voluminosos i estaven disposats al centre, mesurant uns 50/60cm de costat. L'excavació completa de l'estructura posà en evidència un dic construït en blocs tallats de tamany notable, i completat per altres més petits d'unes dimensions d'entre 15 i 30 cm. Aquest dic tancava el vessant, i constituïa el límit aigües avall d'una bassa de retenció d'aigües. L'estructura presentava un fons pla, amb una inclinació d'un 15% en el sentit de la pendent. Tenia una amplada d'uns 4,5m en la seva part inferior, per 1 m de profunditat, essent els perfils d'aquesta part profunda força

¹⁰⁰² En aquestes campanyes no vam realitzar la direcció arqueològica, participant només en les tasques d'excavació arqueològica. Les dades detallades d'aquesta campanya es poden trobar a la memòria d'excavació corresponent (CAUJET/OLESTI, 2009), i a CAUJET *et alii*, 2012.

verticals al costat nord, i lleugerament inclinats i exvasats al costat sud. Pel que fa a la part superior de l'estructura, els dos costats es mostraven força exvasats, fins a assolir el nivell del sòl vegetal localitzable a quasi 2m per damunt del fons de la bassa, i conformant una amplada total d'uns 9,5m.

Imatge amb el dic de pedres, en primer terme. Al fons, tall estratigràfic on s'observa la secció del dipòsit (foto: Béatrice Cauuet)

En la campanya de 2011 es realitzà l'excavació del què havia de ser l'altra meitat del dipòsit d'aigua. Tanmateix, la meitat nord de la bassa no apareixia tan ben definida com l'anterior, i els seus límits quedaven certament difosos, igual com la seva fondària, variable i sense mantenir les potències de 1.5-2m que sí que es documentaven a la meitat sud. A més, també es localitzà el que semblava una estructura murària que no permetia la correcta interpretació del conjunt. De totes maneres, encara que en aquest cas l'estructura en dipòsit no es mostrava d'una manera tan diàfana, sí que es continuava evidenciant una actuació antròpica de la zona, la qual, indubtablement, s'havia de relacionar amb la canalització de les aigües i amb una eventual acumulació hidràulica.

També val a dir que de tot el sediment exhumat de l'interior de les estructures en les dues campanyes no es va poder recuperar cap fragment de carbó ni llavors que poguessin ser estudiats des d'un punt de vista pal·linològic, carpològics o antracològic, i que a més, ens haguessin aportat una datació radiocarbònica.

Tanmateix, sí que es recuperaren dos bocins ceràmics. Un d'ells, realitzat a mà i informe, corresponia a una cronologia del Bronze Mig i indubtablement es trobava en una deposició secundària. Pel que fa al segon, consistia en un fons de recipient realitzat a torn, molt similar tipològicament a produccions que per la zona de Bordeus es daten en els segles altimperials romans. De totes maneres, la migradesa del fragment conservat no permetia assegurar-ne la procedència i cronologia.

5.3.3.2.4. *La campanya de 2014*¹⁰⁰³

Finalment, l'octubre de 2014 es va realitzar la darrera de les campanyes d'actuació. Consistí en la realització de dos sondejos a la part inferior i superior de la bassa documentada en les intervencions anteriors. Així, la campanya del 2011 havia deixat alguns dubtes interpretatius de l'estructura, i havia quedat la porta oberta a pensar en possibilitats interpretatives que no passessin per considerar el gran retall vinculat a la mineria aurífera. I fins i tot, alguns plantejaments podien indicar que es tractaria d'un paleocanal reblert en temps geològics. La disgregació dels talls de l'estructura en la part més superior i la pèrdua d'unitat havien creat certs dubtes al seu voltant. L'objectiu que es perseguia amb la nova intervenció era el d'acotar una altra vegada els termes interpretatius de l'estructura.

D'aquesta manera, els sondejos perseguien la necessitat de continuar documentant l'estructura, més que no pas excavar-la, i així valorar amb més elements a què responia. El sondeig realitzat a la part inferior (a uns 5m del límit

¹⁰⁰³ Aquesta campanya fou dirigida novament pel sotasignat del present treball, i els detalls de la intervenció es poden consultar en la Memòria científica de resultats (MORERA 2015).

del retall) va resultar del tot negatiu, localitzant-se el substrat geològic a poc més de 30cm. Aquesta cala, d'uns 12m de llargada i realitzada tallant perpendicularment la terrassa, mostrava que el gran retall ue 104 no tenia cap mena de continuïtat, tampoc en la forma de canalització, i per tant s'havia de descartar que es tractés d'un paleocanal. Pel que fa al sondeig de la part superior, d'uns 18m de llargada i separant-se uns 3m del límit de l'excavació, s'hi localitzà novament el retall, ara de només 7m d'amplada però que podien arribar a 9-10m, i amb una fondària mínima de 1.55m. Aquesta cala confirmava que efectivament el gran retall continuava per la part superior, recuperant novament la seva fisonomia.

Sondeig realitzat a la part inferior del dipòsit on s'observa el substrat geològic per tota la superfície a pocs centímetres de fondària

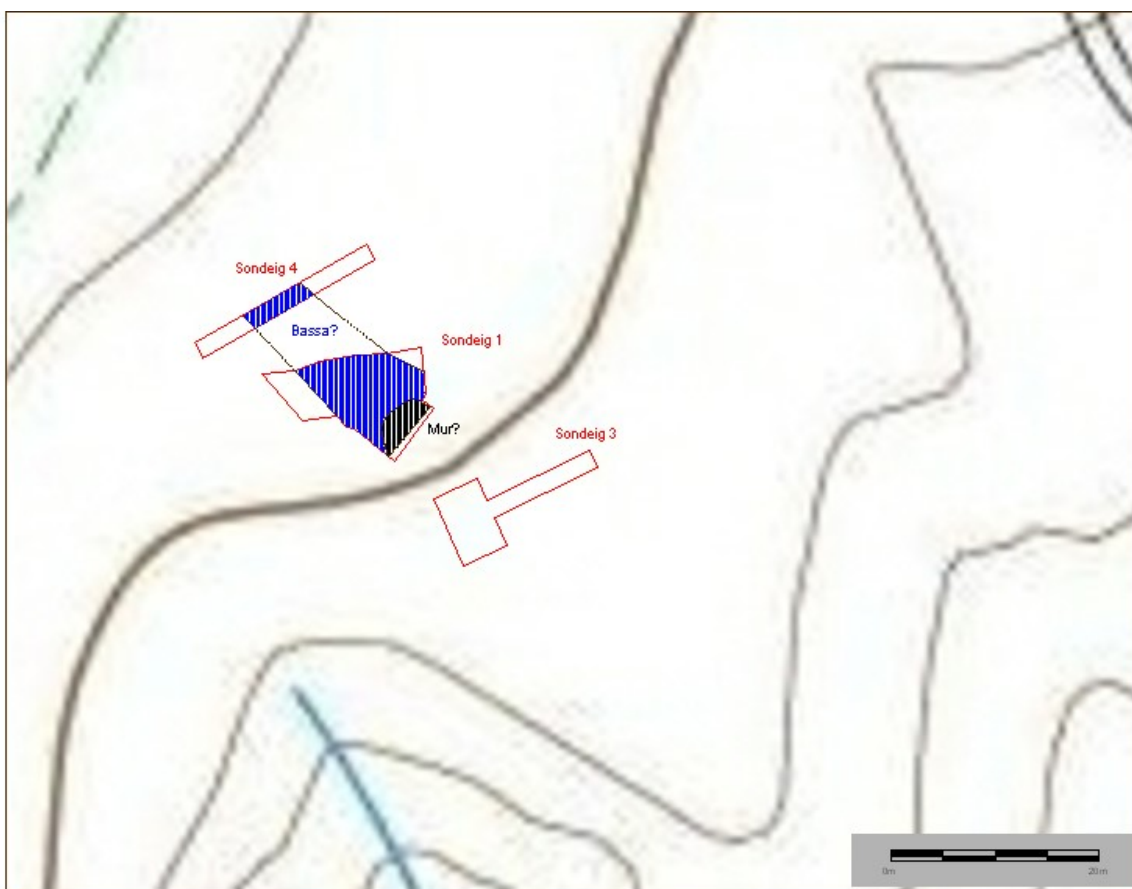
Però també, i aquesta era una dada interessant, es va observar, ara molt clarament, que el substrat geològic estava conformat per diferents paquets d'argiles setinades que es combinaven amb argiles gravoses, ambdós de diferents

gruixos. Evidentment, l'estrat geològic setinat presentava un grau d'impermeabilització molt més elevat que l'altre, molt més porós i sense possibilitat de fer-hi entollar l'aigua. Així doncs, el més interessant de tot plegat era que l'estructura estava retallant només i exclusivament el paquet d'argiles llimoses. D'aquesta manera, si el retall hagués hagut de contenir líquids, aigua bàsicament, ho hauria pogut fer ja que els seus límits eren totalment impermeables. Si, contràriament, algun dels seus límits hagués estat format per un substrat de composició terrosa i gravosa, mai hauria pogut ser utilitzat com un dipòsit, ja que el líquid contingut s'hauria filtrat permanentment al subsòl.

5.3.3.3. Documentació estratigràfica i Resultats

Durant aquestes 5 campanyes d'excavació s'ha actuat en una terrassa avançada, escarpada en tres dels seus límits, que de forma apriorística es considerava que podia haver albergat un sistema miner aurífer a cel obert d'època antiga. L'estudi final ha determinat la presència d'un gran retall, ue 104/402, una bassa ubicada a la part superior de la plataforma, amb una longitud mínima d'una quinzena de metres, i una amplada que hauria estat d'uns 5m, però que l'erosió havia fet augmentar fins al voltant de 9-10m. L'estructura estava exclusivament retallada en un paquet geològic d'argiles molt setinades de tonalitats que anaven del groc al vermell.

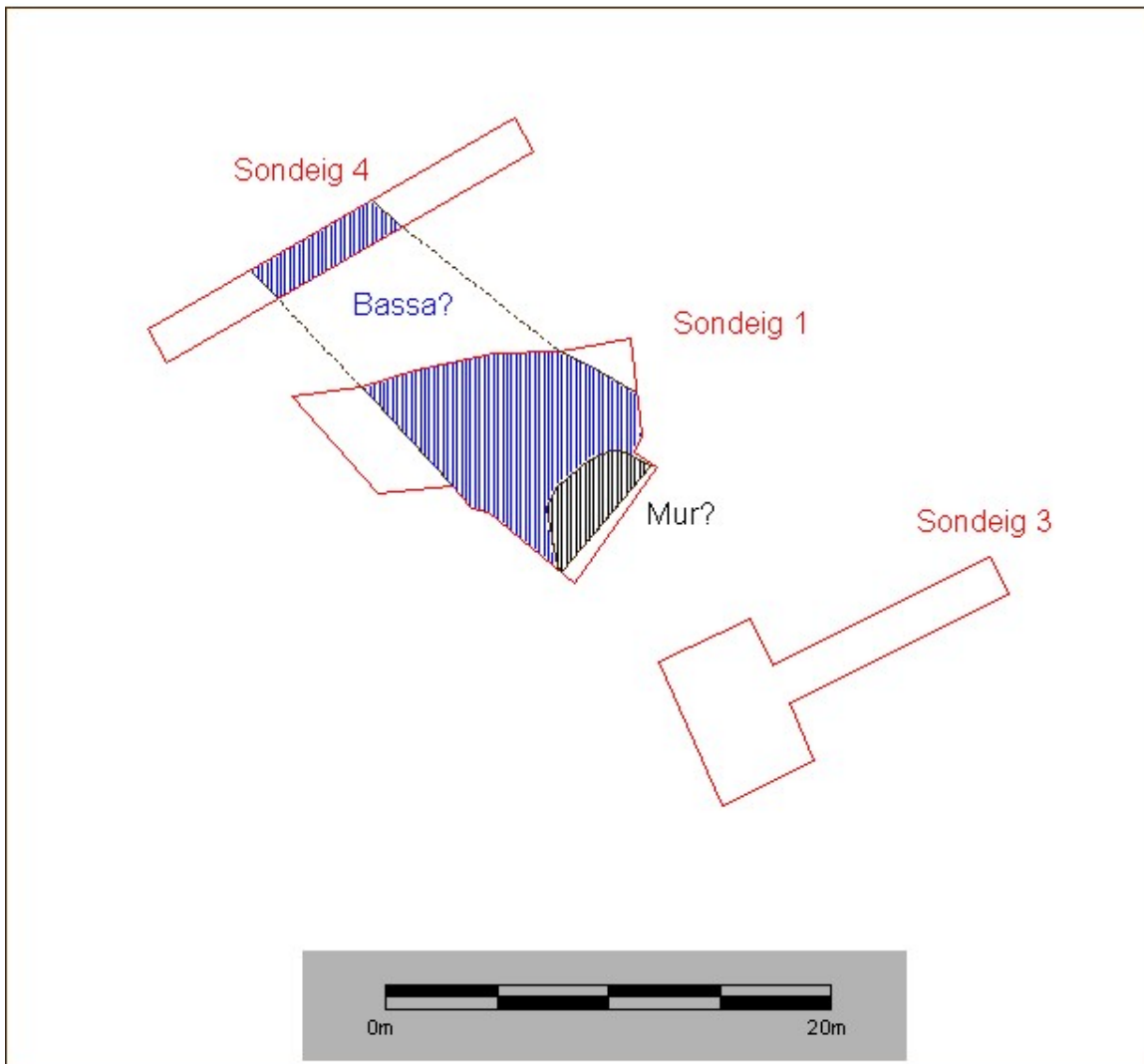
L'estructura hidràulica descoberta 104/402 era invisible en el terreny, ja que havia estat reblerta per avingudes de llots argilo-sorrencs i còdols, ue 102/403, l'origen de les quals va lligada a una erosió natural i regular dels terrenys al·luvials situats més amunt. Els límits del retall estan molt ben definits, ja ho hem dit, a partir del tapàs geològic, permetent també una bona identificació del rebliment, de granulometria menys densa. Malauradament, els nivells de rebliment 102/403 es mostraren gairebé estèrils en material arqueològic o restes carbonitzades.

Situació planimètrica dels diferents sondejos realitzats

La bassa presentava un fons pla, amb una inclinació d'un 15% aproximadament en el sentit del pendent. Presentava una amplada d'uns 4.5m en la seva part inferior que per efectes de l'erosió s'ampliaven fins als 8-10m. L'alçada ben conservada era d'una mica més d'un metre, però si hi sumem l'alçat de les parts exvasades donaria una potència mínima d'uns 2m. A la part més inferior de la bassa, el dic de pedres seques, amuntegades i sense altre lligam que l'argila, formaven una estructura ben diferenciada. Els blocs inferiors podien arribar a tenir 50/60cm mentre que els de sobre eren més petits, d'uns 15-30cm de diàmetre. Es conservaven 4.5m de longitud del dic per uns 2m d'amplada i uns 60cm d'alçada respecte el fons de la bassa. Tanmateix, aquests blocs s'haurien hagut d'elevat un mínim de 1.5m per fer les funcions de presa.

També a la zona central de l'estructura, per la part exterior, s'identificà una osca o petit retall de 20cm d'amplada i 10cm de fondària. Semblava indicar la localització d'una estructura en fusta de tipus solera, sostinguda per estaques, que permetia elevar l'alçada d'aigua retinguda a la bassa.

Detall de com podria haver estat el dipòsit hidràulic

Finalment, a la part superior de la gran àrea d'intervenció aparegueren quatre grans blocs de granit, disposats en filera, que semblaven correspondre a un límit o a un tancament. Els blocs no estaven lligats entre ells, però semblaven formar part del què seria un mur de contenció superior, un dels quals hauria relliscat cap a la part inferior. Els blocs, sens dubte, eren aportats antròpicament. Just al seu costat,

semblava quedar una imprecisa de circulació de l'aigua. Tanmateix, no fou possible localitzar l'entrada d'aigua del canal, que tampoc aparegué en el sondeig realitzat a la part superior, i que cal suposar que estaria en els camps limítrofs.

Val a dir que foren localitzats tres fragments ceràmics durant l'excavació, un ubicat en un dels laterals del retall, en una posició relativament elevada i superficial, un altre a l'interior del dic, i el darrer a la part nord, a mitja cota. El primer es tractava d'un fons pla de plat, fet a torn en pasta oxidant, i per Béatrice Cauuet es podia relacionar amb una forma de morter de les produccions del sud de la Gàl·lia, sobretot la forma 205 de Santrot, i que a la regió de Bordeus es data a finals de segle I o inicis de segle II dne (Cauuet et alii, 2012, 299)¹⁰⁰⁴. I el tercer d'ells també estava realitzat a torn i semblava molt similar al fons mencionat. L'altre, consistia en un fragment fet a mà, de pasta grollera, i es presentava fortament rodat i sense cap perfil regular. Una pel·lícula de material carbonatat cobria la part inferior, fet que va permetre que es pogués analitzar al laboratori Archeolabs per datar radiocarbònicament la superfície. El resultat fou una forquilla de 1937 a 1699 cal ane. Es tracta, per tant, d'una peça de l'Edat del Bronze que ens indica, amb força probabilitat, l'existència a la zona d'un tipus d'hàbitat en aquell període però que no semblaria que tingués res a veure amb l'estructura de dipòsit ni amb les activitats mineres

5.3.2.4. Conclusions dels treballs a les Guilletes d'All

L'estudi arqueològic que s'ha realitzat a les Guilletes d'All d'Isòvol ha estat la suma de 5 campanyes d'excavació en una terrassa avançada de la zona nordoriental de les formacions. Fonamentalment les intervencions han consistit en la realització de sondejos arqueològics, i en la delimitació, excavació i documentació de part d'un gran retall antròpic amb una capacitat volumètrica mínima d'uns 40-50m³, treballant en una àrea d'intervenció propera als 100m².

¹⁰⁰⁴ Personalment, ens mostrem més escèptics sobre la classificació i datació d'aquesta peça, ja que després d'haver-la analitzat, pensem que podria correspondre a un gran ventall de possibilitats.

Amb l'actuació realitzada estem en disposició d'argumentar que es tracta d'una estructura construïda antròpicament i reblerta en temps històrics. En aquest sentit, tenim diferents factors d'anàlisi. Durant un moment de les intervencions es va plantejar la possibilitat que l'estructura consistís en un paleocanal geològic, reblert de forma natural en època quaternària. Bé, per nosaltres resulta bastant clara l'evidència que l'estructura no és un paleocanal. De fet no seria ni un canal continuat que discorreria per tota la terrassa. El sondeig realitzat just per sota del gran retall, mostrava que no existia cap tipus de continuïtat, ni d'inflexió en el pendent. Així, en un cert moment es passava de documentar el substrat natural a una fondària de més de 2m (a l'interior del retall), a trobar-lo a poc més de 20cm (a l'exterior i a migdia del retall). Per tant, l'estructura retallada al subsòl, sigui quina sigui i la denominem com la denominem, no té continuïtat vers migdia, acabant-se allà on s'identificà un mur de blocs de pedres a l'interior. Creiem obvi pensar que en cas que en aquells terrenys hi hagués hagut un paleocanal geològic (o un canal antròpic) hauria d'haver hagut una traçada continuada del mateix que travessés tota la terrassa de forma longitudinal. D'aquesta manera, com que aquest no és el cas, i si el retall no té continuïtat vers migdia, podem pensar que ens trobem davant d'una gran cisterna o d'una bassa la qual s'hauria erosionat profundament al llarg dels anys.

Així mateix, i pel que fa als seus límits, consistiria en una cisterna allargassada, d'un mínim de quinze metres de llarg per uns 8-10m d'amplada. No obstant això, creiem fermament que les parts més elevades estarien parcialment erosionades, pel que s'hauria de suposar una amplada al voltant dels 5-6m. Així, aquesta bassa es configuraria com una gran piscina longitudinal, de perfils verticals i fons més o menys pla. La fondària que hem documentat rondaria els dos metres, però molt probablement hagués pogut ser superior, ja queensem que el terreny a la part superficial està erosionat i escapat, havent perdut un important paquet de materials. I això hi hem d'afegir que s'han trobat indicis de la construcció en fusta

d'una estructura elevada, que ajudaria a la contenció de l'aigua, augmentant la capacitat d'emmagatzematge del dipòsit.

D'altra banda, és interessant observar que el retall es va generar en el paquet geològic conformat per argiles setinades, molt més impermeables que l'altre estrat geològic del mateix terreny, format de per argiles gravoses i pedruscall menut. Així, la totalitat de l'estructura està retallada en el nivell argilós, possibilitant uns límits i unes parets impermeables ben adequades pel curs i l'acumulació d'aigua. Nosaltres no veiem casual aquesta coincidència, i contràriament, hi observem una clara intencionalitat. En cas d'haver-se generat un canal/bassa en temps geològics, pensem que no hauria seguit només un dels estrats geològics, sinó que els aniria resseguint indistintament.

D'aquesta manera, creiem fermament que l'estructura documentada en els "campes d'en Pere Oliu" fou creada per l'acció humana, amb la voluntat de conduir i acumular l'aigua, esdevenint una mena de cisterna o de bassa. I la localització d'un mur de contenció en el punt més baix del retall confirmaria el dipòsit hidràulic, esdevenint un mur de presa del petit embassament. El que és més complicat de respondre és el moment en què es va realitzar i lògicament, quan es va deixar d'utilitzar, amortitzant-se totalment. L'únic de què estem segurs és que la bassa fou reblerta en temps històrics, de ben segur d'una manera natural, a través de progressius al·luvials i deposicions de llims per efecte de la continuada canalització d'aigua pel seu interior. Com dèiem, la recuperació d'un bocí ceràmic amb un petit carbó enganxat va permetre la realització d'una datació radiocarbònica, donant uns resultats que apuntaven a una cronologia del Bronze Mig, i que semblaven confirmar una deposició secundària. Els altres bocins recuperats es podien datar a partir d'època romana. En qualsevol cas, sabem segur que el definitiu rebliment s'hauria efectuat a partir del Bronze Mig, havent-hi moltes possibilitats que hagués estat a partir del període romà.

Si fos així, ens hem de preguntar quin tipus d'activitat econòmica (o quina construcció arquitectònica) hauria generat una estructura d'aquestes característiques, en el lloc i la zona on ens trobem, i hauria deixat les traces arqueològiques amb les quals ens trobem. Evidentment, cal descartar qualsevol tipus d'hàbitat habitacional a causa de la magnitud de l'estructura i donada l'absència de restes antròpiques (ceràmiques, cendres fauna,...). Pel que fa a les activitats econòmiques, sembla plausible descartar les produccions agropecuàries, i hauríem de pensar que ha de ser una activitat vinculada amb l'aigua i amb la seva acumulació.

Arribats a aquest punt, pensem que la proposta d'extracció aurífera dels dipòsits al·luvials encaixa perfectament amb tots aquests condicionants. Però ara caldria preguntar-nos, coneixien els antics l'or dels Pirineus? Sabien de les seves possibilitats per ser recuperat i explotat? Eren els sistemes miners aurífers d'època romana similars a les estructures trobades a les Guillateres? En totes aquestes preguntes, la resposta és afirmativa.

Pel que fa als autors antics, Plini (*Historia Natural*, IV, 112)¹⁰⁰⁵ ja menciona la riquesa aurífera dels Pirineus¹⁰⁰⁶. També Dió Cassi (*Historia Romana*, XLVIII, 42, 4-5)¹⁰⁰⁷ indica que Domici Calví, després de sufocar la revolta ceretana l'any 36 ane, prengué l'or com a botí, el qual emprà en la celebració del seu triomf. O també Estrabó, qui menciona la presència de mines d'or en diferents passatges. Primerament (III, 2, 8)¹⁰⁰⁸ compara les mines d'or al·luvial de la Bètica amb les de

¹⁰⁰⁵ "... (parlant d'Hispania) Toda la zona descrita, desde el Pirineo, está repleta de minas de oro, plata, hierro, plomo y estaño" Plinio el Viejo. *Historia Natural*. Libro IV. Traducció de Antonio Fontán, Ignacio García, Rencarnación del Barrio i M Luisa Arribas. Ed Gredos, Madrid, 1998, pàg 169.

¹⁰⁰⁶ En un altre passatge (Plini, *Historia Natural*, III, 30) l'autor també menciona l'or d'Hispania, però en aquest cas es referencia concretament als Pirineus.

¹⁰⁰⁷ "... únicamente de las ciudades hispanas recibió el oro que, según la tradición, debe ser entregado para esta celebración. Una parte de ese oro lo gastó en el triunfo y la mayor parte, en la Regia..." Dió Casio. *Historia de Roma*. Libro XLVIII. Traducció de Juan Pedro Oliver. Ed Gredos, pàg 172.

¹⁰⁰⁸ "...Y cubriendo los lugares secos con agua que acarrear, hacen brillar el polvo, y excavando pozos e ideando otras técnicas separan, mediante lavado, de la arena el oro, e incluso más numerosos que las minas de este metal son hoy los llamados lavaderos de oro. Los gálatas

la zona pirinenca, i en un altre passatge (IV, 2, 1)¹⁰⁰⁹, Estrabó esmenta l'or del país dels Tarbelli, un poble ubicat al vessant septentrional dels Pirineus centrals, especificant que extreuen filons, pellofes i virutes d'or¹⁰¹⁰. I finalment, una última referència la podríem trobar en Marcial (*Epigramas*, VI, 86)¹⁰¹¹. Ja ho hem vist en fer l'anàlisi de les fonts antigues que parlen de Cerdanya, en aquell poema l'autor romà relaciona les riqueses del rei Mides amb una *Lybica*. En cas que aquesta ciutat s'interpretés com la *Libica* ceretana (romana o preromana), tindríem una altra referència, en aquest cas directa, de la presència d'or a la zona de Llivia.

Però per un altre cantó, de manera indirecta l'or hispà de la Citerior també és conegut a través dels botins i tributs que aportaven els procònsols en tornar a Roma. Així sabem que Cneu Corneli Blasi l'any 197 ane tornà de la Citerior amb 1515 lliures d'or. El mateix Cató, el 194 ane, aportà 1400 lliures d'or (REVILLA/SANTACANA, 2015: 68). El 191 ane, Marc Fulvi Nobilior torna a Roma amb 127 lliures d'or. El procònsul Luci Manli i el qüestor Quint Fabi, que l'any 186 ane porten a Roma 52 corones i 132 lliures d'or el primer, i 80 lliures d'or el segon. O fins i tot Quint Fulvi Flac i Marc Claudi Marcel, que l'any 179 ane van aportar al tresor 124 corones i 32 lliures d'or l'un, i 10 lliures d'or l'altre (GRACIA, 2006: 76). Com veiem, no s'explicita que l'or provingui dels Pirineus, però sí de la Citerior. Tenint en compte que no hi ha moltes zones mineralògicament auríferes a la

estiman que son parejas sus minas del monte Cemeno y las emplazadas bajo el mismo Pirene...” Estrabón. Geografía. Libro III. Traducció M José Meana i Félix Piñero. Editorial Gredos, Madrid, 1992, Pàg 60.

¹⁰⁰⁹ “...La habitan los tarbelos, cuyas minas de oro son las más productivas de todas. En fosas casi superficiales se encuentran lascas de oro del tamaño de una mano, algunas de las cuales apenas si necesitan un pequeño pulimento, y lo demás aparece en forma de virutas y pepitas que tampoco requieren mucho tratamiento...” Estrabón. Geografía. Libro IV. Traducció M José Meana i Félix Piñero. Editorial Gredos, Madrid, 1992, Pàg 168.

¹⁰¹⁰ Estrabó (III, 2, 9) també recollí, sense donar-li cap credibilitat, una llegenda de Posidoni que al mateix temps l'havia pres de Timeu, segons la qual en un gran incendi que hi va haver als Pirineus, els materials fosos com l'or i la plata van arribar a la superfície i corrien com rius incandescents. Segons Posidoni, aquesta era la causa i l'origen de la gran quantitat d'aquests minerals que es podia extreure de les mines dels Pirineus (VILALLONGA, 1995: 146).

¹⁰¹¹ “Vino de Setia nieves domeñadas y copas llenas,/ ¿cuando os beberé sin que el médico me lo prohíba?/ Necio, ingrato e indigno de regalo tan grande/ quien prefiere ser heredero del rico Midas./ Que posea mieses de Libia, el Hermo y el Tajo./ y beba agua caliente, quien me envidie.” Marcial “Epigramas. Libro VI”. Traducció i notes de Antonio Ramírez. Editorial Gredos. Madrid, 2001, Pàg 291.

província Citerior, és possible pensar que almenys una part fos obtingut en exaccions als Pirineus.

Finalment, i encara que d'un període més tardà, hem de dir que l'or de Cerdanya també és mencionat en les fonts tardorromanes i altmedievals. Així, en el marc de la incursió del rei Wamba pel territori cerdà l'any 672 dne per sufocar la revolta del *dux* Paulus, Julià de Toledo ens descriu "...En arribar a les "clausures", entrarem a les mateixes fortaleses amb l'exèrcit desplegat pels congostos del Pirineu, i agafarem els defensors de dites fortaleses. (...) Semblantment, avançant amb incursions guerreres, a través dels exèrcits separats, ens apoderarem, a Cotlliure, de Leofred i de Guildigiki, així com també de llurs mullers. (...) Així doncs, després de tot això, havent sortit el príncep de la ciutat de Girona, avançant amb incursions guerreres, arribà als colls del Pirineu, on després d'haver descansat l'exèrcit durant dos dies, al tercer, com ja s'ha dit, dirigí les tropes pel faldar del Pirineu, i amb una magnífica victòria prengué i subjuguà les fortaleses pirinenques que s'anomenen Cotlliure, Oltrera i Llivia, i trobà en aquests llocs molt d'or i d'argent, que lliurà per botí al seu nombrós exèrcit..."¹⁰¹². I També tenim constància que els àrabs van extreure or del Segre de la rodalia de Balaguer fins a mitjan segle XII, el qual, indubtablement, ha de ser or provinent de l'alta vall del Segre¹⁰¹³ (MERCADAL *et alii*, 2013: 45)¹⁰¹⁴.

Així doncs, queda evidenciat que els romans coneixien l'or pirinenc però, tenim dades que l'explotessin? De forma directa, no. Però potser tenim dades indirectes per pensar en un sentit afirmatiu. Així, sabem perfectament que al centre i a l'oest

¹⁰¹² Recollit a MERCADAL *et alii*, 2013: 45.

¹⁰¹³ I també, tot i que d'una referència molt més moderna, Pere de Marca, l'any 1688 deia: "Des de les altures de la vall de Querol, el riu Arau sortint d'aquí es dirigeix al Segre. Aquest darrer porta també partícules d'or, la qual cosa és prova que a les muntanyes franceses, d'on aquestes llimadures són raspades per la força de les aigües revingudes, no els falta la resplendor d'aquest metall. No obstant això, no se'n segueix necessàriament que el nom d'Arieja, que es dona a aquest riu en els documents antics hagi de ser canviat en el d'Auriger, pel fet que algunes vegades porti arenes d'or, com ha plagut a alguns autors més recents no massa perits en aquestes matèries." (DE MARCA 1965: 76).

¹⁰¹⁴ Finalment, val a dir que existeix un important llegendari d'època recent sobre l'or de Cerdanya i de l'Alt Urgell. Per a més interès es pot consultar el treball de MERCADAL *et alii*, 2013: 45-46.

de França es va explotar l'or en filons del segle V al I ane (CAUJET, 2016, en premsa; OLIVIER, 2010: 40), i també està plenament documentat l'explotació de l'or al·luvial en territori peninsular, sobretot en el nord-oest a partir de finals del segle I ane (OLESTI, 2014a: 255 i ss; SÁNCHEZ-PALENCIA *et alii*, 2000), per tant semblaria que allà on els romans saben de l'existència d'or, en filons o al·luvial, s'inicia una immediata explotació.

En els mateixos Pirineus, i més concretament a l'alta vall de l'Arieja, en el municipi d'Ax-les-Thermes, a 1600m d'alçada, l'equip de la Dra. Béatrice Cauuet ha documentat els treballs d'extracció aurífera des dels segles III-IV dne (CAUJET, 2016: en premsa). Tanmateix, fins al present encara no ha estat possible provar l'extracció minera de l'or en època republicana (o preromana). Cira Crespo, en el seu magnífic treball sobre els Pirineus en època antiga li semblava veure una evidència de tot plegat, en un episodi de finals de segle II ane. En el marc de la revolta dels Volques Tectosages contra els Cimbris, el 106 ane, se sap que Servius Caepio es va endur l'or dels temples de la zona de Tolosa. Per ella, aquest or provindria entre altres llocs, de la vall de l'Arieja (CRESPO, 2011: 100)¹⁰¹⁵.

Encara que aquest darrer episodi hagi de quedar en el terreny de la hipòtesi, ja que no en tenim cap certesa, veiem com els romans coneixien l'existència d'or als Pirineus, almenys des del segle I ane; també veiem com en el mateix moment, en els segles II-I ane (i també amb anterioritat en el cas de l'or gal) en zones molt properes als Pirineus s'està explotant l'or en roca o d'origen al·luvial; i veiem com almenys des d'època baiximperial s'està explotant l'or de l'alta vall de l'Arieja. Finalment, constatem com en la mateixa Cerdanya (recordem-ho, al cor mateix dels Pirineus Orientals), fins al present tenim identificats quatre objectes d'or que s'han recuperat en un diàmetre de no més de 10km, que té les Guillateres d'All com a centre: l'arracada del Castellot de Bolvir, la microviruta del gresol de l'Edifici IV, també del Castellot, el segell amb *signaculum* del Tossal de Baltarga, els tres

¹⁰¹⁵ Tot i que és una proposta interessant, no hi ha cap element que connecti l'or de l'Arieja amb el de Tolosa, a banda del simple criteri intuïtiu i de proximitat, amb el que per nosaltres no pot ser pres com un exemple d'explotació d'or en època republicana.

amb una cronologia dels segles II-I ane, i la cadena de la necròpolis de Prats, de finals de segle II dne.

Per tot plegat, creiem que hi ha motius per pensar en una explotació aurífera pirinenca en època preromana i romana. És cert, no hi ha cap evidència directa a part de la nostra proposta a les Guillateres d'All, peròensem que tots els motius exposats són altament suggerents que realment va ser així.

I l'últim element d'anàlisi que hauríem de tenir en compte és, com eren les explotacions auríferes al·luvials romanes? Les coneixem? Tenen unes estructures similars a les localitzades a les Guillateres? Una altra vegada, la resposta a totes aquestes preguntes és afirmativa. El primer que ens explica com s'aconseguia l'or "dels rius" és Estrabó (III, 2, 8), parlant-ne de l'extracció que se'n feia a la zona turdetana. L'autor comença lloant la gran quantitat de minerals que hi ha en aquella zona, i la gran producció que hi ha, també d'or: "...*pues ni el oro, ni la plata, ni el cobre, ni el hierro, en ningún lugar de la tierra se ha comprobado hasta ahora que se produzcan en tan gran cantidad ni de tan alta calidad...*". I tot seguit passa a descriure el mètode com s'extreu l'or en aquells territoris: "*El oro no se extrae sólo en las minas, también se recoge en los cursos de agua. Los ríos y torrentes arrastran la arena aurífera (...) y excavando pozos e ideando otras técnicas separan, mediante lavado, de la arena el oro, e incluso más numerosos que las minas de este metal son hoy los llamados lavaderos de oro...*"¹⁰¹⁶. Per tant, ens descriu el paisatge d'una zona fluvial que arrossega sediments barrejats amb petites partícules d'or, les quals es recuperen a través de batees¹⁰¹⁷.

Un segon autor és Plini (Historia Natural, XXXIII, 66-78) el qual féu una descripció ben detallada, especificant quatre maneres diferents de recuperar or. Una primera és l'*aurum fluminum ramentis*, o sigui l'or que s'obté dels pòsits fluvials

¹⁰¹⁶ "Estrabón. Geografía. Libro III". Traducció M José Meana i Félix Piñero. Editorial Gredos, Madrid, 1992, Pàg 59-60.

¹⁰¹⁷ En el mateix passatge Estrabó relaciona la mescla de l'or amb el mercuri per tal d'obtenir un or més pur. Volem recordar que en les anàlisis dels gresols del Castellot es van recuperar restes de cinabri, un mineral format bàsicament per mercuri.

transportats per rius i rierols¹⁰¹⁸, i segons l'autor, la fórmula a partir de la qual s'obtidria l'or més pur: (XXXIII, 66) “...en el río Tajo en Hispania (...) No hay oro más perfecto, que lo que se hace por el pulido de las arenas y la fricción del agua...”. Una segona manera és l'*aurum talutium*, o sigui l'or en talús, el que apareix en la superfície quan els sediments a dessota també són aurífers, fórmula que per Plini no és molt usual a Hispania ja que l'or en veta no hi és molt present: (XXXIII, 67) “*Aquellos que buscan oro en el primer lugar se quita el segutilum que es una tierra depositada que muestra donde está la veta; la arena se lava, dando una estimación de la riqueza de la veta por el residuo que en lavado queda. A veces las vetas de oro están a flor de la tierra (...) Además, las montañas en Hispania, son áridas, y estériles no aptas para otra producción, se ven obligados por el hombre a proporcionar este valioso producto*”. La tercera manera és a través de l'*aurum canalicium* o *canaliense*, o sigui l'or que s'obté de galeries o de pous, i en què l'or no està lliure, sinó en aliatge amb altres minerals: (XXXIII, 68-69) “...*El oro extraído de los pozos lo llaman canalicium por otros canaliense. y está junto con los cantos y arena de mármol (...) Estos canales fluyen de las vetas a lo largo de las paredes de los pozos, de ahí el nombre canalicium. (...) La masa que se extrae es machacada, lavada, quemada, hecha tierra en polvo (...) Impurezas que rechaza el plato como en todos los metales, se llama escoria. Esta escoria es de oro por lo que es machacada de nuevo, y se calienta en crisoles de tasconium...*”¹⁰¹⁹.

El darrer sistema per recuperar l'or és l'*aurum arrugiae*, l'or en galeria, que tal com indica Plini requeria d'una feina ingent: (XXXIII, 70) “...*El tercer método supera la labor de gigantes. Con galerías llevadas a largas distancias, en el hueco de la montaña a la luz de las lucernas, cuyo término se utiliza para medir el trabajo y en varios meses que no ven la luz del día. Estas minas son llamadas a menudo arrugias, se agrietan de repente, y el deslizamiento de las tierras entierran a los trabajadores...*”. Dins d'aquest tipus Plini descriu amb detall el que anomena *ruina*

¹⁰¹⁸ És el tipus que descrivia Estrabó en els seus passatges.

¹⁰¹⁹ De totes maneres semblaria que a Hispania aquest sistema va ser poc important (OLESTI, 2014a: 294)

montium, o sigui el desmunt de les muntanyes, mètode que origina grans paisatges fossilitzats, com podria ser el de les Guillateres d'All, o el paisatge molt ben estudiat de Las Médulas, a León (SÁNCHEZ-PALENCIA *et alii*, 2000). Seguint a Plini, comenta: (XXXIII, 71-73) “...En una y otra clase de minas surgen masas de pedernal que se rompen con fuego y vinagre; pero a menudo, como haciéndolo así, a causa del vapor y del humo las galerías se hacen ahogadoras, esos peñascos se rompen con martillos de hierro de ciento cincuenta libras, y luego sacan los fragmentos sobre los hombros de día y de noche, pasándolo de mano en mano a través de la oscuridad. Solo los colocados a la entrada ven la luz (...) Se ataca con cuñas y mazas de hierro lo mismo que antes: no hay nada en el mundo más difícil, pero la sed de oro es más dura. Terminada la obra el último ataque de los pilares de los arcos se abren dando señal de derrumbe, sólo lo percibe el vigilante en la parte superior de la montaña. Este, da la voz y con ademanes, grita a los trabajadores, rápido huyan. Rota, cae la montaña con un estruendo que la imaginación no puede concebir, y da una explosión de una fuerza increíble. Los victoriosos contemplan la ruina de la naturaleza. Sin embargo todavía no hay oro ni siquiera sabían si lo habría cuando empezaron a cavar, y para tantos peligros y tanto coste, solo fue causa esperar lo que desean...”

Però finalment, i tan important com la cerca de l'or o el desmunt de les galeries, Plini destaca la importància de les operacions hidràuliques, necessàries pel funcionament d'aquests sistemes: (XXXIII, 74) “...Otro trabajo, e incluso más caro, es conducir desde la cumbre de las montañas, la mayoría de las veces a cien mil pasos de distancia, los ríos para lavar los desechos (...) Y este es un gran trabajo: es necesario que la pendiente sea rápida, de modo que el agua corra rápida, y para ello tiene que venir de los puntos más altos (...) En la cabecera del agua en la parte frontal de la montaña se excavan dos estanques huecos de doscientos pies de largo y de ancho (uns 60m de costat), y diez de profundidad. Tiene cinco aliviaderos, cuadrados de unos tres pies. El estanque estando lleno, se les quita los tapones, y la corriente se apresura con tal fuerza, que arrastra las zonas de roca...” Per tant Plini ens diu que just en el límit del front de muntanya es

construeixen basses de 60m de costat (200 peus romans), per 3m de fondària (10 peus romans), deixant 5 eixidors de 90cm cada un (3 peus), amb unes comportes que permeten que surti l'aigua a pressió.

Per tant, els autors antics, ja ho hem vist, ens informen amb bastant precisió de com hauria de ser una explotació minera aurífera a cel obert, i quines estructures, sobretot hidràuliques necessària. Doncs bé, aquests sistemes, han estat descoberts, excavats i molt ben estudiats a la zona minera de Las Médulas, a León. Aquest complex és el més gran dels més de 230 centres miners identificats a la zona del nodoest peninsular, amb uns fronts miners de 2.5km de llargada i una profunditat de 100m. Segons sembla d'allà es van extreure uns 93'5 milions de m³ de terra, aprofitant la força hidràulica que proporcionaven els canals que provenien de zones muntanyenques de més de 100km de distància (OLESTI, 2014a, 289-290). A Las Médulas s'ha pogut determinar que la major part fou excavat a partir del *ruina montium*, i a les zones amb molta potència sedimentària es feien galeries i pous cecs prop dels fronts miners pels quals s'introduïa l'aigua, provocant el total desmunt. Aquestes galeries es realitzarien en els sediments més dèbils, i per aquests túnels s'escollaria l'aigua que per pressió s'enduria un bon paquet de terres. L'estudi de Las Médulas va evidenciar que la clau del sistema era aprovisionar d'aigua de manera continuada el front miner, i poder-la guardar en dipòsits propers, utilitzant-la puntualment en els moments de desmunt, i de manera regular i controlada en els casos de rentat. Així, s'ha documentat que els sistemes hidràulics incloïen una xarxa de canals d'abastiment (a Las Médulas més de 550 km de canals), basses d'emmagatzematge i canals i pous d'explotació (SANCHEZ-PALENCIA, 2002: 129-130).

En resum doncs, veiem com les explotacions mineres auríferes a l'Antiguitat són ben conegudes, tant per les descripcions que en fan els autors clàssics, com pels paral·lels amb què comptem, en aquest cas Las Médulas. Per nosaltres, i evidentment salvant totes les distàncies, l'estructura documentada en "Els Camps d'en Pere Oliu" podria ser una part del sistema *aurum arrugiae* de Plini. No cal

repetir que la presència d'or en els dipòsits al·luvials miocènics està ben testimoniada pels estudis realitzats (VILADEVALL, 1998 i 2005; COLELL, 2007). D'aquesta manera, l'estructura que tindríem en el nostre cas seria la gran bassa d'emmagatzematge d'aigua (la *piscina* o *stagna*), que cal que estigui ubicada just abans del front miner, tal com succeeix en el gran retall identificat.

En aquesta hipòtesi hauríem de tenir uns canals d'abastiment a la part nord dels terrenys. Aquests canals no han estat identificats (però tampoc hi hem realitzat cap intervenció arqueològica al subsòl), però val a dir que tota la zona i fins al municipi de Meranges és una munió de petits canals que actualment irriguen els camps, conduint l'aigua fins a les cotes més baixes. Per tant, nosaltres creiem que els canals d'època romana podrien estar fossilitzats en la xarxa actual d'irrigació. Tot i així, també podria ser que les canalitzacions s'haguessin erosionat totalment, ja que tal com s'ha observat a Las Médulas, no requerien un rec amb molt cabal¹⁰²⁰.

En qualsevol cas, el gran retall s'hauria de correspondre amb les basses mencionades per Plini. Ell parlava d'uns grans dipòsits de 60m de costat per 3m de fondària. És evident que l'estructura de les Guilleters d'All no arriba a les dimensions de Plini, però sí pel que fa a la profunditat, amb una fondària que arriba als 2m (i de ben segur que el terreny està parcialment erosionat, el que permet pensar en una major altura del dipòsit). Dins d'aquest sistema, el gran mur de la part final i més inferior del retall es correspondria als fonaments del dic de contenció, amb unes comportes de fusta que permetrien la sortida eventual de l'aigua. Aquesta es realitzaria per uns petits canals (totalment desapareguts en el nostre cas), que tan sols tindrien la funció de conduir l'aigua fins als fronts miners, llocs on ja s'haurien construït els pous i galeries (evidentment, també desaparegudes) que permetrien el gran desmunt del terreny. I un cop l'aigua

¹⁰²⁰ En el cas de Las Médulas, tot i que els canals poden tenir unes dimensions de fins a 4-5 peus romans (1.5m), s'ha vist com de forma general el cabal en el seu interior no sobrepassava els 10cm, per tal de no erosionar l'estructura i poder efectuar un manteniment eficient de forma periòdica (OLESTI, 2014a: 301).

s'enduia els sediments de les cotes més altes, un sistema de filtres permetia recuperar-ne l'or a la part baixa, i posteriorment els elements estèrils es dipositarien curs avall (OLESTI *et alii*, 2013: 52)

Nosaltres veiem prou consistent aquesta hipòtesi i certament, tan sols ens manca la validació que ens donaria una datació cronològica més precisa. Ara només sabem que el dipòsit s'obliterà amb posterioritat al Bronze, en un moment que tal vegada podríem situar en el període romà. Però les característiques de l'estructura, i la funcionalitat que se li pot suposar a partir de la seva morfologia apunten a un sistema miner de recuperació de l'or al·luvial típic del període romà. I tenint en compte el context en què ens trobem, amb tres peces d'or d'època republicana recuperades a menys de 5km de radi, i amb un jaciment, el Castellot de Bolvir, amb clares evidències d'haver tingut un taller orfebre també en el període republicà, tenint present tot això, pensem que el sistema miner de les Guillateres d'All s'hauria pogut originar també en època republicana, probablement ja en el segle II ane.